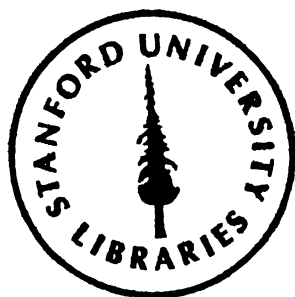

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

Antonovich, V. B.

www.libtool.com.cn

ИСТОРИЧЕСКІЯ ПѢСНИ
МАЛОРУССКАГО НАРОДА

СЪ ОБЪЯСНЕНІЯМИ

Вл. Антоновича и М. Драгоманова.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

К І Е В Ъ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимірская ул., у дам. св. Ирины, собств. д.

1874.

www.libtool.com.cn

PG-3926

A78

v.1

Дозволено цензурою. Київъ, 10-го августа 1874 года.

Предисловіе. I—XXIV

Часть I Пьсьни вѣка дружиннаго и княжескаго.

1. Образованіе дружиннаго отряда	1.
2. Вожди дружины и ихъ обстановка (1, 2, 3, 4, 5).	5.
3. Раздѣлъ добычи между вождемъ и дружиною	9, 327.
4. Осада города.	14, 69.
5. Князь и его сыновья на удѣлахъ	22.
6. Поединокъ съ турскимъ парешъ	23.
7. Отраженіе набѣга	31.
8. Тоже	32.
11. Княгиня Иванко	36.
12. Князь Романъ	38, 70, 328.
13. Панъ Перемысльный	43.
14. Княжескій тиунъ	49.
15. Легенда о золотыхъ воротахъ	50.
16. Боярское святаніе	51.
17. Боярское хозяйство	52.
18. Журило	54.
19. Князь Михайло	56, 70.
20. Княжій бояринъ-разбойникъ	58

Приложеніе.

Разбойникъ убиваетъ родственниковъ жены	61.
Разбойникъ убиваетъ жену свою	63.
Добавленія къ №№ 4, 12, 19	69.

Часть II. Пьсьни вѣка козацкаго.

Отдѣлъ I. Борьба съ татарами и турками.

21. Татарскій набѣгъ	73.
22. Разореніе села татарами	75.
23. Набѣгъ татаръ ночью	76.
24. Татарскій роздыхъ	77.
25. Плѣнъ и ослѣпленіе Коваленка татарами	78.
26. Плѣненіе Волынянки татарами	83.
27. Двѣ сестры плѣнницы у турокъ	85.
28. Три поповны въ плѣну у турокъ	86.
29. Три плѣнницы—Подоланки	87.
30. Плачь невольниковъ на турецкой каторгѣ	88.
31. Плачь невольника у турокъ о выкупѣ	93.
32. Разрушеніе бурей турецкаго корабля	99.
33. Выкупъ дѣвушки миломъ изъ турецкаго плѣна	100.

34. Выкупъ козака милою изъ турецкой неволи	120.
35. Побѣгъ трехъ братьевъ изъ неволи турецкой изъ Азова	106, 331.
36. Сторожа у Чорнаго Лѣса и плѣнная дѣвушка	135.
37. Тоже	138.
38. Дѣвушка будить сторожевого козака (татарѣ уводятъ у него коня)	139.
39. Набѣги Ланцкоронскаго на татаръ	144.
40. Байда	145.
41. Походъ Сверчовскаго въ Волощину	159.
42. Плѣненіе татарами жены Гетмана Богдана	163.
43. Поединокъ козака Годоты съ татарщицею	168.
44. Алексѣй Поповичъ и буря на Чорномъ морѣ	176.
45. Побѣгъ Самуила Кошки изъ турецкой неволи	268.
46. Маруся Богуславка освобождаетъ козаковъ изъ турецкой неволи	230.
47. Иванъ Богуславецъ освобожденъ турчанкою	241.
48. Встрѣча козацкаго судна съ турецкимъ	244.
49. Взятіе козаками Варны	245.
50. Смерть Ѳедора Безроднаго	248.
51. Смерть трехъ братьевъ у р. Самары	257.
52. Смерть козака Овраменка	259.
53. Сборъ козака на набѣгъ въ Крымъ	260.
54. Возвратъ съ набѣга	261.
55. Походъ въ Крымъ	262.
56. Татарка-служанка	263.
57. Козацкая стоянка и пожаръ въ степи	269.
58. Умирающій козакъ и конь	270.
59. Козакъ и конь	271.
60. Козакъ и конь	272.
61. Отпоръ туркамъ	274.
62. Гора (могила)—мѣсто битвы въ татарами	274.
63. Покупка братомъ сестры-плѣнницы	275.
64. Теща въ плѣну у зятя	286.
95. Братъ продаетъ сестру туркамъ (Романъ и Олена)	296.
66. Отецъ продаетъ дочь туркамъ (Андріечко и Маріечка)	302.
67. Увозъ (и убіеніе) дѣвушки турками	312.
68. Дѣвушка топится, чтобъ избавиться отъ нелюбимаго жениха (турка)	313.
69. Дѣвушка—воинъ (взята въ плѣнъ татариницею)	314.

Добавленія:

Варьянты и пѣсни, доставлены во время печатанія.

Къ первой части.

Къ № 3	327.
Къ № 12.	328.
Ягелова дочка.	331.

Ко второй части, отд. I.

Къ стр. 133, варьянтъ думы о побѣгѣ трехъ братьевъ изъ Азова. 331.

www.horus.com.ua
ВАЖНІШІЯ ОПЕЧАТКИ.

Страница.	Строка.	Напечатано.	Слѣдуетъ читать.
1.	1 съ низу.	они	вони.
2.	9	сідли,	сідлі,
3.	7 съ низу.	Леньмо-поленьмо	Линьмо-полиньмо
7.	1	тненько	тн, ненько.
—	9	грае... співає...	грає співає
11.	2	лишні,	лишні,
12.	5	гіршіі.	гіршіі
14.	2	будто, что «все,	будто «все,
—	11	и, конечно,	, и конечно,
—	10 съ низу.	дивує	дивує
15.	4	подзінжував,	подзінжував,
—	10 съ низу.	молодець	молодець.
15.	8 —	збірає... стає	збірає... стає
16.	1	{	не дякує,
—	6		
—	5 съ низу.	(Ой сину,	«Ой сину,
17.	4	Звів	Звив
23.	14	пойдешъ.. заберешъ?	пойдеш... забереш?
—	6 съ низу.	поджигає	поджигає,
25.	14.	затапає.	затопає.
27.	3	ізв'язав	ізв'язав:
32.	2	матинки	матінки
34.	10	вяне,	в'яне,
35.	1	Богъ	Бог
—	6	Твое	Твоє
—	20	Свое	Своє
—	26	Едним	єдним
36.	4	опредѣсилась	опредѣлить
—	8	вор.	вар.
—	16	предидущю.	предьидущю
37	1 и 2	зв'яжіте,	зв'язжіте,
—	13	являться	являться
—	6 съ низу.	пѣсни	пѣсни,
—	5 —	объясняется	об'ясняються
44.	17	зъ... зъ... зъ...	з... з... з
45.	6 съ низу.	стілцах	стілцях
48.	2.	под	подъ
—	6 съ низу.	толко	только
79.	14	отбірній	отбірній
89.	12 съ низу.	бідни	бідні
93.	2 съ верху	«въ битвѣ въ заливѣ Лепанто»	«въ битвѣ въ заливѣ Лепанто» съ 1571 г.
100.	6 съ низу.	Не	не
102.	13 съ низу.	матинки	матінки
105.	3 съ низу.	въ примѣч. читай:	когда турки раззорили
131.	10, пропущено третье бездорожье	«на Дунаѣ»	«и въ Бѣлгородѣ на Днѣстрѣ».
159.	3 съ низу.	«Сверчовскаго	Свирчовскаго.
159.	12 съ низу	«Судовицковичъ».	Судовицковичъ.
112.	5	воздобни	воздобні
116.	8	безхлібія	безхліб'я

120. 13
122. 20
www.lib171.com.cn
210. 13
217. 15
224. 10
230. 4
255. 11
261. 19
262. 11
295. 13
313. 16

посіває
безхлібе
приплинути
по волі
пн волі
но терпѣвъ
препроводимое
вони
поденеду
забыть
подъ
лілі

посіває
безхлібъ
приплинути,
на волі
на волі
не стерпѣвъ
предводимая
вони
попереду
забыть
надъ
білі

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Благодаря собраніямъ Цертелева, (1819) Максимовича, (1827, 1834, 1849) Срезневскаго, (1833—38) Лукашевича, (1836) Метлинскаго, (1854) Кулиша, (1856, 57) Костомарова (1859) и др. въ Россіи и Вацлава зъ Олеска (1833), Паули (1839—40), М. Шашкевича, (1837) Головацкаго (1863 — 72) и др. въ Галиччинѣ, Буковинѣ и Венгріи, давно уже обращено вниманіе на малорусскія народныя пѣсни,—и давно уже рядомъ съ эстетическими достоинствами лирическихъ пѣсень, высоко оцѣненъ знатоками *историческій* характеръ многихъ малорусскихъ *думъ* и *пѣсень*. Въ каждомъ изъ сборниковъ малорусскихъ пѣсень мы встрѣчаемъ и отдѣль пѣсень, которымъ у насъ, въ Россіи, присвоено названіе *историческихкихъ*, т. е. такихъ которыя говорятъ *о лицахъ* и *событіяхъ*, большею частію извѣстныхъ и изъ писанныхъ источниковъ и игравшихъ видную роль въ исторіи народа; (въ другихъ странахъ часто называютъ историческими вообще пѣсни повѣствовательныя.) Относительная многочисленность въ такомъ смыслѣ историческихъ пѣсень въ ряду другихъ уже сама по себѣ составляетъ одну изъ характерическихъ особенностей устной поэзіи малорусскаго народа. Для полноты оцѣнки такихъ пѣсень чувствуется потребность систематическаго ихъ свода, тѣмъ болѣе необходимаго, что они печатались въ теченіе

болѣе чѣмъ 50 лѣтъ въ разныхъ изданіяхъ, изъ коихъ инныя теперь стали библиографическою рѣдкостью. Необходимо свести тексты и варианты пѣсенъ, необходимо за тѣмъ объяснить ихъ,—сообразно той степени, на которую теперь поднялась наука исторіи малорусской; необходимо, наконецъ, и отдѣлить, что есть подлиннаго, народнаго, въ томъ, что принималось и выдано за таковое въ прежнія, менѣе разборчивыя, времена, а что поддѣльнаго. Только послѣ такой работы историческая поэзія малорусскаго народа станетъ вполне понятна, и станетъ сама надежнымъ источникомъ для исторіи народа, а за тѣмъ можетъ быть вѣрно оцѣнена и творческая сила самаго народа, ее произведшаго и удержавшаго въ памяти въ теченіе вѣковъ.

Настоящее изданіе есть опытъ такого полнаго и критическаго сборника историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа. Мысль и планъ этаго сборника были встрѣчены собирателями и изслѣдователями съ большимъ сочувствіемъ: покойный М. А. Максимовичъ, Н. И. Костомаровъ, П. А. Кулишъ, Н. М. Бѣлозерскій, Н. В. Лысенко, прежде издавшіе записанныя ими пѣсни и доставившіе не мало матерьяла для другихъ сборниковъ, напр. для сборника покойнаго А. Л. Метлинскаго, предоставили въ наше распоряженіе какъ печатныя, такъ и рукописныя сборники свои. Кромѣ того намъ переданы рукописныя собранія гг. Нѣговскаго, Маркевича, Носа, Мартынова, Новицкаго, Чубинскаго, Сѣницкаго, Штангеева, Стоянова, Шиманова, Андріевскаго, И. Я. Рудченка, А. Я. Рудченка, А. И. Ломачевскаго, Е. В. Судовщикова, Л. В. Ильницкаго, Русова, Залюбовскаго, Лободовскаго, Гавенка, Зайкевича, Симашкевича, Руданскаго, Крапивницкаго, и др.—и изъ Галичины гг. М. Бучинскаго. Бѣлинскаго,

Стефановича и др. лицъ, которые поименованы дальше подъ пѣснями, ими сообщенными. Большая часть этихъ лицъ, а также много другихъ поморали намъ совѣтами, справками, наконецъ трудомъ при перепискѣ и сведеніи варьянтовъ настоящаго сборника. Намъ нечего говорить о нашей личной благодарности за весь этотъ трудъ и эту предупредительность, такъ какъ услуга эта оказана дорогому всѣмъ просвѣщеннымъ людямъ дѣлу изученія народа.

Ходъ работы по выбору, сведенію и объясненію тѣхъ пѣсень, которыя съ перваго взгляда принимаются за историческія, т. е. пѣсень съ ижеами лицъ и событий, записанныхъ въ лѣтописи, привелъ насъ постепенно къ необходимости принять терминъ *историческія пѣсни* нѣсколько шире, чѣмъ принимали его другіе издатели. Именованія лица и событія могутъ быть поняты только въ связи со всею обстановкою, ихъ окружавшею; они — только внѣшніе показатели тѣхъ процессовъ, какіе происходятъ въ обще-народной жизни. По этому мы остановились на мысли издать подъ привычнымъ, хотя и не совсемъ точнымъ по своей общности, именемъ *Историческія пѣсни малорусскаго народа*, всѣ пѣсни, въ которыхъ отразились измѣненія *общественнаго строя* этого народа, — какъ другія пѣсни отразили на себѣ исторію его религиозно-обрядовой, другія — семейной, экономической жизни. Отобразъ въ печатныхъ и рукописныхъ сборникахъ пѣсни въ этомъ смыслѣ слова историческія, какъ бы они не назывались по ихъ формѣ, мы получили *поэтическую исторію общественныхъ явленій въ Южной Руси* по крайней мѣрѣ отъ IX в. до такихъ современныхъ событий, какъ прекращеніе панщины и венгерское возстаніе въ Австріи въ 1848 г., — и какъ освобожденіе

крестьянъ и польское возстаніе въ Россіи въ 1861—1863 г. Богатство такого рода пѣсенъ и яркость, съ какою сохранились въ нихъ черты столь долговременной исторіи тѣмъ болѣе поразительна, что всѣ наши пѣсни записаны въ самое послѣднее время, въ XIX в., и всѣ сохранены въ памяти неграмотнаго, сельскаго народа. Чтобъ оцѣнить съ этой стороны значеніе малорусской народной поэзіи въ наукѣ сравнительной исторіи словесности, довольно будетъ напомнить, что въ странѣ съ столь давней и разнообразной писанной исторіей, какъ Сицилія, только нѣсколькими стихами въ одной пѣснѣ воспоминается время короля Гульельма (II), правившаго въ к. XII в.,—упоминается съ намекомъ на его законъ *de violatione thori*,—и вообще отдѣлъ историческихъ пѣсенъ далеко не богатъ и состоитъ большею частію изъ короткихъ пѣсенъ, рѣдко касающихся событій и жизни раньше XVI в. *) Самая старая пѣсня образцово изданнаго Мюнхенскою академіей, съ помощью короля Максимилиана II, сборника *P. Lilienkrona Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13 bis 16 Jahrhundert* (Leipzig, 1865—1869, I—IV съ музыкальнымъ приложеніемъ,)—относится къ событію 1243 г., да и она, какъ и всѣ почти пѣсни сборника, взята изъ старой рукописной хроники, такъ что такія пѣсни могутъ быть сравниваемы скорѣе съ нашими памятниками, какъ Слово о Полку Игоревѣ, или виршами XVII в., чѣмъ съ народными пѣснями въ русскомъ смыслѣ слова. Отчего бы ни произошло такое богатство пѣсенъ исто-

*) Смотр. Biblioteca delle tradizioni popolari Siciliane per cura di Giuseppe Pitrè, Palermo. 1871, I, 97—130, 399—410, (Storia, aneddoti) и II, 114,—373 (leggende e storie,—гдѣ большая часть пѣсенъ балладнаго и религіознаго характера).

рическихъ ~~у сельскихъ малорусовъ~~, хотя бы оно обуславливалось не только болѣе общенароднымъ, чѣмъ сословнымъ характеромъ старой исторіи края, но и относительно слабымъ развитіемъ городскихъ классовъ и ихъ писанной литературы, во всякомъ случаѣ это богатство остается явленіемъ замѣчательнымъ, — облегчить изученіе котораго назначенъ настоящій сборникъ.

Мы раздѣлили сборникъ нашъ на части, сообразно измѣненіямъ исторіи народа и участія его въ опредѣлѣніи судебъ родины. Не заходя въ очень сѣдую древность, изслѣдованіе которой на основаніи народной поэзіи будетъ всегда полно натяжекъ, мы принимаемъ за исходной пунктъ политической исторіи южнорусскаго народа образованіе военныхъ дружинъ, которыя, имѣя потомъ во главѣ своей князей изъ рода Рюриковичей, завѣдывали судьбами Южной Руси до татарскаго нашествія и, послѣ измѣненія правящей династіи на Гедиминоичей, до 1/2 XVI в., до Люблинской уніи Литовской Руси съ Польшею. Хотя подъ болѣе или менѣе аристократическою дружиною на Руси пользовались болѣе или менѣе сильнымъ значеніемъ и народныя общины, — но дружина, какъ наиболѣе активная часть населенія, очевидно, превосходила другія части въ творчествѣ пѣсенъ политическаго характера, — почему мы и должны были дать первой части пѣсенъ нашего сборника заглавіе — **I) Пѣсни вѣка дружиннаго и княжескаго**, Пересмотрѣвъ эти пѣсни, читатель увидитъ, что городскія вѣча, — рада мѣщанъ, — если и встрѣчаются въ нихъ, но на второмъ планѣ, сравнительно съ дружиной, которая потомъ перешла въ боярство, и ея вождями.

Съ XVI в. въ области малорусскаго народа, попавшаго въ государство Литовско-Польское, начинается сильно

проявляться процессъ отдѣленія высшихъ правительственныхъ слоевъ отъ массъ народа, при чемъ эти высшіе слои принимаютъ чужую, польскую, народность; въ то же время, вслѣдствіе появленія турокъ г. на берегу Чорнаго моря съ 1475 вновь поднимается сила татаръ, которые было усилями литовскорусскихъ князей съ XIV в. и русской колонизаціи, дошедшей в XV до самаго моря, были отодвинуты въ Крымъ и къ устью Дуная. Изъ народа начинаетъ выдѣляться вторичный военный элементъ, козачество, который беретъ на себя инициативу въ защитѣ страны, труда и цивилизаціи отъ татаръ, — а за тѣмъ и въ защитѣ народности и свободы отъ польскаго правительства и пановъ, начавъ борьбу съ ними изъ за уравнинія своихъ правъ съ правами стараго дружиннаго сословія, превратившагося въ земельную аристократію. Въ началѣ борьбы съ татарами и турками новый, козацкій элементъ совпадаетъ съ нѣкоторыми представителями стараго, княжеско-боярскаго, — а въ дѣлѣ борьбы съ польскою аристократіею, онъ сливается съ духовенствомъ, недовольнымъ Уніею 1595 г., и съ народными массами, посольствомъ, недовольнымъ складывающимся постепенно крѣпостнымъ, панско-жидовскимъ строемъ хозяйства. Эта сложная и многосторонняя борьба козачества съ враждебными ему элементами приводитъ къ подчиненію части Малороссіи Московскому государству въ 1654 г. Тутъ, особенно съ превращеніемъ этого послѣдняго въ Россійскую Имперію, съ одной стороны продолжается козачествомъ, то совместно съ силами русскаго государства, то самостоятельная борьба противъ татаръ и турокъ, борьба противъ польской аристократіи и католическаго духовенства, — а съ другой начинается борьба мѣстнаго козацкаго строя

съ центральнымъ государственнымъ строемъ; — вмѣстѣ съ тѣмъ козачество малорусское призывается на служеніе военнымъ интересамъ государства въ новыхъ мѣстахъ: на сѣверозападѣ и юговостокѣ имперіи. Среди такихъ обстоятельствъ, въ которыхъ находилась значительная часть области, населенной малорусскимъ племенемъ, а особенно Поднѣпровье, съ XVI—по половину XVIII в. развилась богатая II) поэзія козацкаго вѣка, составляющая вторую часть нашего сборника.

Между тѣмъ, какъ козачество доживаетъ на лѣвомъ берегу Днѣпра и на Запорожьи, въ XVIII в. на правомъ берегу и въ Галиччинѣ, оставшихся подъ властью польскаго государства, продолжаютъ религіозныя преслѣдованія противъ православныхъ, достигающія максимума между 1764 и 1768, особенно во время Барской конфедераціи 1768, — кромѣ того вновь усиливаются порядки крѣпостнаго, панско-жидовскаго хозяйства. Народъ по прежнему стремится свергнуть ихъ и выдѣляетъ изъ себя какъ протестъ въ Галиччинѣ *легиниковъ*, по польски *опрышковъ*, въ Украинѣ *гайдамакъ*, изъ коихъ первые связываются съ разбойниками, не перестававшими видѣться въ горахъ Карпатскихъ, а вторые съ Запорожьемъ, не перестававшимъ считать своей обязанностью борьбу за *втру* и *волю*. Результатомъ всѣхъ этихъ причинъ является взрывъ, извѣстный подъ именемъ Уманьской рѣзни или Коливщины, — 1768 г. Среди такихъ условий, продолжающихся до самаго раздѣла оставшейся у Польши области малорусской между имперіями русскою и австрійскою, (1772—1795) образуются III) Пѣвони вѣка гайдамацкаго.

Уничтоженіе гетманства козаковъ малороссійскихъ, (1765) разореніе Сичи (1775), закрѣпленіе народа, „пос-

польства ~~и старшинъ~~ козацкой, превращенной, согласно давнему ея желачію, въ великорусскихъ дворянъ, и этимъ послѣднимъ, получившимъ богатя помѣстья въ Малороссіи, (1782—1793) паденіе Польши (1772—1795) съ укрѣпленіемъ правъ польскихъ пановъ надъ малорусскимъ крестьяниномъ Граматою о дворянствѣ, и болѣе мягкимъ для крестьянъ австрійскимъ регламентомъ о работахъ, *панцимъ* (1774) подробная регламентація участія массъ народа въ военной службѣ русской и австрійской,— все это явленія почти одновременныя. Они открыли новую эпоху пѣсеннаго творчества малорусскаго, создали **IV) Пѣсни вѣка рекрутскаго и крѣпацкаго**, которыя вобрали въ себя и преобразовали и многія пѣсни болѣе ранней эпохи. Тамъ и сямъ мелькаетъ въ пѣсняхъ этихъ воспоминаніе о прошломъ, память о современныхъ событіяхъ государственной жизни, преимущественно военныхъ, но главное вниманіе народная пѣсня сосредоточиваетъ на тяжести рекрутства и крѣпостной работы, отвѣчая сначала сочувственно, а потомъ съ разочарованіемъ на такіе опыты, какъ введенные въ 1847 г. въ югозападномъ краѣ инвентари.

Отмѣна обязательныхъ въ пользу пановъ работъ въ Австріи въ 1848 г. и освобожденіе крестьянъ въ Россіи въ 1861 г. создаютъ новыя **V) Пѣсни про волю**; обѣ эманципаціи сопровождались возстаніями не-русскихъ аристократическихъ элементовъ противъ центральной власти, въ австрійской Малороссіи поляковъ и венгровъ, въ русской—поляковъ,— а потому малорусскія пѣсни о волѣ сливаются съ пѣснями о венгерскомъ и польскомъ движеніи въ Австріи въ 1848 г., въ Россіи въ 1863 г.

Вотъ тѣ *пять частей* на которыя естественно дѣлится наше собраніе,—и которыя въ свою очередь распадаются на нѣсколько отдѣловъ.

Въ настоящемъ томѣ мы помѣщаемъ *первую часть Пѣсни вѣка дружиннаго и княжескаго* и первый отдѣлъ *второй части, Пѣсенъ вѣка козацкаго*:—Пѣсни о борьбѣ съ татарами и турками. Другіе отдѣлы этой части: 2) П. о борьбѣ съ поляками при Хмельницкомъ, 3) П. о Гетманщинѣ до 1709 г. 4) П. о паденіи козачества, 5) Пѣсни козацкія безъ ясныхъ слѣдовъ определеннаго времени,—всѣ эти пѣсни должны быть, по необходимости, отнесены въ слѣдующій томъ, который не замедлитъ появиться въ свѣтъ.

Въ настоящемъ своемъ видѣ первый томъ съ пѣснями отъ IX в. до второй половины XVII в., представляетъ собою нѣчто цѣлое, на сколько существуетъ сходство въ мотивахъ жизни общественной древней Руси Кіево-Галицкой и козачины XVI—XVII в. Большинство пѣсенъ первой части рисуетъ первыя непосредственныя проявленія военной энергіи южноруссовъ въ степи и на морѣ и первыя ихъ усилія распространить свою колонизацію на Юговостокъ и Сѣверозападъ и защитить ее отъ набѣговъ кочевниковъ,—тѣ самые мотивы, которые легли въ основу болѣе развитыхъ пѣсенъ и думъ о борьбѣ козаковъ малорусскихъ съ болѣе организованною силою турокъ и татаръ въ XVI—XVII в.

Рѣдкая пѣсня въ нашемъ сборникѣ оставлена нами безъ примѣчанія; изъ этихъ примѣчаній, надѣемся, составятся передъ читателемъ и картины эпохъ, въ какія возникла и сложилась та или другая пѣсня, а потому намъ нечего много говорить здѣсь о тѣхъ эпохахъ, отъ которыхъ остались намъ пѣсни, приводимыя дальше. Мы скажемъ лишь немного о выборѣ и о расположеніи нами пѣсенъ въ этомъ томѣ и о характерѣ и цѣли нашихъ примѣчаній къ пѣснямъ.

Большая часть пѣсенъ первой части такого рода, какой, благодаря старому поверхностному дѣленію пѣсенъ на лирическія и эпическія, долго оставлялся безъ вниманія изслѣдователями древнѣйшихъ остатковъ исторической (общественной) поэзіи русскаго народа. — Это *колядки*, *щедривки*, — обрядныя, и *гауски* — игровыя пѣсни. Что такія пѣсни древнѣе всѣхъ другихъ, по образованію (исключая, конечно, тѣхъ, которыя складываются по образцу старыхъ, напр христіанскія славословія, по образцу колядокъ и т. п.), что обрядное значеніе этихъ пѣсенъ способствуетъ сохраненію ихъ въ болѣе древнемъ видѣ, — это не требуетъ доказательствъ. Но нынѣшнее, преимущественно праздничное употребленіе этихъ пѣсенъ, дѣлаетъ изслѣдователей склонными къ апріорному мнѣнію, что въ нихъ можно найти исключительно миѣическо-религіозный матерьялъ. Между тѣмъ, если даже не касаться той стороны дѣла, что вездѣ эпосъ историческій связывался съ эпосомъ миѣическимъ, врядъ-ли теперь апріори можно оспаривать то предположеніе, что, если въ колядкахъ, щедривахъ, не носящихъ на себѣ слѣдовъ христіанства, слѣдуетъ искать остатковъ древнѣйшаго русскаго славословія богамъ, то въ колядкахъ же и щедривахъ надо искать и древнѣйшихъ славословіи героимъ и князьямъ. Уже г. Кулишъ въ Запискахъ о Южной Руси, (1856, т. I, стр. 196) указалъ на вѣроятность того, что между щедривами есть пѣсни, которыя должны были пѣться въ честь князей древнерусскихъ. Въ 1870 г. Въ статьѣ „Малороссія въ ея словесности,“ напечатанной въ „Вѣстникѣ Европы“ за Май, были приведены нѣсколько колядокъ, какъ остатки русскаго героическаго эпоса эпохи великокняжеской. Тѣже колядки были признаны за таковой остатокъ г.

Костомаровымъ въ статьѣ „Объ историческомъ значеніи южнорусской народной поэзіи“, напечатанной въ „Вестнѣ“ 1872 г. Теперь мы помѣщаемъ тѣ колыдки, шедрилки и т. п., въ которыхъ, по нашему мнѣнію, можно видѣть явныя слѣды дружинно-княжеской эпохи, сопоставляя ихъ съ лѣтописными сказаніями и выраженіями *). Быть можетъ, не всѣ наши объясненія къ этимъ пѣснямъ будутъ признаны читателемъ чуждыми натяжкамъ; мы не стоимъ особенно на всѣхъ тѣхъ объясненіяхъ, въ какихъ мы усматриваемъ связь той или иной пѣсни съ извѣстнымъ опредѣленнымъ *лицемъ*. Гораздо больше придаемъ мы значенія тѣмъ чертамъ *быта* и *эпохи*, удѣльной, какія, думаемъ мы, вполне ясны въ большей части, если не во всѣхъ пѣсняхъ, приводимыхъ нами въ I части. Доказывая, какъ мы думаемъ, ясно, что на югѣ Руси, въ той самой странѣ, гдѣ сосредоточивалась исторія Руси до-Монгольской, остались яркіе слѣды этой исторіи въ народной поэзіи, хотя и не въ формѣ былинь великорусскихъ, но въ формѣ безспорно глубоко-древней и національной, пѣсни, приводимыя въ нашей первой части и другія, въ такомъ родѣ, которыя могутъ быть открыты или указаны другими изслѣдователями, должны быть принимаемы въ вниманіе прежде всего, при обсужденіи вопроса о древнѣйшемъ русскомъ героическомъ и историческомъ эпосѣ и о древности и національности самихъ великорусскихъ былинь. Почти всѣ пѣсни того рода, выбранныя нами въ первую часть, составля-

*) Колядки героическаго характера, но съ рѣзкимъ фантастическимъ характеромъ въ цѣломъ, или въ подробностяхъ, какъ ни интересны они для вопроса о переходѣ эпоса мифологическаго въ героическій,—мы оставили въ сторонѣ. А ихъ очень много напечатанно въ сборникахъ г. Головацкаго и г. Чубинскаго—Труды этногр. экспед. въ Югозап. край, т. III.

ютъ принадлежность исключительно Южной Руси: только нѣкоторыя ихъ выраженія находимъ мы въ соответственныхъ пѣсняхъ западныхъ славянъ: только одну колядку находимъ мы и у поляковъ въ цѣломъ, да и то въ такомъ мѣстѣ, которое даетъ основаніе предполагать заимствование у червоноруссовъ (см. у насъ стр. 22); ту же колядку находимъ и въ Бѣлорусскихъ „волочобныхъ пѣсняхъ,“ — которыя вообще отвѣчаютъ малорусскимъ колядкамъ, что, при отличіи ихъ отъ пѣсенъ даже столь близкихъ народовъ, какъ поляки и великоруссы, — говоритъ въ пользу древности и туземности, какъ колядокъ, такъ и волочобныхъ пѣсенъ. Указываемъ въ заключеніе на то обстоятельство, что пѣсни, въ какихъ мы видимъ наиболѣе слѣдовъ удѣльной эпохи, доставлены главнымъ образомъ западной Малороссіей, Подлясіей и Галиччиной, что и естественно, если вспомнимъ что Поднѣпровье часто опустошалось и, будучи центромъ позднѣйшей козацкой исторіи, развило и сохранило преимущественно пѣсни козацкой эпохи, отъ XVI в., Галиччина же и Волынь, продолжали и въ XIII—XIV в., послѣ розгрома Кіево—Переяславской земли татарами, ту жизнь, какая преобладала на всей удѣльной Руси въ XII в. Пѣсни съ чертами болѣе поздней боярской эпохи доставлены главнымъ образомъ тоже частью Галиччиной и Волыню, частью Полѣсьемъ, такъ какъ въ Галицко-Волинской землѣ преимущественно окрѣпло феодальное боярство еще въ XII в., — а Волынь и Полѣсье были одними изъ центровъ феодальнаго Литовско-русскаго княжества въ XIV—XV в. Такимъ образомъ каждая часть старой Руси даетъ намъ, преимущественно передъ другими, матерьялъ для характеристики послѣдовательныхъ наслоеній ея культурной исторіи.

Въ большинствѣ пѣсенъ второй части слѣды эпохи ихъ сложенія запечатлѣлись такъ ярко, что трудно не замѣтить ихъ. Это XVI—XVII в. Только относительно пѣсенъ, которыя въ общихъ чертахъ рисуютъ татарскіе набѣги, пѣсенъ, которые мы ставимъ въ главѣ отдѣла, можетъ быть поднятъ вопросъ, но не о томъ, новѣе ли онѣ XVI в., а скорѣе о томъ, не древнѣе ли они,—не зачались ли они въ первую эпоху татарскихъ набѣговъ, въ XIII—XIV в. Въ пѣснѣ № 22 читатель найдетъ намекъ на бытовую подробность, глубокой древности, засвидѣтельствованную письменнымъ памятникомъ VI в. Не отрицая возможности зарожденія многихъ изъ пѣсенъ о татарскихъ набѣгахъ и въ раннюю пору, ни того что многія пѣсни глубокой древности о борьбѣ русскаго народа съ разными врагами, могли потомъ приспособиться къ пѣснямъ о народѣ, съ которымъ дольше всего приходилось бороться,—съ XIII по XVIII в., какъ приспособились и нѣкоторые пѣсни первой части (№№ 6, 7, 8), мы все таки думаемъ, что наиболѣе характерныя пѣсни наши о набѣгахъ татарскихъ скорѣе слѣдуетъ отнести къ XV—XVII в. чѣмъ къ XIII—XIV в. Какъ ни тяжело было нашествіе Батыевыхъ татаръ на Кіево-Галицкую Русь въ XIII в., но все таки эта Русь скоро оправилась отъ погрома, и даже внушала къ себѣ страхъ у татаръ и скоро перешла къ наступательнымъ дѣйствіямъ противъ нихъ,—такъ что эта эпоха врядъ ли можетъ быть названа временемъ *ига Монгольскаго* для Руси Югозападной въ той мѣрѣ, какого она была для Руси Сѣверовосточной. Уже при Данилѣ Галицкомъ русскіе осмѣливались побивать татаръ, а Ольгердъ и Витольдъ нападали на татаръ въ самомъ Крыму, въ степи Пятигорской и уводили татарскихъ плѣнныхъ на

Волянъ и въ Литву. Еще въ XIV в. Ольгердъ очистилъ отъ Татаръ Подолію, и XV в. литовско-русскія поселенія между Днѣстромъ и Днѣпромъ доходили до самаго моря, откуда въ Константинополь шла правильная торговля хлѣбомъ. Бужакская орда, у нижняго Дуная, и Крымская орда были такимъ образомъ раздѣлены и должны были жить мирно съ Югозападною Русью. Появленіе турокъ въ 1475 г. въ Крыму и за тѣмъ у Очакова, подчиненіе ими Крымскаго Ханства, Молдавіи, заложеніе крѣпостей на сѣверномъ берегу Чорнаго Моря, — открываетъ въ исторіи Южной Руси, эпоху которая, если не можетъ быть названа временемъ ига татарскаго, такъ какъ и теперь власть татаръ надъ этою Русью не была признана и еще менѣе могла быть рѣчь о поголовной переписи и дани, чего не дѣлали татары въ Руси Кіево-Галицкой и въ XIII в., — то за то эта эпоха можетъ быть съ полнымъ правомъ названа временемъ наиболѣе тяжкаго дѣйствія надъ южноруссами меча и бича татарскаго. Набѣги слѣдовали за набѣгомъ со времени Менгли-Гирея, тѣмъ болѣе, что съ этаго времени Малороссія становится и предметомъ и отчасти театрѣмъ спора между Литовско-Польскимъ и Московскимъ государствами, при чемъ, начиная съ союзника Ивана III, Менгли-Гирея, татары становятся орудіемъ то одного, то другаго государства. Южная Русь обращается въ мѣсто ловли татарами невольниковъ, а Крымъ становится однимъ изъ главныхъ невольничьихъ рынковъ въ мірѣ, снабжая нашими плѣнными Турцію, отчасти Азію и Африку и самыя христіанскія государства, которыя не стѣснялись покупать у турокъ плѣнниковъ русскихъ для своихъ галеръ. (См. примѣчан. къ №№ 30, 31, 45). Такъ прошелъ конецъ XV и большая половина XVI в., пока козацкая колонизація въ сте-

пяхъ южныхъ опять не вступила съ татарами и турками, — которые, замѣтимъ, въ нашихъ пѣсняхъ стоятъ рядомъ и смѣшиваются, — не вступила, въ споръ за облоданіе и степью, и берегомъ моря. Въ эту эпоху должны были сложиться приблизительно въ томъ видѣ, какъ мы имѣемъ ихъ теперь, тѣ пѣсни, которыми мы начинаемъ II часть. Въ эту же эпоху окончательно сложилась и характерная форма украинской думы, — которой самыя старыя образцы, конечно, дума о *неволѣ турецкой* (№№ 30 и 31) и о *побѣгѣ трехъ братьевъ изъ неволи турецкой изъ Азова* (№ 35). Если, какъ это всеми признано, дума украинская, по своему болѣе мѣрно-прозаическому, чѣмъ стихотворному, изложенію сходна съ словомъ о Полку Игоревѣ, которое можно назвать южнорусскою думою XII в., не имѣвшею только рифмы новѣйшей украинской думы, — то во всякомъ случаѣ характерно, что нѣкоторые кобзари, дожившіе до нашихъ дней, называли всякую думу *невольницкою псалмою* (*се невольницъка, псалма настояща*). Впрочемъ и „Слово Полку Игоревѣ“ есть на добрую долю сказаніе о неволѣ братьевъ Игоря и Всеволода у половцевъ. Прочитавъ эти „невольницкія“ думы и прозаическія показанія современниковъ, приводимыя нами въ примѣчаніяхъ къ каждому №-ру, читатель яснѣе пойметъ историческое значеніе козачества, которое собственными силами начало борьбу, сдѣлавшую возможнымъ правильный трудъ на огромной полосѣ Россіи, начало въ то время, когда удаленные отъ театра турецко-татарскихъ набѣговъ центры государствъ Польскаго и Московскаго не могли еще послѣдовательно приняться за дѣло реакціи татарамъ (на югѣ) и туркамъ; пойметъ, почему козаки, аванпостъ русской колонизаціи, непосредственно подверженной нападеніямъ, не могли сообразовать своихъ отношеній къ татарамъ и

туркамъ съ колебаніями польской и московской дипломатіи, которая періодически вступала въ мирные договоры съ государствами мусульманскими.

Со второй половины XVI в. начинаются пѣсни, которыя можно уже смѣло приурочивать не только къ извѣстной эпохѣ, но и къ извѣстнымъ лицамъ и событіямъ, какъ въ этомъ убѣдится читатель изъ сопоставленія текстовъ пѣсень съ выписками изъ историческихъ сказаній, приводимыми нами въ примѣчаніяхъ къ пѣснямъ.

Дѣлая вообще эти примѣчанія мы руководствовались, кромѣ объясненія состава пѣсни, именъ и важнѣйшихъ предметовъ въ ней упоминаемыхъ, главнымъ образомъ желаніемъ выписать изъ прозаическихъ источниковъ, туземныхъ и иностранныхъ, какъ можно болѣе матерьялу для того чтобъ можно было судить, *на сколько пѣсни сохранившіяся въ памяти поселянина малорусскаго въ теченіи столькихъ вѣковъ представляютъ поэтическое воспроизведеніе реальныхъ образовъ дѣйствительности* этихъ вѣковъ, послѣдовательно смѣнявшейся. Мы далеки отъ мысли, что привели все, что должно было привести въ объясненіе каждой бытовой подробности, напоминаемой или изображаемой пѣснею. Надъ нашими пѣснями еще много предстоитъ труда въ томъ родѣ, какой мы сдѣлали въ примѣчаніяхъ къ нимъ,—и только тогда пѣсни эти явятся во всей своей цѣнѣ. Во всякомъ случаѣ, надѣемся, что и настоящее изданіе покажетъ читателю реальный художественный характеръ пѣсеннаго творчества малорусскаго народа.

Каждый отдѣлъ мы заключаемъ такими пѣснями, которыя, нося въ своей редакціи слѣды той эпохи, куда они помѣщены, въ тоже время по сюжету не принадлежатъ исключительно малорусской поэзіи и должны быть

причислены къ роду *бродячихъ пѣсенъ*, болѣе или менѣе общеевропейскихъ. Въ такихъ случаяхъ мы приводимъ въ примѣчаніи ближайшее варьянты изъ пѣсенъ другихъ народовъ по возможности цѣликомъ, другіе сходные резюмируемъ. Такъ какъ окончательное рѣшеніе вопроса о мѣстѣ образованія и способѣ распространенія бродячихъ пѣсенъ и рассказовъ требуетъ обширнаго изслѣдованія пѣсенъ и сказаній всѣхъ народовъ, — для чего теперь еще далеко не собранъ весь матерьялъ, а даже изъ собраннаго мы далеко не все можемъ имѣть подъ рукою, то мы и не брали на себя рѣшать вопросъ о происхожденіи всѣхъ тѣхъ изъ бродячихъ пѣсенъ, какія помѣщены у насъ. Мы считали только своею обязанностью указать на извѣстныя намъ родственныя нашимъ пѣсни другихъ народовъ и разгруппировать ихъ по степени ихъ сходства. Собственно такія пѣсни столь мало заключаютъ въ себѣ оригинально-національнаго, что рѣдка изъ нихъ можетъ быть принята въ нашъ сборникъ. Но такихъ пѣсенъ, общихъ малорусской поэзіи съ другими западными не мало. Мы выбрали изъ нихъ только тѣ, которыя носятъ на себѣ слѣды редакціи, совершившейся подъ вліяніемъ извѣстной опредѣленной исторической обстановки. И эти немногія, помѣщенныя нами пѣсни такого рода, указываютъ на настоятельную необходимость предпринять сравнительное изученіе малорусской народной поэзіи, какъ въ видахъ отдѣленія въ ней туземнаго отъ пришлаго, такъ и въ видахъ опредѣленія степени культурнаго общенія малоруссовъ съ другими народами, — прямаго и посредственнаго.

Сравнительныя примѣчанія найдетъ читатель и при нѣкоторыхъ пѣсняхъ, туземность которыхъ мы не думаемъ подвергать ни малѣйшему сомнѣнію. Сравненіе въ такихъ случаяхъ помогаетъ освѣщенію характерныхъ

особенностей наших пѣсень, — какія впрочемъ выставляются въ многихъ подробностяхъ передачи и тѣхъ пѣсень, которыя трудно признать туземными.

Намъ остается сказать еще объ одномъ обстоятельстве. Читатель не встрѣтитъ въ настоящемъ томѣ нѣкоторыхъ пѣсень и думъ, которыя помѣщены были въ другихъ, преждебывшихъ изданіяхъ. Дѣло въ томъ, что и съ малорусскою народною поэзіей повторилось тоже, что со всѣми почти другими: ея памятники не только подправляли издатели, какъ это дѣлалъ напр. съ великорусскими пѣснями Макаровъ, считая ихъ въ подлинномъ видѣ слишкомъ грубыми, мужицкими, какъ сдѣлано это съ большею частію пѣсень въ доставленномъ намъ рукописномъ сборникѣ Мартынова, изъ коего мы помѣстили нѣкоторые образцы (см. напр. № 42, вар. Д.), но иныя пѣсни совсѣмъ передѣлывались, а другія поддѣлывались. Подобный примѣръ въ западной Европѣ представляютъ признанныя теперь всѣми знатоками передѣлки и поддѣлки въ произведеніи въ свое время столько шуму и представляющемъ дѣйствительно большія достоинства, литературныя и этнографическія, сборникѣ бретонскихъ пѣсень Barzaz-Breiz Вилльмарке (1 изд. въ 1839 г., съ тѣхъ поръ до 1867 г. семь изданій). *) Въ числѣ вопросовъ для Congrès scientifique de France, который собирался въ 1872 г. въ Saint-Brieuc, былъ заранѣе поставленъ вопросъ: „faire l'histoire *authentique* des chants populaires de la Bretagne,“ — и съ тѣхъ поръ кельтисты Франціи, Англіи и Германіи рѣшили вопросъ не въ пользу подлинности пѣсень Вилль-

*) См. объ этомъ Luzel—De l'Authenticité des Chants du Barzaz-Breiz de M. de la Villemarqué. 1872. О другихъ поддѣлкахъ кельтскихъ пѣсень см. у Luzel—Gwerziou Breiz Izel, 1868, p. 284, 285, 74, 75.

марке. Въ програмѣ третьего русскаго археологическаго съѣзда поставлены вопросы о малорусскихъ думахъ, аналогическіе съ вопросомъ о кельтской — и трудно сомнѣваться, что и тутъ строгая критика признаетъ поддѣлки, — въ родѣ тѣхъ, какія открыты въ кельтскомъ сборникѣ. Кромѣ какого то страннаго инстинкта къ фальсификаціи, передѣлывать и поддѣлывать пѣсни и думы малорусскія заставляли многихъ своеобразный патріотизмъ, русскій и и польскій, стремленіе показать въ народныхъ пѣсняхъ слѣды памяти о глубокой древности, — что замѣтно въ поддѣлкѣ думы *о походѣ князя — язычника въ Византію*, — сообщенной г-ну Кулишу Шишацкимъ Илличемъ. въ пѣсняхъ, въ коихъ упоминается Чернобогъ, Радзивиль и т. п., помѣщенныхъ въ Памятникахъ наор. творчества въ Сѣверозап. — краѣ, то провести пріятныя авторамъ мысли, — напр. доказать поддѣльною думою симпатіи козаковъ къ Стефану Баторію и польскому правительству (напр. въ думѣ, сообщенной для Запор. Старины I, стр. 77), или же наоборотъ перенести чувства виленскихъ патріотовъ 1863 г. къ полякамъ въ народную пѣсню (Памят. напр. творчества Сѣверозап. Края, — стр. 7, — 116) и т. п. и т. п. Надо впрочемъ сказать, что изъ всѣхъ думъ, которыхъ поддѣльность мы считаемъ возможнымъ доказать, нѣкоторыми литературами достоинствами отличаются только дума *Походъ на поляковъ* или *о трехъ полководцахъ* помѣщенная въ первой книжкѣ Запорожской Старины Срезневскаго (1833), откуда ее заимствовалъ сборникъ Максимовича, 1834 г. (стр. 27 — 35), сильно нравившаяся Гоголю, Бѣлинскому (Сочин. т. V, 86 — 90) помѣщенная въ „Историч. Христоматіи“ г. Буслеева (стр. 1625) какъ „превосходная дума“ и „образецъ малорусскаго нарѣчія“, изложенная также въ Исторіи Русской

Литературы г. Галахова (I, 213—214) *) и дума „Возстаніе Наливайка“, помѣщ. въ Запорожск. Старинѣ, I, 86. Остальныя поддѣлки до того полны ошибокъ въ языкѣ, до того различаются отъ народныхъ пѣсенъ въ характерѣ, что даже странно, какъ могли они вводить такъ долго въ заблужденіе людей, знакомыхъ съ характеромъ неподдѣльно-народныхъ пѣсенъ и думъ малорусскихъ. Большая часть поддѣльныхъ пѣсенъ и думъ (надо сказать, что въ этихъ поддѣлкахъ смѣшивается весьма неумѣло внѣшнія особенности пѣсни и думы) говоритъ о времени козачества отъ Наливайки до Хмельницкаго,—и тутъ мы видимъ занесенными въ эти quasi—народныя памятники всѣ заблужденія и ошибки историковъ 30-хъ годовъ,—а именно довѣріе къ „Исторіи Руссовъ“ съ которою большинство поддѣльныхъ думъ согласно въ рассказѣ фактовъ въ противность другимъ источникамъ и актамъ,—чего въ народныхъ думахъ именно и не замѣчается, — перенесеніе Савы Чалаго изъ XVIII в. въ XVI, въ время Наливайки, которому поддѣльныя думы дѣлаютъ современникомъ и современника Чалаго Гнатка Голаго, дѣ-

*) Въ думѣ этой, кромѣ страннаго, неисторическаго подбора именъ, изъ которыхъ Максимовичъ Степана Кукурузу (?) почему то считаетъ Степаномъ Остриницей (Остривиномъ), бросается въ глаза отсутствіе всякаго дѣйствія, замѣненнаго тремя монологами, и въ заключеніе разгульная пѣсня, которую будто-бы сочинилъ одинъ изъ гороевъ думы, Карпо Пивтора Кожуха, коего „Исторія Руссовъ“ заставляетъ быть похороненнымъ въ „горѣлочной бочкѣ (!)“ Пѣсню эту находимъ дальше въ сборникѣ, въ отд. бытовыхъ,—и она будто бы до того понравилась народу, —что онъ усвоилъ ее и „передѣлалъ на разныя лады“. Макс., op. cit., 47. Замѣчательно, что, не смотря на похвалы, которыя спискала эта дума,—Максимовичъ не помѣстилъ ее въ сборникъ 1849 г.

лая въ то же время изъ *кравчины*, т. е. отряда, лице, которое издатели принимаютъ за Наливайку и т. д. и т. д. (См. напр. Максим. сборн. 1834, 20 и слѣд. 78—95).

Мы рѣшились поступить съ такими пѣснями и думали такъ: чтобъ сложить съ себя всякую отвѣтственность въ субъективизмѣ, мы не выключимъ совсѣмъ пѣсенъ и думъ, какія считаемъ поддѣльными, изъ нашего сборника, но помѣстимъ ихъ въ самомъ концѣ съ нашими примѣчаніями, въ которыхъ изложимъ, почему какую мы считаемъ поддѣльною. Такъ изъ числа тѣхъ пѣсенъ и думъ, какія читатель могъ бы, по ихъ содержанію, надѣяться встрѣтить въ настоящемъ томѣ, мы относимъ въ категорію поддѣльныхъ слѣдующія:

1) Дума — сказаніе о морскомъ походѣ старшаго князя язычника въ Христіанскую землю, — см. Записки о Южной Руси, Кулиша, т. I, стр. 172-178, сообщилъ Шипацкій Иличъ. Дума будто бы записана отъ бабы Гуйдулихи, на половину прозою, на половину стихами, съ непонятными и будто бы архаическими словами.

2) Двѣ пѣсни:

а) Бывъ на Руси Чорный Богъ,

Предъ нимъ стоявъ Туровъ рогъ и пр.

б) Въ лѣсѣ въ темномъ у Выслицы

Среду бору на Кислицы и пр. —

Стихи эти были напечатаны въ „Вѣстникѣ Западной Россіи“ за Январь 1865 съ подписью А. С., а потомъ помѣщены въ изданіи г. Гильдебранда „Памятники народнаго творчества въ сѣверозападномъ краѣ“, стр. 115—118, какъ „прекрасныя пѣсни, переданныя М. О Кояловичемъ“. Замѣчанія противъ подлинности ихъ см. у г. Везсонова, Вѣлорусскія пѣсни, XLIX—L.

3.) Отрывокъ о набѣгахъ татарскихъ: „Скоро й кони заржали.“ напеч. у Метл. (436—437) съ помѣткою: записаль отъ старика въ м. Олишевкѣ Шишацкій Илличь.

4) Такой же отрывокъ о „Маломъ Гарѣ“, т. е. будто бы Менгли Гирѣ; Метл., стр. 373; помѣчено: *записаль отъ стариковъ* въ м. Олишевкѣ Шишецкій Илличь.

5) О козацкомъ походѣ: „Роспустилися парости ясної зорі“,—Метл., 436: изъ повѣсти Гребенки—Иванъ Золотаренко.

9) Отрывокъ о Венцеславѣ, будто бы Венжинѣ Хмельницкомъ, — (Максим. 1834, 82, Метл., 374) который есть собственно часть распространенной въ рукописныхъ сборникахъ западнаго края пѣсни о Скалозубѣ и помѣщенной у г. Головацкаго (Чтенія въ И. Моск. Общ. Истории и Др. 1870, III, III, 113) пѣсни о Ревугѣ, видимо, сочиненной какимъ либо украинствовавшимъ польскимъ поэтомъ въ честь Ржевускаго, пародировавшаго передъ 1830 козачество XVI в. —

7) Одна дума и 4 пѣсни о Серпягѣ,—въ которомъ видѣли козацкаго вождя Подкову:

а) дума, напечатанная въ Запорожской Старинѣ Срезневскаго, I, 123, съ помѣткою: „со словъ бандуриста“ и повторенная въ сборникѣ Максимовича 1849 г., стр. 27—30.

б) Пѣсня, начинающаяся: „Ох і сила, сила силу подо-ліла“, помѣщ. въ Запор. стар., I, 34 и въ Украинск. Нар. п. Максим. 1834, 78 - 79.

в) Пѣсня „Ой у городі у Львові зашуміли верби“, Зап. Стар. I, 33. Можетъ быть, безимянная козацкая пѣсня, подправленная.

д) Пѣсня „За рікою за бистрою бється турок з молдавою“, помѣщ. въ сб. Костомарова въ Малор, Сборн.

Мордовцева, стр. 183—185! повторена съ переменою одного слова у г. Стецкаго Wołyn, t. I, 116, безъ измѣненій у г. Пѣровскаго—Волинскія малор. пѣсни, 35—37, съ измѣненіями нѣсколькихъ словъ въ рукописномъ сборникѣ г. Краевскаго, Ворон. губ., Острогжск. уѣзда.

Кромѣ того у насъ есть въ рукописномъ сборникѣ А. А. Мартынова одна пѣсня о Серпягѣ—приближенная къ обстоятельствомъ исторіи Подковы.

8) Пѣсня о Лободѣ и Сулимѣ перепеч. Максим. (1834, 88—90) изъ Запорожской старины; въ сб. Мартынова съ измѣненіями.

9) Отрывокъ объ атаманѣ Случаѣ, помѣщ. у Макс. (1834, 118).

10) Дума „Про Дмитра Самійленка—Коломійця“, приведенная Метлинскимъ въ его сборникѣ (стр. 374—376) съ помѣткою: „Записалъ около 1820 г въ г. Умань. Кіевской г. отъ Якова Самійленка—Коломійца. В. Изопольскій. Athenaeum (виленскій) 1844 г., т. V, стр. 26 и 27. Какъ въ всѣхъ почти поддѣльныхъ думахъ, и въ этой размѣръ пѣсенный перемѣшанъ съ речитативомъ думъ. Дума эта съ измѣненіями и въ видѣ пѣсни съ равностопными стихами помѣщена въ изданіи М. Г. Уженокъ рідного поля. М. 1859, стр. 272 и слѣд.

Пѣсни и думы, которыя мы считаемъ поддѣльными и которыя говорятъ о другихъ эпохахъ, будутъ указаны въ своемъ мѣстѣ.

Кромѣ того въ настоящемъ томѣ читатель найдетъ нѣсколько пѣсенъ и отрывковъ, которые, по разнымъ соображеніямъ, мы не рѣшились отнести въ конецъ изданія, какъ вполне поддѣльные, но которыя мы однакожъ считаемъ во всякомъ случаѣ подправленными, иные до потери ими вся-

каго научнаго интереса. Таковы № № 39, 41, 48. Сомнѣніе возбуждаетъ и № 47. Подъ каждымъ № читатель найдетъ замѣчанія, что мы имѣемъ противъ и что можно сказать за подлинность пѣсни.

Варианты пѣсень и думъ въ нашемъ изданіи сгруппированы въ слѣдующей системѣ: Имѣя нѣсколько вариантовъ одвой и той-же думы или пѣсни, мы выбирали изъ нихъ больше типическій по содержанию и принимали его за основной, печатая впереди прочихъ и обозначая буквою А. Затѣмъ слѣдуютъ прочіе варианты: Б, В, Г и т. д. Если эти варианты оригинальны, то они напечатаны у насъ цѣликомъ; если же они очень близки съ предидущими, то, для сокращенія объема книги, мы печатали только строки несходныя съ предидущимъ вариантомъ, указывая на сходныя строки посредствомъ цифръ. Такимъ образомъ выраженіе — 11 Б=10 А — означаетъ что 11 стихъ варианта Б совершенно сходенъ съ 10 стихомъ основнаго варианта А; выраженіе же — 5 Д=6 А..... козакъ. — означаетъ подобное же сходство за исключеніемъ одного слова *козакъ*, которое стоитъ въ 5 строкъ варианта Д вмѣсто соответствующаго слова въ 6 стихѣ варианта А.

Мы употребили эту систему, считая ее съ одной стороны болѣе удобною въ типографскомъ отношеніи и избавляющею читателя отъ чтенія одного и того же нѣсколько разъ; въ то же время думаемъ, что она даетъ изслѣдователю полную возможность возстановить каждый сокращенный нами вариантъ во всей его цѣлости.

www.libtool.com.cn

Ч А С Т Ъ I.

ПѢСНИ ВѢКА ДРУЖИННАГО

И

КНЯЖЕСКАГО.

www.libtool.com.cn

1.

ОБРАЗОВАНИЕ ДРУЖИННАГО ОТРЯДА.

(Колядки).

А.

1. Ішли молодці рано с церковці,
2. Ой дай Боже!
3. Ой ишли, ишли, раду радили
4. Раду радили не еднакую,
5. Не еднакую, а троякую:
6. «Ой ходімо-ж ми до ковальчика
7. До ковальчика, до золотника,
8. Покуймо-ж собі мідяні човна,
9. Мідяні човна, золоті весла.
10. Ой пустимож-ся на тихий Дунай,
11. Долів Дунаєм під Царегород
12. Ой чуємо там доброго пана,
13. Що платить добре за служеньку:
14. Ой дає на рік по сто червоних,
15. По сто червоних, по коникові,
16. По коникові, тай по шабельці,
17. Тай по шабельці, по парі сукон,
18. По парі сукон, тай по шапочці,
19. Тай по шапочці, тай по панночці».

(Записано г. Стефановичемъ въ Галичинѣ, въ Злочевскомъ округѣ).

Б.

1. Ой під вербою, під зеленою,
2. Стояла рада—хлопців громада;
3. Радили-ж они добрую раду:

4. «Не купуймо, браття, золоті перстні
5. Купуймо, браття, шовкові шнури,
6. Шовкові шнури, мідяні човни;
7. Спустимося вниз да по Дунаю,
8. Гей по Дунаю під Царегород.
9. Ой чуємо там доброго пана:
10. Ми ёму будем вірно служити,
11. А він нам буде добре платити:
12. По воронім коню, по золотім сідлі,
13. По калиновий стрільці, по хорошій дівці».

(Малор. Сборникъ Мордовцева 1859 г. стр. 192.)

В.

1. А в чистім полі, близько дороги
- 2=2 А.
3. Стоять намети білі, шовкові,
4. А в тих наметах все громадове
5. Радоньку радять: коби вradiли!
6. «Ой не справляймо на жони шуби,
7. На жони шуби, на дочки злото,
- 8=8. Але справляймо..... 9=9.....срібніи....
10. Тай пускаймося вряя Дуная
- 11=12. А. Мы тамъ чуємо.....
12. Доброго пана, да пана №;
- 13=13 А. 14=14 А.
15. По коникові, по вороному,
16. По жупанові, по китаеву,
- 17=13 Б. По ясній.....

(Записана Стефановичемъ въ Злочевскомъ округѣ).

Г.

1. Ишли молодці коло церковці.
- 2=2 А.
3. Радили раду молодецьку:
- 4=4 Б.... на дівки вінків,
5. Але купімо золотий човен, срібне весло,

6. Та пустимося краєм Дунаєм
7=14 В. 8=10 Б. 9=11 Б.
10. Дасть нам по конибу и по сидельці,
11=17 В.

(Зап. П. Чубинскій въ Ушицкомъ уѣздѣ).

Д.

1. Чи много нас є папове молодці?
2. Красний пан, красна пані!
3. Сядай на коника
4. И грядь їм!
5. Изложимося по золотому, по червоному
6. І купимо собі золотого човпа,
7. Срібне весельце
8. Та й поїдемо собі краєм Дунаєм;
9. На ймя Ивана пана шукаєм;
- 10=10 Б. То... 11=11 Б.
12. Що педісйки по золотому,
13. Що місячейка по червоному.

(Зап. П. П. Чубинскимъ въ с. Великой Глушкѣ, Ковельскаго уѣзда).

Е.

- 1=1 Б. 2. Святий вечір!
3. Ой там стояла мужів громада,
4. Мужів громада, велика рада.
5. Станьмо ми братці в велику раду,
6. Построймо, братці, золотый човен,
7. Леньмо-поленьмо до свого пана;
8. А наш-бо пан славний богатир,
9. Славний богатир, дорого платив,
10. На місяць платив по сто червоних,
- 11=15. А..... по воронім коні.
12. На тим коні золотее сідло,
13. А на тім коні золота грива,

14. Золота грива персі укрила.
15. На тім сідлі пишне дитя,
16. Пишне дитя, молодий Иваньо.

(Зап. П. П. Чубинскій въ Дрогичинѣ Кобринскаго уѣзда).

Приведенные выше варианты колядовъ сохранили въ совершенной свѣжести картину отдаленной эпохи, современной или, можетъ быть, предшествовавшей первому зарожденію государственнаго порядка въ Южной Руси. «Мужи» составляютъ раду—и рѣшаютъ на ней образовать отрядъ свободной дружины; отрядъ этотъ предложить свои военныя услуги «доброму пану» который съумѣетъ вознаградить ея «вѣрную службу» надлежащимъ образомъ. Радѣ извѣстно, что дружина получитъ богатое вознагражденіе въ Царьградѣ и потому «громада» рѣшаетъ спуститься по Дунаю въ море и предложить свои услуги «доброму пану». Условія службы извѣстны также—охотники получаютъ: значительную сумму денегъ, добрыхъ коней, вооруженіе «по шабельці, по калиновій стрѣльці» и богатую одежду: «по парі суконъ та пошпочці, по жупанові, по китаеву». «Мужи» предпочитаютъ пойти въ далекій походъ и употребить средства на сооруженіе флотилии для путешествія въ Царьградъ, чѣмъ остаться на родинѣ и жить мирною семейною жизнью, расходуя тѣже средства на наряды и украшенія для своихъ жонъ и дѣвиць. Превосходство удалой дружинной жизни и почетной военной «вѣрной» службы у «щедраго пана» надъ семейною жизнью—понятіе господствовавшее въ общественномъ мнѣніи въ теченіи дружиннаго періода русской исторіи. Лѣтопись, сѣтуя о томъ минувшемъ времени, когда дружинники понимали надлежащимъ образомъ свои обязанности и умѣли отстаивать свое положеніе—выражается почти словами приведенной колядки: «Древніи князи и мужи ихъ отборонаху русскія земли и иныя страны приимаху подъ ся. Князи...правую виру возма, дааше дружинѣ на оружіе. А дружина ею кормляхуся, воюючи иныя страны, бьючиcя... не жадаху: мало ми

www.libtool.com.cn
есть княже сто гривенъ; не владаху на свои жены златыхъ обручей, не хожаху жены ихъ въ серебрѣ—и расплодили были землю Русскую». (Соф. Врем. изд. 1820 г. т. I, стр. 10).

Замѣчательна въ приведенныхъ отрывкахъ дружиннаго эпоса та черта, что не князь является вчинателемъ, группирующимъ зарождавшееся военное сословіе, а оно какъ будто естественно вырастаетъ изъ земства. «Громада на радѣ» обсуждаетъ походъ и остановившись на мысли объ немъ, сама отправляется отыскивать то лице, съ которымъ намѣрена заключить «рядъ военной службы».—На основаніи этой черты мы полагаемъ, что вышеприведенныя колядки относятся къ эпохѣ гораздо болѣе древней, чѣмъ слѣдующіе за ними отрывки, въ которыхъ дружинная жизнь сосредоточивается уже около личности князя.—

По всей вѣроятности, не случайно называется имя Цареграда въ большей части основныхъ вариантовъ выше приведенныхъ колядокъ,—въ которыхъ вообще дружина предполагаетъ спуститься внизъ по большой рѣкѣ, чтобъ поступить на службу къ «доброму пану» т. е. Византійскому Императору.

Стихи 13—16 вар. Е. представляютъ налетъ, приставшій къ основнымъ стихамъ по поводу упоминанія коня; (ср. Чубинскаго, Матерьялы этнограф. экспед. въ Югозап. край, III, стр. 285 et passim.)

2.

ВОЗЕДИ ДРУЖИНЫ И ИХЪ ОВСТАНОВКА.

1.

(Колядка)

Ой рано, рано, вуроньки піли,
Ой дай, Боже!

Ой ще ранше наш панок устав,
Ой устав, устав, три свічі зсував;
При одній свічі личенько вмивав,
При другій свічі шатоньки вберав,
При третій свічі коника сідлав.
Ой сідлав, сідлав, в поле виїжджав,
В поле виїжджав, з конем розмовляв:
«Ти, коню сивий, будь мі щасливий,
Будь мі щасливий на три дорозі,
На три дорозі, та у три землі:
Одна дорога—та в Волоцькую,
Друга дорога—та в Німецькую,
Третя дорога—та в Турецькую».
З Волощини йде—волики всде
З Німещини йде—грошики песе,
З Турещини йде—коникк веде.
Ой воликами на хліб робити,
А грошиками війску платити
А кониками з війском їх бити.

(Чтен. въ Моск. Общ. 1864, I, 111. 61).

2.

(Колядка)

Ой по під гору, по під зелену,—
Гой дай Боже!
Ой долом, долом, та суходолом
Ой ішло військо, аж землі тяжко,
А попереду N коником грає,
Коником грає, мечем махає.
Цар сі питає: чий то син грає?
Ой служки важуть: наш-то пан іде
А ненька важє: мій-то син грає.

Почім **внн** **ненько** **ѣго** **спізнавш**?
Пізнаю **ѣго** по кониченьку,
По кониченьку по кошулепці,
На нім шапочка яє мак дрібенька,
На нім кошуля як сніг біленька,
Як сніг біленька, як лист топонька.
Деж вона прана? В краю Дунаю.
Де вна кручена? В коня в коньтах.
Де вна сушена? В тура на розі.
Де вна тачана? В Львові на столі.
Де вона брана? В неньви в коморі,
В неньби в коморі, при ясній зорі.

(Записано въ Галиччинѣ Мелитономъ Вучинскимъ).

3.

(Щодрипка)

В чистим полі да намет стоїть
Щедрий вечор, добрий вечор.
Добрим людям да на здоров'я!
Под тим наметом нав Х... сяють,
Держить коня да за поводя,
Держить мурта да на ретях,
Держить сокола да на рукавах.
Пустив коня в чисте поле,
Пустив мурта в таті полі,
Пустив сокола на тія вербах.
І він біжить, мурта пошарпав мурта,
І мурта біжить з шибеним мурта.
Н сокол злетів і ретей мурта,
Тож мурта Х... да на рукавах.
Добрим людям да на здоров'я!

Записано въ Галиччинѣ Мелитономъ Вучинскимъ.

(Колядка)

Ой в ліску, в ліску, в зеленім піску,
Ой дай Боже!
Стоїть мі, стоїть шовковий намет,
На тім наметі золотий стільчик,
На тім стільчику гордий пан сидить,
Гордий пан сидить в віграни грає,
В віграни грає, красно співає.
Приходять в нему три панни з Відня,
Три панни з Відня, в золоті в сріблі:
«Помай-Біг, май-Біг, гордое паня!
Хто жь тебе навчив в віграни грати,
В віграни грати, красно співати?»
Навчила жь мене рідная мати
В віграни грати, красно співати,
Три рази, рази в ночі вставаючи,
А в вині все купаючи.

(Записано въ Злочевскомъ округѣ М. Вучинскимъ).

5.

(Колядка)

А в полі, в полі, й у виноколі,
Стоять намети з білого шовву;
А в тих наметах все столи стоять;
Все столи стоять позастилані,
Позастилані все килимами;
А на тих столах все кубки стоять,
Все кубки стоять понаповняни.
По за столами все пани сидять;

Меж тими панами красний паничу,
Красний паничу, пане Иване.
Перед паничем вірній слуги:
Просьяться вони у Невір-землю:
«Пусти нас пане у Невір-землю!
Пустимо стрілку, як грім по небу;
Пустимось кіньми як дрібен дощик;
Блиснем шаблями, як сонце в хмарі!»

(Нар. Юж. Рус. п'єсни Метлицкаго, стр. 338).

Въ содержаніи этихъ пяти колядокъ жизнь дружины сосредоточивается уже не въ «радѣ», а около личности предводителя; послѣдній отличается и статностью и храбростью, онъ замышляетъ походы, ѣдетъ въ походъ впереди полка и обращаетъ на себя всеобщее вниманіе; возвращаясь съ похода, онъ платитъ войску. Его одежда и обстановка напоминаетъ о многочисленныхъ его походахъ, трудахъ и опасностяхъ. Въ промежуткахъ между походами онъ предается охотѣ съ «хортами» и соколами—одежда его «сушится на рогахъ у тура». Въ богатомъ шатрѣ онъ слушаетъ п'єсни; играетъ самъ на «вігранахъ» пируетъ съ дружиною и обсуждаетъ предложенія новыхъ походовъ въ «Невір-землю».—

3.

РАЗДѢЛЪ ДОВЫЧИ МЕЖДУ ВОЖДЕМЪ И ДРУЖИНОЮ.

(Щедривка)

А.

Пан Хомуненько,
Переберниченько;
Сам молоденький,
Кінь вороженький!

Перебрає
Меж кониками;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Котрі ліпші,
То собі бере;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Котрі гірші,
Служейкам дає;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Пап Хомуненько,
Переберниченько;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Перебрає
Меж сідельками;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Котрі ліпші,
То собі бере;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Котрі гірші,
Служейкам дає;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Пап Хомуненько,
Переберниченько;
Сам молоденький,
Кінь вороненький!
Перебрає
Меж воздечками;
Сам молоденький,

www.Кінь! вороненький!

Котрі ліпші,
То собі бере;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

А котрі гірші,
Служейкам дає;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Переберає
Меж сукенками;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Котрі ліпші,
То собі бере;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

А котрі гірші,
Служейкам дає;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,
Переберниченько;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Переберає
Чоботойками;

Сам молоденький,
Кінь вороненький!

Котрі ліпші,

То собі бере;

Сам молоденый,

Кінь вороненький!

А котрі гірші.

Служейкам дає;

Сам молоденький,

Кінь вороненький!

Пан Хомуненько,

Переберниченько;

Сам молоденький,

Кінь вороненький!

Переберає

Меж дівоньками:

Сам молоденький,

Кінь вороненький!

Котрі ладніши,

То собі бере;

Сам молоденький,

Кінь вороненький!

А що погани,

Служейкам дає;

Сам молоденький,

Кінь вороненький!

Бувай же здоров,

Пан Хомуненьку!

Сам молоденький,

Кінь вороненький, и проч.

(Записано въ Шклѣ, въ Галиччинѣ. См. Головацкаго Галицкія и Угорско-русскія пѣсни въ Чт. И. О. Ист. и Древн. въ Москвѣ, 1864 г. т. I. III, 170—173).

Б.

Ой дзвін дзвонить

Місяць зходить

Наш паниченько
Перебірниченько,
Їоники переберає:
Котро краце—
Собі бере,
Котро бридше—
Служенькам дає.
Ой дзвін дзвонить,
Місяць зходить,
Наш паниченько,
Перебірниченько
Волики переберає, и проч.

(Записано въ Злочевскомъ окр. Чтенія. 1864, г. т. I, III. 143—144).

Возвратившись изъ похода предводитель дѣлитъ добычу съ дружиною. Дѣлежъ происходитъ ночью, при лунномъ свѣтѣ, вблизи родного поселенія, откуда доносится звонъ церковнаго колокола. Вождь злоупотребляетъ своимъ положеніемъ, при дѣлежѣ добычи: лучшихъ лошадей и быковъ, лучшую збрую и одежду онъ отдѣляетъ на свою долю, худшее все—предоставляетъ дружинѣ; послѣдняя считаетъ себя обиженною: она пользуется правомъ свободнаго перехода и разстается съ вождемъ, напѣвая сатирическіе на его счетъ куплеты.—Сравни какъ Григорій Турскій (*Historia ecclesiastica Francorum*) рассказываетъ о раздѣлѣ добычи между Клодоеемъ и дружиною послѣ побѣды надъ Сиагриемъ. Воины Клодоея, разграбили церковь. Епископъ одной изъ нихъ просилъ франскаго вождя воротить ему одну особенно дорогую чашу. Король отвѣтилъ посланному: «иди за мной къ Суассону,—потому что тамъ будетъ раздѣлъ всей добычи,—и если эта чаша достанется на мою долю, то я исполню просьбу отца». Пришедши въ Суассонъ, король велѣлъ разложить всю добычу посреди своихъ воиновъ и сказалъ: «я прошу васъ, мои храбрые воины, не отказать мнѣ, кромѣ моей части, въ этой чашѣ». Болѣе

разсудительные, какъ говорить монахъ-историкъ, согласились, говоря—будто, что «все, что есть тутъ,—принадлежитъ королю», по одинъ изъ воиновъ, легкомысленный, завистливый и вспыльчивый, закричалъ громкимъ голосомъ, подпялъ франкскую сѣкиру и разрубилъ чашу, говоря: «ты ничего не получишь, король, кромѣ того, что тебѣ достанется по жребію». Король перенесъ оскорбленіе и получилъ такую чашу,—но затаилъ злобу и скоро ее выместилъ на бунтовщикѣ. Н. Martin, Histoire de France, t. 1 413. Такъ равенство въ раздѣлѣ добычи было правиломъ въ первоначальной военной дружинѣ франкской и, конечно, и русской.

4.

ОСАДА ГОРОДА.

А.

1. Ой славен, явен красный Н.
2. А чим же ти та прославився?
3. Що із вечера коня осідлав,
4. А вже к світові під Царів град став.
5. Ой як бѣ, та й бѣ на Царів город,
6. Царь ся дивує, хто то воює.
7. А міщане ходят, все раду радят,
8. Що тому вояці за дари дати?...
9. Вивели ёму коня в наряді;
10. Він коня то взяв—не подзінкував,—
11. Не подзінкував, шапочки не зняв,
12. Шапочки не зняв, не поклонився,
13. Не поклонився й не покорився.
14. Ой як бѣ, тай бѣ на Царів город;
15. Царь ся дивує, хто то воює,

16. А міщане все раду радят,
17. Що тому вояці за дари дати?..
18. Винеєли ж ёму полумисок злата;
19. Він золото узяв—не подзінкував,
20. Не подзіпьював, шапочки не зняв,
21. Не поклонився й не покорився.
22. Ой як б'є, та й б'є на Царів город;
23. Царь ся дивує, хто то воює,
24. А міщани ходят, все раду радят,
25. Що тому (пап'яті) за дари дати.
26. Вивели ж ёму панну в короні;
27. Він панну узяв, тай подзінкував,
28. Подзінкував, й шапочку зняв,
29. Шапочку зняв, ще й поклонився,
30. І поклонився, і покорився.

(Ізъ рукоп. Київск. сбор.).

Б.

1. А в чистім полі близько дороги
2. Стоїть наметце дуже шовкове;
3. А в тім наметці стоїть столичок,
4. На тім столичку гречни молодець
5. К нему військо збірає,
6. Військо збірає, тай під Львів стає,
7. Тай під Львів стає, все шеругує
8. А своє військо на Львів рихтує;
9. Як кіньми звернув,—аж Львів ся здвигнув.
10. Як прабелькой звів,—Львів ся поклонив.
11. Ой виїщя к нёму усі міщани,
12. Ой всі міщани, всі предміщани
13. Винеєли ёму мису червоних.

14. Він тоє бере, тай не дякує
15. А свое військо на Львів рихтує.
16. Ой вийшли в нѣму усі жидове,
17. Усі жидове, всі кагалове,
18. Винесли ёму мису червоних.
19. Він тоє бере тай не дякує
20. А свое військо на Львів рихтує.
21. Ой вийшли в нѣму усі панове,
22. Усі панове, всі гетманове,
23. Вивели ёму коника в сідлі
24. Шабельку в сріблі, панну в кареті.
25. Він тоє бере, красно дякує
26. А свое військо тай шерегує;
27. Як зачав військо шерегувати,—
28. Ой більше Львова не турбовати.

(Pauli. Pieśni ludu ruskiego
w Galicyi 1839. т. I стр. 140).

В.

1. В полі, в полі, близько дороги,
2. «Ой дай, Боже!
3. Могила сєє, військо гуляє,
4. Військо гуляє, ладу не знає,
5. N... прийшов, лад війську знайшов,
6. Лад війську знайшов, попереду пішов.
7. А ёго нєнька барзо старенька,
8. Як випровожала, то й научала:
9. Ой сину, сину N...
10. Поперед війська не вихвачайся,
11. А позад війська не зоставайся,
12. Держися війська все середнёго
13. А отамана все переднёго».

14. Він молоденький не слухав пеняни,
15. Поперед війська коником грає,
16. А позад війська мечем махає.
17. Стубнули—грякнули мов великий дзвін,
18. Приїхали аж до царя на двір.
19. Сам царь питає: «Чий син гуляє»?
20. Тож гуляє син старого N...
21. Сам молоденький, непокірнеспкий.
22. Вивели йому воля в наряді,
23. А він на теє не подивився,
24. Шапочки не зняв, не поклонився.
25. Винесли йому миску червінців,
26. А він на теє не подивився,
27. Шапочки не зняв, не поклоцився.
28. Вивели йому панну в наряді,
29. А він на теє і подивився,
30. Шапочку ізняв, спасибі сказав.

(Київ. губ. вѣдом., № 70).

Г.

1. По під Каменець збитий гостинець,
2. Там військо стоїть, ладу не знає
3. Пан N прийшов, лад їм найшов,
4. Сам звив хорогву, тай берегом цішов
5. Став побоем перед Хотином.
6. Як б'є, так б'є в місто Хотин.
7. Вийшли до єго всі Хотинчане
8. З міста міщане;
9. Винесли йому тацу червоних.
- 10—23. В. 11—24. В.
12. Звів хорогву, тай пішов берегом
13. Став побоем тай перед Звонів.
14. Вийшли до нєго усі Звончане,
15. Усі Звончане, з міста міщане;

www.libri.lv 16.—22 В... в броні. 17.—23 В. 18.—24 В.

19. Звів хорогву, та пішов берегом,
20. Став побоем, як б'є, так б'є
21. В місто Каменець
22. Вийшли до ёго всі Каменчане,
23. З міста міщане,
24. Вивели ёму гречную панну
25. Він же на неї тай подивився,
26. Скинув шапочку, тай поклонився.
27. Дай же ті, Боже, веселитися,
28. А нам, гречним молодицям, подивитися.
29. За сім же словом, бувай здоров!
30. Добрий вечор!

(Зап. П. П. Чубинскій въ Ушицкомъ уѣздѣ).

Д.

1. Гречний паничу, що починаеш?
2. По над Міер місто коником граеш.
- 3.—В 2.
4. Коником граеш, військо завертаеш,
5. Завернув військо, аж землі тяжко,
6. Вийшли до ёго з міста міщане
- 7—8. Г... з села селяне.
8. Ой стали вони раду радити,
9. Раду радити, щоби йому дати.
- 10.—23 В... в сріблі 11—23 В. 11—24 В. 13—18 В. 14—23 В. 12—23 В. 16—24 Г. 13—29 В... на неї... 14—27 Г. Ізняв шапоньку... 15—2 В.

(Зап. П. П. Чубинскій въ Ушицкомъ уѣздѣ).

Е.

1. Ой в полі, в полі, дай в виноколі;—
2. Святий вечор!

3. Грай, коню, під молоденьким Івасем!
4. Ой там Івась конем грає, коп'єм вихає,
5. Да під'їзжає під Вижгорода;
6. Вийшли к ёму всі городяне
- 7=9 А. 8=11 А. Він тее приняв....
- 9=24 В..... не подякував.
10. У Вільбові на оболоні,—
11. Грай коню під молоденькім Івасем!
12. Ой там Івась конем грає, коп'єм вихає,
13. Да під'їзжає під Вижгорода
14. Вийшли к ёму всі городяне,
- 15=18 Б.... миску червонців. 16=11 А. Він тее
приняв.... 17=24 В..... не подякував. 18=У Віль-
бові на оболоні,
19. Грай, коню, під молоденьким Івасем!
20. Ой там Івась конем грає, коп'єм вихає,
21. Да під'їзжає під Вижгорода:
22. Вийшли к ёму всі городяне
- 23=28 В. 24=28 А. Він тее приняв..... 25=29
А..... дай подякував.

(Нар. Юж. Рус. п'єсан Метлинскаго, стр. 334).

Ж.

1. Там військо ішло, ладу не найшло
- 2=2. Е.
3. Іванко йшов, лад війську найшов:
4. Велів гармати наріхтувати,
5. На Вирвин город стріли спускати.
6. Всі міщаночки полякалися,
7. По ринку ходять, рученьки ломать,
8. Рученьки ломать, й радоньку радять:
9. Що сёму паняті за дару дати?
- 10=15. Е.

*

11. А він на той дар і не споглянув.

12=21. А. 13—9. Е.

14. Велів гармати нарихтувати,

15. На Вирвин город стріли спускати,

16. Всі міщаночки полякались,

17. По ринку ходять, рученьки ломять,

18. Рученьки ломять, радоньку радять:

19. Що сѣму паняті за дару дати?

20=9. А.

21. А він на той дар і не споглянув,

22=21. А. 23=9. Е.

24. Велів гармати нарихтувати,

25. На Вирвин город стріли спускати.

26. Всі міщаночки полякались,

27. По ринку ходять, рученьки ломять,

28. Рученьки ломять, радоньку радять:

29. Що сѣму паняті за дару дати?

30=28. В.

31. А він на той дар і споглянув,

32=29. А.... и подякував, 33=30. А. 34=29. Г.

35. Не сам с собою,—з отцем, з матею,

36. І з милим Божом і зо всім родом.

(Нар. Юж. Рус. пѣсни Метлинскаго, стр. 335).

Сюжетъ приведенныхъ нами колядокъ—осада города, законченная уплатою въ пользу осаждавшихъ богатаго выкупа. Конечно, какъ имя самаго города, такъ и нѣкоторыя бытовья подробности, составляютъ продуктъ позднѣйшихъ наростовъ. Имя города: то совершенно миѣническое, или по крайней мѣрѣ на столько видоизмѣнившееся при устной передачѣ, что усволяется отъ всякихъ сблизеній, какъ: Вирвинъ, Мѣръ, то, хотя и дѣйствительное, воляно подмѣненное въ различныхъ мѣстностяхъ, сообразно съ географическими понятіями пѣвцовъ;—это безразлично, смотря по варіанту: Царьградъ, Львовъ, Вышгородъ, Каменецъ, Хотинъ, Дзвинь (можетъ быть Звенигородъ). Бытовья подробности позднѣйшаго времени («гарматы,

жиды» и т. п.) занесены также случайно, в силу разных местных условий. Основной сюжет, приведенных колядок быть может, происхожденія мифологическаго, но онъ принятъ на себя явную окраску героическаго вѣка. Во всякомъ случаѣ эти пѣсни принадлежатъ къ древнѣйшимъ остаткамъ южно-русскаго эпоса. Если не сами приведенныя колядки, то примы ихъ извѣстны были составителю древняго лѣтописнаго свода. Нельзя не признать весьма близкаго сродства текста колядокъ съ рассказомъ лѣтописи о походѣ на Грековъ князя Святослава Игоревича и о посылкѣ ему различныхъ подарковъ греческимъ царемъ и его боярами. Для болѣе нагляднаго сближенія, приведемъ этотъ отрывокъ изъ лѣтописи: «И поиде Святославъ воюя къ городу, и другия города разбиая, иже стоятъ пусты и до днешняго дни. И созва царь въ пада-ту бояры своя, и рече имъ: «что створимъ? Не можемъ стати противу ему!» И рекоша ему бояре: «пошли къ нему дары, искусимъ и, любезивъ-ли есть злату или паволокамъ!» Послаша къ нему злато, и паволоки, и мужа мудры, и рекоша ему: «глядай взора его, лица его и смысла его.» Онъ-же, вземъ дары, приде къ Святославу, и, яко придоша Греци съ поклономъ, рече: «введете я съво.» И придоша, и поклонишася ему, и положиша предъ нимъ злато и паволоки; и рече Святославъ, прочь зря: «похороните!» Отроци-же Святослави, взявше, похорониша. Посли же цареви возвратишася къ цареви, и созва царь бояры, и рекоша-же посланныи: «яко приходомъ къ нему и вдахомъ дары, и не позрѣ на ня, и повелѣ схоронити.» И рече единъ: «искуси и единою и еще, посли ему оружье.» Они-же послушаша его, и послаша ему мечъ и ино оружье. Онъ-же, примъ, нача любити, и хвалити, и цѣловати царя. И придоша опять къ царю, и повѣдоша вся бывшая. И рекоша бояре: «Лють съй мужъ хочетъ быти, яко имѣннѣя небрежетъ, а оружье емлетъ; имися по дань.» И посла царь, глаголя сѣде: «не ходи къ городу, но возми дань, и еже хоцещи.» За маломъ бѣ не шель Царяграда.

(Лѣтоп. по Ипатскому списку, стр. 46.)

Сходная колыдеа постся и у поляковъ подѣ Краковомъ.
См. Pieśni ludu krakowskiego. Zebrał J. K. w Krakowie.
1840, стр. 90.

Pode *Lwowem* łącka zielona,
Jaś konika pasie,
Lwowa dobywać chce.
Wyszli do niego lwowscy mieszczanie
J wynieśli mu
Parę bócików.
On bócików nie chce,
Lwowa dobywać chce
Pode *Lwowem* łącka и т. д.

Ясю выносятъ дальше: czаркѣ od złota, pas, sukmanę, orteczki,
kaftan, koszule, czаррак, siodło, wronego konia, наконецъ
pannę od złota,—

Wszystkiego poniechał,
Z dziewczyną pojechał.

5.

КНЯЗЬ И СЫНОВЬЯ ЕГО НА УДѢЛАХЪ.

(Щедривка)

Славен, славен да пан NN
Щедрий вечір!
Ой чим же він славен?—Трома городами.
Щедрий вечір!
Трома городами, своїми синами.
Щедрий вечір!

«Потомъ, говоритъ г. Кулишъ, слѣдуетъ исчисленіе го-
родовъ, которыми обыкновенно бывають: Кіевъ, Черниговъ и
тотъ городъ, который ближе къ селу. Сыновья сидятъ въ городахъ
и каждый имѣетъ свою заботу: одинъ собирается на войну,
другой на охоту, третій на свадьбу; къ сожалѣнію, я непомню

словъ этой щедривки, слышанной мною въ дѣтствѣ подѣ окнами родительскаго дома, ¹⁾ но каждый согласится, что она изображаетъ князя и его сыновей на удѣлахъ.»

(Кулишъ, Зап. о Ю. Руси, т. I. 196).

6.

ПОЕДИНОКЪ СЪ ТУРСКИМЪ ЦАРЕМЪ.

А.

1. Ой в полі, полі, близько дороги
2. Ой дай Боже!
3. Близько дороги намета стоїть,
4. А в ті наметі N... сидить.
5. А коло ёго все слуги ёго
6. Держать шапочки за околички.
7. «Чи сам пойдешъ, чи й нас зберешъ?
8. І в Турецькому царю на войну»!
9. «І сам поїду и вас заберу,
10. І вас заберу у Турецину».
11. Ой приїхали у Турецину.
12. Стукнули—грякнули, як грім заgrimів,
13. Блиснули шаблями, як блискавиця.
14. Виїхавъ в нему сам Турецький царь:
15. Хто кого спограє—той того споймає;
16. А N... спограв, дай царя споймав.
17. Привязав царя коню до хвоста.
18. А пустив царя по пужариці.
19. А пожар ніжки все поджигає
20. Кривця слідки все заливає....
- 21—«Або мене зітни, або мене пусти»
- 22—«Яж тебе не зітну, яж тебе не пущу,

¹⁾ ВЪ Черниг. губ., въ Глух. уѣздѣ, въ м. Воронежѣ.

23. Повезу тебе й у свою землю,
24. Батькові на славу, ворогам на кару».

(Києвск. губ. вѣд., 1870 г., № 11).

Б.

1. Ой на толоці, та на муравці,
2. Ой раненько!
3. Там **король Руський** конникомъ грає,
4. Коником грає, військо збирає,
5. Турського царя все визирає:
6. «Ой видь, видь ти, Турський царю!
7. На ту толоку, та на мураву,
8. Покажи славу ти, Турський царю!»—
9. «Як би я не знав, війська не збирав»—
10. Ой все наш панок коником грає,
11. Та як го узрів, тай мечем ізвів:
12. Як панок наш тям, то Тур-царя стяв;
13. Ой взяв же ёго по подлі коня,
14. А повіз ёго а вь Чеську землю,
15. А в Чеській землі короля нема;
16. «Ой ти, паночку, господаречку,
17. А в Чеській землі королем будешь»—
18. А взявъ же ёго по пужареві:
19. Чорний пужарець віженьки коле,
20. Ніжечки коле, все підбуздає,
21. Що сліди кровця все заливає,
22. А чорний ворон все задітає,
23. А з слідів кровцю все вишиває.
24. Ой нашъ паничку, господаречку!

(Чтевія, 1864 г., т. I. III. 30).

В.

1. Гарний та пишний, пан господарю,
2. Ой дай, Боже!
3. Згорда ти собі ба й почицаєш:

4. Сивим коником дай виграєш,
5. Коником граєш, царя визираєш
6. Скоро жь го узрів, та й мечем ізвів,
7. По піля коня, близько стремєня.
8. Ой царь невірний красно ся просит:
9. «Віте, пусти мя! Віте, зотни мя!»—
10. «Ніт, не пуцу тя; ніт, не зотну тя,
11. —Ой поведу жь тя въ Руську землю,
12. А въ Руській землі короля неча,
13. На королицю тай на столицю.
14. Ой поведу жь ти чорным пожаром.»
15. Ой чорний пожар ніжки підпалив,
16. Що жь ему з ніжок кров вистунає,
17. Кров вистунає, слід затапає.
18. Ой чорний ворон ба й валитає,
19. Та ёго кровцю ба й попиває.
20. Біг му послужив, коник ся схопив,
21. Ухопив же го по піля коня,
22. По піля коня, близько стремєня.

(Чтенія, 1864, т. I, III, 29).

Г.

1. Мати сина да родила,
2. А народивши, оговувала,
3. А, зговувавши, в військо послала,
4. В військо послала, дай научала:
5. «Ой мій синочку, мій козаченьку!
6. «Як пійдеш-же ти да цару служити,
7. «Да не вихвачуйся з поперед війська
8. «Не зоставайся да позад війська:
9. «Що поперед війська—да січуть, рубають,
10. «А позаду війська да мечем махають.
11. Ой син матері дай не послухавсь,
12. Дай поперед війська да конем виграє,

13. А позаду війська да мечем махає.
14. Як заглядів ёго да Турецькій король:
15. «Колиб-же я знав, чий син вонем грав?
16. «Тоб я за його свою дочку оддав,
17. «Свою дочку оддав, половину царства дав,
18. «Половину царства дав, половину панства дав»!
19.—«Яж твоєї царівни сам не хочу,
20. «Яж твое царствечко да коником витопчу,
21. «Я твое панствечко да мечем висічу.
22. «Я з тобою, воен цару! да на войну пойду,
23. «Да на войну пойду, да на стороженьку»!
24. Да стеріг я нічку, да стеріг я другу,
25. А на третю ніч да поймав я звіра,
26. Поймав я звіра—Турсього короля,
27. Да привъязав ёго по ближще воня
28. Да повів-же його да пожаречком.
29. Да пожар ноженьки да поподпікував,
30. Да вровця слідочки да позаливала.
31. Ой він-же його хорошенько просив:
32. «Тиж, пане возаченьку, або мене зотни,
33. «Або мене зотни, або живцем пусти.»
34.—«Яж тебе не зотну, живим не пущу,
35. «Да поведу-ж я тебе до свого цара,
36. «Будеж мені од цара дара,
37. «Од цара дара, од війська слава,
38. «Од війська слава, од панів увага»!

(Записана П. П. Чубинскимъ въ С. Пискахъ, Ворзенского у.)

Д.

1. Пишний, гордий, славний паничу!
2. Славний паничу, добрий Іване!
3. Молод-же ти в військо ходити.
4. Є в ёго пенька, пенька рідненька;
5. Як виправляла, то научала:

6. «Синку ж мій синку, синку Іванку!
7. «Ой як підеш молод до війська,
- 8=7. Г. 9=8. Г.
10. Держися війська все середнього.»
11. А він-же неньки дай не послухав:
12. Скоро на коника впав, половину війська стяв.
13. Вибив города—Царигорода,
14. Турського цара зараз ізвзав
15. «Ой колиб я знав, чий сип сивим конем грав,
16. «Ой тоб я ёму посади давав,
17. «Дав ёму поля неміраного,
18. «Дав ёму бору несходимого,
19. «Дав ёму грошши нечисленного,
20. «Дав ёму війська одбіраного,
21. «Дав ёму лучок, и стрілок пучок,
22. «Дав ёму стрілеу,—царівну дівку.»
23. Яж тее поле копем зкопаю,
24. Копем зкопаю і стрілками всюю,
25. Яж тиї бори військом поламлю,
26. Військом поламлю, и огнем попаляю,
27. Яж тиї гроши розумом росчитаю,
28. Молоду царівну за себе візьму.

(Записано П. П. Чубинскимъ въ м. Дымерѣ Киевскаго у.)

Е.

1. З суботи на неділю заказали на війну,
2. Заказали на війну: хто сина має,
3. А хто не має, пехай наймає.
4. Ой дай Боже!
5. Мала ненька одного синка Іванка,
6. Тай вислала, тай научала:
7. Ой їдь синочку, на ту війночку
- 8=7. Г. 9=8. Г.
10. А посеред війська тримайся

11=11. Д. 12=12 Г...іграє

www.litost.com.cn

13. Мечем ввиває, військо рубає,

14. Вийшов против його да цар Турецькій:

15. «Ой чий то синок коником грає,

16. Мечем ввиває, військо рубає?

17. Ой колиб я його знав

18=16. Г.

19. «Ой твоя дочка не мені рівня,

20. Ой мені рівня—сама царівна;

21. Твоя дочка—погана віра!

22. Ой дай Боже!

(Записаль П. П. Чубинській въ Ушицкомъ уѣздѣ).

Ж.

А з поля, поля, да туман устає

А з за того туману Иванко йде:

Дай підійжає під Царевгород.

Дай викликає цара з города:

«Турецькій цару, вийдѣ на войну,

Воеватися, муштровать!»

Як ізїхались, так и вдарились:

Ударив копитами як гримъ по небі,

Засяяли шаблі як сонце з хмари;

Під їми коні поприпадали,

Золоті гриви поприлягали.

Турецькій царь другим наказав:

«Колиб я знав, чий то син воював?

Тоб я за його свою дочер оддав,

Свою дочер оддав, царство одписав,

Половину царства, трейтину щастя.»

(Народн. Южнорус. пѣсни Метлинскаго, стр. 339).

Главный сюжетъ 7-ми приведенныхъ колядокъ—единоборство русскаго богатыря съ Турскимъ царемъ. Сюжетъ-этотъ впрочемъ въ значительной степени затемненъ позднѣйшими

видомъ мѣненіями и вставками; такъ къ главному сюжету при-
Росли варіанты другого совершенно посторонняго: о матери, сна-
ражающей сына въ походъ (варіанты Г. Д. Е); въ двухъ вари-
антахъ включены намеки, заимствованные изъ гораздо болѣе
поздней эпохи (начала XV в.), указывающіе на представив-
шуюся русскому князю возможность занять упраздненный Чеш-
скій престолъ (вар. Б. и В.); намеки-эти могутъ быть фрагмен-
ты эпическихъ сказаній, возникшихъ въ Южной-Руси вслѣд-
ствіе участія южно-русскихъ князей и ополченій въ гусситскихъ
войнахъ съ нареченнымъ Чешскимъ королемъ Сигизмундомъ
Корибутовичемъ; случайно приставшіе въ видѣ наростовъ къ
болѣе древнему эпосу. Наконецъ, самое названіе «Турскаго
царя» намъ кажется позднѣйшею вставкою; бытовые-же под-
робности колядокъ указываютъ на болѣе древнее, до—Турец-
кое, время и скорѣе опредѣляютъ отношенія Украины къ
Половцамъ. Мнѣніе это основано на слѣдующихъ бытовыхъ
чертахъ сохранившихся въ колядкахъ: 1) Борьба съ врагами
и единоборство происходятъ въ степи; только въ двухъ вари-
антахъ: (Д. и Ж); мѣстность указана у Царьграда, безъ вся-
кихъ впрочемъ подробностей, которыя дозволили бы видѣть
въ этомъ что либо бытовое, а не общее мѣсто. вошедшее въ
текстъ уже по случаю имени Турскаго царя. Характеръ
степной войны сохраненъ вообще въ колядкахъ этихъ вѣрно:
богатырь отправляется «въ поле» — степь и устраиваетъ засаду,
онъ напрасно подстерегаетъ врага въ теченіи двухъ ночей,
наконецъ на третью ночь успѣваетъ захватить его (вар. Г.)
схвативъ врага, онъ его привязываетъ къ стремени и гонитъ
по степи, на которой трава зажжена.

2) Самъ фактъ плѣна Турецкаго царя невозможенъ; от-
ношенія къ Туркамъ не могли подать такого мотива народ-
ному творчеству. Турецкій царь появлялся только 2 раза на
русской территоріи (1620 и 1672) и оба раза во главѣ огром-
ныхъ армій. Ужасъ и сознаніе громадной силы врага,—таковы
были естественныя впечатлѣнія, которыя турецкій царь могъ
оставить въ народной памяти послѣ своего появленія, между

тѣмъ какъ типъ «невѣрнаго» царя, побѣжденнаго въ единоборствѣ и привязаннаго къ стремени,—это типъ извѣстный намъ хорошо изъ лѣтописей въ образѣ половецкихъ хановъ: въ продолженіи 2 столѣтій сотни ихъ попадались среди степной войны въ руки русскихъ князей и воеводъ; одинъ Мономахъ полонилъ ихъ болѣе 100; сколько-же ихъ попадалось въ плѣнъ другимъ князьямъ, воеводамъ, предводителямъ обрусѣвшихъ Черныхъ Клобуковъ и т. д. Мономахъ говоритъ: «и мировъ есмь створилъ съ Половечьскими князи безъ одного 20....а дая скота много и многы порты своѣ; и пустилъ есмь Половечскихъ князь лѣпшихъ изъ оковъ толико: Тарукана 2 брата, Багубаровы 3, Овчины братьѣ 4, а всѣхъ лѣпшихъ князій имѣхъ—100; а сами князи Богъ живы въ руцѣ дава: Коксусъ съ сыномъ, Акланъ, Бурчевичъ, Таревьскій князь Азулуй и инѣхъ вметий молодыхъ 15, то тѣхъ живы ведъ, исѣвъ, вметахъ въ ту рѣчку, въ Славлій.»

(Поученіе Мономаха. Лаврент. лѣтопись, изд. 1872. стр. 241—242.)

3) Плѣненный царь предлагаетъ за себя выкупъ и миръ, въ залогъ котораго отдаетъ свою дочь въ замужество за побѣдителя. Хотя женитьба молодого героя на дочери чужого или своего царя и составляетъ обычный эпическій приемъ въ народной словесности, но въ данномъ случаѣ женитьба героя колядокъ на дочери побѣжденнаго Турскаго вождя подходитъ къ дѣйствительно-историческимъ чертамъ сдѣлокъ съ половцами: Такъ въ 1103 г. плѣнный ханъ Белдузь предлагаетъ князю Святополку Изяславичу богатый выкупъ: «злато, и серебро, и конѣ, и скоть». Въ 1107 году Мономахъ и Давидъ Святославичъ заключаютъ миръ съ половецкими ханами и женятъ своихъ сыновей на ихъ дочеряхъ; въ 1163 князь Ростиславъ Мстиславичъ женитъ своего сына Рюрика на половецкой княжнѣ, желая укрѣпить миръ съ варварами. (Лаврент. лѣт. стр. 184, 187, 357). Извѣстно что Святополкъ Изяславичъ былъ женатъ на дочери половецкаго хана Тугорхана, Мстиславъ Удалой—на дочери Котяна (Лаврентьев. лѣтоп. стр. 161 и 498). Въ Словѣ о полку Игоревѣ, когда половецкіе ханы

узнали о бѣгствѣ Игоря, то одинъ изъ нихъ говоритъ: «аже соколъ къ гнѣзду лѣтитъ, а вѣ соколца опутаевѣ красною дѣвицею.» и т. д. Титулъ «король» примѣняемый въ приведенныхъ колядкахъ безразлично къ царямъ: турецкому, чешскому, русскому и т. д. очевидно позднѣйшая замѣна.

7.

ОТРАЖЕНІЕ НАВѢГА.

(Колядка)

1. Да пане Іване обмуровав двір!
Святий вечір!
Обмуровав двір білим каменем,
А ворітечка з жовтої меді.
А на тій меді стоять намети,
5. Стоять намети, як біль біленькі,
А в тих наметах сидить пан Іван,
Стрілочки струже да в лучок кладе,
А з лука бере, да й заправляе.
Ой стучить-гремить з поля сторожа,
10. Да вдариться в жовті ворота.
«Пане Іване, чи спиш, чи не спиш?
Ой коли спиш, Господь з тобою,
А коли не спиш, промов зо мною,
Що в наши города турки вступили,
15. Турки вступили пополам з татарми,
Пополам з татарми, з кінями з сто парми.»
— «А я ж тих турків да й не боюся:
Ой я з ними в пил перебьюся!
Ой дайте мені коня-воронця,
20. Коня воронця й гострого меча!»
Его матінка випровожала,
Випровожючи, да й научала:
«Сину Івасю, як поїдеш з королем на войну,
То не вихвачуйся поперед війська,

25. Да зоставайся позаду війська!»
А він матинки да не послухав:
По перед війська конем грає,
А позад війська мечем рубає;
Хвалиться конем перед королем,
30. Перед панною гострою шаблею.»
«Ой чий то синок, синок Іванок,
Поперед війська конем іграє,
А по зад війська мечем рубає,
Хвалиться конем перед королем,
35. Перед панною гострою шаблею?
Ой дам я ёму половину царства и свого панства
И свою дочку—королівну.

(Метлинск., Нар. Южвор. Пѣсни, 338).

Колядка эта, какъ и многія другія, составная: стихи 21—37 приставные къ 1—20 и повторяють мотивъ, который мы видѣли и въ другихъ колядкахъ и который присоединяется почти ко всѣмъ колядкамъ о молодомъ героѣ. Мы привели эту колядку ради первой ея половины, стих. 1—20. Хотя тутъ и называются турки и татары, но основа колядки древнѣе не только турецкихъ нашествій на Южную Русь, но и татарскихъ. Обстановка героя, вооруженіе его древнѣе козацкаго вѣка; по положенію его,—онъ не козацкій вождь и не староста, но скорѣе стольный князь въ главномъ городѣ съ воротами въ родѣ Золотыхъ Кіевскихъ, а съ другой стороны и набѣжавшіе враги далеко не такъ страшны, какъ турки, и татары послѣ XIII в. Въ пѣснѣ виденъ духъ бодрый, соотвѣтственно тому перевѣсу русской силы надъ силою кочевниковъ, какой сохранялся до XIII в.—

8.

ТОЖЕ.

(Колядка)

1. А з гори, з долу вітрець повівав,
Дунай висихав, зіллем заростав,

Зіллем трепетем, вшеляким цвітом;
Дивное звіре зілле спасае,

5. Зілде спасае сиви оленець,
На тім оленці пядесят ріжків,
Пядесят ріжків, еден тарелець.
На тім тарельці гречний молодець,
На гусях грае, красно співае.
10. Надійшов в нѣму татуне его:
«Ти, сину, сидиш і ніц не видиш.
Турки й Татари Підгір узали,
Підгір узали, волів загнали,
«Сідлай мі, тату, коня бистрого
15. Коня бистрого, меча острого;
Най я поїду Турка догочю
Мое Підгіре назадъ оброню,
Назад оброню, краще посаджу.»
Ой догонив го, там го розронив,
20. Свое Підгіре назад обронив,
Назад обронив і краще всадив.
Ой всадив же он три села з людьми,
А одно село—з старими людьми
А друге село—з парубочками
25. А третє село—з паненочками.
Старі люде усім судили,
А парубочки в війску служили
А паненочки шитінки шили.

(Razli,—Pieśni ludu Ruskiego w Galicji, 1839 r. 1. str. 165-166)

Начало этой колядки представляет какой то странный образъ. Подобный ему мы встречаемъ въ другой колядкѣ галицкой:

Шуми, не шуми чом дубровонько.
Гой, дай, Боже!
—«Ой як же мені гой не шуміти?
По мені ходять дивное звіра,
Дивное звіра дещоторого,

www.litopis.org.ua
А на десятім святій тарільчик,
На тім тарільці золотий стільчик,
На тім стільчику панночка сидить,
Ой сидить, сидить, косоньку чеше,
Косоньку чеше, по столу мече!
—> Ой не доізжай, чом козаченьку,
Ой не відхилай чом кватиреньку,
Ой не напускай буйного вітру,
Буйного вітру, ясного сонця!
Бо од вітроньку косонька вяне,
А од соненька личенько смагне!»

(Изъ Стрыйск. окр. Чт. въ М. О. Ист. и Др. 1866 г. т. I. III. 612).

«Дивнее звѣря», со многими рогами, встрѣчаемъ и въ другихъ галицкихъ колядкахъ (ibid., 603, 604). Въ колядкѣ въ Чт. 1864, I. III, стр. 48 «дивное звѣря» съ девятью рогами называется «туром-оленомъ». Во всѣхъ этихъ колядкахъ дѣло идетъ просто объ охотѣ на оленя и объ употребленіи оленьихъ роговъ въ хозяйствѣ для вѣшанія платья и т. д.—

Другая колядка въ сборникѣ у г. Головацкаго (Чт., 1854, I. III. 84) представляетъ уже наращеніе образовъ подобное вышеприведенной стрыйской колядкѣ; у тура—оленя девять роговъ, а на десятомъ «теремъ збудовав»,

«А в тім теремі гречна панночка,
В'на собі ходит, усе шинкуе и т. д.—

Слѣдуетъ думать, что вышеприведенная пѣсня о нападеніи на Подгорье представляетъ одинъ изъ многочисленныхъ, особенно между колядками, примѣровъ сводныхъ пѣсень, въ которыхъ произвольно перетассованы разныя эпическія подробности и образы. Въ этомъ убѣждаемся еще и тѣмъ, что есть другая пѣсня, въ которой эпизодъ о нападеніи на Подгорье сведенъ съ другими образами. Это нижеслѣдующая колядка тоже изъ собранія г. Головацкаго:

Б.

1. Ці спишь, ці чуешь, пан господарю,
Ой дай, Боже!

- Ой як ти спиши, то Богъ з тобою!
Ти підведися головонькою,
Побуди ж собі всю челядоньку,
5. Вияви личко на оконічко,
А з оконічка на підвіречко,
Твое підвіре орда забрала,
Орда забрала, в полон загнала,
Ой загнала а в свою землю.»
10. Ой як зхопився, перехрестився:
«Служеньки ж мої найвірнійші,
Виведіть мені коня пирського,
Другі застрійте меча острого!
Де орду вгоню, там ю розроню».
15. Золота грива коника вкрила,
Срібні підковні землицю пишут,
Кленові ушка ради слухають,
Шовковий хвістик: слід замітає.
«Кідишу сивий, будь мі щасливий!
20. Де орду вгоню, там єї вроню,
Свое підвіре назад заверну.
Побудую ж го краще, як було,
А в три сторони та в три переї,
А в четвертій церков збудую,
25. Церков збудую з трома верхами,
З трома верхами, з двома оконці,
Едним оконцем сонечко зходить,
Другим оконцем місяць заходить,
Райскими дверці господарь ходит,
30. На нем кошулька як лист тоненька,
Як лист тоненька, як сніг біленька,
Господарь ходит, ангела носить,
Ангела носить, все Бога просит.

(Чт. въ М. О. И. и Др. 1864, I, III. 34).

Построеніе героємъ церкви въ родѣ той, о какой идетъ рѣчь въ стихахъ 25—32 встрѣчаемъ и въ другихъ волядкахъ,
*

напр. тамже, стр. 65 и 66,—при чемъ въ первой видимъ и схожее со ст. 15-18 описаніе коня.

Трудно толковать всѣ эти пѣсни въ цѣломъ, такъ какъ трудно пока опредѣлилась степень органичности связи всѣхъ частей ихъ между собою. Быть можетъ, во всѣхъ ихъ лежитъ миеологическая основа, обросшая послѣ въ нѣкоторыхъ своихъ частяхъ подробностями антропологическими и дальше героическими. Ради этихъ послѣднихъ (вар. А. ст. 10 и слѣд.; вор. Б. ст. 1—23) мы даемъ мѣсто этимъ колядкамъ въ нашемъ изданіи, такъ какъ въ нихъ все таки видимъ ту наслойку, какую произвела и на старинныхъ пѣсняхъ память о набѣгахъ кочевниковъ.

Владѣлецъ Подгорья рисуется тутъ чертами скорѣе княжескаго, чѣмъ козацкаго вѣка,—а потому мы относимъ пѣсни эти къ одному роду и эпохѣ съ предыдущею. На вариантѣ Б, впрочемъ, замѣтно больше вліянія образовъ позднѣйшей эпохи татарскихъ набѣговъ.—

11.

КНЯГНЯ ИВАНКО.

(Колядка)

А там на лугах, на барѣ широких,
Там же мі горіт терновый огник,
Сам молод, ей сам молод!
Сам молоденькій на коничейку,
Сам молод!

Кол огня ходит широкий танец,
А в танці ходит княгня Іванко,
На головойці сокола жосит,
Въ правій ручейці коничьва водит
Въ лівій ручейці гусевки носит.
Нихто не видів, лем панскі слугі;
Скоро ввиділи, пану доповіли:

«Ой їдьте, їдьте, Іванка звяжіте,
Іванка звяжіте, ту го приведіте,
Соколойка пустіте до соківниці,
Гусовки шмарьте до гусевниці,
Коничька вставте до кінничейки,
Іванка всадьте до темничейки».
Соколик квілит, головоюки хоче,
Гусевки граут, Іванка споминаут,
Коничок гребе до поля хоче,
Іванко плаче, до милейкої хоче.

(Чтевія въ И. О. И, и др. 1864. I т. 57).

Пісня эта, встрѣчающаяся только въ Галиччинѣ, говоритъ о князѣ, который, очевидно, не имѣя права являться въ Галицкую землю, пришелъ туда и былъ взятъ въ плѣнъ. Князь изгой Иванъ Ростиславичъ Берладникъ пытался занять Галицкій столъ въ 1144 г., но былъ изгнанъ Владиміромъ, бѣжалъ въ Суздаль, гдѣ потомъ въ 1157 г. былъ заключенъ въ темницу Юріемъ Долгорукимъ, по настоянію Ярослава Владиміровича Галицкаго. Сынъ его Ростиславъ Берладничичъ въ 1189 г. призванъ былъ галицкими боярами, недовольными занятіемъ Галича Андреемъ, королевичемъ Венгерскимъ, занялъ нѣсколько пограничныхъ Галицкихъ городовъ, но призвавшіе его бояре перебѣжали отъ него къ Андрею; Ростиславъ былъ взятъ въ плѣнъ, привезенъ въ Галичъ, гдѣ венгры, въ виду начинавшагося въ его пользу возстанія, приложили ядъ къ его ранѣ. (Ипатск. Лѣтоп. стр. 226, 335, 446.)

Въ нашей піснѣ имя князя подходитъ къ Ивану Берладнику, а обстоятельства плѣненія къ судьбѣ сына его.

Нѣкоторыя подробности пісни какъ напр. воспоминаніе «миленької», объясняется тѣмъ, что теперь она поется, какъ колядка молодому человѣку.

Таже колядка передѣлана для дѣвушки такъ:

Ой там на лукахъ на Бадалівськихъ,
Під бором, гей, під бором,

Під зелененькимъ явором!
Там мі дівчатко Бадавлічатко,
Коники пасе, на гусівках грає;
Підслухали мі го панські слуги,
Скоро підслухали, пану знати дали:
«Коники возьте до кінничейки,
А гусевқи возьте пану до світлиці,
А дівчатко возьте, всадьте до темничейки!»
Коники ірзут пану в кінниці
А гусевқи граут пану в світлиці,
А дівчатко плаче пану у темниці.

(Чтен. въ И. М. О. И. и Др. 1864. I. III. 82.)

Подобнымъ же приємомъ розказывается объ ограбленіи волоховъ въ колядкѣ:

Ялилуй, гей, ялилуй.
Господи, боже, помилуй!
Ген там Волохи церков муруут,
Ой коло споду каменичейком,
А в середині деревичейком,
А в вершечкові сріблом, золотом;
Виділи мі то панські слуги,
Скоро ввиділи, пану повіли;
«Ідьте ж ви, ідьте, Волох возміте,
Волох возміте, в темницю всадите
В темницю всадите, срібло заберіте,
Срібло золото пану на славу.»

(Тамъ же стр. 12).

12.

КНЯЗЬ РОМАНЪ.

(Игра въ Воротаря или въ Володаря).

А.

1. Володарь, Володарку, отчинь ворота.
2. Чого хочете, чого клинете?
3. Пускайте в город, пускайте в город.

4. А що-ж за людзі, а що-ж за людзі?
5. Кнізя Романа, нашого пана!
6. Ніт ёго в дома, ніт ёго в дома.
7. А де поїхав, а де поїхав?
8. До Льова на торг, до Льова на торг.
9. Коли поїхав, коли поїхав?
10. Вчора з вечора, вчора з вечора.
11. Коли приїде, коли приїде?
12. Завтра к обіду, завтра к обіду.
13. Що за дар дасте, що за дар дасте?
14. Мізіне дзецко, мізіне дзецко.
15. А в чім те дзецко, а в чім те дзецко?
16. У срібру в злоті, в ткацькій роботі.

(Изъ рук. сбор. Андреевскаго)

(Запис. въ д. Долюбородахъ, гм. Ганна, Бѣльск. у.
Сѣдл. губ. учителямъ мѣстн. учил. г. Остюкомъ).

Б.

- 1=1 А. Вородару—дарку.. 2=2 А. 3=5 А...кнізя Романа!
4=6 А. 5=7 А. За чим.....за чим.....
6. Дівкам чорнило, парубкам білило!
7—9 Б=6—11 А. 10=12 А. Тепер.....тепер..... 11=3 А.
12. А що за люде, а що за люде?
13=5 А.....кнізя Романа!

(Изъ рук. сб. Андреевскаго. Запис. со словъ
старухи въ д. Хирошнякѣ. Бѣльск. у. учит.
Медвѣдемъ).

В.

- 1=1 А.....Володар учините..... 2=2 А. 3=3 Б. 4=6 А....
дома..... 5=7 А. Деж вун.....деж вун...
6. Дур, дур на войну, дур, дур на войну.
7=11 А. Кулиж.....кулиж.....
8. «Взавтра к убіду, взавтра к убіду».

9. «Що за дар честі». — Ми земні діти.
10. «В чум то ідете»?
11. В срібрі, в злоти,
12. В твацуй сороціє.

(Изъ рук. сб. Андреевскаго. Записано
учен. Б. И. К. С. Полоцкимъ, въ д.
Блотковѣ, Бѣльск. у).

Г.

- 1=1 А. Володару....., очинь..... 2=2 А.....кричите
3=3 В. 4—5=6—7 А. 6=6 В. 7—9 =11—12 А.

(Изъ рук. сб. Андреевскаго. Запис. учен. Б. Р. И
кур. Ивановъ Среднискимъ, въ м. Коднѣ, Бѣльск.
у., со словъ отца).

Д.

- 1=3 А. Пустіте.....пустіте... 2=12 Б. 3=5 А.
4. В орду на войну, в орду на войну.
5=7 А. По що.....по що....
6. Хлопцям на шапки, дівкам на венкі.
7. Взавтра в обіду, на свою біду.

(Изъ рук. сб. Андреевск. Запис. въ Яблоч-
ной, Бѣльск. у. учит. Сайчукомъ).

Е.

1. Воротаре, воротаре! вѣтвори воротонька!
2. А хто воріт кличе
3. Бнязеві служенькі.
4. А що за даръ везуть?
5. Яриі пчолонки.
6. Ой щез-бо нам мало!
7. А ми вам додамо.
8. А щож нам додасте?

9. Молоду дівоньку

10. В рутяним віоньку.

(Дністровая Русалка, стр. 42—43).

Ж.

1. Втворіт ворітниці, втворіт ворітниці!

2=2 Е. Хтож там.....

3. Паньцькіє служенькі, паньцькіє служенькі.

4=4 Е. Щож нам..... 5=5 Е.

6. А в нас того много, а в нас того много!

7. Ми ше вам придамо, ми ше вам придамо!

8. Шо нам ше придасте, шо нам нам ше придасте?

9. Мізильночку дочку, мізильночку дочку!

10. А в чім уріжену, а в чім уріжену?

11=11 В. У.....у....

12. На чім посажену, на чім посажену?

13. На золотіх кріслах, на золотіх кріслах.

(Записана г. Стефановичемъ въ Кожимийскихъ горахъ, въ с. Пекурава).

Слова этихъ игровыхъ пѣсень—разговоръ двухъ хоромъ, изъ которыхъ одинъ, представляется, сидитъ въ городѣ, а другой проситъ привратника (Воротаря—измѣнено въ Володарь) пустить въ городъ. Этотъ второй хоръ несетъ дань; дань эта теперь, сообразно обычаямъ игры, дитя,—но въ вариантахъ Е и Ж упоминается, обычная дань старой Руси—медь (яриі пчолоньки). ¹⁾ Замѣчательно, что во всѣхъ приведенныхъ здѣсь вариантахъ изъ Подлясіи (А—Д) князь называется Романомъ ²⁾. Должно думать, что князь Романъ называется въ подляскихъ пѣсняхъ не случайно и что пѣсни эти относятся

¹⁾ Тоже у Чубинскаго, Матерьялы этногр.-стат. экспед. въ Югозап. край, т. III, стр. 39, вариантъ Б, ст. 12, вариантъ Г, ст. 10.

²⁾ Въ другихъ, далекихъ отъ Подлясіи мѣстахъ князь или совсѣмъ не называется, какъ у насъ въ вариантахъ Е и Ж (галицкихъ), или же называется произвольно, какъ напр. у Чуб. вар. А, Васильк. у. Кіевск. губ. Царемъ Александромъ.

къ Роману Мстиславиту Галицкому. Данники пѣсень нашихъ должны быть древніе обитатели Подлясіи—Ятвяги, въ землѣ которыхъ Романъ владѣлъ городами, входы въ которые должны были крѣпко оберегаться воротарями; часть Ятвяговъ была у Романа въ подданствѣ и платила ему дань. См. Стрыйковскаго, т. I, стр. 211—212. Маколей (History of England, Tauchn. ed. II, 181)—передаетъ, что еще недавно на томъ мѣстѣ, гдѣ была битва между арміей Якова II и Монмута, (около Седгемура) мальчики играли въ крѣпость и въ битву между «людьми короля Якова и людьми короля Монмута» и что представлявшіе послѣднихъ всегда кричали *Soho!*—*Soho!* былъ крикъ войскъ Монмута отъ Soho Fields, мѣста въ Лондонѣ, гдѣ былъ дворецъ вождя, *ibid.* 176. См. также у Тайлора (Primitive Culture I, ch. III) примѣры того, какъ въ играхъ остаются слѣды старыхъ обычаевъ, и какъ дѣти представляютъ въ играхъ то, что взрослые дѣлали и дѣлаютъ серьезно,—напр. какъ въ игрѣ дѣтей въ Шотландіи (*tappie—tonssie*) и до сихъ поръ представляютъ обряды принятія въ вассальство, какъ дѣти дикихъ играютъ въ похищеніе женъ и т. д. Въ Малороссіи дѣти, когда разгребутъ муравейникъ и когда муравьи начнутъ прятать яичка,—называемыя у насъ народомъ подушками,—кричатъ: «комашки, комашки, ховайте подушки! Татары йдутъ!». Совершенно естественно, что въ области, гдѣ строилъ города и взималъ дань суровый князь Романъ сохранилась память о немъ въ вышеприведенной игрѣ. Быть можетъ, и ношеніе дитяти и передача его въ замокъ намекаетъ на какое нибудь историческое обстоятельство, но, по отсутствію точныхъ указаній, говорить объ этомъ трудно: известно, что біографія Романа въ Ипатской лѣтописи утеряна.

Участіе дитяти или дѣвушки въ игрѣ послужило поводомъ къ вставкѣ въ текстъ пѣсни въ нѣкоторыхъ варьянтахъ стиховъ мало гармонирующихъ съ основными (См. Чубинскаго, *op. cit.* 30) конецъ варьянта А, В, Д, Е, о дитяти, и вар. Б. стихи 11—27 о дѣвушкѣ; тамже вар. Г. представляетъ механическій наборъ разнокалиберныхъ игровыхъ стиховъ).

ПАНЪ ПЕРЕМЫСЛЬНИЙ.

(Колядка)

А.

1. Ей в полі, в полі, в чистейкім полі,
2. Гей воли, гей сивейки, гей воли!
3. Там же мі стоїт загородойка,
4. В тій загородойці нова світлойка,
5. А въ тій світлойці округлий столикъ,
6. При ним мі сидит пан Перемисльний
7. Перед ним пляше молоде паня;
8. На тім паняті рудая сукня,
9. На ножейкахъ ма'т шнуровані бітки,
10. На бочейкахъ ма'т кований пояс,
11. На тім поясі жовті ретязькі,
12. На тих ретязкахъ золоті ключі,
13. На голові ма'т павяний вінок,
14. На ручейці ма'т золотий перстінок.
15. Рудая сукня ізбу замитат,
16. Шнуровані бітки землицю точат,
17. Кований пояс бочки підперат,
18. Павяний вінок брез вітру шумит,
19. Золотий перстінок брез огню горит.
20. А наш панойшо з війни приїхав,
21. З війны, з війнойки з Венгерской сторонойки,
22. Позїїджалися к нѣму панове,
23. К нѣму панове, ёго братове,
24. Сталися ёго вивідовати:
25. «Що там доброго въ Угрохъ слихати?»
26. «Добрі слишано, бо южь поорано,
27. Южь поорано, злотом засіяно,

28. Павяним перцем заволочено,
29. Золотим мечем загорождено».

(Мѣст. не указана Ч. М. О. И. и Д., 1864, I. III. 71—72).

Б.

1. Въ нашого пана господарейка,
2. Біг ёму дав, гей, Біг ему дав,
3. Нё заздрістіте, панове братья, дасть і вамъ!
4. Ёй красні въ него и дворі его,
5. Тисові сінці, яворові сходці,
6. Ходит мі по них молода внягиня,
7. На тій княгині кований пояс,
8. На тім поясі золоті ретязьки,
9. На тих ретязьбахъ мідяні ключи:
10. Мідяні ключи, тихо, тихо дзвеніте,
11. Тихо дзвеніте, пана зобудите!
12. Ёо теперь пан наш зъ Угорь прихав,
13. А зъ Угорь, зъ Угорь, зъ Угорской землі.
14. Зійшлися къ нёму вшитки панове,
15. Вшитки панове, ёго братове,
16. Стали ся ёго вивідовати:
17. «Ой пане, пане, што там чувати,
18. Што тамъ чувати въ Угорской землі?»
19. «Угорска земля пречъ поёрана,
20. Пречъ поёрана і посіяна,
21. Павяним перцем заволочена,
22. Ясными мечі обгорождена,
23. Обгорождена одъ злої тучі».

(Ч. М. О. И. и Д., 1864, т. I. III, 4—5)

В.

В нашого пана, пана крайника,
Писано, ей писано,

в Златомъ и мѣл. теремъ писано!

Тисові сходи, яворові сѣни;
По сходамъ ходитъ молода пані,
Молода пані ключами дзвонитъ.
По малу дзвонитъ, золоти ключі,
По малу дзвонитъ, пана не збудитъ,
Бо нашъ панойко з войны приїхавъ,
З войны приїхавъ, з Угорской землі,
Приїшли до нѣго та братя ёго,
Стали ся в нѣго вивідовати:
«Ой брате, брате, що тамъ слыхати,
Що тамъ слыхати въ Угорской землі?»
В Угорской землі добре слыхано,
Ой бо тамъ уже пречъ поорано,
Златомъ засіяно, заволочено.
Заволочено, пречъ погороджено.
Дай же вамъ, Боже, счастья, здоровья,
А із своєю господинею!
В стайниці радость, в хижі веселость,
Дай вамъ, Боже!

(Чтенія, 1864, I. III. 1—2).

Г.

В нашего ксендза господарейка,
Радуйся, радуйся, земле,
Син намъ ся Божий народив!
Красенько в нѣго і в дворі ёго:
Яворові сѣнці тисові стільці,
А на тихъ стільцахъ красна княжейка,
На тій княжейці сріберний поясъ,
На тімъ поясі злоцісти ключі,
А на тихъ ключахъ жовті ретязки,
А нашъ ксендзъ з Угоръ приїхавъ,
Посходилося к нѣму ксендзове,

Сами всендзове, ёго братове:
«Що тамъ слихати в Угорской землі?»
Угорска земля пречъ побрана,
Яров пшеничков позасівана
Стрицовым пірьков поволочена,
Золотим мечом обгороджена.
Будь Богу слава з нашого слова
Богу на хвалу, людем на славу.

(Тамже, стр. 13).

Колядки эти поють разнымъ лицамъ: А, по показанію г. Головацкаго, дѣвушкѣ, Б. и В. хозяевамъ, Г. священнику. Сообразно употребленію, колядки приняла разныя наслойки, иногда противурѣчивыя. Основная тема во всѣхъ варьянтахъ впрочемъ выдержана твердо. Это возвращеніе пана изъ Венгріи и отчетъ товарищамъ—братьямъ о томъ, за чѣмъ онъ туда ѣздилъ. Слова этаго отчета аллегоричны и разнообразны въ варьянтахъ до неясности и противурѣчій,—но упоминаніе мечей во всѣхъ варьянтахъ, кромѣ В, а также и намекъ на шлемы съ страусовыми (стрицові) перьями, даютъ поводъ заключать, что панъ ѣздилъ въ Венгрію съ военною цѣлью. Что въ первоначальномъ варьянтѣ пѣсни шло дѣло не о возвращеніи пана съ войны въ Венгріи какъ теперь говорится въ вар. А и В, это видно изъ вопроса братьевъ пана: «что добраго слышно въ Уграхъ?» и изъ отвѣтовъ его, что «добре слыхано,» что «угорская земля огорожена мечами.» Въ первоначальномъ варьянтѣ, вѣроятно, шло дѣло не о томъ, что панъ, воротившійся изъ Угріи съ своею арміею завоевалъ Угрію, а скорѣе о томъ, что уладилъ какое то дѣло съ уграми, приготовилъ тамъ вспомогательную армію, къ чему могутъ примыкать и тѣ слова его (вар. А, В.), что угорская земля золотомъ засѣяна. Что уговоръ съ уграми аллегорически представляется какъ взораніе земли, засѣваніе золотомъ, а ополченіе угровъ какъ засѣваніе павлинымъ перомъ и огорожа изъ мечей, это вполне согласно съ эпическими приемами старой и новой южнорус-

ской поэзии ¹⁾. Эта аллегорія въ иныхъ случаяхъ понималась буквально, что и заставляло народныхъ пѣвцовъ пѣть напр. въ вар. Г', что угорская земля засѣяна пшеницею.

Впрочемъ, шло ли дѣло въ первообразѣ этихъ колядокъ о нападеніи на Угорскую землю, или объ уговорѣ съ нею, во всякомъ случаѣ—это остатокъ пѣсенъ о самыхъ старыхъ сношеніяхъ Галиччины съ Венгріей и воспѣваемый въ нихъ панъ является или княземъ, или важнымъ бояриномъ, который дѣйствуетъ самостоятельно, что отодвигаетъ сложение колядокъ этихъ во всякомъ случаѣ раньше $\frac{1}{2}$ XIV в., когда Галиччина была подчинена польской коронѣ. Есть основанія полагать, что не случайно въ вар. А панъ, воротившійся изъ Угорь, названъ панъ Перемисльскій, а равно не случайно тутъ же около него описывается и **молоде паня** которому въ другихъ вариантахъ отчасти соотвѣтствуетъ княгиня, пани. Теперь подъ этимъ молодымъ панямъ можетъ разумѣться дѣвушка, дочь хозяина, передъ домомъ котораго поютъ колядку, и нѣкоторыя черты въ описаніи его одежды, особенно перенесенныя на него съ княгини—хозяйки (какъ напр. ключи, у пояса и вѣнокъ) дѣйствительно болѣе говорятъ о дѣвушкѣ, чѣмъ о мальчикѣ, хотя другія, напр. кованый поясъ, напоминаютъ древнерусскій мужской костюмъ, знакомый намъ по роскошамъ и Изборнику. Самая форма слова **молоде паня** больше напоминаетъ мальчика, чѣмъ дѣвочку,—а выше въ 3-й колядкѣ N 2-го гордее паня равно—**гордый панъ** (См. выше—**княгиня Иванко**). Такимъ образомъ въ первоначальномъ вариантѣ нашей колядки **молоде паня** могло быть ясно мальчикъ ²⁾. Если принять такое предположеніе, то окажется

1). Такъ въ Словѣ о Полку Игоревѣ; „черна земля подъ копыты костьми была посѣяна, а кровію поляна,—тучою взыдоша по Руськой землѣ....“ а въ нар. пѣснѣ: „чорна земля поорана и кулями засіяна, білим тіломъ зволочена“ и т. д. или „виорала Марусенька мислонками поле, чорними очима тай заволочила“ и т. д.

2). Желательно имѣть побольше вариантовъ. Хотя всѣ варианты разбираемой теперь колядки и записаны въ Галиччинѣ, однакожь мы слы-

возможнымъ сблизить колядку о панѣ Перемышльномъ съ слѣдующимъ мѣстомъ изъ Ипатской лѣтописи под 1208 г.

«Володиславъ же кормилчичь ¹⁾ бѣжа во Угры и Судиславъ и Филипъ. Наидоша Данила во Угорской землѣ, дѣтска суца и просиша у короля Угорьского: «Дай намъ отцича Галичю Данила, ать съ нимъ примемъ и отъ Игоревичевъ». Король же съ великою любовью посла воя въ силѣ тяжцѣ..... И совокупившесе вси, первое придоша ко граду и рече имъ: «братье! почто смущается! Не сии ли ²⁾ избиха отци ваши и братью вашу».... Они же, сжалившись о бывшихъ, предаша градъ и князя ихъ Святослава яша. Ипатск. Лѣт. 484. Такимъ образомъ Панъ Перемышльный можетъ быть Володиславъ, сынъ кормильца княжескаго, который привелъ изъ Венгрии Данила (отрока около 10 лѣтъ) съ вспомогательною арміею, селонилъ бояръ, сидѣвшихъ въ Перемышлѣ, отдать городъ Данилу и возвратилъ ему отчину, которою овладѣли было Игоревичи: наша колядка, которая теперь поется столь различнымъ людямъ и потому подверглась такимъ измѣненіямъ, какія можно видѣть въ вышеприведенныхъ варьянтахъ, могла первоначально пѣться въ честь этого событія. Достоинно вниманія, что **молоде паня** упоминается въ томъ варьянтѣ, въ какомъ сохранилось и имя **Панъ Перемышльный**, что еще бо-

шали, что она поется и въ Полтавской губерніи. Къ сожалѣнію Лѣвобережная Малороссія слабѣ подвергалась изслѣдованію по части обрядовыхъ пѣсень, чѣмъ Правобережная и Галиччина, изъ которыхъ мы имѣемъ богатые хотя и несистематическіе, сборники гг. Чубинскаго и Головацкаго. Какъ измѣняется и основная тема и подробности въ разныхъ варьянтахъ можно видѣть между прочимъ еще въ одномъ варьянтѣ колядки о возвратѣ пана изъ Угоръ въ сб. г. Головацкаго (Чтенія, 1863. I. III, 89), въ которомъ панъ воротившись уже лежитъ больной,—и дальше рѣчь идетъ толко о подаркахъ, которые онъ привезъ; подарки эти описываются близко къ костюму молодого паняти,—а въ кол. (тамже, стр. 81) встрѣчаемъ тѣже вещи съ такими прибавками, какъ „французскіе коралі.“

¹⁾ т. е. сынъ опекуна

²⁾ Игоревичи

лѣе убѣждаетъ насъ въ томъ, что это **молоде паня** первоначально могло быть—мальчицъ, Данило.

Въ варьянтѣ А особенно подробно описывается костюмъ **молодого паняти**; такого же характера и костюмъ княгини въ варьянтѣ Б. Считаемъ нелишнимъ привести изъ лѣтописи описаніе костюма Данила, въ которомъ онъ посѣщаль венгерскаго короля Бела IV въ 1252 г: Самъ же ѣха подлѣ короля, по обычаю Руску: бѣ бо конь подъ нимъ дивленію подобенъ, и сѣдло изъ злата жъжена, и стрѣлы и сабля златомъ украшена, иными хитростями, ажоже дивитися, кожую же оловира Грецькаго и кружевы златыми плоскими ошить, и сапоззеленаго хъза шиты золотомъ. Немцемъ же зрящимъ, много дивящимся, рече ему король: «не взялъ быхъ тысяще серебра за то, еже еси пришелъ обычаемъ Русскимъ отцевъ своихъ»... Ип. Лѣт. 541. Очевидно что первоначальныя колядки, описывая костюмы лицъ, такъ отличные отъ теперешняго, имѣли предъ собой образцы, въ родѣ этаго старорусскаго княжеско-боярскаго костюма

14.

КНЯЖЕСКІЙ ТІУНЬ.

(Колядка)

Ой нема дома господаренька

Ой лелія!

Господаренька, на имья Василя,

Поїхав же він до Судомира.

Що жь там поїхав? Суди судити.

Що жь ему дано за тоті суди?

Ой дано жь ему та три селечка:

А в однім селі—старіи люде,

А в другім селі—все парубочки,

А в третім селі—все дівочки.

Старими людьми село порадне,

www.litopys.org.ua
Парубочками село горіжне,
А дівочками село весело.

(Чтенія, 1864, т. I. Ш. 33—34).

Колядка эта относится къ тому періоду дружинной жизни, когда члены дружины переходятъ изъ положенія временныхъ, наемныхъ воиновъ—въ положеніе земскихъ бояръ. Князья поручаютъ имъ завѣдываніе судомъ и, въ награду за отправленіе этой общественной должности, надѣляютъ ихъ помѣстьями.

Судомиръ употреблено, вѣроятно, не въ значеніи имени города, а какъ имя нарицательное, опредѣляющее сущность должности, отправляемой бояриномъ: онъ поѣхалъ творить судъ и водворять такимъ образомъ миръ въ землѣ.

15.

ЛЕГЕНДА О ЗОЛОТЫХЪ ВОРОТАХЪ.

Як лихолітте було, то прийшов чужоземець, Татарин, і ото вже на Вишгород бѣе, а далі вже й під Кіев підступає. А тут Михайлик лицарь був, да як зійшов на башту, да пустив з лука стрілу, то стріла і впала у миску тому Татарину. Той скоро сів коло скам'ї обідати, тільки що поблагословивсь їсти, аж та стріла так і встромилась у печеню. «Е!, каже, сеж тут є сильний лицарь!... Подайте, каже, міні того Михайлика, то я одступлю». От Кияне—шушу—шушу, и радяться: «А щож—отдаймо!» А Михайлик каже: «Як отдасте мене, то в останній раз будете бачить Золоті Ворота». Да, сівши на коня, обернувся до їх, да і промовив:

«Ой кияне, кияне, панове громада!

Погана ваша рада:

Як би ви Михайлика не отдавали,

Поки світ-сонця вороги б Києва не достали!»

Да взяв на ратище ворота, так як от сніп святого жита візьмеш, да і поїхав у Царіград через татарське військo. А Татари ёго і не бачять. От як одкрив ворота, о чужоземці ввалились у Кіев, да і пішли потоптом.

А лицарь Михайлик и досі живе в Царіграді; перед їм стоїть стаканчик води, и проскурка лежить; більш нічого не їсть. И Золоті Ворота стоять у Царіграді. І буде, кажуть, колись таке время, що Михайлик вернеться в Киев і поста, вить ворота на свое місто. І, як, ідучи хто мимо, скаже: «О Золоті Ворота! стоять вам ізнов там, де стояли» то золото так і засяє. А як же не скаже, або подумає: «Ні вже не будь вам у Києві!» то золото так и померкне.

(Записано в Києві П. А. Кулишемъ,—Записки о Южной Руси, т. I, стр. 3—5).

Легенду эту, не смотря на ея прозаическую форму, мы помѣщаемъ въ сборникѣ, полагая, что она образовалась изъ древней думы, утратившей постепенно стихотворный эпическій характеръ. Учѣлѣвшее четверехстишіе служитъ тому яснымъ доказательствомъ. Описываемыя въ легендѣ событія, вѣроятно, обломки эпической пѣсни о разореніи Киева Батыемъ.

Г. Стояновъ сообщаетъ намъ, что слышалъ въ дѣтствѣ въ Києвѣ пѣсню о Михайликѣ; въ ней Михайликъ стрѣляетъ три раза: первою стрѣлой онъ выбилъ у Султана трубку изъ зубовъ, другою убилъ его самого, а третью жену его.—

Метаніе героємъ стрѣлы въ обѣдъ врага встрѣчаемъ въ преданіи о Паліѣ; см. Нѣсколько народныхъ историческихъ преданій, записанныхъ П. П. Чубинскимъ, въ Записк. Югозап. Отд. Импер. Р. Георг. Общ. т. I, стр. 299. См. также дальше примѣчаніе къ пѣснямъ о Байдѣ.

16.

ВОЯРСКОЕ СВАТАНІЕ.

(Колядѣа)

А.

1. Ой рано, рано кури запіли
2. Святий вечор!

*

3. А ще ранше пан Н... ко встав,
4. Лучком забрящав,
5. Братів побужав:
6. «Да вставайте, браття, кони сідлайте,
7. Кони сідлайте, хорти зликайте:
8. Да поїдем в чистее поле на прогуляння
9. На розглядання.
10. Да найдемо, браття, куну в дереві,
11. Дівку вь теремі....
12. Отъ-се вам браття,—куна в дереві
13. А міні, браття, дівка в теремі.

(Малоруск. и Червоноруск. думы и пѣсни, изд. Лукашевича
С-Пет. 1836, стр. 90).

Б.

- 1=1 А. 2=3 А....раньше козаченько.. 3=4 А. Козаченько
встав.... 4=5 А. Лучком забращав.... побужав. 5=6 А.
Браття, вставайте, воней... 6=7 А. Коней.....хортів....
7. Тай поїдемо на полювання.
8. Бо я там назвав куну в дереві,
9. Куну в дереві, панну вь теремі,
10=12 А. А вам..... 11=13 А. Собіж я возму панну...

(Изъ рукоп. Киевск. сборн.)

17.

ВОЯРСКОЕ ХОЗЯЙСТВО.

(Колядка)

В чистум полю
Криж малєвани,
На тому крижу
Зозуля рабая,
Раненько встала,

Защєбетала,
Славного пана
Дай попугала:
Встань раненько,
Вмийся біленько!

Ой пойдь собі
До нової стайні,
Ой вибер собі
Коня вороного,
Ой поїдь собі
В чистее поле!
В чистум полі
Ратае твое;
Ратае твое,
Всё молодие!
Волики твое
Всё половие!
Яремца твое
Всё буковие!

Ой сохи твое
Дай золотие!
Сочнічки, твое
Всё медзяние,
Подвсе твое
Всё дроцяние!
Полиці твое
Все срібране!
Поводки твое
Всё шолковие!
Радуйся не сам собою,
З своею женою,
З своїми дзетками!

(Zieńkiewicz,—Piosenki gminne ludu Pińskiego, 1851, 10—12).

Объ предидущія колядки относятся къ тому переходному времени, отъ дружинно-русскаго къ феодально-литовскому порядку, когда старая дружинная боярщина обжилаь уже совершенно среди земства и составила военное сословіе, не предлагавшее свои услуги временно по краткосрочному «ряду» съ княземъ, а составляла постоянную земскую военную силу, обязанную нести военную повинность въ обмѣнъ за полученныя земли и помѣстія. Удадь и расчетъ на наживу въ военныхъ походахъ замѣняется стремленіемъ къ развитію хозяйства и къ устройству домовитой и семейной жизни. Бояринъ отправляется съ своею дружиною, подъ предлогомъ охоты, искать невѣсты въ теремѣ;—онъ слыветъ не воинственностію, а богатствомъ своего хозяйства, тѣмъ, что онъ владѣетъ значительнымъ количествомъ плуговъ, что у него работаетъ много «ратаевъ» что хозяйство его богато и образцово устроено. Земледѣльческія занятія сильно развиты и на нихъ сосредоточивается главное вниманіе пѣсни; плугъ описывается подробно и перечисляются поименно его части: и принадлежности упряжи «соха, сошники, пѣдвої, ярма, поводки.»

Въ піснѣ о Нечаѣ (см. дальше) встрѣчаемъ слово джу-
рило какъ синонимъ джура, молодой товарищъ козака, пажъ:

19.

КНЯЗЬ МИХАЙЛО.

А.

Маці дочку карала:
Гдеш ти, доню, веньчик діла?
Єхав мамко, князь Михайло,
І зняв, мамко, веньчик з мене,
Повѣз, мамко, дорогою широкою,
Дубровою зелёною,
Через село Лунінськее,
Через місто боярськее.
Касіна маті по двору ходит,
Слуги будит:
Слуги мої молодие,
Уставайце, закладайце,
Коні вороние
Да бежице, доганяйце,
З пліч головку здойміце!

(Зенькевичъ, — Piosenki gminne ludu pinskiego, 1851, 150—152).

Б.

В тёмнум лесе
На й оресе
Зовзуленька гнездо звіла.
Звівши гнездо заковала,
Заковавши поленула
В тее село Лунінськее,

В тее місто боярскее,
А в тим селі удивонька
Двор будуе,
А збудовавши да й малюе,
А помалёвавши да й говорит:
Кто в гетім дворі
Паном буде?
Кто моім деткам
Бацьком буде?
Кто в гетим двору
Панією буде?
Кто моім деткам
Маткою буде?
Єхав селом
Князь Міхайло,
Да каже: я в гетом двори
Паном буду,
Твоім деткам
Бацьком буду,
А моя жинка панєю буде,
Твоім діеткам' маткою буде.

(Зенькевичъ, Piosenki gminne ludu pinskiego, 154—156).

Пѣсни эти довольно неясны, какъ это часто бываетъ съ варьянтами, записанными въ полѣской мѣстности, и даже не совсѣмъ влжутся одна съ другою. Такъ въ первой мать похищенной княземъ Михайломъ дѣвушки взываетъ о погонѣ за нимъ, а во второй этотъ князь обѣщаетъ, что онъ будетъ отцомъ дѣтямъ вдовы, а его жена матерью имъ. Первая пѣсня передаетъ въ довольно общихъ выраженіяхъ тему, извѣстную и изъ другихъ, какъ малорусскихъ, такъ и западныхъ пѣсень, — о насильствѣ надъ дѣвушкою, или обманѣ, или похищеніи дѣвушки, — хотя и безъ тѣхъ, подробностей, какія мы видимъ въ этихъ пѣсняхъ (ср. Чтенія, 1863, IV, III, 186, *ibid.* 1863, III, III, 81, 1870, III, III, 25, Sušila,

Piesni Morawskie, 189—193, Haupt, Pjesn. Luž. Serbow I, 29).
Имя похищенной дѣвушки—Кася въ аналогическихъ пѣсняхъ
эпическое (ср. Sušila, 191, 192).

Тѣмъ не менѣе мы рѣшаемся видѣть въ этихъ двухъ
пѣсняхъ память о какомъ то частномъ и мѣстномъ событіи,
такъ какъ въ двухъ варьянтахъ названо не только одно имя,
но и одно мѣсто и при томъ послѣднее съ характеристичес-
кимъ прозваніемъ.

Проходженія князя Михайла происходятъ въ «боярскомъ
селѣ» или мѣстечкѣ Лунинскомъ, т. е. въ ту эпоху, когда
низшіе слои боярщины, населяя цѣлыя села, превратились въ
свободное но малоземельное сословіе хлѣбопашцевъ, болѣе
сближавшееся съ крестьянскимъ (также свободнымъ но п. б.
ч. безземельнымъ), чѣмъ съ рыцарскимъ сословіемъ—т. е. въ
XV или XVI столѣтіи. Самое названіе—село Лунное есть наз-
ваніе географическое:—село это существуетъ въ Гродненской
губерніи и принадлежало къ леннымъ владѣніямъ князей Со-
пиговъ (Сопѣговъ). Вѣроятно, князь Михайло—одинъ изъ
членовъ этого рода. Въ 1583 г. Лунное село находилось во
владѣніи князя Льва Михайловича Сопѣги (см. Виленскій
археогр. сборникъ. т. V, стр. 9).

20.

КНЯЖІЙ ВОЯРИНЪ—РАЗВОЙНИКЪ.

Убійство брата женинаго.

Да недоля моя, да нещасьце мое!
Якъ мне жиць, якъ мне биць
За княжимъ бояриномъ!
Що вechora то з вechora
Коники сeдлае,
А що ночі то сповночи
Къ розбою виежджае;
Якъ въ білому світу

То з розбою еде.
Ой ти милая моя, чорнобривая
Ой отчипи ворущечка частоколистие!
Веду к тобі, веду к тобі
Девять воней вороних
На десятум сам розбойник молоди.
Везе тонкую кошулю
Всеньку у круві:
Пойди мила на річеньку,
Сполощи ти ее,
Не розшахваючи, не розмахваючи:
Як ти ее розмахнеш,
Свое личенько улякнеш».
Їго білее личко покотілосо,
Їго тонкий голосок
Як туман по бору!
Їго жовтиє кудри розмахнулиса.
Ой ти миленький мій
Ти розбойничьку мій!
Забів, забів брата мого,
І кошуля єго.
—Ой я ехав і гукав,
Він з дороги не ступав,
А я єму, вражому сину,
З пліч головку ізняв.

(Зенькевичъ, — Piosenki gminne Indu pi^uskiego, 1851, 260—262).

Въ подробностяхъ редакціи этой пѣсни, — редакціи довольно безсвязной, — проглядываютъ бытовья черты мелкой феодальной боярщины; удалъ «княжего боярина» направляется не на отдаленныя походы въ «невір—землю» а расходуется на разбойническія предпріятія по дорогамъ. Бояринъ не знатный: жена отвораєть ему ворота и ей онъ поручаєть награбленную добычу; ни слугъ, ни «братів» у боярина нѣтъ, онъ ѣздитъ на разбойническій промыселъ одинъ. Эти бытовья

черты напоминают обстановку измельчавшей литовско-русской боярщины, отпавлявшей при князьях и их намѣстникахъ сторожевую и посыльную службу.

Сословіе княжихъ бояръ существовало въ западной Руси до Люблинской уніи такъ что, еслибы оказалось изъ сравненія съ нижеприводимыми варьянтами, что пѣсня эта заходящая, то, во всякомъ случаѣ, первообразъ вышепоставленнаго варьянта пѣсни принадлежитъ времени не позже Люблинской уніи 1569 г.—

Фабула же этой пѣсни не составляетъ исключительной принадлежности малорусской поэзіи. Весьма близки къ ней пѣсни моравскія, сербскія и польскія, особенно моравская пѣсня въ сб. Сушилы:

Pod javorem pod zeleným
Ore divča volem černým.
Jak pod javor dovoraua
Mati na ňu zavouaua.
Pojed' dievko, pojed' domů,
Daua sem t'a ne vim komu.
Daua sem t'a Janičkovi,
Dvanástemu zbojníčkovi
«Janičku, ty's čirý zbojník,
Vš žy k horám každý chodník.
Každý chodník, každú cestu,
Kerá ke kerému meštu.»
Nejsem milá, taký zbojník,
Nemám peněz, enom trojník.
V noci vyšeu, v noci došeu,
Nikdà jì nic ne doneseu.

Doneseu jì ručnik nový,
Ručnik nový nebilený.
Kážau jì ho z mydua pràti.
Nedau jì rozvljati.
Miuà praua, potřipaua,
Vypadaua jì ruka biuà
«Počkaj Janko povìm na t'a,
Co je ruka z meho brata.»
«Jakà by' s ty žena byua,
Bybys muža prozradiua!
Jakà bych já sestra byua.
Dybych brata zatajiua?»
Miuà zradi, šerha vsadi,
Kat oběsi, lebo mosi.—

(Moravské nár. písní s napěvy,
1860, 134—135).

Сербская пѣсня дальше отъ нашей по редакціи:

Ткала је Јанья то бјело платно,
Све јој је платно од суза мокро,
А жуто злато од јада јадно;
К њози долазе њене сестрице,

Къ нъози долазе, пакъ жој беседе:
«Што ти је платно од суза мокро?
Што л' жуто злато од јада јадно?»
Ал' Јанья нѣма тујо беседи:
«Ево данаске девет година,
Како ја тајим болногъ Бурвицу:
Даньомъ болује, ноћомъ војује,
Све ми доносе руо кроваво,
Ноћомъ га перем, а даньомъ сушимъ;
А ши ми јадној ноћто донесе!
Давао ми је врана коница,
И на томъ коньу седло војничко,
А у томъ седлу рука јуначка,
А у тој руди сплет девојачки;
А то је коньицъ мога бабайѣа,
А десна рука могъ братца Павла,
Сплет девојачки сестре Јелице;
С тодъ ми је платно од суза мокро,
С тогъ жуто злато од јада јадно».

(В. Караџић. Српске Нар. Пјесме, 1. 491).

Пјесня эта имѣеть въ Малороссіи другіе варьянты, въ которыхъ разбойникъ убиваетъ отца, брата, сестру жены своей,— какъ въ сербскомъ варьянтѣ; въ этихъ варьянтахъ разбойникъ является не «княжимъ бояриномъ» и подробности не носятъ на себѣ явнаго слѣда определенной эпохи, или же носятъ слѣды болѣе поздняго времени, но для удобства сравненія, мы провидимъ здѣсь и эти пјесни:

ПРИЛОЖЕНІЕ.

РАЗВОЙНИКЪ УВИВАЕТЪ РОДСТВЕННИКОВЪ ЖЕНЫ.

А.

Ой жаль мені на мого батенька,
Шо мя не давъ за ремеснеченька,
Але давъ мя за разбойниченька.
А зъ вечера коника сидлае;

www.Юпівночіпв.розбой виїзжає,
На розсвіті в дом приїзжає.
«Ох відчини Ганусю ворота,
Везу тобі много срібла—злота».
Ще Ганя з лужечка не встала,
Батенькову всю працю пізнала:
«То коники, то мого батенька,
Сіделечко— то мого братіка,
Черевички то моїй сестрички.»
— Ідь, Ганусю, до батька в гостину,
Розвесели всю свою родину,
Знай, що з родом говорити,
Коли хочеш зо мной в світі жити.—

(Изъ рукописн. сборн. Синицкаго Запис. въ Калюсикѣ Под. г.).

Ср. съ сербскимъ варьянтомъ,—

Б.

Ой не жаль мині та так ні на кого,
Як жаль мині на батенька мого:
Одав мене за разбойника.
Разбойничок—лихий чоловічок:
Як вечоріє,—коня напуває,
А як смеркає,—коника сідлає,
О півночі—людей розбиває.
Розбив же він та того купця
Та того купця—жінчиного отця,
Жінчиного отця, жінчину й матір.
До двора під'їзжає—сам приговорює:
—«Одчиняй, мила, нові ворота.
Ой чи рада мила ти злоту і сріблу,
А ще чи раднійша моєму здоров'ю?»
Ой пізнала мила вороні коні;
А ще пізнавай нову колясу:
«Ой се ж коляса батенька мого,
Вороні коні матерські моє!»

Ой не рада, милий, ні злоту, ні сріблу,
А ще не раднійша твоему здоров'ю!»—
—«Слуги мої, слуги молоді!»
Та везіть же ви милую у поле;
Викопайте милу в глибоку могилу:
На батькові—зелена ялина—
Поставте на милу червону рябину.»
«Постревай, милий, я пісеньку змовлю:
Ой рада ж я милий і злоту і сріблу
А ще я раднійша твоему здоров'ю!».....
—«Слуги мої, слуги молоді!»
Затопіть же ви нову лазню,
Та поставте три горшки окропу.»

(Pauli, т. II. стр. 17).

Начало вышеприведенной моравской пѣсни почти буквально повторяется въ слѣдующей галицкой пѣснѣ:

В.

РАЗВОЙНИКЪ УВИВАЕТЪ ЖЕНУ СВОЮ.

А там долов за стодолов,
Оре дівча чорним волом,
Іще борозду не зорала
Юж її матка заводала:
«Піди, дівча, піди до дом!
Сама не знам, кому ты дам!»
Дала мене мати, дала
Янічкові збійничкові.
С ночі прійде, в ночі піде,
Все кривавий меч принесе
Сам сі сіда'т під облачок
Меч сі кладе на столичок.
Мати сина колисала,

Та так ёму припівала:

«Люляй, люляй, синойку мій
Мав би с бити, як отец твій,
Дала би'м го порубати,
До Дунаецку зметати.

Взяв о він ей за ручейку,
Повів він ей на лучейку:
«Клякни, клякни, жено моя!

Буде стята главка твоя.
Співай, співай жено моя,
Як ось в тоді і співала,
Кед есь синка колисала!»—

«Не співанку я спивала,
Лем е'м правду ті казала.—

Мати моя старейкая,
Подай ти мі синка мого,
Ней я цілу' в личко его!»—

Єдно личко му цілила,
А друге му вивусила.

«На ж ти, синку, на памятку,
Коли стинав отець матку!»

Як став синочок плакати,
Не міг Янчик ради дати:
Взяв о він го за ручейку,

Вивів він го до лісойка
Справив він му колисойку

З яворовог деревойка:

Буде вітрець подувати,
Буде синок так думати,
Жег' колише рідна мати;

Буде дождик поврапьяти,
Буде синок так думати,

Же го купа'ть рідна мати.

(Чтен. въ Импер. Общ. Истор. и Древн. Рос. 1863. кн.
IV. отд. III. стр. 171).

Середина этой пѣсни близка съ слѣдующей моравской пѣсней (Sušila, 132. Nepřirodna msta):

Pani syna ukládala,
Tak mu ona zazpivala:
—Huli, beli, můj pacholik,
Tvůj otec je velký zbojník.
Ve dně ide, v noci přijde,
Vždy krvavý meč donese.
Dvanášt šátek sem zedrala,
—Co sem mu meč utěrala.
«Pověz že mi ženo verná,
Jak jsi to sobě zpivala?»
Šak sem si já nezpivala,
Len sem sí na služku lála.
«Pověz že mi služko věrna,
Proč ta paní tobě lála?»

—Šak mně pani nic nelála,
—Len si syna ukladala.
«Pod'že ženo, pod'že dole,
Pojedeme tam do pole,
Pod ty hrušky rozšířene.
Sedni ženo, sedni dolů,
Já ti zetnu hlavku tvoju.»
—Podaj služko, daj synáčka,
Nech mu bozkám jeho líčka.—
Jedno líčko pobozkala,
Druhé líčko vyhryzala.
Tu máš synu na památku,
Že ti stínal otec matku.

Г.

Пѣсня, записанная г. Головацкимъ въ Бережскомъ округѣ около Мукачева, (Чтенія, 1870, III, III, 67) представляя варьянтъ вышеприведенной пѣсни о Яничкѣ, во многихъ мѣстахъ еще дословнѣе сходится съ обѣими приведенными моравскими пѣснями.

1. Ой там дале пуд явором
Оре дівча одним волом,
Ще і бразди не зорала,
Вже ї мати заводала:
5. «Дівко, дівко, пой до дому!
Продала'мь ты, не знам
кому—
Продала'мь ты Яничкові
Великому збуйничкові.»
Вночі прийде, вночі піде
10. Нігда мі ніч не принесе,
Лем кошульку поторгану,

І сабличку скривавлену.
«Чугай белай, білий хлопец
Киби съ такий, як ті отець,
15. Дала бих ты іскупати
Кавкам вранам роздзѣбати.»
—Співай, жоно, чи съ спі-
вала,
Коли съ хлопця волисала!—
«Я хлопцеві не співала
20. Лем емь пестуночці лала.»
—Ставай, жоно, на коліна
Най іспаде твоя глава!—
5

- «Пестунечко вірна моя, А в друге укусила:
Подай децько сюди мое!» «Дам ті, сине, на памятку,
25. Єдно личко побочкала, Коли стинав отець матку!»

Д.

Почти дословно сходный съ предидущимъ варьянтъ.
Такъ ст. 1—22=1—22 Г.

23. Волів б'єсь руки рубити,
«Як маєшь главу сняти.
25. Подай дітя сюди мое,
Пестунечко вірна моя
27=25 Г.....цѣловала, 28—20=26—27 Г.

(А. Дешко, Народн. пѣсни и пр. Угорской Руси. въ Зап. И. Р.
Географ. Общества, 1867, т. I, стр. 673—74)

Въ этихъ угорско русскихъ варьянтахъ и языкъ замѣ-
чательно близокъ къ моравскому.

Е.

(Отрывокъ)

1. Гора, гора, што найвисша,
Під тов горов една хижа,
Не пошита, не побита,
Лем хворостом понадкрита.
5. А в тій хижі Янчик збойник:
Нічков піде, нічков прийде,
Все кравий мечь принесе,
Єго жена Юліяна,
Свого сина колисала,
10. І так ему заспівала:
«Люлю, люлю, малий хлопец,
Жеби съ не бив, як твій отець!»

www.libros.org
We winie bym cię kąpała,
A w jedwabie powijała!
—Oblecz, Haniu, drogą szatkę
A pòdziema na przechadzkę.
—«Dwa roczezkiem z tobą żyła,

Przy gaiczku przy zielonym
Orze dziewcze jednym koniem;
Jeszcze skiby nie zorała,
Matusia ją zawołała.
—«Moje dziecię, pòjdz do domu,
Wydam ja cię nie wiem komu
Wydam ja cię za jednego
Za hetmana zbójeckiego.»—
—Kiedy my się pobierzemy
Gdzież bywać będziemy?—
—«Tu w zielonym gaiczku—
Zbudujemy se chateczku»—
Żyli z sobą czy rok, czy dwa,
Nagrodził im pan Bóg syna.
Miła syna kolebała
J tak mu pięknie śpiewała:
—«Lulaj, lulaj synoczku mój
Byś nie był jak ojciec twój,
Na kąski bym cię rąbała,
Wronom, srokom rozdawała.
We dnie idzie, w nocy przyjdzie,
Nic dobrego nie przyniesie,
Ino szabelkę skrwawioną
I koszulkę uznojoną».
Śpiewaj mila, jak's śpiewała
Jakieś syna kolebała.
—«Kiedy ja syna kolébała,
Tom mu tak pięknie śpiewała:
Lulaj, lulaj synu moj!

Na przechadzkę nie chodziła.»—
I wziął ci ją za rączeczku
I zawidł ją do gaiczku.
Oczka czarne jej wydłubał.
Rączki białe jej odrubał.

2.

Żebyś był taki jak ojciec twój,
We winie bym cię kąpała
W paciejoły powijała».
On wziąwszy ją za rączeczkę,
Wywiodłszy ją na łączeczkę
Rączki, nóżki jej odrąbał
A oczyczka jej wydłubał:
—«Gdzie to jedziecie furmani?»—
—Od Dąbrowy do Morawy.—
—«Nie masz tu kogo od Morawy
Od mej matusi kochanej?
Na rąbeczku bym pisała.
Do matusiu bym posłała,
W jakie mnie miasto wydała;
Masz ich matusiu jeszcze dwie
Wydaj ich lepiej jako mnie.
Ja się matusi dobrze mam,
Rączek, nówek, oczków nie mam
Wron koło siebie dosyć mam».
Skoro poczał syn płakaty
Niè poczał mu żadnej rady:
—Stań że miła—jakiś była,
Ukoj że mi tego syna.
—«Jakże ja syna koić mam,
Rączek, nówek, oczków nie mam;
Wron, srok dosć koło siebiemam»
(Oskar Kolberg, Pieśni ludu polskiego,
serya I, Warszawa, 1857, 279—
281).

Сравн. Żeg. Pauli, Piésni ludu polsk. w Galicji, 87, а также Kollar Pisne swetske lidu slovenskoho w Uhrech, II, 35. Stanko Vraz, Narodne piesni ilirske, U Zagrebu, 1839, I. 53. П. Везсонова, Бѣлорусскія пѣсни, М. 1871. I, стр. 60. Посл. ср. съ нашей на стр. 59—59.

Если предположить, что вышеприведенныя малорусскія пѣсни о разбойникѣ захожія, то слѣдуетъ допустить, что въ область малорусскую являлись въ разное время разные варианты западнославянскихъ пѣсень.

ДОВАВЛЕНІЯ: КЪ № 4, СТР. 20.

Уже, когда предъидущіе листы были напечатаны, мы получили отъ Пл. А. Лукашевича.

Слѣдующій вариантъ колядки, помѣщенной подъ № 4.

3.

Ой спід гори да стоять тумани,—Святий вечор!
Да то не тумани,—пара з коней йде,—Святий вечор!
Ой там же військо, аж землі важко,
Ой там у війську пана не мае.
Ой одзовется зличний паниченько,
Зличний паниченько, да панич N-ко,
Славного отця і паніматки:
«Я ж в тому війську да паном стану,
Велю гармати наворочати,
В Чернигов город велю стреляти»—Святий вечор!
Ой бѣе да бѣе він в Чернигов город.
Там ёго не знали ні царі, ні пани,
Винесли ёму мису червіньців.
Він тоє забрав,—шапочки не зняв, не подяковав.

Святий вечор!

Ой спід гори и проч.
В Переяслов город велю стреляти. Святий вечір!
Ой бѣе ж він, да бѣе в Переяслов город и проч.
Да вивсли ёму коня у збруї,
Він коня узяв и проч.
Ой спід гори и проч.

Да в Кіев город велю стреляти. Святий вочор!
Ой бѣ він да бѣ да в Кіев город.
Там ёго не знали ні царі, ні пани,
Да вивели ёму панну в наряді.
Він панну узав, шапочку ізняв, подякував!
Ми ж тебе, Н-ко, не зневажемо
З святим Рожеством поздоровляемо.

(Березань, Переясловск. у. Полтавск. г).

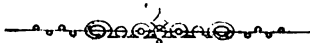
Сравни. Волочобную пѣсню у П. Безсонова, Бѣлорусскія пѣсни, М. 1871 т. I, стр. 13 № 15.—

КЪ № 12, СТР. 41.

О. П. Косачевой доставлены намъ еще три варьянта, изъ Новогр. Волынскаго уѣзда. Изъ нихъ вар., записанный въ дер. Войтовцах: (З) Володару, Володаречку, Очиняй воротечку.—**Хто з за воріт кличе?**—Паньськіе служечки.—А якого пака?—**Пана государа.**—Що нам за дар везуть?—Ярої пчілоньки.—Нам того мало.—Ще ми вам придамо.—А що ж ви нам придасте?—Мезино дитятко.—У що воно убрано?—У срібло та в золото?—Да на чім посажено?—На золотім креслі.—А в що ж воно грае?—**Червоним яблучком.**—А чим покрavas?—**Золотий ножик** має.—Другой (1) схожъ почти дословно съ предидущимъ,—только въ концѣ: На місяцю та посажено.—А чим воно обгорожено?—Зірками обгорожено. (Новгр. Вол.). Третій (К) имѣетъ слѣд. отличія: 6 ст. **Пана Полоньскѣго**, —а въ концѣ послѣ—**золотий ножик** має—Що ж воно нам дае?—Золоті перстюнки.—На що ж ті перстюнки?—На білії ручки.—(Полонное.)

КЪ № 19, СТР. 57.

Ст. 1—4 вар. А. сравни. въ Бѣлорус. пѣсняхъ Безсонова I, стр. 19, № 28, ст. 1—16.

www.libtool.com.cn

Ч А С Т Ъ І І.

ПѢСНИ ВѢКА КОЗАЦКАГО

ОТДѢЛЪ І.

ВОРЪВА СЪ ТАТАРАМИ И ТУРКАМИ.

www.libtool.com.cn

ТАТАРСКІЙ НАВЪГЪ.

Зажурилась Україна, що нігде прожити:
Гей витоптала орда кіньми маленькі діти,
Ой маленьких витоптала, великих забрала
Назад руки постягала, під Хана погнала.

(Запис. отъ Черноморца Журавля).

Ср. дальше пѣсню, озаглавленную **Отпоръ Туркамъ.**

Этимъ отрывкомъ начинаемъ рядъ пѣсень о плѣненіи татарами жителей Южной Руси и раззореніи ими края. Татарскіе набѣги дорого стоили этой Руси. Чтобъ не заходить въ очень давнія времена, укажемъ набѣги въ XVI и XVII в., о которыхъ сохранились болѣе характеристическія подробности у современныхъ писателей. Такъ по показаніямъ М. Бѣльскаго (Кроніка, стр. 533) въ 1516 г. татары напали на Червоную Русь и вывели оттуда до 5000 плѣнныхъ, а въ 1537 г. 15000 изъ Волини (*ibid.* 571); въ 1575 г. татары ограбили Червоную Русь, Волинь и Подолію и вывели 55,340 человекъ (Strujkowski, Кроніка, 421), въ 1589 г. вывели множество люду, въ томъ числѣ много шляхты изъ Червоной Руси и Подоліи, въ 1593 изъ Волини (Joach. Bielski, Dalszy ciąg Kroniczki, 105, 202) въ 1640 г. изъ Украйны, въ 1666 г. изъ Волини и Украйны, въ 1667 г. изъ Червоной Руси, Волини и Украйны, въ 1671 г. изъ Подоліи и Украйны (Jerlicz, Кроніка, II, I, 44, II, 113, 117—119, 178) и т. д.

Набѣги съ цѣлю увода плѣнныхъ были для татаръ промысломъ. Въ этомъ убѣждаемся между прочимъ письмами татарскихъ князей и мурзъ къ роднымъ и знакомымъ въ Крымъ, съ набѣга на Малороссію въ 1664 г. Мурзы извѣ-

пая о здоровьи своемъ и коней хвалятся, что «Запорожскимъ Черкасомъ разоренье есть большое», а что татарамъ «Господь Богъ далъ добычи болшіе, не въ которой послыкъ таковой добычи не бывало», «ни одного нѣтъ безъ ясыря, а у многихъ по два, по три, четыре, или пять ясырей», т. е. плѣнныхъ. Одно письмо все состоитъ изъ перечисленія, сколько у кого ясырей: «у меня двадцать ясырю, у Арсланъ Газы Мурзы десять ясырю, у Капланъ Мурзы десять ясырю, у всѣхъ нашихъ товаришей ясырю по два и по три есть, кромѣ Алаша, никого безъ ясыря нѣтъ»... Нѣкоторые татары хвалятся, что раздобылись кромѣ «добрыхъ ясырей» еще и на «два мерина»; одинъ пишетъ между прочимъ: «у Ибраима одинъ ясырь диковинной». (Акты, относящ. къ Исторіи Южной и Западной Россіи, т. V., стр. 230—232).

Объ обращеніи татаръ съ плѣнными говоритъ между прочими Герберштейнъ,—въ соотвѣтствіе словамъ нашихъ пѣсень: Царь (Махметъ-Гирей), или не желая медлить, или потому что войны его были обременены добычею, внезапно снялъ лагерь и удалился въ Тавриду. Онъ велъ съ собою изъ Московіи такое множество плѣнниковъ, что едва можно повѣрить, ибо, какъ говорятъ, число ихъ превышало 800,000. Онъ частію продалъ ихъ туркамъ въ Кафѣ, частію умертвилъ. Ибо старцы и немощные, за которыхъ нельзя много выручить, и которые негодны для работы, отдаются у татаръ,—все равно какъ зайцы молодымъ собакамъ,—юношамъ, которые учатся на нихъ военному дѣлу и побиваютъ ихъ камнями, или бросаютъ ихъ въ море, или убиваютъ ихъ какимъ либо другимъ образомъ. Тѣ же, которые продаются, принуждены цѣлыхъ шесть лѣтъ пробыть въ рабствѣ; по истеченіи этаго срока они становятся свободными, однако не смѣютъ уйти изъ страны. (Зап. о Московіи, перев. Анонимова, 144). Плѣнные разсматривались въ Крыму какъ одно изъ главныхъ богатствъ, съ котораго ханы налагали подати. (Акты Южн. и Зап. Руси, VI, стр. 150—166 годъ. «а новой де Крымской ханъ...учалъ править на татарехъ со всякого полоненика по десяти копъ»).

РАЗОРЕНІЕ СЕЛА ТАТАРАМИ.

За річкою вогні горят,
Тамъ Татари полон ділят.
Село наше запалили,
И богатство розграбили,
Стару неньку зарубали,
А миденьку въ полон взяли.
А в долині бубни гудут,
Бо на заріз людей ведут:
Коло шиї аркан вьэця,
И по ногах ланцух бьэця.
А я бідний з діточками,
Піду лісом стежечками;
Нехай ёму із водою!
Ось-ось чайка надо мною.

(Изъ рукоп. сб. Сяницкаго; зап. въ сел. Грузкомъ).

См. примѣч. къ предид. пѣснѣ.

Въ послѣднихъ трехъ строкахъ рисуются способы урывать отъ татаръ въ лѣсахъ и въ водѣ; здѣсь бѣглець предпочитаетъ первый способъ, боясь, что чайка выдасть его въ водѣ. Послѣдній способъ старей славянскій,—о немъ говоритъ еще византійскій Императоръ Маврикій (+602). Славяне, говоритъ онъ въ сочиненіи «Стратегика», «отличаются отъ другихъ народовъ искусствомъ прятаться въ рѣкахъ, гдѣмогутъ долго оставаться погруженными въ воду; это они дѣлаютъ при неожиданномъ нападеніи враговъ на ихъ сторону. Они опускаютъ въ рѣку длинные къ тому приспособленные камыши, внутри выдолбленные, и лежа держатъ одинъ конецъ во рту, а другой поверхъ воды, такъ что они свободно могутъ дышать, и остаются въ такомъ положеніи до тѣхъ поръ, пока минуетъ опасность. Если и случится, что неприятель увидитъ

торчащіе камыши то, не зная этой хитрости, принимаетъ ихъ за простые камыши, какіе обыкновенно растутъ въ рѣкахъ. Если же по разрѣзу или положенью камыша узнаетъ хитрость, то прокалываетъ камышомъ рты славянъ или вытаскиваетъ камыши изъ воды, а вмѣстѣ съ ними и людей, которые не могутъ больше оставаться въ водѣ». Schefferus—
Mauricii artis militaris libri XII. Upsaliae, 1664, p. 275.

23.

НАВѢГЪ ТАТАРЪ НОЧЬЮ.

(Отрывокъ)

Не світи їм, місяченьку,
Ні тепер, ні коли,
Тількиж мому миленькому,
Як іде до дому.....
А вжеж місяць за горами,
А Татаре в полі,—
Не світи їм, місяченьку,
Ні тепер, ні коли.....

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

Извѣстная любовная пѣсня приспособлена къ описанію татарскаго набѣга.

Основная фраза этой пѣсни получила въ недавнее время въ пѣснѣ объ освобожденіи крестьянъ и такое приспособленіе:

Ох ти, зоре ясенькая, ох ти, зоре ясна,
То же съ намъ посвітила, як паньщина згасла.
Ох ти, місяцю круглесенький, не світи нікому,
Тілько тому і царові, як іде з кордону.

(Записки Югозападнаго Отдѣла Имп. Русск. Геогр. Общества, т. I, за 1873 г., Матерьялы, стр. 57).

ТАТАРСКІЙ РОЗДЫХЪ.

А.

1. Ой у лузі береза стояла,
А на березі зузуля ковала;
Питалася зузуля берези:
«Ой, березонько, чого ти не зелена?»
5. —Ой як я маю зелена бути,
Коли підо мною Татари стояли,
Копитами землю грасовали,
Мечами гілье обтинали,
Ясенъїї огні роскладали,
10. Кривичної води доставали,
В кришталеві фляшки наливали?—
Самборівці шапочки зносили,
Тай гультяя живцем на паль вбили.

(Чт. въ М. О. И. Д. 1863 г. III, III, стр. 101. № 11).

Конецъ этой пѣсни не ясенъ. Вѣроятно, тутъ есть намекъ на то, что Самборовцы побили гультяевъ-татаръ во время ночного роздыха и оносили ихъ шапки, т. е. попользовались отъ нихъ добычею.

Б.

В чистом полі береза стояла,
На березі зузуля ковала:
«Чом, береза, біла не зелена?»
—Як я маю зеленою бути,
Підо мною стояли рекрути,
Шабельками гілье обтинали,
До маёра дрібний лист писали:
«Ти маёре пане, ти наш капитане,
«Пусти нас в ліс за Ляшками!

www.librol.com.cn

Бо Ляшки зрадливі люде:

Зрадили Цісаря, шибениця буде.»

(Чт. въ И. М. О. и Др. 1870, III, III. 94.)

Любопытный примѣръ приспособленія старой пѣсни къ новымъ обстоятельствамъ: польскаго возстанія въ Галичинѣ въ 1848 г.

В.

1. Ой там в полі береза стояла,
На березі зузуля кувала:
— Чом береза біла, не зелена?
— Як я маю зеленою бути?
5. Підо мною стояли рекрути.
Підо мною стояли Татари,
Шабельками гілля й обтирали,
С під коріня води добували,
Вороного коня напували.—
10. Ой пане наш, пане капитане,
Пусти ти нас й а в ліс за Венькграми;
Бо ті Венькгри зрадливі люде:
Ой зрадили коня вороного,
Ще ізраде хлопця, молодого.

(Записаль Михайло Цар.... Около Львова.)

Старые мотивы перепутаны съ новыми до потери смысла.

Г.

- 1=1 В. Ей у..... 2—7=2—7 В. 8. Тяжкий вогонь підо мною влалі, 9=8 В. 3.....коріня воду викопали, 10=9 В. ворон.....нею наповали.

(Холовъ въ Галичинѣ. Записаль Амброс. Домицкій).

Д.

Чом ти, гаю, чорний стоїшь,
Чом ти, гаю, не зеленієшь?
— Як я маю зеленіти?
Була зіма сутужная,

www.libtool.com.ua
Ішло вуйсько великое,
Подо мною ночовало,
Кориньечко подоптало
І гульечко постынало:
Кориньечко копитками
А гульечко шабельвами.

(Гродн. губ., Брестск. у., с. Косичи.—Памятники народ.
творчества въ сѣверозап. краѣ, стр. 34).

25.

ПЛѢНЪ И ОСЛѢПЛЕНІЕ КОВАЛЕНКА ТАТАРАМИ.

А.

1. Ой въ неділеньку рано пораненько
Да избірав женців да Коваленко,
Да й усе женці да й одбірніі
Поробив їм серпи да все золотіі
5. Ой повів женців, на ярі долини
На ярі доливи, на яру пшеницю.
«Ой жніте, женчики, обжинайтеся
І на чорную хмару озирайтеся,
А я піду до дому пообідаю,
10. Жінку та діточок да одвідаю.»
Ох і жнуть женці розжинаються,
На чорную хмару озираються
Ой тож не хмара, тож Орда іде,
А Коваленко та передок веде.
15. Вязали руки да сирицею
А залили очі да живицею,
А сковали ніжки да скрипицею.
«Ой повій вітроньку да спід ночі
Да роскуй мої да руки, віженьки,
20. Ох, повій, вітроньку, спід темної ночі
Да на мої ж да на каріі очі!»

(Изъ рукописнаго сборника Новицкаго).

1. Ой в неділю рано пораненько
Тай ізібрав женців Коваленко:
Хлопці, дівчата, та все молодії,
Поробив їм серпи, та все золотії.
5. Ой повів женців долом-долиною
А на тую пшениченьку на озимую:
«О жніте, женці, розжинайтеся,
І на чорну хмару оглядайтеся;
А я піду до дому та поснідаю,
10. В неділю раненько пообідаю.»
Ой коли трохи та погодивши,
Ведуть Коваленка, та уловивши:
Ведуть Коваленка селом-улицею,
Ізв'язали руки ему сирицею.
15. Їго білі руки тай ізв'язали,
Їго віженьки тай іскували,
Їго карі очі тай зопсували.
«Ой повій, вітре, тай од півночі.
На білее лице, на карії очі!
20. Ой нехай же я та подивлюся
На свої женці на молодії,
А на тії серпи тай на золотії.
Ой десь же мене та Господь обідив,
Що рано в неділю я сів пообідав;
25. Ой десь же мене та Господь побив,
Що рано в неділю я горілку пив.»

(Изъ рукопис. сборника Новицкаго).

В.

1. Из-за гори буйний вітерь віє,
Там Коваленко пшеницю сіє,
Из-за другої дробен-дошчик мочить
Там Коваленко пшеницю волочить.
5. Сіє, посіває, до Господа Бога стиха промовляє:

Роди, Боже, пшеницю, як лаву,
Мені на пожиток, а людям на славу.»

У неділю рано, раненько,
Збірає женців Коваленко,

10. Та збірає женців, та все виборнії,
Хлопці, дівчата, та молодії.

Та подавав серпи їм золотії;
Повів женців долом-долиною,
До теї пшениці до озимової.

15. «Жніте, женці, розжинайтеся;
На чорну хмару оглядайтеся,

А я піду пообідаю,
Як рано буде, то й вас одвідаю.»

Пішов Коваленко битими шлямми

20. Зострівсь Коваленко та з ляхами ¹⁾.

Взяли Коваленка та звязали,

Звязали ёго та сирицею,

Та укинули у темниченьку,

Та у темниченьку, у холодниченьку.

25. «Десь же мене та Господь покарав,

Що я в неділю женців позбірив.

У неділю, до схід-сонця поснідати дав,

Ой десь мене Господь Бог не простив,

Що я у неділю серпи позубив.»

(Жаботинь. К. губ. Зап. Ө. Т.)

Г.

1=1 Б А...неділеньку.....пораненьку 2=2 Б. Збірає женці....

3. Збірає женці, а все приборнії,

4=3 Б. Дівки, парубки, а..... 5=5 Б. Та п.....же їх на долину

6=6 А.....озиму. 7=7 Б.....розжинайтесь, 8=9 Б назад

себе не..... 9=Б з за гори Орда іде,

10. За собою коваля веде

11=15 Б. Ёму....позавязовані, 12=17 Б. Ёму...позаглажовані

13. Оттож будеш, ковалю, знати,

*) Поздвѣйшая подставка вм. татарь.

14. Як неділювкку шанувати.

15. «Ой, дай, Боже, такую годину,

16. Щоб забачити світ хоч на часину,—

17. То буду вже знати,

18. Як неділювкку шанувати.»

(Метлинскій,— Народн. южворусск. пѣсни 1854, стр. 324). Запис. на Волини.

Д.

1=1 В.....пораненько. 2=2 А. Та збѣрав женці та...3=3 В.
А всі... та молоденькі, 4=3 А. А всі..., дівки,... молоденькі
5=7 В.....та зажинайтеся, 6=8 Г.....та..... 7=11 В. Ой.....
та зажинаються, 8 А назад себе не оглядаються, 9=9 Г. Ой
..... та..... 10 А попереду та Коваленко иде, 11=25 А.....
та Бог скарав, 12 Що в неділеньку та женців збѣрав.

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

Е.

Въ сборникѣ г. Головацкаго (Чтенія, 1863, т. IV, III, 203) перепечатана изъ Кіевлянина Максимовича за 1841 слѣдующая галицкая пѣсня о Коваленкѣ,—въ которой подробности татарскаго набѣга сокращены и искажены,—а релігіозная мысль еще болѣе выдвинута.

Ой біда, ньенько, не той Коваленько,
Ізбірає женці в неділю раненько:
«Жніть же, женчиви, та й не (?) віджинайтеся,
А на чорнявую все поглядайтеся,
А я піду до домоньку, та не забавлюся,
Чи готовый полуденок, та відвідаюся:
Ой зза гори чорна хмара іде,
Там два донці Коваленка веде
Білі рученьки назад му звязали,
Білі ноженькі в кайдани вєвали.
«Дай же мі, Боже, неділі діждати,—
Буду я знати, як сзятковати.»

Коваленко—имя нарицательное. Главною мыслию пѣсни стала теперь обрядно-релігіозная, которая и высказывается въ концѣ. Только въ вар. А безъ всякой примѣси рисуется татарскій набѣгъ.

Есть моравская пѣсня на похожую мысль—о почитаніи богослуженія,—но съ фавулою противоположною пѣсни о Коваленкѣ. Витязь, который долженъ былъ начать битву, былъ въ церкви на обѣднѣ, когда стали прибѣгать къ нему звать на бой противъ турокъ. Рыцарь достоялъ обѣдню, и хотъ мало уже осталось непобитыхъ людей,—однако онъ одержалъ побѣду.

Tak mi Pán Bůh štěstí dať,
Že mše svaté nezmeškal.— (Sušila, Moravske národní
písne; 1860. 795).

Болгарская пѣсня Димана плената (Болгарски народни пѣсни собрани одъ братья Миладиновци. Въ Загребѣ. 1861., стр. 189) начинается проклятіемъ матери Диманы, за то что послала дочку рано въ воскресенье жать ячмень, убирать хлѣбъ. Дѣвушку взяли въ плѣнъ Гурбети. Дочь потомъ возвращается изъ плѣна.

Въ нашей пѣснѣ замѣчательна подробность—неожиданный набѣгъ татаръ въ то время, когда Коваленковы люди заняты полевыми работами. Такіе случаи бывали въ дѣйствительности: Ерличъ рассказываетъ о нападеніи орды въ 1667 г. на округъ Збаражскій и Вишневецкій, «гдѣ орда забрала много людей, которые орали, другіе сѣяли. Говорятъ, что однихъ домохозяевъ, кромѣ женъ, дѣтей и челяди, взято было 8064». (Latorisiec, II, 117—119). Коваленко изображается въ нашей пѣснѣ, какъ зажиточный домохозяинъ съ челядью.

26.

ПЛѢНЕНИЕ ВОЛЫНЯНКИ ТАТАРАМИ.

А.

Изъ за гори, гори, з теменького лісу
Татари ідуть, Волиночку везуть.
У Волиночки коса з золотого волоса,—

Щірий бір освітила,
Зелену діброву і биту дорогу.

А за нею біжить у погоню

Батенько її.

Кивнула—махнула білою рукою:

«Вернися, батеньку, вернися рідненькій!»

*

Вжеж мене не однімеш, і сам старенький загинеш:
Занесеш голову на чужую сторону,
Занесеш очиці на Турецькі грядиці!»
(Кіевск. губ.—Метлинскій,—Народн. южнор. цѣсни, 1854, стр. 437).

Б.

Зеленая дубровонька
Чого рано зашуміла?
—Ой якже мні не шуміці!
Через мене Татари йдуць,
Шабельками голє тнуць,
Везут Волиночєу,
Молодую Вєраїночку.
За єю погоня іде,
Єе родний бацюхно.
Вона назад позірнула,
Шириною замахнула:
«Ой вернися, мій бацюхно!
Бо ти мене не догониш,
Оно коника утомиш.»

(Зенькевичь,—Piosenki gminne ludu pińskiego, 1851, 190).

Въ обоихъ варьянтахъ, довольно несходныхъ по формѣ и записанныхъ въ довольно отдаленныхъ одно отъ другаго мѣстахъ, плѣнница называется одинаково **Волиночкою**,—не смотря на то, что во второмъ, полѣсскомъ варьянтѣ географическая терминологія сбивчива: Волинь называется **Украиною**. Это даетъ основаніе думать, что пѣсня относится къ какому нибудь дѣйствительно случившемуся происшествію: плѣненію татарами дочери какого нибудь волынскаго вельможи, который имѣлъ настолько власти, чтобъ гнаться за татарами.

Примѣры плѣненія татарами знатныхъ семействъ вовсе не рѣдкость въ XV—XVII в. Такъ 1482 г. Кіевскій воєвода Иванъ Ходкевичъ былъ взятъ со всею семьею, въ 1549 г. было взято въ плѣнъ все семейство кн. Вишневецкаго въ замѣѣ Перемірѣ, въ 1589 г. князь Збаражскій съ семьею и множествомъ шляхты; много шляхты было забрано на Волини въ 1666 г.

и т. д. www.fxtal.com Бѣльскій описываетъ набѣгъ татаръ на Во-
лынь въ 1593 г. съ обстоятельствами, которыя весьма подхо-
дятъ къ нашей пѣснѣ о похищеніи татарами знатной **Во-
лы-
ночки** и о погонѣ за нею отца: «татары пришли неожиданно,—
и даже половили сторожу; набрали много плѣнныхъ изъ
шляхетныхъ домовъ, особенно бѣлаго пола (женщинъ), такъ
какъ мужчины находились или на судебныхъ засѣданіяхъ во-
лынскаго воеводства; или на сеймѣ.» (Dalszy ciąg kroniki, 202.
Варшава 1851).

27.

ДВѢ СЕСТРЫ ПЛѢННИЦЫ—У ТУРОКЪ.

1. Чому, кури, не піете,
Чому люде не чуєте?
Турки село зоевали,
Громадами людей гнали.
5. Межи ними дві сестриці.
Повели їх по жерниці,
А жерница ніжки коле,
Чорну кровцю проливає;
Чорний ворон залітає,
10. Тую кровцю попиває.
Сестра сестрі промовляє:
«Проси, сестро, турка-мужа,
Нехай косу-росу утне,
Най до мамки меї пішле:
15. Най ся мамка не фрасує,
Най нам віна не готує!
Бо ми віно утратили
Під явором зелененьким
За турчином молоденьким!»

(Чт. въ М. О. И. и Др. 1863, т. III, III, 44).

Стихи 1—4 ср. дальше въ пѣснѣ Тѣща въ плѣну у зятя,
вар. Б, 1—4, а ст. 15—19 дальше въ пѣснѣ Сторожа
у чорнаго лѣса вар. А, 44—49, вар. В. 32—36; стихи
8—10 ср. въ пѣснѣ Тѣща въ плѣну, вар. А 24—26.

По поводу жалобъ плѣнницъ на «утрату вѣна» приведемъ слова М. Бѣльскаго изъ описанія набѣга татаръ на Галичину въ 1516 г.: «дѣвиць при родителяхъ, а женъ при мужьяхъ насилували». (Кроника, 533).

28.

ТРИ ПОПОВНЫ—ВЪ ПЛѢНУ У ТУРОКЪ

Коли турки воѣвали,
Білу челядь ¹⁾ забирали;
І в нашої попадоньки
Взяли вони три дівоньки.
Єдну взяли по при коні,
По при коні на ремені,
Другу взяли по при возі,
По при возі на мотузі.
Третю взяли в чорні мажі...
Що ю взяли по при коні,
По при коні на ремені,
То та плаче: «Ой, Боже ж мій!
Косо моя жовтенькая!
Не мати тя рочесуе,
Візник бичем ростріпуе.»
Що ю взяли по при возі,
По при возі на мотузі,
То та кричитьъ:
«Ой, Боже мій, ніжки мої!
Ніжки мої біленькі!
Не мати вас умивае,
Пісок пальці розїдае
Кровця пуки заливає!»
Що ю взяли в чорні мажі.
То та плаче, то та кричитьъ:
«Ой Боже ж мій, очка мої,
Очка мої чорненькі!

¹⁾ Женщинъ.

Тільки орсає ¹⁾ проходили,
А білий світ не виділи!»

(Чт. въ Имп. Общ. Ист. и Др. въ М. 1863, III, III, 49).

Эта характерная, при своей сжатости, пѣсня рисуєтъ намъ тѣ же картины, о которыхъ говоритъ и татарскій авторъ Рамналь Хаджа (1/2 XVI в.), который съ подробностями описываетъ, какъ «плѣнныхъ гнали въ Крымъ, окруживъ ихъ цѣпью верховыхъ и подхлестывая нагайками, клеймили тавромъ, раскаленнымъ въ огнѣ, на тѣхъ-же частяхъ тѣла, что и у животныхъ» —Хартахай, Историч. судьба Крымскихъ татаръ, Вѣстн. Евр. 1867, II, 152.—Одну дѣвушку, видимо болѣе красивую, припрятали въ возъ (чорні мажі). См. дальше примѣч. къ думѣ о Марусѣ Богуславкѣ.

29.

ТРИ ПЛѢННИЦЫ—ПОДОЛЯНКИ.

А.

О сіуї ночі стучало—гриміло,
Я думала што брат з вуйська іде.
А то іхали Татаре-Вуяре,
Везли з собою три Подоляночки.
Три Подоляночки—всі три сестреньки.
Ой старшую везли в червонум убранні,
А середнюю везли в зелѣнум жупані,
А найменьшу везли голеньку-нагеньку.
Ой найстаршуй треба чипок вишити,
А середной треба віночок увіти,
А найменьшу треба на Дунай пустити,
Нихай пливе до ойця до матки,
До своєї родиньки.

(Гродн. г., Вѣльск. у. Памятники Народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Стр. 123).

¹⁾ Тюрко-Венгерск.—страна, край, царство.

Не дзве хмароньки з-мижи гуор виступаюу,
Ой рано—рано з-мижи гуор виступаюу.
Там Татарове Подуол воёвали
Ой рано—рано и проч.
Вивоёвали три Подоланочки.
Ой рано—рано и проч.
Старшая плаче по вуолах, по коровах,
Ой рано—рано и проч.
Середня плаче своей гурькоі долі,
Ой рано—рано и проч.
Меньшая плаче до ойця, до матоньки.
Ой рано—рано и проч.
Ой старшуй даці вуоли і корови,
Ой рано—рано и проч.
Середню даці муолодим охвицерам,
Ой рано—рано и проч.
Меньшу пусціці а з ціхою вуодою,
Ой рано—рано и проч.

(Гродн. г., Бѣлост у., близъ м. Заблудова. Памятники Народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Стр. 95).

Пѣсни эти интересны между прочимъ потому, что держали названіе подолянокъ для плѣнницъ и въ краѣ переходномъ отъ малорусскаго къ бѣлорусскому. Замѣчательна скудость образовъ въ этихъ пѣсняхъ сравнительно съ предыдущею.—

30.

ПЛАЧЪ НЕВОЛЬНИКОВЪ НА ТУРЕЦКОЙ КАТОРГѢ.

(Дума)

А.

1. У святу неділю не сизі орли заєлєкотали,
Як то бідни невольники у тяжкій неволі заплакали,
У гору руки підіймали, вайданами забряжчали;
Господа милосердного прохали та благали:

5. «Подай нам, Господи, з неба дрібен дощик,
А з низу буйний вітер!
Хочай-би чи не встала на Чорному морю бистрая хвиля;
Хочай-би чи не повіривала якорів з турецької каторги!
Да вже ся нам турецька-бусурманська каторга надоїла:
10. Кайдани-залізо ноги повривало,
Біле тіло козацьке молодецьке коло жовтої кості пош-
мугляло!»
- Ваша турецький, бусурманський,
Недовірок християнський
По ринку він похочає,
15. Він сам добре тее зачуває;
На слуги свої, на Турки-яничари зо-зла гукає:
«Кажу я вам, Турки-яничари, добре ви дбайте,
Із ряду до ряду захожайте,
По три пучки тернини і червоної таволги набірайте,
20. Бідного невольника по-тричі в однім місці затинайте!»
То ті слуги, Турки-яничари, добре дбали,
Із ряду до ряду захожали,
По три пучки тернини і червоної таволги у руки набірали,
По тричі в однім місці бідного невольника затинали;
25. Тіло біле козацьке молодецьке коло жовтої кості обривали,
Кров християнську неповідно проливали.
Стали бідни невольники на собі кров християнську забачати,
Стали землю турецьку, віру бусурманську влясти-про-
клинати:
- «Ти, земле Турецька, віро бусурманська,
30. Ти, розлуко християнська!
Не одного ти розлучила з отцем з матерью,
Або брата з сестрою,
Або мужа з вірною жоною!
- Визволь, Господи! всіх бідних невольників
35. З тяжкої неволі турецької,
З каторги бусурманської
На тихі води,

www.libtool.com.cn

40. На ясні зорі,
У край веселий,
У мір хрещений,
В города християнські!
Дай, Боже, миру царському,
Народу християнському,
Славу на многі літа.

(Максимовичъ, Сборн. Украинск. пѣс. 1849, 10).

Б.

Совершенно сходенъ съ предидущимъ до 41 стиха;
только конецъ древнѣе:

Даруй, Боже, милости вашій,
І всѣму війську запорозьському
На многая літа.

(Кулишъ, Записки о Ю. Руси, I, 42).

В.

1. Што на Чорному морю,
Потреби царській,
Громади козацькій
Там много війська понажено,
5. У три ряди бідних, безщасних невольників
посажено,
По два та по три до купи посковано;
По двое вайданів на ноги повладено,
Сирою сирицею назад руки повязано.
Тоді бідні, безщасні невольники на коліна упали,
10. В гору руки підіймали,
Господа милосердного прохали та благали:
«Господи милосердний! создай з неба ясне
сонце—мати.
Нехай будуть вайдани коло ніг ослабати,

Сирая сириця боло рук ослабати.

15. Хай ми будем, бідні, безщасні невольники
У чужій землі хоч мале число полегкости
собі мати.

Тое промовляли,

Землю турецьку вляли проклинали:

«Земле турецька,

20. Проклята віро бусурманська!

Розлука ти на світі християнська!

Що ти не одного розлучила мужа з жоною,

Або брата з сестрою,

Альбо кровну родину з родиною,

24. Альбо близьку сосіду з сосідою.

Хто у тобі срібло-злато виробляе,

По всіх землях прохождае,

У турецькій землі нікогда собі отрадости не мае,

Визволь, Господи, невольника з неволі,

30. На простиї дороги,

На ясні зорі,

На руський берег,

На край веселий,

Меж мир хрещений!»

(Записано М. В. Нѣговскимъ въ м. Вильшанѣ, Харьк. губ., Богодухов. уѣзда, отъ кобзаря Петра Колыбабы).

Въ этихъ двухъ думахъ украинскіе плѣнники представляются сидящими на турецкихъ ваторгахъ, т. е. галерахъ (*kadrığa*—по тур. галера съ 24—26 скамьями для гребцовъ, —отъ 3 до 4 челов. на каждой скамьѣ). Татары обязывались давать въ Турцію часть своихъ плѣнныхъ, другихъ продавали. Такъ въ 1563 г. новый ханъ Крымскій «обязался собрать съ Крымскихъ и Ногайскихъ татаръ полоняниковъ 20,000 человекъ и отослать къ султану». (Афты Ю. и Зап. Руси, VI, стр. 151). Правда, на этотъ разъ татары, не захотѣли давать туркамъ даромъ своихъ полоняниковъ

и прогнали хана, но мы имѣемъ нѣсколько указаній, что великорусскіе (а слѣдовательно и малорусскіе) плѣнники были продаваемы туркамъ и работали на каторгахъ. Такъ въ 1663 г. «полоненикъ Курчанинъ рейтарскаго строю Петрушка Аѳонасьевъ сынъ Волобуевъ» въ челобитной царю Алексѣю Михайловичу рассказываетъ, что онъ былъ взятъ въ полонъ въ Крымъ подъ Чудновымъ, и изъ Крыму проданъ въ Турскую Землю въ Царьградъ на каторги и на каторгѣ животь свой мучилъ два годы», пока его не «купилъ гречинъ Юрья Григорьевъ и привезъ въ Волоскую землю», а оттуда передалъ его въ Переясловъ къ брату своему Яну Томарину, а дальше въ Москву. Волобуевъ просилъ выдать «греченину четыреста тарелей,» которые тотъ будто бы заплатилъ за него, — «чтобъ впредь было тѣмъ гречаномъ мою братью окупать поводно.» (Акты Ю. и Зап. Руси, V, стр. 176). Другіе плѣненные подъ тѣмъ же Чудновымъ, гдѣ былъ разбитъ въ 1660 г. воевода Московскій Шереметевъ, рассказывали въ Каневѣ свои похождения такъ: одинъ, что «былъ отвезенъ съ товарищи въ Крымъ, а въ Крыму жилъ у служилого Татарина съ пять недѣль; и Татаринъ де продалъ его за море въ Турскую землю въ городъ Таманъ Турченину, а Турчинъ де продалъ его на бейскую каторгу, а на каторгѣ де онъ лѣтовалъ, а съ каторги окупилъ его Царегороцкіе Гречане; и съ Турскіе де земли поѣхалъ онъ съ Гречаны черезъ Молдавскую землю на Ясы» и т. д.; другой сказывалъ, что былъ «проданъ изъ Крыму въ Царьгородъ, а съ Царьгорода былъ на каторгѣ на Бѣломъ морѣ (Архипелагѣ) и его де окупилъ тѣжъ Гречане» и т. д. (Акты Ю. и З. Р. V, стр. 267, 278). Въ томъ же 1666 г. Московскіе военачальники спрашивали въ Кіевѣ «изъ Турскія земли выходца Новгорода Сѣверскаго Рылскаго помещика Родивона Лукьянова», который «сказалъ: взятъ де онъ подъ Чудновымъ въ полонъ въ Крымъ и былъ въ Турской землѣ на каторгѣ; и въ нынѣшнемъ де году онъ изъ полону вышелъ, а шель де онъ изъ Турской земли на Виницѣю, на Цесарскую на Польскую, землю.» (Акты Ю. и З. Р., VI, стр. 82).

Извѣстно, что захвативъ въ знаменитой битвѣ въ заливѣ Лепанто, 130 галеръ турецкихъ (94 кромѣ того было сожжено на берегу), испанцы и итальянцы овладѣли 3468 рабами-каторжниками, которыхъ и подѣлили между собою, а 15.000 христіанъ-рабовъ освободили изъ цѣпей. Hammer, Geschichte des Osmanisch. Reiches, 1828, III, 596.

Слова, какими говорятъ наши думы о неволѣ турецкой подходятъ къ словамъ новогреческой пѣсни тоже о неволѣ (Kind, Anthologie Neugriechischer Volkslieder. 1861. 29):

Ἦ πῶρ᾽ ἔῃ ὦρα γιὰ σκλαβιά κ' ἢ ὦρα γιὰ τὰ ξένα;
Χωρῖς ἔῃ μάνα το παιδί καὶ το παιδί τῆ μάνα,
Χωρῖζονται τ' ἀντρόγυνα τὰ πολυαγαπημένα....

т. е. «развѣ не наступилъ часъ рабства, часъ блужданія на чужбинѣ? разлучается мать отъ дитяти, а дитя отъ матери; разлучаются мужъ съ женою, многолюбящіе».....

«Недовірокъ христіанскій—рenegать; объ этомъ и еще о христіанахъ—каторжникахъ смотр. дальше примѣчаніе къ думѣ о Сам. Кошеѣ.—

31.

ПЛАЧЪ НЕВОЛЬНИКА У ТУРОКЪ О ВЫКУПѢ.

(Дума)

А.

1. Поклоняється бідний невольник
Із землі Турецької, із віри бусурманської
У города Христіанський,—до отця, до матусі.
Що не может він їм поклонитися,—
5. Тільки поклоняється голубонькам сивеньким:
«Ой ти, голубонько сивеньки!
Ти далеко летаєш, ти далеко буваєш;
Полени ти в города Христіанський

www.libtoo До отця моєго до матусі

10. Сядь, пади на подвір'ї отцовськїм,
Жалобненько загуди:
Об моєї пригоді козацької припомани.
Нехай отець і матуся
Мою пригоду козацькую знають
15. Статки, маєтки збувають,
Велікі скарби собирають,—
Головоньку козацькую із тяжкої неволі визволяють!
Бо як стане Чорнеє море согравати,
То не знатиме отець, либонь матір'
20. У которі ваторзі шукати:
Чи у пристані Козловської ¹⁾
Чи у городі Царьграді на базарі.
Будуть ушкали, Турки яничари набігати,
За Червоное море у Орабськую землю запродати,
25. Будуть за них сребро, злато, не лічачи,
Сувна дорогі поставами, не мірачи,
За них брати.
Тогді далася бідному невольнику
Тяжкая неволя добре знати:
30. Кайдани руки-ноги поз'їдали,
Сирая сириця до жовтої кості
Тіло козацькеє проїдала.»
То бідніи невольники, на кров, на тіло поглядали
Об вірі Християнський гадали,
35. Землю Турецьку, віру бусурманськую проклинали:
«Ти, земле Турецькая, віро бусурманська,
Ти єсь наповнена сребромъ, златом
І дорогими напитками;
Тільки же бідному невольнику на світі невільно,
40. Що бідний невільник у тебе пробуваєть,

¹⁾ Евпаторія, по тур. Гезлефъ—1000 очей.—Тамъ стоялъ обыкновенно турецкій горнизонъ. Хартахай, Ист. судьба Кр. Тат., Вѣсти. Евр. 1867, II, 173.

- Празника Рожества, будь-ли Воскресення не знаєть.
Все у неволі проклятої, на каторзі Турецької
На Чорнім морі пробувають,
Землю Турецькую, віру бусурманську проклинають:
45. «Ти, земле Турецька, віро бусурманська,
Ти розлуку християнська!
Уже бо ти розлучила не єдиного за сім літ войною:
Мужа з жоною, брата з сестрою
Діток маленьких з отцем і маткою.
50. Визволь, Боже, бідного невольника
На Свято-Руський берег,
На край веселий, меж народ хрещений!»....

(Лукашевичь. Малоросійскія и Червонорусскія народныя думы и пѣсни С.-П. Б. 1836, стр. 64).

Б.

1. Не ясний сокіл квилить-проквиліає,
Як син до батька до матері с тяжвої неволі в городи
християнські поклон посилає,
Совола ясеннього рідним братом називає:
Соколе ясний,
5. Брате мій рідний!
Ти високо літаєш,
Чому в мого батька-у матері ніколи в гостях не буваєш?
Полинь ти, соколе ясний,
Брате мій рідний,
10. У города християнськї,
Сядь-пади
У мого батьва й матері перед воротьми,
Жалобненько проквилі,
Ще моему батьку й матері білшого жалю завдай.
15. Та нехай мій батько добре дбає,
Грунта, великі маетки збуває,
Скарби збірає,

«Хотя Перекопцы имѣют стада, обильно пшадшіяся, рабовъ же только плѣнныхъ, однако послѣдними они богаче и потому снабжаютъ ими и другія земли. Корабли, приходящіе къ нимъ часто изъ за моря, изъ Азіи, привозятъ имъ оружіе, одежды и лошадей, а отходятъ отъ нихъ, нагруженные рабами. И всѣ ихъ рынки знамениты только этимъ товаромъ, который у нихъ всегда подъ руками и для продажи, и для залога, и для подарковъ, и всякій изъ нихъ, по крайней мѣрѣ имѣющій коня, даже если на самомъ дѣлѣ нѣтъ у него раба, но, предполагая, что можетъ достать ихъ известное количество, обѣщаетъ по контракту кредиторамъ своимъ въ определенный срокъ заплатить за одежду, оружіе и живыхъ коней, живыми же, но не конями, а людьми, и притомъ нашей крови. И эти обѣщанія исполняются въ точности, какъ будто бы наши люди были у нихъ всегда на задворьяхъ. Поэтому одинъ Еврей, мѣняла, сидя у единственныхъ упомянутыхъ выше воротъ Тавриды, и видя безпрестанно безчисленное множество привозимыхъ туда плѣнниковъ нашихъ, спрашивалъ у насъ, остаются ли еще люди въ нашихъ сторонахъ или нѣтъ, и откуда такое ихъ множество. Такъ всегда имѣютъ они въ запасъ рабовъ не только для торговли съ другими народами, но и для потѣхи своей дома и для удовлетворенія своимъ наклонностямъ къ жестокости.

Тѣ, которые послышѣе изъ этихъ несчастныхъ, часто, если не дѣлаются вострадами, то влеймятся на лбу и на щекахъ ихъ, связанные или скованные, мучатся днемъ на работѣ, ночью въ темницахъ, и жизнь ихъ поддерживается небольшимъ количествомъ пищи, состоящей въ мясѣ дохлыхъ животныхъ, гниломъ, покрытомъ червями, отвратительномъ даже для собакъ.... Когда рабовъ выводятъ на продажу, то ведутъ ихъ на площадь гуськомъ, какъ будто журавлей въ полетѣ, цѣлками десятками, прикованныхъ другъ къ другу около шеи, и продаютъ такими десятками съ аукціона, при чемъ аукціонеръ кричитъ громко, что это рабы самые новые, простые, не хитрые, только что привезенные изъ народа Королевскаго,

а не ~~Московского~~ Московское же племя считается у нихъ дешевымъ, какъ коварное и обманчивое. Этотъ товаръ цѣнится въ Тавридѣ съ большимъ знаніемъ и покупается дорого иностранными купцами для продажи по цѣнѣ еще большей отдаленнымъ народамъ чернаго племени, Саррадинамъ, Персіанамъ, Индѣйцамъ, Арабамъ, Сирійцамъ и Ассиріанамъ... Когда покупаются тамъ рабы, то не только осматриваются ихъ видимые члены и зубы, которые не должны быть рѣдки и черны, но и сокровенныя части тѣла, и если окажется какаянибудь бородавка, шишка, рубецъ или другой скрытый порокъ или недостатокъ, слѣдуетъ тяжба.... Это бываетъ во всѣхъ городахъ полуострова, особенно въ Кафѣ. Тамъ цѣлыя толпы этихъ несчастныхъ невольниковъ отводятся съ рынка прямо на корабли. Этотъ городъ, ненасытная и беззаконная пучина, кровь нашу пьющая, лежитъ на удобномъ для морской торговли мѣстѣ пролива.» Кафа была главнымъ крымскимъ рынкомъ рабовъ плѣнныхъ и покупныхъ. Тамъ всегда было ихъ до 30,000. Ханъ выбиралъ первый и получалъ пошлину съ каждаго купленнаго раба.—Хартахай, Истор. судьба Крымск. татаръ. Вѣсти. Евр. 1867, II, 174.—

Въ обѣихъ думахъ невольники мечтаютъ о возможности выкупа ихъ родителями. Дѣйствительно, если какой невольникъ еще не проданъ былъ «за море,» а оставался въ Крыму, эта возможность не отнималась совсѣмъ. Изъ Крыму до родныхъ плѣнниковъ могли доходить вѣсти и первые могли вступать въ переговоры о выкупѣ,—какъ это видно и изъ челобитья, съ коимъ обращался къ царю въ 1662 г. «Коробскаго уѣзда (въ великорос. области) села Лукнова попъ Петръ.»—Священникъ писалъ: «въ прошломъ году.... Татарова въ селѣ Лукновѣ церковь Честнаго и Животворящаго Креста Господня созгли со всѣмъ церковнымъ строеніемъ, съ иконами, и съ книгами, и съ ризами, и отца моего, и мать мою, и братишковь, и мою поподышеву съ дѣтишками взяли въ полонъ, осмнадцать душъ, только я богомолецъ твой одинъ ушолъ; и нынѣ я убогой богомолецъ твой про отца своего и мать, и

про братишковъ, и про попадьишку свою съ дѣтишками про-
вѣдалъ, что они въ Крыму живы..... И нынѣ я богомольецъ
твоей приволокъся къ тебѣ великому государю къ Москвѣ бити
челомъ о своей бѣдности..... Пожалуй меня богомольца своего,
вели, государь, мнѣ свою государеву дать грамоту къ Запо-
рожскому гетману и ко всему войску, чтобъ мнѣ, богомольцу
твоему, по твоему великаго государя указу, тотъ гетманъ и
все войско Запорожское на обмѣну давали Татаръ за отца
моего и мать, и братьевъ, и поподьишку, и дѣтишекъ моихъ,
чтобъ имъ въ бусурманскомъ безвѣрїи у поганцовъ въ ко-
нецъ не погинуть, а мнѣ бѣ твоему богомольцу до остатку
не разоритца, и вели, государь, мнѣ, богомольцу своему, на
одежу и дорогу дать, какъ тебѣ великому государю Богъ из-
вѣститъ. Царь, государь, смилуйся, пожалуй.» (Акты Ю. и З.
Руси, т. V, стр. 120). Сравни въ думѣ ст. 15—17.

По родственности сюжетовъ, думы эти смѣшались у позд-
нѣйшихъ пѣвцовъ съ предидущими, (особенно первая дума),—
хотя тѣ и другія передаютъ различныя положенія украинскихъ
пльняниковъ у турокъ. Нѣсколько общихъ стиховъ, что и въ этихъ
думахъ, найдете дальше и въ думѣ о побѣгѣ братьевъ изъ
Азова, въ думѣ о Марусѣ Богуславкѣ и о Самойлѣ Кушкѣ.

32.

РАЗРУШЕНІЕ ВУРЕЮ ТУРЕЦКАГО КОРАВЛЯ.

(Отрывокъ изъ думы).

Ой з за гори хмарка виступае
С тіи хмарки дощик накрапае,
Та синѣго моря доповняе.
А синее море розіграло,
Турецкій корабель розірвало;
Витопило війська сорок тисяч,
О сорок на сорок, ще й чотирі....

(Гадячъ, Полт. губ.—Метлинскій, Народн. южнор. пѣсни 1854 стр. 446).

Отрывокъ этотъ, очевидно, начало думы. Быть можетъ,
въ ней рассказывалось о судьбѣ каторжниковъ украинскихъ,
гребшихъ на судахъ турецкихъ.

*

ВЫКУПЪ ДѢВУШКИ МИЛЫМЪ ИЗЪ ТУРЕЦКАГО ПЛѢНА.

Верхъ Бескида калинова,
Стоить мі там корчма нова,
А в той корчмі Турчин піе,
Пред ним дівча поклон біе:
«Турчин, Турчин, Турчинойку,
Не губь мене молодойку,
Їде тато, одмін несе,
Одмін несе, возом везе,
Не даст він мі загинути.»—
Одмінойки та й не стало,
Дівча гірко заплакала;
Верхъ Бескида калинова
Стоїт мі там корчма нова,
А в тій корчмі Турчин піе,
Пред ним дівча поклон біе:
«Турчин, Турчин, Турчинойку,
Не губь мене молодойку;
Їде мамця відмінити,
Не даст в'на мі загинути.»—
Одмінойки та й не стало,
Дівча гірко заплакала.
Верхъ Бескида калинова
Стоїт мі там корчма нова,
А в тій корчмі Турчин піе,
Пред ним дівча поклон біе:
«Турчин, Турчин, Турчинойку,
Не губь мене молодойку;
Їде милий одмін несе,
Одмін несе, возом везе.»
Милий прійшов, та й відминив,
Ліпшій милий, як брат рідний.—

(Чтенія въ М. О. И. и Др., 1863, т. III, III, 50).

Мотивъ, довольно распространенный въ любовныхъ пѣсняхъ, обставленъ здѣсь образами турецкаго плѣна. Прежде всего, слова пѣсни слѣдуетъ принимать за фигуральныя выраженія силы чувства милого въ милой. Одна сербская пѣсня въ такомъ родѣ, говоритъ что дѣвушка упала въ воду, — а мать, отецъ и братъ, вмѣсто того, чтобъ вытягивать ее, еще бросаютъ камнями и говорятъ: «тони, тони, дьяволъ, — ты не моя и не была моя.» Только милый (драги) вскочилъ въ воду и говоритъ: «иди ко мнѣ, душенька, ты моя и была моя» В. Караджичъ, I, 204. Ср. тоже 209. Ср. Чт. М. О. И. и Др. 1864, I. III. 80. Въ моравской пѣсни (Sušila, Moravske národní písně, 1860. 328) плѣнникъ у турокъ обращается къ шести родственникамъ съ просьбой выкупить его, — пока наконецъ выкупаютъ его милая.

Французская пѣсня передаетъ тотъ же мотивъ такимъ образомъ:

Ce sont les filles de Lorry....	L'hotesse lui prit son jupon.
Elles s'en vont au cabaret....	Et sa chemise
Elles ont bu dix huit pots d'vin.	Son amant passa par là.....
Tra la, ah! tra la la,	Se mit a rire....
Elles ont bu dix-huit pots d'vin	—Oh, rendez lui son jupon,
Et une bouteille,	и т. д.
Et une bouteille,	C'est moi qui paira l'écot.
O gué!	Tra la; ah! tra la la,
Et une bouteille.	C'est moi qui paira l'écot
L'ont mangé dix-huit jambons..	De la petite,
Et une saucisse.....	De la petite,
Elles avaient tout's de l'argent,	O gué
N'y a que la petite....	De la petite.—

(Очень распространенная пѣсня. Ruymaigre, — Chants populaires recueillis dans le pays Messin. 1865, 305—308).

Ср. малорусскую пѣсню:	Есть у мене та і рідний батько,
Ой бре, море, бре!	(мати, брат)
Сип, щинькарко ще!	Викупить мене.

www.libtool.com.cn

От і батько йде,
Грошей не несе:

От тепер же я, та шинкарочко,
Засів у тебе! и т. д.

Ой бре, море, бре!
Сип шинкарко ще!

Есть у мене та і мила любка
Викупить мене!

От і мила йде
Грошки несе:

От тепер же я, та шинкарочко,
Піду од тебе!

34.

ВЫКУПЪ КОЗАКА МИЛОЮ ИЗЪ ТУРЕЦКОЙ НЕВОЛИ.

А.

Ой що в полі за димове?

Сидить козак у неволі.

Ой сидить він, тяжко дише,

До батинька листи пише:

5. «Най сі тато йа змилує

Най мя відси викупує.»

—Щоби за те сину дати?

«Вісім волів тай від хати»

—Ой маю я, сину, дати,

10. Волиш сину загигати.»—

Ой що в полі за димове?

Сидить козак у неволі.

Ой сидить він, тяжко дише,

До матиньки листи пише:

15. «Най сі ньько йа змилує

Най мя відсе викупує.»

—Щоби за те, сину, дати,

«Вісім коров йа с теляти.»

—Ой маю я тільки дати,

20. Волиш, сину, погигати.»—

Ой що в полі за димове?

Сидить козак у неволі.

Ой сидить він, тяжко дише,

До милої листи пише:

25. «Най ся мила йа змилує

Най мя відси викупує.»

—Щоби за те милий дати?

«Сімсот качок тай від хати.»

—Ой волю я, мій миленький,

30. Весь масноток відгоняти

Ниж ти маеш загибати.—

(Галицкая. Записана Мелитономъ Бучинскимъ).

Б.

1. Пішов Іван в Волощину

Тай в далеку Татарщину;

Там Іванові добре було

Заким Турка не прибуло.

5. Взяло Турків прибувати,

Узяв Іван хорувати.

Лежить Іван тяжко дише,

8—11 Б.=4—7 А.

—Сорок волів ѝа з ярмами

Ще до того ѝа з плугами.—

14—15 Б.=9—10 А.

16. Лежить Іван.... 16—20 Б.=13—17 А.

21. Сорок коров ѝа з телятем

22—23 Б.=19—20 А.

24. Лежить Іван.... 24 Б.=13 А.

25. До братчине листи пише

26 Б.братчине.... 26—27 Б.=15—16 А.

28. —Що би за те брате дати?—

29. Сорок коней ѝа з лошатем

30 Б.=19 А.

31. Волеш, брате, погібати.

32. Лежить Іван.... 32 Б.=13 А.

33. До сестрички.... 33 Б.=14 А.

34. —Най сі сестра ѝа змилує

35 Б.=16 А.

36. —Щоби за те брате дати?

37. —Сорок овець ѝа з ягнятем. 38 Б.—....брате....39

39. Лежить Іван.... 39—42 Б.=23—27 А.

43. Сорок козей на з козятъ »

44. — Ой волю я милый дати

45. Ніж ти маеш загибати.

(Записано М. Бучинскимъ.)

Слова: «що то в полі за димове?» вар. А. показываетъ, что тутъ идетъ дѣло о неволѣ у набѣжавшаго войска. Хотя основной мотивъ этихъ и вышеприведенной пѣсень и общій любовный, но во всякомъ случаѣ черты выкупа изъ плѣна въ этихъ пѣсняхъ не далеки отъ дѣйствительности.

И въ одной и въ другой плѣнные представляются близко отъ ихъ родственниковъ, которые наконецъ и выкупаютъ ихъ. Ерличъ рассказываетъ, что въ 1671 г. татары, ограбивъ Волынь и Подолію, сдѣлали списокъ плѣнныхъ и послали польскимъ военнымъ начальникамъ съ предложеніемъ выкупить, кого хотятъ. (Latorpisiec, II 178). Ср. слова Герберштейна о томъ, какъ Махметъ-Гирей, получивъ отъ Василія III обязательство платить дань, — отвелъ войско къ Рязани и «далъ позволеніе московитамъ выкупать и размѣнивать плѣнныхъ, а остальную добычу продалъ съ аукціона.» (Записки о Московіи, перев. Анонимова, 1866, 143). Въ 1666 г. «Печерскаго монастыря житель» Григорій Герасимовъ изъ Кіева ѣздилъ въ Бѣлую Церковь «для сестры своей родной выкупать изъ полону» у татаръ, пришедшихъ помогать Дорошенку. (Акты Ю. и З. Руси, VI, стр. 82).

Въ другихъ аналогическихъ галицкихъ пѣсняхъ милый представляется уже молодымъ разбойникомъ (лединъ) сидящимъ не прямо въ плѣну у чужихъ, а вообще въ неволѣ, (Головацк., Чтенія 1863, III, III, 48, Wasław z Oleska, 495) или въ городской темницѣ:

Ой у місці в Бузанові

Сидить лединъ у неволі

Гей у синім зелізячку,

Тай у білім ремінячку. (Тамъ же, 47).

Милая, — когда къ ней доходитъ вѣсть о заключеніи милаго, который самъ находитъ, что

«Не можь, мила, тільки ізложити,
Мене відсі викупити,» — отвѣчаєть:

Буду, милий, заробьяла,
Чужу кужиль запрядала,
Буду усе продавала.....

Волюю все пострадати
Тебе з відти викупяти, —

Нижь маю тя в неволениці поминати. (Тамъ же, 49).

Ср. великорусскую пѣсню у Сахарова:

1. Ты воспой, воспой, младь жавороночекъ,
Сидючи весной на проталинкѣ.
Доброй молодець сидитъ во темницѣ,
Пишетъ грамотку къ отцу, къ матери,
- 5 Онъ проситъ того жавороночка:
«Отнеси ты, младь жавороночикъ,
На мою ли, ахъ на дальню сторону,
Ты мое письмо къ отцу къ матери.»
Во письмѣ пишеть доброй молодець:
10. «Государь ты мой, родной батюшка!
Государыня ты моя, родна матушка!
Выкупайте вы добра молодца,
{ Добра молодца, своего сына,
Своего сына, своего родимаго.»
15. Какъ отецъ и мать отказалися
И весь родъ-племя отрекалися:
«Какъ у насъ въ роду воровъ не было,
Воровъ не было и разбойниковъ.»
Ты воспой, воспой и т. д., какъ 1—3.
22=4..... къ красной дѣвицѣ.
23. Въ другой разъ проситъ жавороночка; —
Чтобъ отнесъ письмо къ красной дѣвицѣ.
25. Во письмѣ пишеть добрый молодець:
«Ты душа ль моя, красна дѣвица,
Моя прежняя любовница!
Выкупай, выручай добра молодца,

www.Istool.com.cn
Своего прежняго любовника.»

30. Какъ возговорить красна дѣвица:
— «Ахъ вы нянюшки мои, мамушки,
Мои сѣнныя вѣрныя дѣвушки!
Вы берите мои золотыя ключи,
Отмыкайте скорѣй вдованыя ларцы,
35. Вы берите казны сколько надобно,
Выкупайте скорѣй добра молодца,
Моего прежняго любовника.»

(Сказанія Русск. Народа, 1841, 228).

Если только стихи 1—4 вар. Б. не смѣшеніе географическихъ терминовъ, то въ нихъ можно видѣть память о томъ времени, въ XV в. когда въ Крыму мирно жили генуезцы (волохи) и татары и среди нихъ русскіе,—до подчиненія Крыма туркамъ, особенно въ правленіе перваго изъ Гиреевъ, Девлета (1428—1467). Девлетъ жилъ въ мирѣ съ обѣими Русями и отдалъ сына, Менгли-Гирея, учиться генуезцамъ. Когда Магометъ II прислалъ визиря въ Крымъ, — Менчли-Гирей сначала былъ за генуезцевъ, но потомъ призналъ власть Турціи и раззорилъ съ турками генуезскую Кафу. Съ той поры начались жестокіе набѣги Крымскихъ татаръ на Южную Русь. Хартахай, Ист. с. Бр. тат. В. Евр. 1867, II, 138—139.

35.

ПОВѢГЪ ТРЕХЪ ВРАТЬЕВЪ ИЗЪ НЕВОЛИ ТУРЕЦКОЙ ИЗЪ АЗОВА.

(Дума)

А.

1. Изпід города, зпід Азова то не великі тумани уставали,
Як три брати рідненькі,
Як голубоньки сивенькі,
Из города, из Азова, з тяжкої неволі
5. У землю християнську до батька, до матері, до роду утікали.
Два брати вінних,
А третій брат, менший, піша пішаниця,

- За кінними братами уганяє,
І на біле каміння,
10. На сире коріння
Свої ніжки козацькі-молодецькі побиває,
Кровью слід заливає
І до кінних братів словами промовляє:
«Братики мої рідненькі,
15. Голубоньки сивенькі!
Добре ви учиніте,
Мене, найменшого брата, між коні возміте,
І в землю християнську, до'отця, до'матері, до роду
надвезіте.»
- І ті брати тее зачували,
20. Словами промовляли:
«Братіку милий,
Голубоньку сивий!
Ради б ми тебе між коні узяти,
І буде нас Азовська орда наганяти
25. Буде в пень сікти-рубати,
І буде нам велику муку завдавати»
І тее промовляли,
Відтіть побігали.
А менший брат, піша пішаниця, за кінними братами
вганяє,
30. Коні за стремена хватає,
І словами промовляє;
Слізами обливає:
«Братіки мої рідненькі,
Голубоньки сивенькі!
35. Не хочете мене між коні узяти,
Возьміть мене постригайте-порубайте
І звіру та птиці на поталу не подайте.»
А ті брати тее зачували,
Словами промовляли:
40. «Братіку милий,

Голубоньку сивий!

- Що ти кажеш,
Мов наше серце ножем пробиваєш,
Що наші межі на тебе не здіймуться,
45. На дванадцять частей розлетяться,
І наша душа гріхів до віку не відкупится.
І будем ми до байраків, до мелюсів добігати,
І будем ми тернове віття, верхи стинати,
І будем тобі, найменшому брату, пішій пішаниця, на
признаку покидати,
50. Щоб знав з тяжкої неволі
В землю християнську
До батька, до матері, до роду вуди утікати»
І тее промовляли
Відтіля побігали.
55. І до байраків, до мелюсів добігали,
І тернові віття, верхи стинали,
Свому найменшому брату, пішій пішаниці, на при-
знаку покидали.
- Далі з байраків, із мелюсів вибігали,
І не стало ні байраків, ні мелюсів ставати,
60. І тільки поле лиліє,
На йому трава зелена зеленіє.
На шлях Муравський вибігали,
І один до єдиного словами промовляли.
Що промове середульший до старшого:
65. «Братіку рідненькій,
Голубоньку сивенькій!
І ну думати-гадати,
Зпід червоного каптана чорні китиці видирати.
Своєму брату найменшому, пішій пішаниці, на при-
знаку покидати,
70. Щоб знав, куду у землю християнську
До батька, до матері, до роду прибувати.»
Старший брат тее зачуває,

Словами промовляє: www.com.cn

«Братіку милий,

75. Голубоньку сивий!

Лиш ми будем коло своїх каптанів чорні китиці види-
рати,
І як-дасть нам Господь до батька, до матері, до роду
прибувати,

І ні в чім буде між білу челядь піти погуляти.»

Середульший брат на те не потурає,

80. Зпід червоного каптана чорні китиці видирає,

І своєму меньшому брату, пішій пішаниці по шляху

Муравському на приміту покидає.

А старший брат теє забачає,

Середульшого брата на сміх підіймає.

85. Братіку рідний,

Голубоньку сизий!

Либонь ти собі жіноцький розум маєш

Що ти на собі прекрасну одежу теряєш.

Як дасть нам Господь до отця, до матері до роду при-
бувати,

90. Ні в чім буде піти міжь білу челядь погуляти.»

Теє промовляли,

Віттіля побігали.

І бігли не день, не два,

Не три й не чотирі,

95. І до Савур-могили добігали,

На Савур-могілі три дні, три ночі спочивали,

Свого найменшого брата, пішу пішаницю піджидали,

А меньший брат, піша пішаниця, до тернів до байра-
ків добігає.

І тернове віття, верхи у руки бере-хапає,

100. До серця козацького прикладає,

Слізми обливає:

Сюди мої два брати кінні пробігали,

Тернові віття, верхи стинали

І мині, найменшому брату, пішій пішаниці, на признаку
www.lfbtool.com.cn покидали,

105. Щоб знав я з тяжкої неволі
В землю християнську,
До батька, до матері, до роду утікати.»
Тее промовляє,
Віттіля побігає,
110. Із байраків, із мелюсів вибігає.
Не стало байраків, ні мелюсів ставати,
І тільки поле лиліє,
На ёму трава зелена зеленіє.
На шлях Муравський вибігає
115. І по шляху Муравському вибігає,
З під червоного каптана чорні китиці забачає
У руки бере-хватає.
До серця возацького-молодецького прикладає,
Слізами обливає,
120. Словами промовляє:
Сюди мої два брати кінні пробігали,
І видно, їх Азовська орда доганяла
І посівла-порубала,
Мене, найменшого брата, пішу пішаницю, у тернах,
у мелюсах на спочинку минала!
125. І колиб їх кість, каже, я знаходив би,
Поховав би, похоронив би,
Звіру та птиці на поталу не подав би.»
І тее промовляє,
Віттіля побігає;
130. До Савур-могили добігає,
І тільки своїх братів рідних трошки сліди забачає.
І на Савур-могилу збігає,
Словами промовляє,
Слезами обливає:
135. «Побило мене в полі
Три недолі:

- Перва доля безхлібна,
Друга доля безвідна,
Третя доля, що своїх братів рідних не догнав.»
140. І буйний вітер повіває,
Бідного козака безщасного з ніг вже валяє!
От менший брат на Савур-могилу лягає,
Головку зклоняє.
І вовки сіроманці набігали,
145. І орли сизопери налітали,
На кудрі наступали;
Вони смерти дожидали.
Менший брат, піша пішаниця, тее зачуває,
Словами промовляє:
150. «Когда б мені Біг дав на ноги козацькі встати,
Семигядную пицаль підняти
І орлам сизоперим вулю на подарунок подарувати.»
І тоді найменший брат, піша пішаниця, на ноги встав,
Семигядную пицаль підняв
155. І орлам сизоперим вулю на подарунок подарував.
І тоді менший брат на Савур-могилу схожає,
Голову схиляє,
Батьвову-матчину молитву споминає,
І Богу душу оддає.
160. Тойді сиві зозулі налітали,
У головках сідали
І так як рідні сестри куковали.
Тойді орли сизопері налітали,
На кудрі наступали,
165. З лоба очі видирали.
І вовки сіроманці набігали,
Кості по байраках, по мелюсах розношали.
А два брати кінні до річки до Самари добігали,
І один до єдиного словами промовляли,
170. Що промове до старшого середульший:
«Братіку рідненький,

Голубоньку сивенький!

- Добре ми вчинімо,
Свої коні козацькї напасемо й напоїмо:
175. Тут трави зелені, води холодні,
Очерети воздобни.*
Каже: «попасемо,
Свого найменшого брата підождемо.*
Тойді середульший брат до старшого брата словами
промовляє:
180. «Братіку рідненький,
Голубоньку сивенький!
Як дасть нам Господь до батька, до матері, до роду
прибувати,
Як ми будем перед батьком, перед матірью отвїт оддавати?
А старший брат тее зачуває,
185. Словами промовляє:
Лиш ми будем, середульший брате, перед отцем, перед
маткою отвїт оддавати,
Лучше ми будем свою батьківщину у двох паювати,
Лиш ти будеш, середульший брате, перед батьком, пе-
ред маткою попереду отвїт оддавати,
І буде твоя голова від моєго меча із пліч відпадати,
190. Я могу отвїт і сам розказати.*
І тее промовляли,
Віттіля побігали.
І бігли не день, не два,
Не три й не чотирі.
195. Четвертої неділі до отця, до матері добігали;
Отець да й мати за ворота виходили, на здоровье питали:
«Сини наші, сини,
Два, як ясенькї соколи!
Чи в одній ви неволі бували?
200. Чи одному ви пану слуговали?
Чи разом із неволі тяжкої втікали?»
Старший брат тее зачуває,

Словами промовляє:

«Батько і мати!—не в одній ми неволі бували.

205. Не одному пану слуговали,
Не разом із тяжкої неволі втікали».
А середульший брат тев зачуває,
Із коня всталає,
Слезами обливає,
•210. Перед отцем, перед маткою по правді отіт отдаває:
«Отець да і мати! у одній ми неволі бували,
І одному пану слуговали;
І разом ми з тяжкої неволі втікали,
Отець да і мати старшого сина вляє, провлинає,
215. Із очей згоняє,
Середульшого сина ситить, жалує, поважає,
За гостя принімає.
А меньший син, піна пішаниця, за гостя принімає.
І вже ёго слава не вмере, не поляже,
220. Буде слава поміж царями,
Поміж панами,
Поміж православними християнами».

(Записано М. В. Ньговскимъ въ мѣст. Вильшанкѣ, Харьк.
губ., Богодух. уѣзда, отъ Кобзаря Петра Колыбабы).

Б.

1. Як із землі Турецької,
Да з віри бусурменської,
Із города із Азова не пили-тумани вставали:
Тікав повчоч;
5. Малай-невеличоч,
Тікало три бративи ріднецькі,
Три товарищі сердешні.
Два кінних, третій піший-піхотивець,
За кінними біжить-підбігає,
10. Чорний пожар під білі ноги підпадає,

Кров сліди заливає,—
За стремена хватає,
Словами промовляє:

- «Братте миле, братте любе!
15. Хоть одно ви милосердіє майте,
Опрани кульбаки, добич в коней скидайте,
Мене, брата піхотинця, міждо коні беріте,
Хоч милю верст увезіте
І доріжку уважіте.
20. Нехай я буду знати,
Куди за вами в городи християнські з тяжкої неволі
втікати.»
То старший брат згорда словами промовляє:
«Чи подобенство, мій брате,
Щоб я свое добро Турецьке на шляху по-
видав,
25. Тебе, труп, на коня брав?
Одначе ми сами не втечемо,
Ні тебе не ввеземо.
Будуть Кримці та Нагайці, безбожні бусурмени,
Тебе, пішого-піхотинця на спочинках минати,
30. А нас будуть кіньми доганяти
І назад у Турещину завертати.»
То брат піший-піхотинець за кінними біжить - під-
бігає,
Чорний пожар під білі ноги підгортає,
Словами промовляє:
35. «Братте любе, братте миле!
Хоч одно же ви милосердіє майте,
Назад коней завертайте,
З піхов шаблі виймайте,
Мині, брату меншому, пішому - піхотинцю, з пліч
голову здиймайте,
40. У чистому полі поховайте,
Звіру-птиці на поталу не подайте.»

www.libtool.com.cn

То брат старший згорда словами промовляє:

«Чи подобенство, брате, тебе рубати?

Одначе шабля не візьме,

45. Рука не зведеться,

Серце не осмілиться

Тебе рубати!

А як ти жив-здоров будеш

Сам у землі християнські увійдеш.»

50. То брат найменший, піший-піхотинець, за кінними підбігає

Словами промовляє:

«Братте миле, братте любе!

Хоч одно же ви милосердие майте,

Будете до тернів, до байраків прибігати,

55. Так у боки забігайте,

Віти тернові рубайте,

По шляху покидайте,

Мині брату пішому-піхотинцю, на признаку давайте.»

То став брат старший та середульший до тернів до бай-
раків прибігати,—

60. У боки забігали,

Віти тернові зелені рубали,

Брату меншому, пішому-піхотинцю, признаку давали.

Да став же брат найменший, піший-піхотинець, до бай-
раків прибігати,

Став віти тернові знаходити:

65. У руки бере,

К сердцю кладе,

Словами промовляє

І слёзами ридає:

«Боже мій милий, Сотворителю небесний!

70. Видно то мої братики сюда з тяжкої неволі втікали,

Об мині велике старанне мали.

Колиб мині Господь поміг з сїї тяжкої неволі Озівської втікати,

Мог би я своїх братиків при старості літ шанувати й
поважати.»

*

То став же брат старший та середульший на полівку
www.libtool.com.cn ізбігати

75. На степи високі, на великі дороги розхідні,—
Не стало тернів да байраків рубати;
До став же брат середульший до старшого промовляти:
«Нум брате, ми з себе зелені жупани скидати,
Червону та жовту китаївку видирати,
80. Пішому брату меншому, на признаку поєладати
Нехай він бідний знає, куди за нами, кінними, тівати.»
До став же брат старший згорда словами промовляти:
«Чи подобенство, брате, щоб я своє добро Турецьке на
шматки драв,
Брату меншому на признаки давав?
85. Як він жив-здоров буде,
Так сам у землі християнські, без наших признаків
усявих прибуде.»
До брат середульший милосердне має,
Із свого жупана червону та жовту китаївку видирає,
По шляху стеле-поєладає,
90. Меншому брату признаки давав.
То став брат найменший, пішій-піхотинець, на полівку
ізбігати,
На степи високі, на великі дороги розхідні,—
Нема ні тернів, ні байраків
Ніяких признаків.
95. Став червону китаїку да жовту знаходити.
У руки бере,
К серцю владе,
Словами промовляє
І слезами ридає:
100. «Що не дурно ж ся червона да жовта китаїка по шля-
ху валяється:
Либонь моїх братиків на світі не має:
Альбо їх порубано,
Альбо їх постріляно,

105. Альбо у горду тяжку позаймано!
Колиб я мог добре знати,
Що їх порубано, альбо постреляно,
Мог би я в чистому полі тіла шукати,
В чистому полі поховати,
Звіру-птиці на поталу не дати».
110. Одно ж брата найменшого, одно безвіддя
Друге безхлібця,
Трете те, що тихий вітер з ніг валяє.
До Осавур-могили прибуває.
На Осавур-могилу зіхожає,
115. Там собі безпечно девятого дня спочивок має,
Девятого дня із неба води-погоди вижидає,
Мало-немного спочивав,
К йому вовці-сірохманці нахождали,
Орли-чорнокрильці налітали,
120. В головках сідали,—
Хотіли задалегоди живота темний похорон одправляти.
Тоді він словами промовляє:
«Вовці-сірохманці, орли-чорнокрильці,
Гості мої милі!
125. Хоть мало-немного обождіте,
Поки козацька душа з тілом розлучиться.
Тоді будете міні з лоба чорні очи висмижати,
Біле тіло коло жовтої кості оббірати,
І комипами вкривати.»
130. Мало-немного спочивав...
От, руками не візьме,
Ногами не піде,
І ясно очима на небо не згляне...
На небо взирає,
Тяжко воздыхає:
«Голово моя козацькая!
Бувала ти у землях Турецьких,
У вірах бусурменських;

- А тепер припало на безвідді, на безхлібі погибати.
140. Девятий день хліба в устах не маю,
На безвідді, на безхлібі погибаю!»
Тут тее промовляв.... не чорна хмара налітала,
Не буйни вітри вінули,
Як душа козацька-молодецька з тілом розлучалась.
145. Тоді вовці-сирохманці находжали
І орли-чорнокрильці налітали,
В головках сідали,
З лоба чорні очі висмигвали,
Біле тіло коло жовтої кості оббірали,
150. Жовту кість по-під зеленими яворами розношали,
І комишами веривали.
- А ще став брат старший да середульший до річки Са-
марки прибігати,
Стала їх темна нічка обіймати,
Став брат старший до середульшого промовляти:
155. «Станьмо, братіку, тута, коні попасімо!
Тут могили великі,
Трава хороша
І вода погожа
Станьмо тутечка, подождімо,
Поки сонце обігріє,
160. Чи не прибуде їк нам наш піший-піхотинець.
Тоді на ёго велике усердие маю,
Усю добич свидаю,
Ёго, пішого, міждо коні хватаю.»
165. —«Було б тоді, брате, як я казав, хватати!
Тепер девятий день минув,
Як хліб-сіль їв,
Воду пив,
Досі й на світі немає.»
170. Тоді вони коней пустионаш попускали,
Кульбаки під себе послали,
Ружжя по комишах поховали,

- Безпечно спать полагали,
Світової зорі дожидали.
175. Став Божий світ світати,
Стали вони на коні сідати,
Через річку Самарку у Християнські землі утікати, —
Став брат старший до середульшого промовляти:
«Як ми будем, братіку, до отця до матки прибувати,
180. Як ми їм будем повідати?
Будем ми, брате, по правді казати, —
Буде нас отець-мати проклинати;
А будемо ми, брате, перед отцем, перед маткою
одгати, —
Так буде нас Господь милосердний і видимо, й не-
видимо карати.
185. А хіба, брате, так і скажемо:
Що не в одного пана пробували,
Не одну неволю мали,
І вночної доби з тяжкої неволі втігали,
Так ми й до его забігали:
190. «Устань, брате, з нами, козаками, з тяжкої неволі
втігати!»
- Либонь-то він так і сказав:
«Тікайте ж ви, братці,
«А я буду тут оставаться
«Чи не буду собі луччого долі-щастя мати.»
195. А буде отець-мати помірати
І будем грунта-худобу на дві часті паявати. —
І третє меж нами не буде мішати.»
Тут теє промовляли,
І не сизі орли заклевотали,
200. Як їх Турки-яниченьки із-за могили напали, —
Постреляли, порубали,
Коні з добиччу назад у город, у Турещину по-
завертали.
Полегла двох братів голова вище річки Самарки,

Третья у Осаур-могили.

205. www.libtoc.com/ua/ А слава не вмере, не поляже
Однині до віка!
А вам на многая літа!

(Х. Оржица, Лубенск. у. Полт. губ. Зап. отъ кобз. Архипа Никоненка
П. А. Кулишъ, Записки о Южной Руси 1856, т. I, стр. 32—42).

В.

1. Ой тоді то не сиви тумани вставали,
То з города Азова три брата з тяжкої неволі Турецької
втікали.
То брати старші рідні, обидва кінні,
А найменший брат піший піхотою за кінними бра-
тами уганяе,
5. На сирі корінья, на білі камінья ніжки свої козацькі
посіває,
Кровью сліди заливає, до кінних братів уганяе,
За стремена хватае, дрібними слезами о ливае;
Словами промовляє:
«Брати мої старші, рідненькі!
10. Прошу я вас, хоч трішки надождите.
Коні свої козацькі попасите,—
Мене найменшого брата між себе на коні возьміте,
До города Хрестьянського хоч мало підвезіте,
Нехай-же я буду знати,
15. Буди в городи Хрестьянські до отца до матки дождати!
Прошу я вас, брати мої старши,
Хоча мене на коней возьміте,
Хоч міні з плеч голову здійміте,
В чистому полі тіло козацьке скоромите,
20. Птиці й звірю не хоталу не пустите.
То старший брат тоє зачуває,
До найменшого брата словами промовляє:
«Брате наш, найменший, рідненькій!

Рука наша не зійматся, серце не сосмигнеться.

25. Булатна шабля не йме тебе, найменшого брата рубати,
Лучше будемо, брате, тернами та байраками гуляти,
Будемо тобі верховітья, у тернів стемати,
Будемо тобі на признаки на шляху покидати,
То бігли ті брати не день, не два, не три й не чотири,
30. А найменшого пішого брата на Азовокому степу по-
видали;

А як стали з тернів, з байравів вибігати;

І того й сего найменшому брату на признаки покидати,

Найменшому брату на признаки покидати.

То середульший брат старшому брату словами промовляє:

35. «Брате мій старший, рідненькій, прошу я тебе:
Тут трави зелені, води здорові, очерети удобні!
Станемо хоч мало не много, вони свої небасімо,
Свого пішого брата хоч трохи подождимо,
На ноці ввозьмімо;

40. В городи Хрестьянські хоч мало надвезімо:

Нехай же наш найменший брат буде знати;

Куди в городи Хрестьянські до отця до матки дожогати.»

То старший брат до середульшого брата словами про-
мовляє:

«Брате мій середульший, рідненькій!»

45. Як будемо свого брата пішого наджидати;

То буде за нами з города Азова велика погонь уганяти,

Буде нас кінних братів доганяти,

Буде нас на три мидуки рубати,

Або буде нас в гіршу неволю женьем завертати,

50. А нашого найменшого пішого брата шна

Буде в тернах, в байраках на спотинках мивати,

То ми свого брата пішого не веземо,

А сами з Азовської Турецької неволі не втечемо.»

То той середульший брат добре дбає,

55. Один на собі каптан має,

Та з під того жовті та чорні зити видирає.

Свому найменшому братові по шляху повидає.

Тоді біг той найменшій брат не день, не два, не три
й не чотири,—

Став з тернів, з байраків вибігати,

60. Став жовти та чорни витиці з під каптана знахожати.

В руці хватає, дрібними слезами обливає,

Словами промовляє:

«Ой не дурно моїх братів витиці по шляху валяються!

Певно, моїх братів обоїх на світі не має!

65. Певно, за ними з города Азова погонь уганяла,

Моїх вінних братів доганяла,

На три штуки рубала;

Або ще в гіршу неволю живьем завертала;

А мене пішого у тернах та байраках на спочинку минала.

70. Колиб міні Бог поміг

Хоча їх тіло неживое у степу знахожати,

Мог-би я їх тіло козацьке у степу поховати,

Птиці й звірю на поталу не подати.

Ой, годі-ж міні за вінними братами уганяти;

75. Час міні козацьким ногам пільгу дати.

Що одно безводье, а друге безхлібе,

А третье буйний вітер в полі повіває,

Бідного козака з ног валяє.

Став тоді найменшій брат нішій свою козацьку голову

склоняти,

80. Стали тоді сизокрилі орли налітати,

На чорнії кудри наступати,

З лоба очі видирати.

То він добре дбає,

До сизокриліх орлів словами промовляє:

85. «Ой ви орли сизокрилі,

Ви гості не любі й не мили!

Ізождіте хоч мало не много; як буде душа з тілом роз-
лучатися,

Тоді будете налетати,

З лоба очі видирати.»

90. Тоді ще й дрібна птиця налітала,
Коло жовтої кости тіло обдирала.
Ще й зозулі налітали, у головах сідали,
Як рідні сестри букували;
Ще й вовки сіромани находжали,
95. Жовту кость по балках, по тернах розношали,
Жалобненько хвилили проквляли.
То-ж вони усі козацький похорон одправляли.
Стали конні брати до городів христ'янських доходжати,
Стала в їх серцях велика туга налягати.
100. То середульший брат до старшого брата словами про-
мовляє:
«Братіку мій старший рідненький!
Не дурно к нашим серцям велика туга налягає:
Певно нашого брата на світі не має.
Як будемо, брате, до свого отця й до матері доход-
жати;
105. Як будуть вони нас питати,
То що, брате рідний, станемо казати?»
То старший брат до середульшого промовляє:
«Скажемо: ми не в одного пана в неволі бували,
Ночної пори з неволі втікали,
110. Їго сонного будили, не збудили;
Та там їго у неволі й залишили.»
То середульший брат тоє зачуває,
До старшого брата словами промовляє:
«Як не будем отцю й матері правди казати:
115. То буде нас отцевська й материнська молитва карати.»
Тоді старші брати у лісі Самарськи заїзжали,
По над річкою Самарью опочивку собі мали,
Коней попасали.
В той час безбожні бусурмани набігали,
120. Та й тіх двох братів піймали,
У вайдани заковали, на степу розїзжали;

- www. А після тіло козацьке карбовали,
У чистому полі роскидали,
Голови на шаблі вздймали, та глумовали.
125. От-же то, панове, хоча й легли,
Полегли голови трех братів;
Та слава їх не помре між царями, між панами,
Між православними хрестьянами.
Дай, Боже, миру царському,
130. Міру хрестьянскому
Втім здравіе на многа літа. Аминь.

(Запорожская стар. Срезневского I. 34).

Г.

1. Із города із Азова не великії тумани вставали,
Три брата рідненьких з тяжкої неволі втікали.
Два кінних; третій піший за ними підбігає,
На сире коріння, на біде каміння.
5. Ніжки свої козацькії посібає, кровю сліди валиває,
До кінних братів добігає, словами промовляє:
Станьте ви, братця! коней допасіте, мене подождіте,
З собою візьміте, до городів хрестьянських підвезіте».
То сердульший тея зачував, старшого питає;
10. То старший йому словами промовляє:
—Чи ще-ж тобі не далася тяжкая неволя знати?...
Яв будем ми брата дожидати,
Буде нас погонь доганяти,
Буде нас стреляти, рубати
15. Або в тяжкій роботі будем пропадати.—
«Коли-ж мене братця, не хочете ждати,—
Став менший промовляти,—
То прошу вас, братця: на праву сторону звертайте,
Шаблі із піхв винімайте,
Тіло мое порубайте,
20. В чистім степу поховайте

Звіру та птиці на поталу не дайте!» —

Тб середульший тее зачував,

Словами промовляв:

25. «Сєго, брате, із роду нігде не чували
Щоб рідною кровю шаблі обмивали,
Або гострим сийсом опрощенне брали.»
— «Коли-ж не хочете, братця, мене рубати,
То прошу вас, братця, як будете до байраків прибувати,
30. Тернові вітки в запілле рубайте.
Мині признаку покидайте!»
То вже два козаки в байраки віждає;
Середульший брат милосердие має:
Верховіття у тернів зтинає,
35. Меншому брату приміту покидає.
А як стали на Муравський шлях виїждати,
Нічим єму признаків покидати;
Він червону китайку з під жупана видирає,
По шляху розкидає
40. Меншому брату приміту зоставляє.
То як став пішеходець з тернів виходити,
Став червону китайку находити:
У руки хватає, дрібними слєзами обливає.
«Не дурно, промовляє, червона китайка по шляху валяє,
45. Мабуть моїх братів на світі немає!...
Мабуть за ними з города Азова погоня вставала,
Мене в тернах на спочиві минала,
Братів моїх доганяла, стреляла, рубала!
Колиб' мині Біг
50. Милосердий поміг
Тло козацьке находити,
В чистім степу хоронити!»
Що одно безвіде, друге безхлібе
Трете буйний вітер в полі повіває,
55. Бідного козака з ног валяє...
— «Ой годі-ж мині за вінними братами уганяти,

www.libtool.com.cn

Час мині козацьким ногам пільгу дати!»

60. То тебе промовляв,
До Савор-могили прибував,
Під Савор-могилою спочинав.
В той час сизі орли налітали
Пильно в очі козакові заглядали.
Козак тебе забачає,
Словами промовляє:
65. «Орли сизопери,
Гості мої милі!
Прошу я вас тогді налітати,
З лобу очі мині висмикати,
Як не буду я світа Божого видати...»
70. То тебе промовляв,
За час за годину милосердому Богу душу оддав.
Тоді орли налітали, з лобу очі висмикали,
Тоді ще й дрібна птиця налітала,
Коло жовтої кості тіло оббірала.
75. Вовки-сіроманці набігали, тіло козацьке рвали,
По тернах, по балках жовту кость жваковали,
Жалобненько квидили, проквіляли:
То ж вони козацькій похорони одправляли!
Де ся взялась сиза зозуленька,
80. В головках сідала, жалобно бувала;
Як сестра брата, або мати сина оплакала.
Стали кінни брати до городів хрестянських дохожати,
Стала в їх серцям туга налягати.
То середульший брат до старшого брата словами про-
мовляє:
85. «Не дурно в нашим серцям велика туга налягає:
«Мабуть нашого брата живого на світі немає!
«Як будемо, брате, до отця й матері прибувати?
«Як будуть вони нас питати, та що станемо казати?
То старший брат тебе зачуває,
90. До середульшого словами промовляє:

«Скажем: не в одного паца в неволі бували,
Нічної доби з неволі втікали,
Їго сонного будили не збудили,
Там его в неволі й зостановили!»

95. То середульший брат тев зачуває,
До старшого брата словами промовляє:
«Як не будем отцю й матері правди казати,
То буде нас отцевська й материнська молитва карати.»
Тоді старші брати на поля Самарські виїжджають,
100. Над річкою Самарською опочивку собі мають
Коней попасають.
В той час безбожні бусурмани набігали—
І тих двух братів порубали,
Тіло козацьке карбовали,
105. В чистім полі розкидали,
Голови на шаблі vzdиймали, долго глумовали!

(Українські народні пісні. Максимовича 1834, стр. 9).

Д.

1. Ой то не пили пилили
Не тумани уставали,—
Як із города Азова із тяжкої неволі
Три братики втікали
5. Два кінних, третій піший пішениця,
Як би той чужий чужениця,
Біжить-підбігає....
Під білі ноги пожар підпадає,
Кров сліди заливає!
10. То він своїх братів доганяє,
Между коні убігас,
Словами промовляє,
Гірво слёзами ридає,
За стремена хватає:
15. «Брати-ж мої старші, милі,

- Як голубоньки синії!
Ей, то стаєте (ви); коні попасіте,
Мене, малого брата, підбадіте;
Або назад повернітесь,
20. Да на коні возьміте,—
Хоть сало відвезіте:
Не дай ж буду знати,
Буди в городи християнські
До отця, до матки в гості прибувати?»
25. — «Ой, братіку наш менший, милий,
Як голубонько синій!
— Ой, та ми ками не втратимо
І тебе не втратимо;
Бо із города Авва
30. Тажко-велика порона буде;
То ви будши по тернах по байраках схоронятися,
А нас (погона) буде догоняти,
Стріляти-рубати,
Або живих в полон займати.»
35. «Ой, брати-ж мої старші, милиї,
Як голубоньки синії!
Ой, есть у вас ясний міч..
Та здійміть мені голову з шів,
Та тіло мое козацьке-молодецьке
40. А в чистому полі поховайте,
Да звіру-птиці на поталу ¹⁾ не дайте!»
То ті брати промовлять словами,
Обіллють гірко сльозами:
— «Ой, братіку наш менший, милий,
45. Як голубонько синій!
Ой, хоть у нас ясен міч е,
Так наше серце козацьке-молодецьке не осмілиться,
І рука наша козацька-молодецька не воздойме

¹⁾ Потала—то пища звіру-птиці, або пожива. Зап'якані п'яца.

- І наш ясень мій твоєї головоньки не йме:
На прах розпаде!»
50. «Ой, брати-ж мої старшії, милії,
Як голубоньки сивії!
Їдьтеж ви шляхами
Та рубайте тернове вітя шаблями
Та зеленії байраки,
55. Та розкидайте меншому брату, пішому пішениці
шляхами,—
Для козацької признаки,
Щоб я мог знати,
Куди у городи Християнські
60. До отця до матки в гості прибувати.»
То то-ж-то їхали брати шляхами,
Рубали тернові віті шаблями
І зеленії байраки,
Розкидали меншому братові, пішому пішениці
65. Для козацької признаки.
Та як стали на Мурав-стеги виїжджати,—
Нігде ні тернів, ні зеленіх байраків не завидати!
Ей, то брат середульший промовляє словами:
«Ей, братіку старший, милий,
70. Як голубонько сивий!
Ой станемо ми, кочі попасімо,
Меншого брата подождімо;
Або назад завернімося,
Та на коні возмімо,—
75. Хоть мало підвезімо:
Нехай він буде знати,
Куди в городи Християнські
До отця і до матки в гості прибувати.»
То то промовляє старший словами,
Обіллється гірко слізьми:
80. —«Ой, братіку мій менший, милий,
Як голубонько сивий!

- Чи щез тобі катерга турецька не ввірилася,
Сириця у руки не вїдалася,
85. Щоб ти назад завертався,
Та дні вакував ¹⁾,
Та на коні вагу набірав?
Та він сам жив-здоров буде,
В городи християнські
90. До отця до матки у гості він і піхом прибуде!-
Ей то брат середульший добре дбає,
З-під лудану ²⁾ червону китайку виймає,
Дере, шляхами розкидає,
Меншому брату пішому пішениці
95. Признаку даває.
Ой то тож-то менший брат піший пішениця
Біжить-підбіає...
Під білі ноги пожар підпадає,
Кров сліди заливає!...
100. На Мурав-степи вибігає,—
Тає нігде тернових віт не забачає:
Тільки червону китайку забачає;
То до єї прихожає,
У руки бере, ік серцю прикладає,
105. Гірко словами промовляє:
«Ей, і знать-то Азовська орда ³⁾ великі збитки мала,
Мене на спочивку минала,
А моїх братів догонила,
Стріляла-рубала,
110. А може живих у полон займала!..
Ей, Господи, Боже мій!
Колиб я мог знати,
Чи моїх братів постреляно,

¹⁾ Цеб-то гаїв. Зам. Півца.

²⁾ Чи сідло, чи що, а може й жупан. Півв.

³⁾ На вопросъ: „Що то таке Орда?“ піввець отвѣчалъ: „Не що-ж, як пугоня.“

- Чи їх порубано, com.cn
115. Чи їх живих у руки забрано?
Ей до пішов би я по тернах, по байраках блукати,—
Тіла козацького-молодецького шукати,
Да тіло козацьке-молодецьке
У чистім полі поховати.
120. Звіру-птиці на поталу не подати.
Ей, то до Савур-могили ¹⁾ ой! прихожає,
(Одно-безвідья
Друге-голодья),—
До Савур-могили прихожає,
125. На Савур-могилу голову склоняє,
Гірко слёзами ридає.
Ой то тоже орли сизопері налітали,
Тай на чорні кудрі наступали,
Із-під лоба очі виймали.
130. То той піший пішениця,
Як би чужий чужениця,
Промовить словами,
Обіляється гірко слёзами:
«Ой, гості ж мої немилі, нелюбі!
135. Ой, до станьте, подождіте,
Поки буде душа козацька-молодецька
З білим тілом розтрявати.
То тоді будете од жовтих костей тіло обірати,
А з-під лоба очі виймати.»
140. До тоже не чорна хмара наступала,
Як душа козацькая-молодецькая
З білим тілом розтрявала.
Орли сизоперці налітали,

¹⁾ На вопросъ: „що-то за могила і де вона? та чи й е вона справді де-небудь?“, — Півецъ съ неудовольствіемъ отвѣчалъ: „Вона й е і буде — під Полтавою. Кажуть, що ідуть у Ростов чи Марнополь, за два да чи за три, кажуть, її видно, поки дойдеш.“

*

145. Од жовтих костей тіло оббірали,
А із-під лоба очи виймали
І тоже олці-сірохманці ¹⁾
З великих степів набігали,
Од сугав кості одривали,
Да по тернах по байраках розношали.
150. Ей, до тоже буйнії вітри повівали,
Та комишами жовті кості покривали.
Ей то тоже козака ні отець ні мати оплакала,
Як сива зозуля прилітала,
Да у головах сідала,
155. Да жалібно закувала:
«Ой, голово, голово, козацькая-молодецькая!
Се-ж ти ні допила, ні доїла,
Ані хороше не сходила;
Ай довелося валятися
160. Звіру-птиці, на поталу податися!»
То як стали два брати
У городи Християнські прибувати,
Стали на цереві накладати,
І землю турецькою власти-заклинати:
165. «Ой земле, земле турецькая,
Віро бісурманська,
Розлуко християнська!
Розлучила брата із сестрою
І мужа з жоною,
170. Товариша із товаришем!
Бідному невільнику ніколи сповою немає!
Ой земле, земле,
Ти справді ж проклятая!
Тільки турчину-вам'яничину
175. На сребро на злато весьма богата!»
Услыши, Господи, у прозьбах, у молитвах

¹⁾ Усе ідно—вовки, тільки тут не можна так казати. П'яв.

www.LitTool.com
Люду Царському, Народу Христіянському

І усім головам слухащим

На многі літа

180. До конца віка!

(Зап. отъ кобзаря Вересая, изъ Прилуцк. у. см. Зап. Югоз. Отд. И. Р. Геогр. Общ. 1, 7—10).

Дума эта должна была сложиться не ранѣе конца XV в. и не позже начала XVII в., такъ какъ въ ней съ одной стороны Азовъ принадлежитъ уже туркамъ, а онъ занятъ ими въ 1475 году,—съ другой стороны степь между Азовомъ и лѣво-бережною Україною представляется трудно проходимою пустынею, по которой бродятъ татарскія шайки, между тѣмъ какъ послѣ 1576 г. уже появляются по рѣкѣ Самарѣ запорожскія паланки. (Скальковскій, Исторія новой Сѣчи, II, 8—10), а при Бопланѣ (1630—1640) Самарская паланка была уже одною изъ болѣе заселенныхъ запорожскихъ земель. (Тамъ же, т. 1, 56).

Въ 1569 г. польскій посоль Тарановскій не могъ проѣхать въ Астрахань иначе, какъ спустившись до Аккермана, а оттуда взморьемъ до Очакова и дальше на Перекопъ до Азова тоже берегомъ Азовскаго моря. По указанной, очевидно самой удобной, дорогѣ ему приходилось набирать провизію отъ стоянки до стоянки, т. е. отъ Перекопа до самаго Азова, на 11 дней. Въ это время посоль указываетъ одно только мѣсто при устьѣ Міуса, куда изрѣдка являлись козакки «стрелять звѣря и разбивать татаръ.» (M. Bielski kronika polska, 628, 636).

Азовъ еще во время генуезцевъ въ XV в. былъ пунктомъ торго вольниками. (Брунъ, О поселеніяхъ итальянскихъ въ Газаріи, Москва, 1872, стр. 31).

Упоминаемый въ думѣ Муравскій шляхъ шель изъ татарскихъ предѣловъ по верховьямъ рѣчекъ: Конскія Воды, Самара, Орель, до верховьевъ Ворсклы, т. е. по водораздѣлу Днѣпровскаго и Азовско-Донскаго бассейна, подобно тому, какъ Чорный шляхъ велъ изъ Крыма въ право-бережную

Украину по водораздѣламъ между бассейнами Буга и Днѣпра. Для татаръ, какъ потомъ и для козаковъ и для чумаковъ, было важно миновать переправы черезъ рѣки и въ то же время идти не далеко отъ начала балокъ, въ которыхъ можно было найти водопой. (Скальковскій, Исторія Новой Сѣчи, т. I, стр. 131, 132). Пѣшимъ, какъ въ нашей пѣснѣ, на этой дорогѣ въ XVI в. грозило «безхлѣбье і безводье.»

Савуръ-могила, часто упоминаемая въ пѣсняхъ, была гдѣ то около р. Самары.

Ст. 164—174 вар Д принадлежать думѣ о неволѣ турецкой.

36.

СТОРОЖКА У ЧОРНАГО ЛѢСА И ПЛѢННАЯ ДѢВУШКА.

А.

1. «Гонят, мамко, на сторожу,
Під Чорний Ліс на могилу,
Видит мі ся, моя мамко,
Що, відав, я там загину!»—
5. —Відперайся, мій синовьку
Що тя болит головонька.—
«Гонят, мамко, на сторожу,
Під Чорний Ліс на могилу,
Видит мі ся, моя мамко,
10. Що либонь я там загину?»—
—Відперайся мій синовьку
Що коника тай не маєшь.—
Коня дали, осіддали,
На сторожу виправили...
15. Іду милю, їду другу,
Іду нічку, одну, другу—
Мій коничок ослабає,
Сон головку похиляє.
Я прихилив кониченька
20. До дубонька зеленого,

Сам привелонивголку

На маленьку годиноньку—

Ой я заснув, моя мамко!

Ой прибїгли татароньки,

25. Аркан втяли, коня взяли,

Дівці бранці даровали.

Ой, устаю ранесенько,

Нема-ж мого ворон коня!—

Ой вийду я на могилу,

30. Подивлюся у долину:

Їдуть ляжи на три шляхи,

А козаки на чотири,

Щоб їм коні припочили,

А татари на все поле;

35. Меже ними дівка бранка

Сидить собі на конику,

На вдовинім бо й синопька,

Русу косу розчесує,

Дрібне листе пописує,

40. Там у воду пометує:

Плинь-же, плинь же, дрібне листе,

До мого тата в гості,

Нехай тато не сумує,

Най ми посаг не готує;

45. Ой вжеж бо я посаг мала

Під явором зелененьким,

Тай с турчином молоденьким,

Іс турчином, арабином

49. Та й с нещирим татариним.

(Див'ястр. Русалка,—1837, 15—17.)

Б.

1—3=1—3 А, 4=4 А. ...віддав..... 5—6=11—12 А.

7. Дали коня, дали зброю:

8. Ставай синку до побою!

9=15 А. 10=16 А., їду..... 1—12=17 А. 13=19 А. Ой

припнув я..... 14=20 А.....явора.... 21 А. 15—20=21—26 А.
21=27 А..... встаю я.....

22. Арканъ втятий, коникъ взятий!—

23=29 А. горочку, 26=30 А.в долиночку: 25=31 А.
26=34 А..... вѣньми грають,

27. Й мого коника ведут,

28=35 А. На нѣм сидит.....

29. Дівка бранка Марьянка;

30=38 А. розчесала,

31. До батенька лист писала:

32=43 А. Най сі... турбує, 53=44 А. 34=45 А. Я... утратила,
35=46 А., яворином, 36=49 А. г... невѣром.....

(Pauli, — Piesni ludu ruskiego w Galicyi, I, 171—172).

Въ пѣснѣ этой соединены два мотива: о сторожевомъ, воинѣ, который утратилъ коня, и о плѣнницѣ, отношенія которой къ сторожевому не ясны изъ пѣсни ¹⁾. Первая половина пѣсни рисуетъ, неохотные сборы на сторожу подъ Черный Лѣсъ, который былъ расположенъ въ углу между р. Тясминомъ и Дѣпромъ, въ теперешнемъ Чигиринскомъ уѣздѣ. По южному краю лѣса, по вышеупомянутому Черному Шляху, обыкновенно пробирались татары для набѣга на Киевскую Украину,—а по сѣверному стояла сторожа, которая снаряжалась изъ староствъ: Чигиринскаго, Каневскаго и Бѣлоцерковскаго. Приходъ татаръ узнавали между прочимъ потому, что звѣри и птицы изъ Чернаго Лѣсу бѣжали въ Украину: М. Bielski, Kronika, 721.

Видно, что пѣсня сложилась въ раннюю эпоху, въ началѣ XVI в. до окончательнаго сложенія козачества. Въ это время военная служба лежала на обязанности, не только служилыхъ людей (бояръ, козаковъ и т. п.), но и мѣщанъ, купцовъ и т. п.—

¹⁾ Въ собраніи Головацкаго (Чтенія въ Моск. О. Ист. и Др. 1863, т. III, III. 22) прибавленъ еще и третій мотивъ—объ убитомъ козакѣ. Этотъ мотивъ встрѣчается въ отдѣльныхъ пѣсняхъ, что даетъ основаніе предполагать въ записывателяхъ варьянтовъ Паули и Головацкаго желаніе свести двѣ—три пѣсни въ одно литературное произведеніе.

Слова пѣсни о неохотныхъ сборахъ на сторожу, отговорки, что нѣтъ коня и т. п.,—вполнѣ отвѣчаютъ тѣмъ чертамъ сторожевой службы по наряду литовско-польскихъ воеводъ и старостъ, какія встрѣчаемъ въ актахъ начала XVI в. Такъ въ 1526 г. Кіевскій купецъ Игнатій Смольнянинъ, который «служиваль въ мѣстѣ Кіевскомъ службу мѣстскую и подачки давалъ и на погоню хаживаль» выпрашивалъ себѣ у короля льготы,—такъ какъ во время его отлучки Московскіе войска «жену его изъ дѣтми и со всеми его статки до Москвы зъ Смоленска завели.» Король далъ такой приказъ: «а такъ мы бачили его не малый упадъ, ижъ онъ, какъ жону свою съ Москвы выкупаючи, на то пакладъ не малый наложилъ,—зъ ласки наше то есмо вчинили, для усуможенья его: съ тое погони его вызволяемъ, пока дѣти его лѣтъ своихъ не доростуть, а какъ дѣти его лѣтъ своихъ доростуть, маеть ихъ предся на погоню посылать.... (Акты Ю. и Зап. Росс., II, стр. 134). Въ 1523 г. Король писалъ грамоту воеводѣ Кіевскому, вслѣдствіе жалобы мѣщанъ, что воевода «дѣлаеть имъ кривды и тяжкости всяки» какъ напр. заставляетъ ходить въ «погоню» за татарами тѣхъ, кто коней не имѣеть, безъ очереди заставляетъ сторожить плѣнныхъ татаръ и т. п. Король приказывалъ воеводѣ: «есть ли который мѣщанинъ можетъ мѣти коня, тотъ маеть съ твоею милостью на погоню ѣздити; а хто бы не могъ зъ достатчиа коня купити, тотъ маеть въ замку быти» и т. д. (ibid. стр. 131—132). Ср. А, ст. 11—14.

Стихи 31—34 представляютъ, быть можетъ, вставку общаго эническаго выраженія, въ особенности естественную въ Галичинѣ, вдали отъ мѣста дѣйствія пѣсни. Впрочемъ одновременное движеніе въ степи ляховъ, козаковъ и татаръ (у которыхъ плѣнница) не противно отношеніямъ первой половины XVI в.,—когда польскія войска вмѣстѣ съ зарождающимся козачествомъ выступали противъ татаръ. Плѣнная дѣвушка здѣсь представляется панночкой. Съ нею обращаются заботливо. (См. примѣч. къ думѣ о Марусѣ Богуславкѣ).

ТОЖЕ.

Та йшов козак дорогою,
Дорогою широкою,
Не сам іде,—воня веде:
Коня веде за поводи;
Прив'язав коня до прикорня,
До аркана шовкового;
А сам ліг спать біля ёго:
Сіделечко в головочки,
Стременечки у бочечки;
Чи спав—не спав,—прокинувся:
Нема коня у прикорня,
Ні прикорня дубового,
Ні аркана шовкового.
Пішов козак тиняючи,
Свого воня шуаючи;
Вийшов козак на могилу
Та й заглянув у долину!
А в долині ворчма стоїть,
Коло корчмы огонь горить,
Коло огня турок сидить;
Турок сидить—люльку курить,
Коло ёго дівка сидить;
Дівка бранка косу чеше:—
•Косо ж моя русявая!
За кого ж ти заручена?
За турчина заручена,
За татара засватана,
За козака рушник дала—
За татара заміж пішла.

Тѣже мотивы, только сбора на сторожу нѣтъ, подробности позднѣе (козакъ, корчма). Сторожевой козакъ тутъ, какъ и въ предыдущей пѣснѣ, представляется не очень бдительнымъ,—что и бывало: мы привели выше свидѣтельство Іоак. Бѣльскаго, что татары въ 1593 г., забрали въ плѣнъ сторожей;—въ то время въ Украинѣ думали, что татары собираются вторгнуться въ Московское государство. Это было то вторженіе, при которомъ особенно много взято плѣнныхъ женщинъ на Волини, (См. выше примѣч. къ пѣснѣ Плѣнъ Волинянки) Въ виду этого не лишено интереса то обстоятельство, что въ обѣихъ пѣсняхъ объ отгонѣ коня у сторожеваго козака встрѣчается и «дівка-бранка.»

38.

ДѢВУШКА ВУДИТЪ СТОРОЖЕВОГО КОЗАКА.

(Татары уводятъ у него коня).

А.

1. Ой, матусю,
Ти не гай мене,
В далеку дорогу
Вряжай мене:	Спотикається.
Ой пуцу коня
5. Телер пічка
Та темненькая,
Козаку дорога
Та далекая:
Ой їхав козак	20. На степ, на долину,
А сам ляжу
На час, на годпну.
Ой сплю годину,
Та сплю і другую,
10. Та дорогою,
Пустив голосочок
Та дібровою,
Пустив голосочок
Та зеленою.	25. А вже повертає
Та на третюю.
Ой добрая
Та годиночка,
Десь узялася
15. Ой щось мені
Та дримається,
І вінь підо мною	30. Та дівчиночка
Десь узялася
Тай молодая.
Ой вирвала
Та травиченьку,

35. Вдарил козака
Та по личеньку,
Вдарил козака
Та по білому.
«Ой встань, козаче,
40. Годі тобі спати;
Бо вже твого коня
В степу не видати.
Турки ідуть
І коня ведуть,
45. Тобі молодому
- З пліч голову знімуть
Турки ішли
І табун гнали;
Твого коничка
50. Й у табун заняли.
Ой хоч коня займуть,
То другий буде;
Тебе зарубають,
Мені жаль буде;
55. Бо й повік такого
Уже не буде.»

(Гулак-Артемівський, Українські народні пісні стр. 34).

Б.

1. Ой вижду я на гороньку,
Пущу коня в долиноньку;
Ой піду я на стеженьку,
На битую дороженьку,
5. Тай там я сі ляжу спати,
Темну нічку ночовати.
Ой вийшла там дівчинонька,
Та вступила до садоньку,
10. Виломала галузоньку,
Червону калиноньку,
Вдарил го по личеньку:
«Втікай, втікай, козаченьку!
Бо татари з війни йдуть,
15. Тебе забьють, коня возьмуть!»
—Най би вбили, най би брали,
Було мене не будити:
Коли м у сні тебе любив,
До серденька приголубив.—

(Чт. О. И. и Д. 1863. III, III, стр. 127).

В.

1. Під нашою слободою
Роде жито з лободою.

Там дівчина жито жала,
Малі снопики вазала.

5. Де не взявся козаченько
На воронім кониченьку.
— «Годі, годі, дівча жати,
Малі снопики взяти.»
Зїхав козак на могилу,
10. Пустив коня й на долину.
Пустив коня й на долину,
А сам заснув на годину.
Де не взялась дівчинонька,
Та вирвала травиченьки,
15. Та вдарила козаченька
Та вдарила й по личеньку.
— Годі, годі, козак, спати
Та вже ж коня не видати.
Ішли турки з татарами,
20. Взяли коня з поводами.»
— Мене турки добре знають,
Вони ж мене не займають.
Візьмуть коня—другий буде,
Тебе ж візьмуть, то й не буде!—

(Баліна., Укр. пісні, 1863, 73—74).

Ст. 21—22 вставлені на подобиє слівъ звѣстной пѣсни:
«Гомін—гомін по діброві...»

Г.

1. «Що я бідна наробила
Гей-ой-ой ой.
Молод-хлопця полюбила
Гей, Боже мій.»
Добра ж була то година,
Де-ж сі взяла ту дівчина,
5. Вірвала пшениченьку,
Тай вдарила по личеньку.
— «Встань, козаче, годі спати,

www.Твого! коня. не видати.

Гей зза гори турки їдут,

10. Мого (sic!) коня в сріблі ведут.

С коня зберут срібло-злото,

Тебе уб'ють на болото.

(Станиславовъ. Підгір'я. Зап. П. Кумановскій).

Д.

1=5+6 А. Та..... 2=7+8 А. Та дороженька..... 3=17+
18 А.вороний..... 4=15+16 А. Козаченьку.....дрімається.

5. Ой припну я коня коло калиночки,

6=21 А.спати на край могилочки!

7. Щаслива годинанька!

8=29+30 А.ся взяла дівчинонька, 9=33+34 А. Ї.....

10=35+36 А. Та..... 11=39+40 А., ой встань,

12. Наступає горда, схоче коня взяти;

13=51+52 А. Та..... возьмуть, та вінь.....; 14=53 А.
зарубають,на світі не буде!

15. «Десь ти мене, дівчино, любиш;

16. Що ти мене так рано будеш?»

17. —Як би я тебе та не любила,

18. Яж то тебе із давна кохаю,

10. Що й на свою славу не вважаю.—

(Чт въ М. О. И. и Др. 1863 г. III, III, стр. 127 № 38).

Е.

1—2=1—2 Б. 3=3 Б.пійду..... 4=4 Б.дороженьк-

ку, 5=5 Б. Ляжу я се тай там....., 6=6 Б. 7=7 Б. ...прій-

шла..... 8=8 Б. 9=10 Б. 10—11=11—12 Б. 12=13 Б. «Вста-

вай, вставай, 13—14=14—15 Б. 15=16 Б.били,.....

16=17 Б. 17=18 Б.в сові..... 18=19 Б.

(Pauli,—Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, I, 173).

Ж.

1. Ой, у лісі сніжок тресе,

2. Ой там возак коня пасе,—

3. Гоно пасе, дрівці ломит,

4. Й а до шаблі вогню робит—

5=10 В.могила; 6=12 В.ліг спати..... 7=7 Д. Щаслива то..... 8=8 Д.сі взяла дружиночка, 9=9 Д. Тай..... 10=12 Б. 11=13 Б. —Устань, устань,..... 12=11 Д. —Устань, устань,.... 13=18 В. Твого..... 14=43+44 А. ідут коня й озьмут. 15=13 Д.озьмут,..... 16=53+54 А.озьмут, жаль мні....., 17=16 Д. На що съ...тай збудила.

18. Колись мене не любила?

19=17 Д.те.....

20. То би я те не будила.

(Станиславовъ. Подгірье. Кутищи. Зап. Мелятовъ Бучинскій.)

3.

1=1 Д. Ей там темна..., темна невидная. 2=2 Д. А мні...дуже...

3. Гей, поїду з гори на долину.

4. Пущу кониченька в червону калину.

5. Пущу кониченька в червону калину.

6=6 Д.в вчєсну годину.

7. Вже наступає вчєсна година,

8=8 Д. Где ж би.....молода дівчина. 9=5 Г.жита и.....

10=6 Г. Затяла козака.....білім..... 11=7 Г.бо вже.....

12=12 Д. Бо ідут татари, хотят..... 13=13 Д. Ой як.....

14. А як мене забьют, жаль серденьку буде.

(Галиччина, Холоєвъ. Зап. Амброзь Долицикій).

Вся эта пѣсня—фігуральное вираженіе чувства дѣвушки къ козаку и изложеніе мечтаній послѣдняго на сторожѣ. Образъ разбуженія отъ сна,—для вираженія любви кого къ кому,—встрѣчаемъ и въ другихъ малорусскихъ пѣсняхъ: такъ въ червонорусской свадебной пѣснѣ у г. Лукашевича. (Малор. и Червон. пѣсни, стр. 164—165) изображается молодая заснувшая въ саду-винограду; идетъ отецъ—и не смѣетъ будить ее,—идетъ «миленькій,—виноградъ ломати вміе, Марьичку сбудити сміе;» такъ у г. Рудченка (Чумацкія пѣсни, Кієвъ, 1874 г., стр. 207) пѣсня говоритъ, будто дѣвушка является передъ чумакомъ въ степи. У насъ въ кар. В. образъ удвоєнь: козакъ въ свою очередь является передъ дѣвушкою.

НАВЪГИ ЛАНЦКОРОНСКАГО НА ТАТАРЪ.

(1516—1528).

По долині воли ревуть: ой чому-ж то не коні ржуть?—

Коні ворониї, коні випряжній!

Ой колись то коні, коні... по Кримський дорозі;

То-то було щастя, доля у Ланському розі!...

А в Ланському розі явір похилився:

Ой Татарин тяжко-важно вертью закрутився.

Чи в тебе, Татарине, горілонька у в очах запіла?

Чи в тебе, Татарине, головоньку чара заломила?

(Укр. Нар. пѣсни Максимовича 1834, стр. 130).

Странная постройка третьяго стиха этого отрывка, искусственность образовъ въ двухъ послѣднихъ, противурѣчіе образа — «у Ланському розі явір похилився» съ заявленіемъ о «счастѣ—долѣ» въ этомъ Ланскомъ рогѣ,—все это возбуждаетъ сомнѣніе,—не поддѣлка ли это подъ архаической отрывокъ изъ народной пѣсни,—въ родѣ тѣхъ, какія оговорены въ предисловіи къ изданію. Но если это не поддѣлка,—то это искаженный отрывокъ пѣсни о Ланцкоронскомъ.

Въ жизни Предслава Ланцкоронскаго, старосты Хмѣльницкаго (Хмѣльникъ—мѣстечко Под. губ., Литинскаго уѣзда), котораго прежде считали первымъ гетманомъ козацкимъ, есть два событія, которые могли подать поводъ къ составленію подобной пѣсни. Въ 1516 году, по словамъ Бѣльскаго, казаки предприняли первый военный походъ подъ предводительствомъ Ланцкоронскаго. «Они ѣздили козаковать подъ Билгородъ (Авверманъ) захватили стада турецкія и татарскія и погнали ихъ домой. Турки и татары догнали ихъ у Видового озера, вступили съ ними въ битву; но казаки одолѣли и возвратились съ добычею.» (Marcin Bielski, Kronika Polska, стр. 534,

изд. 1597). Вывокъ № 1528om. Предславъ Ланцворонскій и Остафій (Дашкевичъ), староста Черкасскій, соединились съ старостами Винницкимъ и Брацлавскимъ, составивъ отрядъ въ 1200 человекъ, и отправились подъ Очавовъ. Тамъ они въ трехъ битвахъ побѣдили татаръ, захватили до 30000 скота и 500 лошадей, и добычу эту пригнали домой.» Bielski, *ibid.*, 560, Niesiecki, *Kożona Polska*, т. III. 25). Родъ Ланцворонскихъ былъ изъ краковской земли, гдѣ они имѣли замокъ Ланцворону. Переселившись въ Подолію, они основали тамъ другой городъ того же имени. (*Starożytna Polska*, Baliński i Lipiński, т. 2, стр. 976). Эта то Ланцворона, полная добытаго отъ татаръ скота, и могла пожалуй остаться въ памяти пѣвцовъ подъ именемъ Ланского рога. Во всякомъ случаѣ въ настоящемъ его видѣ отрывокъ этотъ трудно признать по-длинно народнымъ.

40.

БАЙДА.

А.

1. В Царіграді на риночку
Та пье Байда 'мед, горілочку;
(й пье Байда, та не день, не два,
Не одну нічку, та й не годиночку;
5. Ой пье Байда, тай бивається,
Та на свого цюру поглядається:
— «Ой цюрож мій молодесенькій!
Та чи будеш мені вірнесенькій?»
— Царь Турецькій к нему присилає,
10. Байду к собі підмовляє:
— «Ой ти, Байдо, та славнесенькій!
Будь мені лицарь та вірнесенькій,
Возьми в мене царівночку,
Будеш паном на всю Вкраїночку!»
15. — «Твоя, царю, віра провлятая,
Твоя царівночка поганая.» —

www.libtool.com.ua

- Ой крикнув царь на свої гайдуки:
— «Возьміть Байду добре в руки,
20. На гає ребром зачепіте!»—
Ой висить Байда, та й не день, не два,
Не одну нічку, та й не годиночку
Ой висить Байда, та й гадає,
Та на свого цюру споглядає,
25. Та на свого цюру молодого,
І на свого коня вороного.
— «Ой цюро ж мій молодесенькій!
Подай мені мені лучок та тугесенькій,
Подай мені тугий лучок
30. І стрілочок цілий пучок!
Ой бачу я три голубочки,
Хочу я убити для ёго дочки.
Де я мірю, там я вцілю,
Де я важу, там я вражу.»—
35. Ой як стрілив,—царя вцілив,
А царицю в потилицю,
Ёго доньку в головоньку.
— «От то ж тобі, царю,
За Байдину кару!
40. Було тобі знати,
Як Байду карати:
Було Байді голову ізтяти,
Ёго тіло поховати,
Вороним конем іздити,
45. Хлопця собі зголубити.»
(Чт. въ М. Общ. И. и Древн. 1863, III, III 1—2).

Б.

1. Ой у лісі, в Берестечку
Там стояла коршомба на грудочку.
Там пив-гуляв Байда мед-горілочку

- Не їдну, ночку-годиночку;
5. Ох, аж приїхав цар Турецький:
«Здоров, здоров, Байда-молодецький!
Повинь, Байдо, пить гуляти,
Бери мою дочку, та йди царувати!»
—Твоя дочка поганая,
10. Твоя віра проклятая!—
Крикнув цар Турецький
На свої слуги, слуги молодецькі:
«Возьміть Байду ізв'язіте,
За ліве ребро гаком возьміте!»
15, Взяти Байду ізв'язали,
За ліве ребро гаком пройняли.
«Пусти, царю, погуляти,
Ті пташечки постріляти.»—
Стрелив Байда із лука—
20. Попав царя помежи уха,
Царицю—в потилицю,
Царову дочку—
В саму головочку.
«Не хтів, цару, Байду карати,
25. Тепер, цару, будеш пропадати!
Не хтів, цару, Байду вчати,
Тепер, цару, будеш в сирі землі гнити.»

(Изъ рукоп. сборн. г. Рудченка).

В.

1. Був пан Корецький
Дмитро Вишневецький—
Він небесну силу мав
І воевав
5. Гроном та своїм словом!
Їго невірні не злюбили
Ловить на ёго вартували

*

- Ловить на ёго чатовали,
Потом ёго споймали,
10. Тай в кайдани заковали,
І ребро ёго крукомъ затагали
І на стіні прибивали....
Висить пан Корецькій не день і не два,
А висить він так сім года,
15. І не їсть, і не пье,
А таки все свое думає.
<Турки-євиченьці ¹⁾!
Прошу вас, Божим помишленем,
А вашим милосердем,
20. Дайте ж ви мені стрілоє пучок
А до моїх білих ручок,
А ублю ж я вашему євиченьці, цару
Голубця і голубку на славу.
І буде ёму на свіданне
25. І на обіданне і на полуданне
І на вечеру....

(Rulikowski. Opis powiatu Wasylkowskiego. Warszawa. 1853, стр. 184)

Г.

1. А в містечку славнім Берестечку
2—4=2—4 А. 5=9 А.к ёму.... 6=10 А. 7=11 А.
Байда,.... 8—9=12—13 А. 10=14 А. Будь..... Україночку
11=15 А. 12=16 А.царю, дочка..... 13=17 А.на
гайдуки: 14=18 А. Візьміть....15=19 А. Візьміть..... 16—19=
20—23 А. 20=24 А.хлопця.... 21=25 А.хлопця.....
22=26 А.
23. Ой ти, хлопче, молодесенький!
24=28 А. 25=29 А.мені лучок
26. І стрілочок пучок:

¹⁾ Яничари.

27—28=31—32 А. libtool.com.cn

29. Нехай же я убью царю

30. Та на славную вечерю!»

31—32=35—36 А. 33=37 А. А.... дочку.... головочку. 34=

38+39 А. ...да за твою.... 35=40+41 А. 36—39=42—
45 А.

(Укр. нар. пісн., Максимович., 1834 г., 106—107 стр.; изъ
собр. Ходаковского).

Д.

1=1 Г. Ей у місті славном.... 2=2 А. Там.... козак....
мед і....

3. Ей пье же вун враз і наливае,

4. Ёго царь Турецкій судощае:

5=11 А. Ей....., мій молоденкій, 6=21 А. Знаю з тебе
служба....

7. Візми мою дочку царуночку,

8=14 А., будеш гатаманом,

9. Будеш меї землі государом.»

10. Я не хочу твеї дочки брата:

11. Ти мене не будеш зятем звати;

12=9 Б.негідная, 13=10 Б. 14+15=17 А. Гувнув....
турецкій..... служечки:

16. «Возмите Байду повісите,

17 А. І на острій гак знежите.»

18. Ізяли Байду повісили

19. І на острій гак ребром знезали

20=23 А.еще не вмирае 21=24 А.джуру поглядае:

22. Ей, мій джура, мій вірнесенькій

23. Подай мені лука й три стрилиці,

24. Бо я й побачив три голубиці.»

25. Трапив царя в саме чоло

26=36 А. 27=22 Б.під білу цицечку. 28=38+39 А..

29=40+41 А. Треба...

30. Лепій було б ёму головоньку зняти,

31. Неж на острій гак ребром знезати.

(Изъ сбор. Андреевск. Запис. учев. В. Д. П. Кур. Ив. Серединскимъ, въ м. Коднѣ, Вѣльск. у.)

Е.

1=1 А. Ой у Києві, да.....

2. Там пьеть Байда да горілочку.

3. Ой пье же він да подпивае

4. Да на турецького царя похваляе.

5=17 А. 6=18 А. «Да візміте..... в добрій..... 7=19 А. Да візміте.... да звяжіте, 8=20 А.почепіте!» 9=21 А. не день, не два;

10. Не дві ноченки, не дві години.

11=27 А. Ой ти, джуро....

12. Шо на тобі жупан голубеній:

13=25+26 Г.

14. Да забачив я трех голубочок.»

15. Як ударив царя

16. Да посеред чела

17=36 А. 18=33 Г. А царівночку у..... 19+20=34 Г. Отсе тобі....

21. Шо ти не умів Байди як покарати,

22. Було-б тобі, царю, Байду покарати,

23=42 А.б тобі....с плеч.....

24. Да на козацкую славу оддати!..

(Лукаш. Малорус. и червонорус. народ. думы и пѣсни. 1836 г., I, 11—12).

Ж.

1. У містечку Берстечку

2=2 А. Там.....горілку.

3. Дае ёму сам цар знати

4+5=7 Б.

6. Та молодців підмовляти;

7+8=8 Б. 9=17 Б. Позволь, царе,.... 10=18 Б. Сиві голубоньки..... 11=19 Б. Як ударив..... 12=20 Б. Того цара..... 13=36 А.

14. А царову дочку в голівочку:

15. «Лучче мені пить гуляться

16. Тай нікого не бояться!»

(Село Торчинъ, Радомысльскаго уѣзда Кіев. губ. Зап. В. Магеръ).

З.

1—4=1—4 А. 5=5 А.Дмитро.... 6—12=6—12 А. 13=13 А.донку царівнонку.

14. «Та будеш мати за жинонку.»

15. Твоя донка хорошая,

16—28=16—28 А.

29. Подай міні лучок і три стрілочок

30—45=30—45 А.

(Паули, т. I, стр. 133).

И.

1=1 Б. 2=2 А. Там.... 3=5 Б. Ой прітхав....

4. «Що ти, Байдо, робишь,

5. Байдо молодецкий?»

6. —Ой нью, цару, пью гуляю

7. А не одну нічку, ані годиночку.---

8=7 Б. 9=8 Б. Возми....будеш.....! 10—16=9—15 Б. 17=

16 Б. І.... узяли.

18. Висить Байда, умирає,

19. Та на свого коня поглядає

20. «Ой подайте мені лук і три стрілки,

21=31 А. Як побачив аж.... 22=19 Б. Як вистрелив....

23—20 Б.поміж.... 24=36 А. у....., 25=33 Г.

цареву....

26. Ото тобі, цару,—не вмів знати,
27. Чим Байду скарати:
28. Було перше Байді з плеч голову знати.

(Зап. Штангеевъ, въ Сквирскомъ уѣздѣ, Кіевск. губ.)

I.

1=1 Ж. 2=2 А. Там.... 3=4 Б. Ні одну нічку—.... 4=5 Б.
Аж приходить.... 5+6=4+5 И.

7. Годі тобі, Байдо, байдикувати,
8+9=8 Б. 10=9 Б. віра...., 11=10 Б. ... дочка...! 12=11
Б. Як..... 13=12 Б. молодіи: 14=13 Б. 15=14 Б. Да за
ребро... . почепіте!

16. Да висить Байда на елочку

17. Ні одну нічку, ні годиночку.

18. Аж приходить цар турецький,

19. «Що ти робишь, Байдо,

20. «Байдо молодецькій?

21. Ой у полі два дубочки,

22. На дубочках голубочки;

23=17 Б. Позволь..... 24=18 Б. Сізи голубочки.....

25. Як ударив Байда, Байда з лука

26=20 Б. Та поцілив.... поміж.... 27=36 А. 28=25 И.

29. Не вмів, цару, Байди бити,

30. За це тобі в землі пріти.

(Полтавщина. Зап. Зайкевичемъ).

К.

1=2 А. Ой.... 2=4 А. Ні одну.... 3=5 Б. Приходить до
вго.... 4=4+5 И. робишь, Байдо, 5=7 І. байдувати,
6=8 Б.

7. Лучче ж мені сім рік байдувати,

8. А ніж твою дочку та за себе брати.»

9=11 Б. Ой яв... 10+11=12+13 Б.

12. Та за ребро гаком почевіте.

(Зап. въ Кіевъ).

Пісня эта кадетелями (Лукашевичъ, Максимовичъ, (1849), Жегота Паули, Рулиновскій), относится къ Дмитрію Вишневецкому, старостѣ Черкасскому, князю изъ рода Гедишиновичей,—основателю первой Запорожской Сичи на островахъ Діапровскихъ: Томаковиѣ и Хортицѣ въ 1/2 XVI в. (М. Bielski, kronika, 718).

Въ 1556 г. Дмитрій Вишневецкій сдѣлалъ набѣгъ на Крымъ. Въ 1556 г. онъ явился въ московское государство и получилъ отъ Ивана IV Бѣлевъ. Оттуда онъ ходилъ съ Московскими войсками въ Крымъ въ 1558 г. и на помощь черкесскимъ князьямъ противъ крымцевъ. Въ 1563 г. Вишневецкій ушелъ отъ Ивана IV и появился опять на Украинѣ. Въ 1564 г. онъ былъ призванъ на господарство въ Молдавію партией бояръ, но попалъ въ плѣны Томжѣ (Стефану IX), который и выдалъ его туркамъ, питавшимъ на него злобу за разрушеніе Крыма и за неоднократные набѣги на турецкія владѣнія. По словамъ М. Бѣльскаго (+1575) Султанъ Селимъ II приговорилъ Вишневецкаго къ слѣдующей казни: «Вишневецкій и Пясецкій были брошены съ башни на крюки, вдѣланные въ стѣны у морскаго залива по дорогѣ отъ Константинополя въ Галату. Пясецкій немедленно скончался, а Вишневецкій, зацѣпившись ребромъ за крюкъ, жилъ въ такомъ положеніи три дня, пока турки не убили его изъ луковъ, не стерпѣвъ его злословія на Магомета.» (Bielski, стр. 614). Въ этомъ рассказѣ близкаго современника обща съ пѣсней только та подробность, что Вишневецкій висѣлъ на крюкѣ, какъ и Байда.— Въ XVIII в. у Несецкаго (+1774) мы находимъ уже подробности нѣсколько подкочащія къ словамъ пѣсней о томъ, что султанъ предлагалъ Байдѣ пе-

рейти въ магометанство: «Непоколебимое мужество Вишневецкаго проявилось въ плѣну: угрожая ему ужасною казнью, въ которой онъ былъ приговоренъ, султанъ, предлагалъ ему въ замѣнъ свою милость и расположеніе, если онъ согласится отступить отъ христіанства и присоединиться къ Магометовому лжеученію. Но благовѣрный князь Дмитрій отнесся съ презрѣніемъ къ этому предложенію, заявивъ, что онъ готовъ скорѣе претерпѣть тысячу смертей, чѣмъ отречься отъ вѣры.» Несецкій передаетъ и такую сказочную подробность, будто турки, желая овладѣть рыцарскою силою Вишневецкаго, вынули изъ него сердце и съѣли его. (Несецкій. *Krona Polska, 1728—1748*, т. IV, стр. 545).

Что въ XVII в. уже существовали пѣсни о Байдѣ тождественныя съ нашими и что ихъ тогда уже стали относить къ Вишневецкому, это видно изъ сочиненія Станислава Темберскаго, написаннаго въ честь коронаціи короля Михаила Вишневецкаго—*Chronologia synoptica palmitis Coributei*. Кравковъ. 1669.—гдѣ содержаніе пѣсни передается въ латинскомъ извлеченіи ¹⁾).

¹⁾ Вотъ текстъ розсказа Темберскаго: *Cum (Demetrius) Cretica fide Valachica deceptus, ad Turcica vincula deductus esset, eo, quod Scythas ac Turcas notabilibus cladibus afficeret, cum ad immane supplicium imperator Selimus tyrannus destinavit, ut lentae mortis atrocitate in unco ferreo vitam invitus terminaret: idque in ludibrium Christianae fidei, quam Mahometani peiorem canibus at anguibus detestabili ore comblaterant. Quo in supplicio heros incomparabilis manens vivus biduo, divi Andreae apostoli exemplo, Christianitatis nomen extollens, Mahometismum deprimens, circa agonem mortis—lentissimum angorem vitae efficientis, petiit sibi gratiam quanquam tyrannicam concedi: ut militari morte et quidem christiana liceret sibi obire, non autem funesto supplicio criminosorum hominum. Concessa gratia tyrannica, pendentique heroi in unco porrecta est pharetra cum manipulo sagittarum; pro quo beneficio signis gratitudinis expressis, viribus fortibus ad pharetram pendulus applicatis, in effusam gentem turcicam, spectaculi erga congregatam, sagittas intorsit ac effudit (una sagitta ad cervicem reservata). praecipuosque Turcas in scena illa exanimavit vi-*

Обращаясь теперь къ вариантамъ пѣсни, мы видимъ, что Байда въ большей части ихъ не имѣетъ другого названія. Дмитромъ онъ называется только въ вариантѣ г. Паули (З.), который правда говоритъ, что въ Галиччинѣ часто зовуть Байду Дмитромъ;—это можно принять за отголосокъ варианта В., въ которомъ встрѣчаемъ названнымъ Дмитрія Вишневецкаго. Но вариантъ В. отличается особенно церковною редакціею, —и въ немъ Дмитро Вишневецкій названъ еще и паномъ Корецкимъ. Въ началѣ XVII в. былъ дѣйствительно князь Самуилъ Корецкій, котораго судьба нѣсколько сходна съ судьбою Дм. Вишневецкаго, такъ какъ онъ тоже ходилъ въ Молдавію и былъ два раза взятъ въ плѣнъ (1617 и 1620). Въ первый разъ онъ ушолъ, а во второй разъ былъ казненъ. Несецкій передаетъ подробность, которая имѣетъ только весьма отдаленную аналогию съ эпизодомъ о предсмертной борьбѣ Байды съ турками: «отказавшись, подобно Вишневецкому, отъ почестей, предложенныхъ ему султаномъ подъ условіемъ отреченія, (отъ христіанства), Корецкій былъ приговоренъ къ смерти; когда пришли въ тюрьму исполнители приговора, то Корецкій вырвалъ у одного изъ нихъ ножъ и сталъ отчаянно защищаться; только послѣ усиленной борьбы турки успѣли одолѣть плѣнника и исполнить надъ нимъ смертный приговоръ.» (Несецкій, *KoŃona Polska*, II, 611). Можно, конечно, сдѣлать предположеніе, что въ XVII в. было двѣ пѣсни: одна о Вишневецкомъ, а другая о Корецкомъ и что

goroso affectu emissis sagittis. Haec res stupenda postquam esset ad tyrannum delata, illico fertur Selimum advenisse equitans, stipatus satellitibus, recreationis crudelissimae perficiendae erga; atque tyrannum quaesivisse, num Demetrius adhuc aliquid vigoris in exhausto corpore habuisset? Is, conspecto tyranno, sagittam, reservatam ad cervicem, resumpsit, pharetrae applicavit, in tyranni personam direxit, sed jam viribus vacillantibus. Eo in periculo constitutus tyrannus, illico sagittariis demandavit heroem invicti pectoris crudelibus telis conficiendum. (Temberski. Chron. synopt. стр. 16—17). Ср. нижеприводимое описаніе обращенія съ плѣнными козаками Османа II.

онѣ потому слились въ одну,—но гороздо вѣрнѣе, что имя—Коредцкій попало въ пѣсню по сходству съ имененемъ—Корнубуть: какъ, вѣроятно, стояло въ первомъ варьянтѣ пѣсни о Байдѣ, приспособленномъ книжными людьми въ брошюрѣ Темберскаго.

Кромѣ висѣнія на крюкѣ остальные подробности пѣсни о Байдѣ мало подходятъ къ старымъ историческимъ показаніямъ о Дмитріи Вишневецкомъ лично. Его, приглашали господарствовать, а Байду турецкій царь царствовать, но Вишневецкаго приглашали молдаване, о которыхъ въ пѣснѣ нѣтъ помину, и приглашенія на царство и казнь сведены въ пѣснѣ въ одинъ моментъ и въ одно мѣсто (Кіевъ, Берестечко, Царьградъ).

Нельзя не обратить вниманія еще на слѣдующія обстоятельства: имя Байда—которое мы встрѣчаемъ во всѣхъ варьянтахъ, кромѣ наиболѣе книжнаго В. есть нарицательное прозвище—гуляка, лѣятай; въ нѣкоторыхъ варьянтахъ мы встрѣчаемъ тутъже и соответственный глаголъ **байдувати, байдикувати**. Имя это мало подходитъ къ энергическому вн. Дмитрію Вишневецкому. Кромѣ того встрѣча турецкаго царя съ Байдою въ кабакѣ, предложеніе ему въ замужество своей дочери, чудесная стрѣльба Байды изъ лука,—все это подробности такого сказочнаго характера, какихъ мы не встрѣчаемъ въ другихъ пѣсняхъ малорусскихъ объ историческихъ лицахъ. Подобный характеръ въ южнорусскихъ преданіяхъ имѣютъ только старыя сказки о Кирилѣ Кожемякѣ (Зап. о Ю. Руси, Кулиша, т. II. стр. 27) о Михайликѣ (см. выше, особенно варьянтъ г. Стоянова, въ коемъ Михайликъ кидаетъ три стрѣлы) о богатырѣ Чеботкѣ,—который сапогомъ (чоботомъ) побилъ войско вражеское,—рассказъ, резюмированный въ XVI в. посѣтившимъ Кіевъ императорскимъ посломъ Эрихомъ Лассотою, ¹⁾ прозаическія преданія о Палиѣ ²⁾ и т. п.

¹⁾ Tagebuch des Erich Lassota von Steblau. Halle, 1866, 205. Es liegt darinen (въ Пещерахъ Лавры) unter andern so Jch gesehen, Sanct

Нѣкоторые варианты пѣсней о Байдѣ состоятъ почти исключительно изъ такихъ сказочныхъ подробностей. Сказочный характеръ этихъ вариантовъ дѣлаетъ ихъ аналогичными съ великорусскими былинами, которымъ знакомъ и образъ богатыря выходящаго изъ кабака и производящаго стрѣльбою убійства въ татарскомъ лагерѣ, или вызываемаго изъ кабака княземъ Владиміромъ на борьбу съ татарами, и вышибающаго глазъ у Мамаева, или Батыева зятя,—хотя, конечно, въ редакціяхъ великорусскихъ былинъ о такомъ героѣ видны значительныя отличія отъ пѣсенъ о Байдѣ. (См. Былины о Василии Игнатіевичѣ и Батыгѣ у Гильфердинга, Онежскія былины, стр. 118, 206, 358, 633, 1117, 1179, Рыбинкова, Пѣсни, т. II, 10, 65, 111, 37, а также о Василии пьяницѣ; Кирѣвск. Пѣсни, I, 72, 73, II, 93.—96).

Всѣ эти обстоятельства даютъ основаніе предполагать или, что раньше Дмитрія Вишневецкаго существовала на Югѣ Руси пѣсня-сказка о Байдѣ, которая потомъ приняла въ себя нѣкоторыя подробности исторіи Дм. Вишневецкаго (висѣнье* на крюкѣ) а дальше и цѣликомъ почти была приспособлена къ этому лицу, во всякомъ случаѣ не позже 1/2 XVII в.; или что раньше того энергическаго участія народа южнорусскаго въ своей исторіи, которое знаменуется козачествомъ въ к. XVI и въ XVII в. и которое составляетъ причину того реально-историческаго характера, каковымъ въ значительной степени отличается южнорусскій народный эпосъ,

Denis, Sanct Alexius, Sanct Marcus (aber nicht der Evangelist) Item ein Riesz und Bohater, Czobotka genandt, von dem sagt man, dasz Er einmals von vielen seinen Feinden unversehens überfalen worden, gleich wie Er den einen stiefel angelegt, Als Er aber in der eill zu keiner andern Wehr kommen können, hatt Er sich mitt der andern stiefel, so er noch nicht angezogen, zur gegenwehr gesazt undt sie alle damitt erlegt, undt davon den Nahmen bekommen.—

2) Записки о Ю. Руси, I. 115—123. Архивъ Ю—З. Россіи, Ч. III, и II, предисловіе стр. 61—63. Записки Югозап. Отд. Имп. Р. Георг. Общ. т. I, стр. 298.

— современник Дм. Вишневецкаго и ближайшіе ихъ потомки не были способны удержать въ поэтической памяти реальные подробности исторіи его, и, передавая разказъ объ ней, впали въ сказочный тонъ, какъ впадаютъ въ него теперь (послѣ эпохи крещенства) расказчики преданій о Паліѣ и т. д., заимствуя при этомъ образы изъ ходящаго оборота старинныхъ образовъ сказочныхъ. Въ данномъ случаѣ оба эти предположенія почти что сводятся къ одному, а именно, что если не вся пѣсня о Байдѣ, то значительная часть ея подробностей старѣе Дмитрія Вишневецкаго, къ которому пѣсня приспособилась, вѣроятно уже въ началѣ XVII в. если не въ концѣ XVI. Старая общая тема по герою, которому царь предлагаетъ дочь свою въ замужество,—тема, встрѣчающаяся и въ колядкахъ, изъ коихъ въ одной, въ собраніи г. Чубинскаго (т. III, стр. 273) герой отвѣчаетъ царю, какъ Байда: «твоя дочка—погана віра»,—старая тема о героѣ, чудесно стрѣляющемъ, осложнилась чертами беззаботнаго «лицарства» первоначальныхъ козацкихъ временъ, приняла въ себя подробности XVI в., какъ предложеніе перейти въ магометанство (чему примѣры бывали тогда среди молдованъ, да и южноруссовъ; см. ниже примѣч. къ думѣ о Самойлѣ Кошкѣ), какъ турецкая казнь черезъ повѣшеніе на крюкъ,—а потомъ такимъ образомъ переработанная тема приблизилась и къ обстоятельствамъ жизни дѣйствительнаго лица—Дмитрія Вишневецкаго. По всему этому пѣсня о Байдѣ, если и не возникла изъ сказанія о немъ лично, то въ настоящемъ видѣ своемъ носитъ характеръ близкаго ему времени и въ многихъ подробностяхъ и въ способѣ поэтическаго творчества.

На окончательное сложеніе пѣсни въ той формѣ, какую она имѣетъ въ болѣе полныхъ вариантахъ и въ латинской передачѣ Темберскаго, должны были подѣйствовать обстоятельства похода на Русь султана Османа II въ 1621 г. Между прочимъ султанъ стоялъ у Исаки на Дунаѣ, пока строился мостъ. Въ это время пришло извѣстіе, что Гуссейнъ, Очаковскій намѣстникъ, захватилъ восемнадцать чаетъ козац-

кихъ; пришелъ также и капитанъ-паша Халиль, прежній великій визирь, съ двумястами плѣнныхъ козаковъ, — пойманныхъ на Черномъ морѣ. Онъ получилъ двойную почетную одежду, а восемнадцать начальниковъ и капитановъ были одарены кафтанами. Двѣсти козаковъ было отдано въ руки солдатъ на варварскую смерть. Одни были раздавливаемы ногами слоновъ, другіе набиваемы на крюки, третіе посажены на колъ. Султанъ часто садился на маленькія чайки въ Бѣлгородѣ (Аккерманѣ) и ѣздилъ на другой берегъ смотрѣть казни, или упражнялся въ ѣздѣ на конѣ и стрѣльбѣ изъ лука, будучи ловкимъ наѣздникомъ и стрѣльцемъ. Въ припадѣхъ меланхоліи онъ стрѣлялъ не только въ плѣнныхъ козаковъ, но и въ собственныхъ пажей. Такъ рассказываетъ Гаммеръ, на основаніи турецкихъ и венеціаоскихъ источниковъ. (Gesch. des Osman. Reiches, IV, 526—527). Черезъ полгода султанъ былъ низверженъ и убитъ.

41.

ПОХОДЪ СВЕРЧОВСКАГО ВЪ ВОЛОЩИНУ.

(1574)

А.

1. Ой у городі у Черкасі
Сурьми засурьмили,
Як тиї ляшські комиссари
До гетьмана приходили.
5. Ой у городі у Черкасі
Бубни заорам,
Як тиї ляшські комиссари
До гетьмана прибували.
Ой, пан лишній, пан Свирговскій,
10. А ще другій пан Зборовскій,
А ще третій Морозенко,
А ще четвертий пан Горленко.
Що із волохами турок *дереться*,
А із татарами волох *бьеться*.
- 15 Та волошські землі руйнують,

www.libtoo Плидрукють, ще й не милують.

- Ой, зайржали коні, коні,
Та під гору йдучи;
Заголосили бусурмани
20. Та до Килії йдучи.
От як пан Свирговскій
До Килії прибував,
Усіх козаків собірав,
Та на раді прохав.
25. Сизим орликом літав,
Явороньком гнүвся:
«Де-сь то я, мої милі братя,
Та й сподінуся.»
Сподінуся пан Свирговскій
30. У сирій могилі,
Як козаки біля ёго
Та загомонили.
Плакала стара баба Грицяха
Мов перепелиха, мов перепелиха;
35. Молодая сестра сон-траву ірвала,
Старую питала, старую питала:
«Чи той сон-трава козацькая сила?
Чи той сон-трава козацька могила?»
«Ой, той сон-трава, голубонько,
40. Зростився у полі,
Та піймала ту траву недоля,
Та дала моїй доні.
Ой, доня-ж, доря, моя доня,
Годі сумовати;
45. Що малюю молодого Йвана
У могилі шукати,
У глибокій у могилі,
Біля города, біля Килії.»
Не то батенько сина прощав,
50. Шаблю та зброю давав;

А то мати сина випровожала,
Що слізьми опрощенье давала,
Що слізьми опрощенье давала,
Що на горе собі ёго вигодовала.

(Запорожская старина Срезневского I, стр. 27).

Б.

1. Як того пана Івана,
Що Свірговського гетьмана,
Да як бусурмани піймали,
То голову ёму рубали,
5. Ой голову ёму рубали,
Да на бунчук вішали,
Да у сурьми вигравали,
З ёго глумовали.
А із низу хмара стягала,
10. Що *воронів ключа* набігала,
По Україні тумани клала;
А Україна сумовала—
Ой Україна сумовала,
Свого гетьмана оплакала.
15. Тоді буйні вітри завивали:
—Де-ж ви нашого гетьмана сподівали?
Тоді кречети налітали:
—Де-ж ви нашого гетьмана *жалювалам (!)* ?
Тоді орли загомоніли:
20. —Де-ж ви нашого гетьмана *зхоронили?*
Тоді жайворонки повилися:
—Де-ж ви із нашим гетьманом простилися?
У глибокій у могилі,
Біля города, біля Килії,
25. На Турецькій линії!

(Укр. народ. пісні, Максим., 1834, 71—72).

В.

www.libtool.com.cn

1—6—9—14 А. 7—15 А. Да волоську землю..... 8—16 А.

9. Ой ми волохи, ми християне,

10. Да не милують нас бусурмане:

11. Ви козаченьки, за віру дбайте—

12. Нам, християнам, на поміч прибувайте!

13. А козаченьки за віру дбають,

14. Волохам християнам поміч посилають,

15. Трублять в труби, в сурьми вигравають,

16. Оченьками козаченьків з України провожають.

17—49 А. То не..... 18—50 А.збрую.... 19—51 А. 20—52

А. Слізьми опрощення.... 21—53 А.

(Малор. лит. сбор., Мордовц., 1859 г., стр. 181—182. Волянъ.
Доставлена Костомаровымъ).

Пѣсни эти относятся къ тому лицу, которое у украинскихъ историковъ называется Иванъ Свѣрговскій. Въ болѣе раннихъ польскихъ памятникахъ онъ называется Swierczowski. Что малорусскіе хронисты прочитали въ актахъ, къ нему относящихся, и за то, нѣтъ ничего удивительнаго,—но странно, что зовется онъ Свѣрговскимъ и въ пѣсняхъ, которыя должны были быть записаны съ устнаго говора, коему нѣтъ основанія перемѣнять звуки такъ, какъ перемѣняются знаки въ книгахъ. Вообще вышеприведенныя варьянты не представляютъ вполне неприкосновенной подлинности. Самый болѣе и раньше другихъ напечатанный варьянтъ (А) появился въ изданіи, въ которомъ далеко не всегда встрѣчаемъ вполне неподдѣльныя произведенія чисто народнаго творчества. Стихи 33—54 представляютъ очевидную приставку пѣсни на обыкновенную тему о разлукѣ козака съ родными, при томъ подправленную не совсѣмъ удачно. Къ Свирчовскому эта пѣсня привязывается только именемъ Иванъ, да Киліей, которая едва ли не вставлена въ началѣ пѣсни о Свирчовскомъ, такъ какъ ни въ одномъ писанномъ источникѣ городъ этотъ не упоминается, хотя и можетъ отвѣчать условіямъ послѣдней битвы Свирчовскаго.

Неправильности въ языкѣ и даже неудобопонятности очевидны въ вар. А и Б.

Варьятъ г. Костомарова глаже, но на сколько помнитъ Н. И-чъ, взять имъ изъ рукописной тетради, а не прямо записанъ имъ изъ народныхъ усть.

Только сообщеніе пѣсень о Свирчовскомъ нѣсколькими лицами и изъ разныхъ мѣстъ позволяетъ предполагать, что въ общихъ своихъ чертахъ пѣсни эти могли существовать въ народѣ,—но только они подверглись, при записываніи, искусственной ретушировкѣ, во всякомъ случаѣ, въ такой степени, которая граничитъ съ совершенной поддѣлкой.

Нѣтъ основанія считать Свирчовскаго козацкимъ гетманомъ, какъ зовутъ его эти стихи. Онъ былъ начальникомъ разнокалиберной милиціи, на вербованной молдавскимъ господаремъ Ивоню на помощь противъ турокъ. Входили въ нее, какъ видно изъ названій сподвижниковъ Свирчовскаго, въ значительной долѣ польскіе шляхтичи,—но были и козаки, по преимуществу брацлавскіе. Въ 1574 г. это ополченіе доставило возможность Ивонѣ одержать нѣсколько блестящихъ побѣдъ надъ турками, но потомъ, въ слѣдствіе измѣны молдавскихъ бояръ, оно было окружено при устьѣ Дуная и взято въ плѣнъ. По показаніямъ польскихъ историковъ, Свѣрчовскій былъ послѣ выкупленъ изъ плѣна родными, а не «порубанъ», какъ говорится въ стихахъ. Изъ сподвижниковъ Свирчовскаго, въ историческихъ источникахъ, описывающихъ походъ весьма подробно, не упоминается ни одного имени, похожего на имена, приведенныя въ пѣсни (вар. А.); можно допустить участіе въ походѣ развѣ Самуила Зборовскаго, такъ какъ походъ совпадаетъ съ временемъ его изгнанія. (Gorecki, Opisanie Wojny Jwona. M. Bielski, 711—717).

42.

ПЛѢНЕНІЕ ТАТАРАМИ ЖЕНЫ ГЕТМАНА БОГДАНА.

А.

1. Ой Богдане, Запорозьскій Гетьмане!

Да чому-ж ти в чорнім ходиш, да в чорнів оксамиті?

*

—Гей, були-ж в мене гості татарове:

Одну ніч ночували: стару неньку зарубали, а миленьку
собі взяли.

5. Гей, сідлай хлопче коня, коня вороного,
Татар швидко доганяти, миленькую одбивати!—
Гей, у чистім полі там татаре почують і вечерю готують,
Татарин по табору ходить, миленьку за ручку водить.
—Гей, одсунься, миленька, нехай забью татаренька!—
- 10.—«Чи забьеш, чи не забьеш, тільки мене з ума зведеш!
Чи влучиш, чи не влучиш, тільки мішкання розлучиш.
Ой сідлай, милий, коня: ти ж не мій, я не твоя!
Гей коли жива буду, то я тебе не забуду!»

(Укр. народн. п'єсн.—Максимович., 1834, 77).

Б.

1. Ой Лимане, Лимане, запорозький козаче,
Чому не п'єши, не гуляєш, чого смутен не веселий?
—Як же мені молодому та не бути смутному?
Були в мене гостоньки, молодії татароньки,—
5. Стару неньку зарубали, а миленьку з собою взяли.
Ой сідлай, хлопче, коня, поїдемо в чисте поле,
Поїдемо полювати, татароньків здоганяти.—
Догонили татароньки в чистім полі край дороженьки
Там татари вогонь кладут й вечеру готують,
10. Міже ними баша сидить, на колінах милу держить.
—Ой миленька, миленька, відсунься від башенька,
Бо я башенька вбью, а миленьку з собою возьму.—
«Коли б'єш, бий обое, бо башенько серце мое.»

(Изъ рукописн. сборник. Синицакого; запис. въ Калюсикѣ).

В.

1. Ох, і ти, Лимане, ти, Лимане,
Та Запорозький атамане,
Гей, Запорозький атамане!

- Ох, чогож ти у чорному ходиш
5. Та у чорному оксаміті,—
Гей, у чорному оксаміті?
—Ох, і яв же міні не ходити,
Що до мене гості приїзджали,—
Гей, до мене гості приїзджали.
10. А у мене гості не явії—
Два запорозці молодні,—
Гей, два запорожці молодії.
Що перву нічку вони почували—
Отця й неньку зневажали,—
15. Гей, отця, неньку зневажали:
Що другу нічку вони почували,—
Мое добро поцінували,—
Гей, мое добро поцінували.
Що третю нічку вони почували—
20. Та малих дітей порізали,—
Гей, малих дітей порізали.
А четверту нічку вони почували—
Та і мою милу із собою взяли,—
Гей, мою милу з собою взяли.
25. Ох, моя мила, ти, моя мила,
Та з ким ти дітей наплодила?
Гей, з ким ти дітей наплодила?
—Ох, та із тобою, мій Лимане,
Та запорозький отамане,
30. Гей, запорозький отамане!

(Лисенко. Збірн. Укр. пісен., I, стр. 9).

(Та же пісня записана въ с. Выстій Дубишні, Остерскаго уѣз. отъ козака Данила Коломийця).

Г.

1=1 А. 2=2 А. 3=7 В. 4=8 В. 5=3 А. 6=13 В: одну...

7. Стару неньку вони зарубали

8. Миленьку собі взяли

9=5 А. 10=6 А. 11=7 А. В чистім..... собі готують 12=8
А. А..... 13=9 А. ...моя..... 14=10 А. Ой... 15=11 А. Ой...

16. Сідлай, милий, коня, та йїдь з двора,

17. Бо ти не мій, я не твоя

18=13 Ой яв-же я.....

(Записаяъ въ Остерскомъ уѣздѣ. С. Д. Носъ).

Д.

1. Ой Гетьмане Запорожський! ой любий Богдане!
Що ти чорні сувні носиш, поважний наш пане?
—Були гості, татарове, сю ніч ночували;
Стару мати порубали, у плін милу взяли!
5. Ой сідлайте мені коня татар доганяти;
Свою милу із неволі треба одбивати!
Геть!—у полі, у широкім, татари ночують;
Роспустили своїх коней, вечерю готують;
Їх приводець по табору, мов пан явий ходить,
10. Гетьманиху за рученьгу коло себе водить.—
Гей!—одсунься ти од нѣго, жіночка миленька!
Нехай убью я оттого вражья татаренка!—
—Може, якось мій миленький, ти в нѣго не влучиш,
Тільки мене у неволю, ти далі залучиш!
15. —Ой дай хлопче! ой дай малий! коня вороного;
Не щитай ти, мене мила, за мужа своѣго!
Любить тебе я не кину, поки живий буду!
І до віка, до могили тебе не забуду!

(Изъ рукопис. сборн. А. А. Мартынова).

Этотъ варьянтъ, видимо, тронуть рукою грамотнаго любителя, и вовсе неудачно.

Имя гетмана Запорожскаго «Богдана,» называемое въ этой пѣснѣ, напоминаетъ имя одного изъ болѣе выдающихся козацкихъ вождей XVI ст. Князя Богдана Михайловича Рожинскаго, извѣстнаго у козаковъ подъ именемъ Богданка.

Скудные свѣденія ~~libt немъ~~ передаваемыя источниками, умалчиваютъ о подробностяхъ его личной біографіи и вскользь только упоминаютъ о его военныхъ подвигахъ; можетъ быть потому подробностей семейной драмы, рассказанной въ пѣснѣ, мы въ нихъ не находимъ. Въ войнахъ съ татарами Богданъ Рожинскій отличается неутомимою предприимчивостью и жестокостью, побужденія къ которой, можетъ быть, и имѣли основаніемъ тяжелыя семейныя воспоминанія этаго гетмана. Такъ, ворвавшись въ 1575 г. въ Крымъ, Рожинскій страшно опустошилъ эту страну: «козаки все жили и никого въ живыхъ не оставляли, даже дѣтей сажали на колъ.» (М. Bielski—Kronika Polska, стр. 722) и страшно истязали женщинъ (Истор. Мал. Бятышъ-Каменскій т. I, стр. 138). Козацкія лѣтописцы приписываютъ ему опустошительный набѣгъ на Турецкія владѣнія, во время котораго разорены были: Синопъ, Трапезундъ и окрестности Царьграда. (Лѣтопись Самовидца, стр. 3. Лѣтоп. Грабянка, стр. 22). Наконецъ въ 1576 году онъ совершенно разрушилъ «не оставивъ даже слѣда» турецкій городъ Асламъ-городъ, при чемъ въ штурмѣ замка онъ погибъ самъ при взрывѣ его подкопомъ.» (Niesiecki—Kronika Polska, т. III стр. 898, М. Bielski, стр. 722. Бятышъ-Каменскій, т. I, стр. 140).

Слова: «ой чого ти у чорному ходиш, та у чорному оксаміті» даютъ основаніе полагать, что сочиненіе пѣсни современно Богдану Рожинскому и что въ жизни его, вѣроятно, случилось обстоятельство, подобное тому о которомъ говоритъ пѣсня. Современный польскій историкъ Оржельскій, рассказывая о набѣгѣ татаръ на Украину въ 1575 г., при которомъ татары захватили до 35000 плѣнныхъ, 40000 коней, скота до 1/2 милльона, говоритъ, что послѣ этого набѣга русскіе послы прибыли на сеймъ въ траурной одеждѣ. (См. «Первый период козацтва од ёго початку до ворогування зляхами» въ львовскомъ журналѣ «Правда» 1868, стр. 166, примѣч.).

По давности сложенія, фабула пѣсни стала затемняться у народныхъ пѣвцовъ и принимать въ себя постороннія под-

робности. ~~Тамъ въ нѣкоторыхъ~~ въ нѣкоторыхъ варьянтахъ исчезло имя Богдана или замѣнилось не имѣющимъ здѣсь смысла—~~Лижане~~; вм. ~~турки—татары~~—появились заморозці,—наконецъ вставился разговоръ гетмана съ женою изъ семейной пѣсни о козанѣ, который видитъ свою милую за нелюбимъ, или вообще за другимъ. (См. Лавренка, Писні про кохання. Кіевъ. 1864 г., стр. 141—144). Подобный же разговоръ вставленъ и въ пѣсню о выдачѣ дѣвушки замужъ за ляха въ сборникѣ Лукашевича. (Малорусск. и Червонорусск. нар. думы и пѣсни. 1836 г., стр. 122). Ср. Гул. Артемовск., Укр. пісні, К., 1868, № 17.

43.

ПОЕДИНОКЪ КОЗАКА ГОЛОТЫ СЪ ТАТАРИНОМЪ.

(Дума).

А.

1. Ой полем, полем Килиїмским,
То шляхом битим ординським,
Ой там гуляв козак Голота.
Не боїтся ні огня, ні меча, ні третєго болота.
5. Правда, на козакові шати дорогиі—
Три семирязі лихиі:
Одна не добра, друга негожа,
А третя й на хлів незгожа ¹⁾.
А ще, правда, на козакові постолы вазові,
10. А унучи китайчані—
Щирі жіноцькі радняні;
Волоки шовкові—
У двое, жіноцькі щирі валові ²⁾.
Правда, на козакові шапка бирка,
15. Зверху дірка,

¹⁾ Уже й закинуть не спосібна. *Примѣч. Пльца.*

²⁾ Козак прибіравсь на прочудо; славу свою пускав на весь світ. *Прим. пльц.*

- Травою пошита,
Вітром підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохоложає.
20. То гуляє козак Голота, погуляє,
Ні города, ні села не займає,—
На город Килию поглядає.
У городі Килиї татарин сидить бородатий,
По гірницях похожає,
25. До татарки словами промовляє:
«Татарко, татарко!
Ой чи ти думаєш те, що я думаю?
Ой чи ти бачиш те, що я бачу?»
Каже: «татарине, ой, сідий, бородатий!
30. Я тільки бачу, що ти передо мною по гірни-
цях походиєш,
А не знаю, що ти думаєш да гадаєш.»
Каже: «татарко!
Я те бачу: в чистім полі не орел літає:
То козак Голота добрим кодем гуляє.»
35. Я ёго хочу живцем в руки взяти
Да в город Килию запродати,
Ще ж ним перед великими панями башами
вихваляти,
За ёго много червоних не лічачи брати;
Дорогії суєна не мірячи пощитати.»
40. То тебе промовляв,—дороге платте надіває,
Чоботи обуває,
Шлиб бархотний на свою голову надіває,
На воєна сідає,
Безпечно за козаком Голотою ганяє.
45. То козак Голота добре козацький звичай знає,—
Ой на татарина скрива, як вовк, поглядає.
Каже: «татарине, татарине!
На віщо ж ти важиш:

www.libtool.com.ua

- Чи на мою ясеньку зброю,
50. Чи на мого коня вороного,
Чи на мене козака молодого?»
— «Я», каже, «важу на твою ясеньку зброю,
А ще лучче на твого коня вороного,
А ще лучче на тебе, козака молодого.
55. Я тебе хочу живцем у руки взяти,
В город Килию запродади,
Перед великими панами башами вихвалити
І много червоних не лічачи набратц,
Дорогії сукна не мірячи почитати.»
50. То козак Голота добре звичай козацькій знає,
Ой на татарина сьрива, як вовк, поглядає.
«Ой,» каже, «татарине, ой сідий же ти, боро-
датий!

- Либонь же ти на розум не богатий:
Ще ти козака у руки не взяв,
65. А вже козакові віри доняв.
А вже з ёго й гроші почитав.
А ще ж ти між козаками не бував,
Козацької каші не їдав.
І козацьких звичаїв не знаєш.»
70. То тее промовляв,
На присішках став,
Без міри пороху підсилає,
Татарину гостинця в груди посилає.
Ой ще козак не примірівся,
75. А татарин із лихий матері с коня покотився.
Він ёму віри не донімає.
До ёго прибуває,
Келепом міжи плечі гримає,
Колиж огледится, аж у ёго духу немає.
80. Він тоді добре дбав,
Чоботи татарські істагав,
На свої козацьки ноги обував;

Одежу істягав,
На свої козацьки плечі надівав;

85. Бархатний шлик іздіймає,
На свою козацьку голову надіває;
Коня татарського за поводи взяв,
У город Січі припав,
Там собі п'є гуляє
90. Поле Килиїмське хвалить-вихваляє:
<Ой поле Килиїмське!
Бодай же ти літо й зиму зеленіло,
Як ти мене при нещасливий годині сподобило!
Дай же, Боже, щоб козаки пили та гуляли,
95. Хороші мислі мали,
Од мене більшу добичу брали,
І неприятеля під ноги топтали!>
Слава не вмире, не поляже,
От нині до віка!
100. Даруй, Боже, на многі літа!

(Зап. о Ю. Р., Кулиш., I, 14—19, Зап. въ Лубенск. уездѣ отъ
Архима Никоненка).

Б.

1. Да на Савур могилі, гуляв козаченько, гуляв,
Да ніякого дива не видав:
Ой долино-Ялино! скільки я на тобі гуляв,
Да ніякого дива не видав!>
.
5. Ой на полі на Килияньсвім,
На шляху на ординськім:
То не ясний сокол літає,—
То козак Голота, сердечний, добрим конем гуляє,
Ой став татарин к нему приїзжати,
10. Порошку на полку посипати;
Сердечного козака Голоту січе да рубає,
Голота нагайкою стріли отбиває:

www.libtool.com *Бй, ти, татарюго, сідий, бородатий,

На що ти уповашш?

15. Чи на свою ¹⁾ шапку бирку,

Що шоввом шита,

Вітром підбита,—

А сверху дірна?

Чи на свої постолі боброви,

20. Що шоввові вологи —

В одну сталь

З валу?

Чи на свою сермягу семицатяую?

Старий, бородатий, да кому Бог поможе.....»

25. «Ой тя Савур могило! скілько я гуляв,

Да такої добичі не добував!»

(Лукаш., Малоросс. и Червонорусск. народн. думы и пѣсни, 1836
49—50, Максимов., 1849, 15—16).

В.

1. Ой десь, ой десь за Килимом-городом козаченько
гуляє;

А з Килима-города татарин поглядає.

Загадав татарин татарці лару боней сідлати,

Да того козаченька доганяти.

5. Як вибіг татарин, старий бородатий,

На розум небагатий,

Вибіг того козаченька доганяти.

«Та козаченьку молодий,

Під тобою кониченько вороний!

10. Колиб я тебе піймав,

Яб тебе у Килим город запродав,

І срібнії за тебе гроші побрав!»

¹⁾ Ви. мою.... Варьянтъ вобще не подѣръ и искаженъ.

- А козаченько оглядається,
І карбачем одбивається.
15. «Ой ти татарин, старий бородатий,
Да на розум не багатий!
Ти між козаками не бував,
І козацької каші не їдав,
І козацьких жартів не знаєш..»
20. Десь у мене був з кулями гаман;
Яж тобі гостинця дам.»
Яж став йому гостинці посилати,
Став татарин з коня похилати.
«Ой ти татарин старий бородатий,
25. Да на розум небагатий!
Ще ти мене не піймав,
Да уже в Килим—город запродав,
І срібнії за мене гроші побрав!
От-тепер твого одного коня вороного
30. Поведу до шинварки пропивати,
А другим твоїм конем вороним
По Килиму-городу гуляти!
Ой, гуляти, гуляти, гуляти,
Да єдиного Бога споминати!»
- (Максимовичъ. Сборн. Укр. п. 1849, стр. 13).

Г.

1. Був собі козак Голота,
Не боявся ні огня, ні води, ні лиха, ні всякого
болота.
- А на йому шапка бірка
Ізверху дірка,
5. Соломою шита,
А вітром підбита,
А коло околиці нічогісенько катмає...
(Татарин).
Підходив к Голоті під город Тягиню

На Черкеню-долину,

10. І становить свого коня, попасає,
І на охотне вїйско кличе-покликає...

Да іще він думає-гадає,

Щоб козака Голоту ізвоєвати...

«Що я козака Голоту пійду воєвати

15. І буду живцем єго брати....»

Колиж козак Голота на Черкені долині гуляє,

І татарина із татаркою живцем у плін забірає,

Да татарина белепом у груди потягає...

(Метлинскій. Нар. Ю. Р. пїсни. 1854, стр. 445. Зап. въ с. Брытанахъ Борзельс. у. отъ Кобз. Ивана Романенка).

Дѣйствіе думы происходитъ подѣ Килією, или подѣ Тягинемъ, (Бендерами)—довольно далеко отъ Сичи,—къ западу, что и показывается, что дума сложилась въ эпоху значительнаго заселенія этой части запорожскихъ степей,—которое повело за собою сухопутныя набѣги въ сторону Молдавіи во второй половинѣ XVI в. Въ 1582 г. турки жаловались на набѣги козаковъ и въ 1584 г. ограбили у Адрианополя королевскаго шталмейстера въ отмщеніе за разореніе козаками Тягини; въ 1584 г. она была восстановлена, но въ 1589 г. опять султанъ жаловался королю, что козаки разорили Бѣлгородъ (Аккерманъ) Тягини и Оди (Hammer, Gesch. des Osmanischen Reiches, IV, 152, 155, 209). Въ вар. А. татаринъ представляется богатымъ горожаниномъ, а въ другихъ степнымъ **здобышникомъ**, въ вар. Б. вооруженнымъ даже стрѣлами.

Дума описываетъ подробно костюмъ козака Голоты,— что составляетъ рѣдкость въ малорусской народной поэзіи. Костюмъ этотъ невзрачный, соответственно той бѣдности козаковъ на матери, вслѣдствіе которой сукна считались однимъ изъ обычныхъ подарковъ казакамъ городовымъ со стороны польскаго правительства (актъ отъ 1584 г. см. въ Арх. Югозап. Руси, ч. III, т. I, стр. 24). Запорожцы, въ XVI в. конечно, еще больше скупались одеждою. Кромѣ

того нарочитая бѣдность костюма была своего рода шикомъ у запорожцевъ. Въ варьянтѣ известной надписи къ изображенію запорожца читаемъ: «козагъ душа правдивая—сорочки не мае.» Оршанскій староста Филонъ Кмита описываетъ въ 1514 г. оборвышами черкасскихъ козаковъ, служившихъ московскому царю и получавшихъ отъ него жалованье за то, что побиваютъ татаръ. Оборвышами казались французу Дельбуржу (*Anecdotes de Pologne ou mѣmoires secrets du rѣgne de Jean Sobieski*) тѣ козаки, изъ которыхъ образовалось зерно Паливщины, та «*milice sauvage*», безъ которой Собѣскій не рѣшился начать битву съ турками. (Кулишъ, Польская колонизація Югозападной Руси, Вѣстникъ Европы, 1874, Апрель, стр. 531).

Въ началѣ XVIII в. московскій священникъ Лукьяновъ описывалъ такъ козаковъ Палія, которые въ Хвастовѣ (Кіевск. губ.) завели нравы Спичи: «Валь земляной, по виду не крѣпокъ добре, да сидѣльцами крѣпокъ, а люди въ немъ—что звѣри. По земляному валу ворота частые, а во всякихъ воротахъ копаны ямы, да солома послана въ ямы. Тамъ палѣвщина лежитъ, человѣкъ по двадцати, по тридцати; голы, что бубны, безъ рубахъ, нагіе, страшны зѣло. А когда мы пріѣхали и стали на площади, а того дня у нихъ случилось много свадебъ, такъ обступили, какъ есть около медвѣдя; всѣ козаки, палѣвщина, и свадьбы покъннули; а все голудьба безпорточная, а на иноу и клочка рубахи нѣтъ, страшны зѣло, черны, что арапы, и лихи, что собаки: изъ рукъ рвутъ. Они на насъ дивятся, а мы имъ и втрое, что такихъ уродовъ мы отроду не видали. У насъ на Москвѣ и въ Петровскомъ кружалѣ не скоро сыщешь таково, хочъ одного.» (Путешествіе Лукьянова, 1862, стр. 15). Такъ жили и одѣвались козаки Палія не смотря на то, что въ Хвастовѣ, какъ говорилъ Палій, «домостройства много,—пространныя поля хлѣбомъ засѣяны..... церкви Божіи украшенны» (Архивъ Юг.—Запад. Россія. Часть III, т. 2. Предисловіе 74). Оборванность иногда не мѣшала богатству козака: «Хоть на

мені жупанъ драгъ, говорить пѣсня, есть у мене грошей джбанъ.» Но прежде всего она была результатомъ обстановки жизни козацкой въ раннее время,—а потомъ уже модой. Воины ополченія русскаго, ходившаго въ 1572 г. смѣялись надъ щегольскимъ уборомъ одного турецкаго богатыря,—состоящимъ изъ леопардовой кожи и страусовыхъ перьевъ,—которыми позже обыкновенно украшалась шляхта польская и старшина козацкая,—и называли его «святочною маскою» (Кулишъ, *op. cit.*, 493).

Объ антагонизмъ между голотою и образовавшимися послѣ кармазинниками, дуками—сребляниками будетъ сказано въ слѣдующемъ томѣ въ примѣчаніи къ думѣ о Ганджѣ Андыберѣ,—котораго костюмъ описывается сходно съ костюмомъ Голоты. (Ср. въ вышеприведенной думѣ, вар. А, ст. 5—19 и въ думѣ объ Андыберѣ у Метлинскаго, Нар. Южнор. Пѣсни, стр. 377, ст. 5—16. Стихи о шапкъ-биркѣ одинаковы въ обѣихъ думахъ) О позднѣйшей одеждѣ запорожцевъ см. Устное повѣствов. б. запорожца Коржа, Одесса, 1842, 27, и Скальковскаго, Исторія новой Сѣчи. т. I, стр. 327—329 Оружіе впрочемъ дума описываетъ на козацкѣ, какъ «ясенькую зброю», на которую зарится татаринъ (А, ст. 49, 52). Запорожцы, конечно, главнымъ образомъ заботились о вооруженіи. Бопланъ говоритъ, что во время набѣга каждый козакъ имѣлъ саблю, двѣ пищали, необходимое количество пороха и пуль. (Beauplan, *Description de l'Ukraine, Rouen, 1660*, p. 57).

44.

АЛЕКСѢЙ ПОПОВИЧЬ И ВУРЯ НА ЧОРНОМЪ МОРѢ.

(Дума).

1583?

А.

1. Ей на Чорному морю,
На камені біленькім,
Там сидить совіл ясенький,

- Жалобенько обвиле-проквіляе,
5. І на Чорнеє море спільна поглядає
Що на Чорному морю
Щось не добре починає:
Злосопротивна хвилечка,
Хвиля встає,
10. Судна козацькі-молодецькі
На три часті розбиває:
Перву част ухопило
У Біларанську землю занесло;
Другу часть схопило
15. У Дунай в гирло забіло;
А третя часть тут має—
Песеред Чорного моря,
На бистрій хвилі
На лихий хуртовині потопляє.
20. При той часті
Було війська много;
А був старшиною
Грицько Коломниченко,—
По всьму війську барзе окличен,—
25. Словами промовляє,
Слізами обливає:
<Ей, козаки, панове-молодці!
Добре ви дбайте,
Гріхів не тайте!
30. Ісповідайтеся ви
Милосердному Богу,
Чорному морю,
Отаману Кошовому,
Хто на собі гріхи має!>
35. Тут всі козаки
Так замовчали,
Як в рот води набрали.
Тільки озветься

www.libtool.com.cn

- Олексій Попович,
40. Гетьман Запорожець:
— Ей, козаки, пани-молодці!
Добре ви чиніте,
Самого мене—
Олексія Поповича—возьміте,
45. До моєї шиї
Камінь біленький прив'яжіте,
Очі мої козацькі, молодецькі,
Червоною китайкою запніте,
У Чорне море
50. Самого мене спустіте:
То нехай я буду
Своею головою
Чорне море дарувати,
Ніж я маю
55. Много війська безвинно
На Чорнім морі погубити,—
Ніж я маю много душ—
Вір християнських
По Чорному морю потопити.—
60. Тее козаки як зачували,
Словами промовляли,
Слізами обливали:
«Ей, Олексію Поповичу,
Славний лицарю і писарю!
65. Ти ж святе письмо
По тричі на день читаеш
І нас—простих козаків
На все добре навчаеш;
Про шо ж ти од нас
70. Гріхів більше маеш?»
Олексій Попович
Тое зачуває,
Словами промовляє,

www.Sluzhba.com.ua

75. «Ей козаки, панове-молодці!
Я святе письмо
По тричі на день читаю,
І вас—козаків простих
На все добре навчаю,—
80. Од вас-таки гріхів більш маю:
Шо як в охотне військо одїждав,
І з отцем і з матірью
Вопрощення не мав,
І старшого брата
85. За брата не мав;
І старшу сестру
Барвє зневажав,—
Стремінем у груди одпихав:
А ще з города вибігав,
90. Триста душ дітей маленьких
Конем своїм добрим розбивав,
Кров християнську
Безвинно проливав;
А молоди жени
95. За ворота вибігали
Діток маленьких
На руни хватали,
Мене, Олексія Поповича,
Кляли—проклинали.
100. А ще мимо сорока церков пробігав
Шляпи не здіймав
І на себе хреста не покладав,
І отцевскої-матчиної
Молитви не споминав...
105. Либонь мене, козака, панове-молодці,
Найбільше той гріх споткав.
А ще мимо царської громади пробігав,
За своєю гордошю шляпи не здіймав

*

www.libtoob.com.ua

На день добрий не давав...

110. Либонь мене, козака, панове-молодьці,
Найбільш той гріх споткав.
Ей, се не Чорне море
Мене потопляє:
Се отцевська—матчина
115. Мене молитва карає.
Ей, колиб мене отцевська-матчина молитва
На Чорному морю не втопила,
Од смерті боронила!..
Як буду я до отця до матері
120. І до роду прибувати,
То буду я отця і матір
Штити, шанувати, поважати,
І старшого брата
За рідного отця почитати:
125. І близьких сусід
За рідну братію
У себе вживати.» —
Як став Олексій Попович
Гріхи Богу повідати,
130. То зараз стала злосопротивна
Хвилечка-хвиля }
На Чорному морю притихати:
Притихала і впадала,
Мов на Чорнім морі не бувала;
135. Усіх козаків до острова
Живцем прибивала.
То козаки на острів виходили,
Великим дивом дивовали,
Словами промовляли,
140. Слезами обливали;
Шо на Чорном морі,
На бистрій хвилі,
На лихій хуртовині потопали,—

«Ніодного козака»

145. Через Олексія Поповича,
Міждо військом не стеряли.
Олексій Попович на чуд вихожає,
Бере в руки святе письмо,
По тричі на день читає.
150. І всіх простих козаків
На все добре навчає:
«Слухайте, козаки, панове-молодьці!
Як се святе письмо просвіщає,
На все моленіє указує:
155. Которий чоловік
Отцевську-матчину молитву
Штит, шанує, поважає,
Того отцевська-матчина молитва
Зо дна моря винімає,
160. Од гріхів душу одкупає,
До царствія небесного провожає;
Та отцевська-матчина молитва
У купецтві і в реместві,
І на полі і на морі
165. На поміч приспіває.
Нам годиться тоє спом'ятати,
За которими молитвами
Стали ми хліба-соли поживати».
170. Народу християнському,
Усім на здоровіє, на многі літа мати.

(Основа, 1862, Августъ, стр. 21).

Б.

1. Ой як на Чорному морі,
Та на білому камені,
Там сидів ясний соколонько

Смутен, далеко сяє і видає.

www.libtool.com.cn

5. Що на Чорному морі не добре вже починає.

Звізди помрачило,

Половину місяця у тьму уступило

І все небо тьмою укрило.

То з неба дрібен дощик накрапає,

10. З Чорного моря хвилешна хвиля уставає,

Якорі зриває,

Судна козацькі затопляє.

Там потопало три полки виська Дніпрового
визового.

Самого чистого Запорозького.

15. То міждо ними був батько гетьман старий За-
порозький ¹⁾.

А ще й половичий,

Що здавну козаків на Чорнеє море гуляти
покличе.

Той друг на чердак виступає,

До козаків словами промовляє.

20. «Ой козаки, панове молодці!

Которий у великих гріхах чувається,

То сповідайтесь ви наперед Богу,

Іще й святому морю,

І міні, гетьману старому.

25. Як би отцю духовному.

Ой добре ви дбайте,

Да Богу гріхи сповідайте,

Марно війська не теряйте».

То всі козаки замовчали:

30. Вони в великих гріхах не чувалися.

Тільки озоветься Попович,

Пирятинський родич.

Той друг на чердак виступає,

*) Зборовський.

До козаків словами промовляє:

35. Ой ви козаки, панове молодці!
Ой добре ви учиніте,
Возміте мені назад руки ізвяжіте,
Чорним оксамитом очі затмите,
Мене у Чорнеє море пустіте;
40. Нехай я буду у Чорному морю головою дару-
вати,
Ніж маю я не по вині усе військо пікувати.
То козаки словами промовляли:
«Ой Олексію Поповичу,
Пирятинський родичу,
45. Отамане військовий,
Писарю лестровий!
Тижь бо й по трійчі письмо святе у руки
береш на день, та й читаєш,
Ти нас козаків прости на все добре навчаєш.
Чом ти грихів більше на собі од усіх нас
маєш?»
50. — «Ой ви козаки, панове молодці!
Хочь я й по трійчи на день письмо святеє
у руки беру, та й читаю,
Вас, козаків прости на все добре навчаю,
А сам не гаразд починаю:
То ще більше грихів од усіх вас на собі маю.
55. Що я з города з Пирятина виступав,
Не добре я починав:
Отця і матір поругав,
Рідного брата за брата не мав,
А близьких сусідів хліба і солі ізбавляв,
60. Та ще конем добрим по улиці гуляв,
Діти маленькі розбивав,
Кров християнську безневинно проливав.
То ще я їхав мимо церкви, Святого Спаса,
Шапки не зняв,

- До Гендри-острова прибували,
А в Гендрі-острова три дні й три ночі стояли,
Великим дивом дивовалися,
Що в якому то страху ми бували,
100. Та відного козака ізмиж війська не втерали.
То й озоветься Олексій Попович,
Пиратинський родич,
Отаман військовий,
Писар лестровий.
105. Ой той друг на чердак виступає,
Письмо святее в руки бере і читає,
До козанів словами промовляє:
Ой ви козаки, панове молодці!
Чи ви видите, як се святее писаніє свідчить
висвідчає,
110. На всяке моленне уважує,
Що которий козаць штить отця й матку шанує
і поважає,
То він нігде марно не пропадає:
Его отцева й паміятчина молитов зо дна
моря виімає,
Од смертельного гріха душу одкупляє.
115. Хоч-би й у потребі—вривава ніч минає.
А которий не штить отця й матки не поважає,
То він аби-де марно пропадає.»

(Записана П. А. Кулишевъ отъ лирвика Федора Кононенка въ Лубенскомя уѣздѣ, Полтавской губерніи, въ с. Александровкѣ).

В.

1. На Чорному морі на білому камені
Ясненький совіл жалібно вилить-проквіляє,
Смутно себе має, на Чорнее море спільна поглядає.
Що на Чорному морю недобре ся—починає,
5. Що на небі усі звiзди потгаршило,

Половину місяця в хмари вступило.

www.lpbook.com.cn

А із низу буйний вітер повиває,
А по Чорному морю супротивна хвиля встає,
Судна козацькі на три часті розбиває.

10. Одну часть взяло—в землю Агарску занесло,
Другу часть гірло Дунайське пожерло,
А третя—где ся має?—в Чорному морю потопає.
При тій часті був Грицько Зборовський
Отаман козацький Запорозський,
15. Той по судну похожає, словами промовляє:
«Хто-сь між нами, панове, великій гріх на собі має,
Щось дуже зляя хуртовина на нас налягає.
Сповідайтесь, панове, милосердому Богу,
Чорному морю, і мені Отаману Кошовому;
20. В Чорнеє море впадіте,
Війська козацького не губіте!»
То козаки тее зачували, усі замовчали,
Бо в гріхах себе не знавали.
Тільки обізвався писарь військовий, козак лестровий,
25. Пирятинський Поповичь Олексій:
«Добре ви, братця, вчиніте, мене самого візьміте,
Мені чорною китайкою очі завяжіте,
До шиї білий камінь причепіте,
Да й у Чорнеє море зіпхніте!
30. Нехай буду один погибати,
Козацького війська не збавляти!»
То козаки тее зачували, до Олексія Поповича про
мовляли:
- «Ти-ж святее письмо в руки береш, читаєш,
Нас простих людей на все добре наставляєш,
35. Як-же ти найбільше од нас на собі гріхів маєш?
—«Хоча святее письмо я читаю,
Вас простих людей на все добре наставляю,
А я все сам не добре починаю.
Як я із города Пирятина, панове, виїжджаю»

40. Опрощення з пан-отцем із пані-маткою не брав,
І на свого старшого брата великій гнів покладав,
І близьких сусідів хліба-й-солі безневинно збавляв,
Діти малі, вдови старії стремням в груді товкав,
Безпечно по вулицям конем гуляв,
45. Против церкви, дому Божого проїзжав,
Шапки з себе не знімав, хреста на себе не клав.
За те я, панове, великий гріх маю, тепер погибаю!
Не єсть се, панове, по Чорному морю хвиля встає,
А єсть се—мене отцевська і материнська молитва
карає!
50. Колиб мене сая хуртовина злая в морі не втопила,
Од смерті молитва боронила:
То знав би я отця й матір шанувати, поважати,
То знав би я старшого брата за рідного отця по-
читати,
І сестру рідненьку за неньку у себе мати!—
55. То як став Попович Олексій гріхи свої сповідати,
То стала злая хуртовина по Чорному морю стихати,
Судна козацькі до-гори як руками підіймала,
До Тентрева острова прибивала.
То всі тогді козаки дивом дивовали,
60. Що по якому Чорному морю, по бистрої хвилі пото-
пали,
А ні одного козака з-межи війська не втерляли!—
От-же тогді Олексій Попович із судна вихожає,
Бере святеє письмо в руки, читає,
Усіх простих людей на все добре навчає, до коза-
ків промовляє:
65. «От-тим-би то, панове, треба людей поважати,
Пан-отця й пані-матку добре шанувати;
Бо котрий чоловік теє уробляє,
По вік той счастье собі має,
Смертельний меч того минає:
70. Отцева й матчина молитва зо два моря виймає,

www.ubg.org.ua
Од гріхів смертельних душу одкупляє,
На полі й на морі на поміч помагає!»

(Укр. народн. п'єсни, изд. Максимович., 1834 г., ч. 1, стр. 14—18).

Г.

1. На синьому морі, на білому камені
Там сидів сокіл—смутно себе мав.
Спилъна на синее море собі поглядав.
Щось на синьому морі недобре починає:
5. Великая хуртовина на козацьке військо налагає;
Одно судно загнала в Агараньську землю,
Друге Дунайськее гірло пожерло,
На третєму судні Зборовській Григорий отаман по-
хожає,
До козаків промовляє:
10. «Ей, ви, козаки, сповідайтесь Богові и синьому морю,
І мені Грицькові—козакові!
Хто які гріхи має
І за що козацьке військо погибає?»
Тоді обізвався Пирятинській Олексій Попович; лей-
стровий козак:
15. «Як ви маєте, панове, козацьке військо тиряти,
То лучче ви мені чорною витайкою очі зав'яжіте,
Та білий камень до шиї прив'яжіте,
Та мене одного в море зопхніте!»
Козаки зачували, да всі замовчали,
20. Потім до Мирятинскаго Олексія Поповича, лейстро-
вого козака промовляли;
—«Які-ж ти гріхи на себе покладаєш,
Коли ти святе письмо читаєш,
Нас всіх на добрі діла навчаєш?»—
«Хоч я, панове, святе письмо беру—читаю,
25. А я од вас більше гріхів маю;
Бо як я дома проживав,

- Бідних сусід з хліба, з солі збавляв,
Буйно конем по вулиці проїзжав,
Старим удовицям, малим дітям
30. Струмента в груди встромляв,
І просто церкви шапки не схидав;
Як на се судно виїзжав,
То у отца-неньки благословення не брав,
Цеж, панове, не хуртовина налягає,
35. Цеж нас отцева-материна молитва карає.
О, коли б же, панове, ця злая хуртовина
Мене на морі не втопила, не вдавила,
О знав би я!....»
Як се став Пирятинській Олексій Попович лейстровий
козак сповідати
40. Стало синее море стихати
І стало судно як руками до гори піднимати,
І стало до Тин-дерева—острова прибивати.
Тоді, як прибило до Тин-дерева острова,
Бере Пирятинській Олексій Попович, лейстровий козак
святе письмо,
45. Із судна вихождає
І всім козакам читає:
—«От же то, панове, не треба людей з хліба з
солі збавляти,
Не треба буйно конем по вулиці проїзжати,
Старим удовицям, малим дітям струмента в груди
встромляти,
50. І треба просто церкви шапку схидати,
І куди виїзжати—як есть ненька,
Треба в її благословення брати!»—
Як на синьому морі потопали,
А, хвалить Бога милосердного,
55. Ні одного возака з війська не втерали.—

(Зеленки Камевск. у., Київск. губ.)

1. На синім морі, на білому камні,
Там сидить ясен сокіл білозерець,
Жалобненько квилить, проквиляє,
На святе небо поглядає:
5. Половина сонця й місяця
У тьму потьмарило,
Уже во тьму уступило.....
Що не разом на морі починало,
Козацькій суда на три часті розбивало:
10. Перву часть отбивало—
В тихій Дунай замчало;
Другу часть отбивало—
В Агарянську землю заносило;
А третю часть отбивало—
15. Середь моря затопляло.
У сей часті затопляє два брата рідненьких,
Як голубоньків сивеньких.
І между ними трета: чужа-чужениця,
Безродний і безплеменний!
20. Тому ні с ким прощення прийняти,
На чужині порятунку дати!.....
.....
Тільки старшій брат, промовить словами,
Обольється гірко слізами:
«Се, брате, не сопротивна хвиля затопляє:
25. А отцева, паніматчина молитва карає,
Що ми у охотне військо виряжались:
У отця і матери прощення не прохали,
Старшого брата зневажали,
Середульшу сестру, не читили і не поважали,
30. Ближнему сусіду, хліба-солі сбавляли;
Против церкви проїздили: шличок с глав не сднімали,
Милосердного Творця—на поміць не прохали:

Старих людей марно зневажали.

А потім, ми, щасте і долю утерали.

35. Се, брате, колиб отцева молитва і паніматчина:
Із супротивної хвилі стала визволяти,
Моглиб ми, брате, отцеву молитву і паніматчину
вихваляти,
І старшого брата за рідного отця мати,
Середульшу сестру чтити и поважати,
40. Ближнього сусіда за рідного брата мати.*'
Тільки стали отцеву молитву і паніматчину вихваляти.
Став їх Господь на Русь визволяти,
Стали близко к бережку припливати
І рученьками за білий камень хапати,
45. На берег виступати:
На край веселий,
Між народ хрещений;
До отця до паніматки перебувати,
Против синів отець, матерь виходили:
50. «Ей чи' добре, сини, в дорозі починалось?»
«Добре, пан-отче і паніматко, на синім морі гуляти,
Тільки не добре, чужому чужаниці на чужині по-
мірати
Тому ні с кім прощення прийняти,—
На чужині порятунку дати.»
55. Счасливий той, панове молодці,
Чоловік на світі буває,
Котрий чтить отця, і неньку поважає:
Отцева молитва і паніматчина
І із супротивної хвилі визволяє!

(Лукаш., Малорос. думи и пѣсни, 1836 г. I, стр. 61—63).

Е.

1. Ой як на Чорному морі,
Та на білому камені,

- Там сидить несен соколонько,
Смутно має,
5. Жалібненько квилить-проєвилає,
На Чорнеє море сяє,
Далеко поглядає,
Що на Чорному морю не добре вчиняє:
Противну філю зо дна моря знімає,
10. Судна возацькі на три часті розбиває.
Перву часть ввірвало,
В гірло Дунайське замчало;
Другу часть увірвало,
У землю Орабську замчало;
15. Третю часть увірвало,
Ой не знало де подіти,
Серед Чорного моря утопило.
У тій часті потопало два брати рідненькі,
Товариші сердешні.
20. Що ні до кого прилипнути,
Опрощення прийняти:
Ті два брати один до одного припчивали,
Опрощення приймали
І словами промовляли,
25. Слєзами ридали:
Ой не єсть то нас, брате, на Чорному морі супро-
тивна філя потопляє,
А єсть то отцева-матчина молитва побиває-карає.
Нам отець-мати позволяли одному в військо висту-
пати,
А другому дома хліба пахати.
30. А то ми, брате, не добре вчиняли—
Обидва коні посіддали,
У військо виступали,
З отцем, з маткою опрощення не приймали,
Ще матку стареньку зневажали,
35. Стременем у груди од коней одпихали.

- То ще ми, брате, не добре вчиняли:
Мимо церкви святої проїзжали,
За гордостью, за пишністю з глави шличка не-
здиймали,
На себе хреста не повладали
40. І Бога милосердного на поміч не благали.
То ще ми, брате, не добре вчиняли:
По вулицям добрими кіньми гуляли,
Дітки маленькі кіньми розбивали,
Кров християнську безневинно проливали.
45. Їхали ми городом-вулицею,
Там стояли три жени старенькі;
Може, думали та й гадали против нас що добре
сказати,
Да ми й там за гордостью, за пишністю противним
словом одказали.
Не питали церкви святої
50. Да питали корчми нової.
Чужі возаки по церквах молебні наймали,
А ми у шинку пьем-гуляем,
Танці-музики наймаем.
Колиб дав Бог на суходіл виступати,
55. Вжеб тепер могли знати,
Як святої церкви не забувати,
Отця-матку штить и поважати.»
Стали вони отцеву й матчину молитву сохваляти,
Стала по Чорному морю супротивна філя утихати,
60. Став Господь милосердний їх визволяти.
Вони тогді до пристані прибувають,
За білий камінь руками хватаються,
На суходіл виступають
І словами промовляють:
65. «Котрий чоловік отця-матір шанує-поважає,
Бог йому милосердний допомагає;
Котрий чоловік отця-матери не шанує, не поважає,

www.libosr.com.ua
Нешасливий той чоловік буває,
Так він аби-де марне пропадає.»

(Записана П. А. Кулишемъ, въ м. Оржицѣ, Лубенскаго уѣзда отъ кобзаря
Архипа Никоненка. Зап. о Южн. Руси, I, 28—31).

Ж.

1. Ой на Чорному морі,
На білому камені,
Ой то там сидить ясен сокіл-білозірець:
Низенько голову склонив,
5. Та жалібно квилить-проквіляє;
Та на святее небо,
На Чорнее море
Іспільно поглядає.
Що на святому небі,
10. На Чорному морі не гаразд починає:
На святому небі усі звізди потьмарило,
Половина місяця у тьму уступило;
На Чорному морі не гаразд починає:
Ізо дна моря сильно хвиля встає,
15. Судна козацькі-молодецькі на три часті розбиває.
Перву часть одбивало,
У тихий Дунай заношало;
Другую часть одбивало,
У землю Орабськую
20. На катергу турецьку заношало;
Третю часть одбивало,
Да на Чорному морі затопляло.
То тоже при тій часті два братіки рідненькі,
Як голубоньки сивенькі.
25. То вони потопали,
Порятунку собі нівідвіля не мали.
Да вони один до одного припливали,
Словами промовляли,

- Гірко ридали,
30. Прощення домогали,
Перед Господом милосердним гріхи свої спо-
відали.
- Ой между ними третій чужий чужениця
Бездольний, безрідний і безпомощний потопає,
Порятунку собі вівідкіль не має.
35. То він до їх припливає,
Словами промовляє,
Гірко слёзами ридає,—
Прощення домогає,
Перед Господом милосердним
40. Гріхи свої сповідає.
То ті брати промовлять словами,
Обіллються гірко слёзами:
«Се-ж то, нас, браття, не сильна морська хвиля
затопає;
- Се то отцева молитва і материна
45. Нас видимо карає:
Що як ми у охотне військо виражались,
То од отця од матки прощення не приймали,
Да старую матусю ми од себе тай стременами
одпихали;
- То то-же ми собі превелику гордость мали:
50. Старшого брата у себе за брата не мали,
Сестру середульну марно зневажали,
Близькому сусіді хліба і солі ізбавляли;
То-же ми собі превелику гордость мали:
Проти Божих церков їжджали,
50. Шличків із голов¹⁾ не здіймали,
На своє лице хреста не клали,
Милосердного Творця на поміч не призивали,
Да по улицях кіньми вигравали¹⁾);

¹⁾ Гуляли. Вер.

www.libbook.com.ua

- Да проти себе нікого не стрічали,
55. Діток малих віньми розбивали,
Кров християнську на сиру землю проливали!
Ей, колиб то нас, браття, могла отцева і мат-
чина молитва відсіля визволяти,
То нехай же-б ми могли вже знати,
Як отцеву і матчину молитву штити-поважати,
60. І старшого брата за рідного батька мати,
Сестру середульшую штити-поважати,
Близького сусіду у себе за рідного брата мати!»
То як стали словами промовляти,
Отцеву і матчину молитву споминати,—
65. Став Господь милосердний їм помагати,
Стало Чорне море утихати;
Та так-то утихало,
Ніби не гуляло.
То стали ті два брати в берегу припливати,
70. Стали за білий камінь рученьками брати,
Да на край вихожати,
На край веселий
Между мир хрещений
У города християнський,
75. Та до отця до матки в гості прибувати.
То тоже отець-мати навпроти синів вихожали,
Синів питали:
«Ой, сини, пани молодці!
Чи добре вам у дорозі починало?»
80. — «Добре, отець і мати, нам було на Чорному
морі гуляти;
Тільки недобре було, отець і мати,
Чужому чужениці на Чорному морі потопати:
Їму опрощення ні од кого прийняти]
І на чужині порятунку дати!»
85. Да услиши, Господи, у прозьбах, у молитвах,
Людю царському,

Народу християнському
І усім головам слухацям
На многа літа

90. До кінця віка!

(Запис. отъ Кобзаря Вересає: см. Зап. Югос. отд. И. Р.
Географ. Общ., I, 3—6).

Ст. 72—74 встрѣч. въ думѣ о моволѣ и въ д. о Ма-
русѣ Вогуславкѣ.

3.

1. Ей да на синѣму морі,
На білому камені (bis)
Там сидів сокол ясен-білозірець;
Низенько голову склонила,
Жалібненько квилить-проквиліла,
5. На святе небо поглядає:
Що половина сонця-місяця похмарило,
То у тьму заступило;
Не горазд на синѣму морі починає:
Зо два моря хвиля уставає,
10. Козацькі судна на три часті розриває;
Первую часть одривало,
В тихий Дунай замчало;
Другую часть одривало,
В Арабську землю заносило;
15. Третю часть одривало,—
Середь моря затопило.
У тий часті потонає два брата рідненьких,
Як голубонькі сивенькі.
Помеждо ними треття чужа чужанина,
20. Безрідна, безплемінна:
Ні у кого прощення взяти,
На чужині порятунку дати,
Промовлять два брата словами,
Обіллються горко слізами:
- 25—•Се нас, брате, не супротивна хвиля затопляє,

- www.Сс нас отцева молитва, панінатчина карае,
Що ми в військо виражалися,
У отця, у панінатки прощення не брали,
По улицям проїздили,
30. Старих людей зневажали,
Малих дітей розбивали
Проти церкви проїздили,
Із глави шличок ¹⁾ своїх не здимали,
На себе христа не вляли,
35. Милосердного творца не прохали;
Тим ми свою долю
На вік віком потеряли.»
Ет, промовлять два брата словами:
— «Колиб нас отцева молитва
40. Із супротивної хвилі могла визволяти,
Могли б ми добре знати,
Як отцеву молитву та панінатчину
При старости-літя
Штити-поважати.»
45. Як стали на синім морі
Отцеву молитву, панінатчину
Хвалити-сохваляти,
Стала супротивна хвиля утихати;
Стали два братіва
50. Ік бережку припливати;
За білий камінь руками хапатись,
На берег виступати:
На край веселой,
Меж доми хрещеной ²⁾.
55. Отець мати проти сини виходила,
Сини питає: «чи добре-то, каже,
Сини, у в охотнім війську починало?»

¹⁾ Сс виходить,—шапки. Приміч. півца.

²⁾ Вм. миждо мир хрещеной.

- «Не так то, мати, каже добре;
На синьому морі могли гуляти,
60. Да тільки сутяжно в чужой чужині,
На чужий стороні
Без порядку погибати.»
Ето, щчасливий, пани—молодці,
Чоловек на свете буває;
65. Которий отцеву молитву, паніматчину
Хвалить-сохваляє;
Бо отцева молитва, паніматчина
Зо дна моря винімає,
От смертельного гріха откупляє.
70. Вслиши, Господи, в прозьбах і в молитвах,
У люду царскім, народу християнськім,
Усім головам вислухляцим
От нам мати многа літа
До конца віка.

(Запис. въ Пирят. уѣздѣ, въ Яготинѣ, отъ кобзаря Федора
Алексѣева, изъ с. Крячковки Е. В. Судовозиковимъ).

Варьянтъ этотъ близокъ съ вар. Д., записанному тоже
не подалеку отъ Яготина,—только онъ сохранился гораздо
лучше. Замѣчательно, что Крячковскій кобзарь эту думу какъ
и другія, называлъ невольницкою о ст. 52—54 см. примѣч.
къ вар. Ж.

И.

-
1. Стала на Чорном морі велика хвиля утихати:
2. Утихала, упадала,
- 3=184 А. На Чорном..... 4—7 Б=135—138 А.
8. Що через Алексія Поповича
9. Ніодного козака на Чорном морі не тирали.
10=147 А..... на остров.....

11.—І всіх козаків.

12.—13 Б=151—152 А. 14=153 А. Як святе.. висвічуєт,

15.—На всі моленія указивает:

16—18 Б=155—157 А.

19.—Господь ему в путі і дорозі

20. Всегда помогає;

21. А которий чоловік отцевску-матчину молитву

22. Бардзев сневажає.

23. Сам в віки марно погибает,

24. І счастья-долі нікогда у себе не має.

(Записано отъ слѣпаго бандуриста въ Харьковѣ).

I.

1=6+9 А..... супротивна.... 2=10+11 А. 3=12 А.

4 Одбило у Гаранську землю;

5=14 А... ухопило. 6=15 А. 7=16 А.... де ся має? 8=17

—19 А..... потопає. 9=20+21 А.

10. При тій часті хто був старшиною?

11=23 А..... Колонво.

12. По всему війську похознає.

13=25 А. Избарзе окличе і до козаків... 14=27 А. Козаки...

15=28 А. 16=29 А. 17=30+31 А. Сповідайтесь.. попереду...

18=32 А. І.... 19=33 А. І мені....

20 } =22 В. То всі.... 22=38+39 А. І...
21 }

23. Гетьман Запорозький:

24=42 А..... вчиніте, 25=44 А. І менс....., самого.... 26=

45+46 А..... білий камень.... 27=48 А... очі мої козацькі—
молодецькі запніте,

28. І в море спустите.

29=51—53 А. Хай я сам..... 30=57—56 А.....душ хрести-
янских безневинно...погубляти.

31 } =32 В... Ті... 33=63 А. 34+35=64 А.... вісьбовий...
32 }

36=65+66 А. ~~37=67+68~~ А. нас козаків... 38=69+70
А. . што ти найбільш... 39=75 А. 40=76+77 А...письмо тричі...
41=78+79 А. 42=80 А. І від...

43. Що я недобре починав

44=81 А. У вохотно... 45=82+83 А... матушкою опрощенія...
46=84+88 А...в...видпихав. 47=105+106 А..., козаки мо-
лодци, найбільш... 48=100 А Ще... сорок... 49=102 А. На...
50=103+104 А. 51=108 А...зняв. 52=109 А. Мужикам і
козакам 53=120+111 А. І..., козаки молодци, найбільш...
спиткав. 54=89 А. Іще... 55=90+91 А... маленьких діток
конем... 56=94+95 А. молоді жінки... 57=96+97 А. І ма-
леньки діти... хапали, 58=98+99 А І... 59=48 В. І... мене...
супротивна хвиля потопає 60=49 В. І..... та материна....
61=116+118 А. Ролиб.... та материна.... 62=117 А. І....
63=119+120 А. 64=121+122 А. І... матушку.. 65=228+119
А. І.... по істиній правді... 66=132 А. Стала... супротивна
хвиля утихати. 67=133 А. І втихала... 68=134 А. І... Чор-
ному морю... 69=135+136 А. І всіх 70=137 А. І всі... 71=
138 А. І. 72=140 А. 73=139 А. 74=141—143 А. Що на
якому Чорному морю. .. 75=144+145 А. І

76. На Чорному морі, на бистрій хвилі, на лихій хур-
товині зпроміж себе не втерали.

77=157 А. І... чердак.. 78=148 А, І... Письмо святеє читає.

79. І слезаме обливає,

80. Словами промовляє

81=152+153 А..... як святеє..... висвічує 82=154 А. 83=
84=162+164 А. Отцева й..... допомагає.

85. А котрий чоловік отцеву й матчину молитву із-
барзе зневажає,

86. Той чоловік усегда на морі погябає,

87. І щастя і долі коло себе не має.

(Изъ рукоп. сборн. Чубинскаго и Новицкаго).

Дума эта должна была возникнуть въ начальную эпоху
удалыхъ набѣговъ козацкихъ по Чорному морю на турецкіе
берега, въ концѣ XVI в.

Къ той эпохѣ относится и упоминаемый во многихъ варьянтахъ думы «гетманъ, Григорій Зборовскій», т. е. Самуилъ Зборовскій, который, будучи банитомъ, изъ Польши, бѣжалъ на Запорожье, былъ нѣкоторое время кошевымъ и впоследствии былъ казнень королемъ, Стеф. Баторіемъ, который сначала благоволилъ ему (Niesiecki, Korona Polska, т. IV, 717.) Подробно походы этого Галицкаго (изъ Злочова, почему онъ могъ прозываться и Коломниченко—изъ Коломи) магната—авантюриста на Запорожьи и между прочимъ его плаваніе съ козацкою флотиліею изъ Днѣпровскаго лимана черезъ море въ устьѣ Днѣстра съ цѣлю проникнуть въ Молдавію,—описаны на основаніи современной брошюры Папроцкаго у г. Кулиша, (Польск. Колониз. Югоз. Руси, Вѣсти. Европы, 1874, апрѣль, 517—530). Въ исторіи этого похода впрочемъ не упоминается ни о какой бурѣ. ¹⁾ Буйства и грѣхи героя думы,—за которые онъ и его товарищи наказываются буркою,—если исключить изъ нихъ то, что составляетъ эпически—церковные грѣхи,—отвѣчаютъ чертамъ поведенія тѣхъ авантюристовъ, которые, какъ и свита Зборовскаго, прибѣгали на Запорожье ради разгульной жизни и приключеній, а также скрываясь отъ преслѣдованій за свои преступленія.

Дума, конечно, должна была получить свое начало въ средѣ самихъ низовыхъ козаковъ. Она показываетъ, что въ этой самой средѣ были уже элементы, которые возмущались вполне безпринципнымъ буйствомъ, какъ возмущалось запорожское «лицарство», признававшее главной своей задачей войну съ «невѣрными», тѣмъ, что Зборовскій соглашался идти на службу турецкаго султана съ ханомъ крымскимъ противъ Персіи.

Островъ Тендра низменный песчаный островъ на югъ отъ Кинбурнской косы.—Географія думы,—если опустить такіе общіе термины, какъ білоаранська, агарянська земля,—вообще

¹⁾ По Несецкому Зборовскій былъ уже въ 1583 г. схвачень въ Польшѣ,— по г. Кулишъ, по Папроцкому, ставитъ пребываніе его на Запорожьи въ 1583.

не идетъ дальше ~~сѣверо-западныхъ~~ береговъ Чернаго моря, отъ Днѣпровскаго лимана до гирлъ Дунайскихъ, что тоже говоритъ въ пользу ранней редакціи думы,— въ к. XVI в. Въ XVII в. казаки уже смѣлѣе и дальше разѣзжаютъ по Чорному морю: такъ въ 1614 г., въ то время, когда турецкій флотъ былъ занятъ на Средиземномъ морѣ, казаки разорили богатѣйшую и крѣпчайшую гавань на Черномъ морѣ—Синопъ, (Hammer, gesch. d. osm. Reiches, IV, 470). По показанію испанскаго священника Otavio Sapiencia, отъ 1622 г., казаки изъ Запорожья гдѣ въ его время набиралось до 30—40,000 человекъ, выставляли 200—300 чаекъ и ѣздили смѣло по всему Чорному морю; такъ въ 1616 и 1617 г. они напали съ успѣхомъ на Синопъ, Кафу и Трѣбизондъ. (Рукопись въ Исаполитанской Національной библіотекѣ, Ms. I, J., —Nuevo Tratado de Turquia con una Description del sitio y ciudad de Constantinopla etc. Compuestos por D. Otavio Sapiencia clerigo etc. Dedicando a la Magestad del Rey catolico don Felipe III. Anno 1622, capitulo XXIII, De los Roxos vassallos de Polonia y su valor. Сообщено намъ г. Штейнманомъ). Здѣсь упоминается, очевидно, о походѣ Сагайдачнаго, который прежде относили къ 1616 г. но который Максимовичъ, какъ теперь оказывается, невѣрно отнесъ къ 1606 г.— Въ 1621 г. во время похода султана Османа II къ Дунаю,—турецкіе начальники наловили на Чорномъ морѣ много козаковъ (одинъ 18 чаекъ у Очакова, другой 200 козаковъ въ морѣ, третій у Кафы 300 козаковъ) которые были казнены въ присутствіи султана; самъ онъ стрѣлялъ по казакамъ (см. выше въ примѣч. къ пѣснѣ о Байдѣ) и велѣлъ посолить головы козацкія для отсылки въ Константинополь (Hammer, Geschichte, IV, 526—528). Въ 1622 г. султанъ принялъ съ большими почестями Редмебашу, который привелъ 18 чаекъ и 500 козаковъ, захваченныхъ имъ на Чорномъ морѣ,—гдѣ казаки въ теченіи 10 лѣтъ грабили турецкіе берега (Hammer, IV 565).

Въ 1624 г., 21 Іюля казаки напали на самый Босфоръ. Вотъ какъ описываетъ это нападеніе Гаммеръ по показаніямъ

современниковъ, христианъ и турокъ: «козаки появились на 150 длинныхъ быстро несущихся на парусахъ и на веслахъ лодокъ (чайки) съ 10 веслами на каждомъ боку, по два гребца на весло, и кромѣ того съ 50 хорошо вооруженныхъ ружьями и саблями воиновъ;—лодки имѣли одинаково устроенныя корму и носъ и переносныя кормила, такъ что могли не поварачиваясь, плыть впередъ и назадъ. Козаки опустошили европейскій берегъ, сожгли Буюкдере, Ленивѣ и Сдегну; отъ 400 до 500 судовъ, большихъ и малыхъ выбѣжало изъ гавани Константинополя, чтобъ помѣшать имъ проникнуть далѣе. Большая цѣпь, сохранявшаяся со времени взятія Константинополя, когда она запирала гавань, была послана къ слѣсарямъ Босфора, чтобъ заперли гавань; десять тысячъ вооруженныхъ побѣжали изъ города по берегамъ Босфора, чтобъ охранить ихъ отъ дальнѣйшей высадки и опустошенія. Флотъ козацкій стоялъ спокойно цѣлый день полумѣсяцемъ посреди канала; съ заходомъ солнца онъ отплывъ, нагруженный добычею, въ Черное море. Черезъ нѣсколько дней козаки воротились въ большемъ числѣ, но только къ началу Босфора, сожгли маякъ и возвратились къ своимъ берегамъ, съ добычею и сознаниемъ, что потревожили Османское царство въ его столицѣ». (Hammer, V, 43—45). Кошевой Сирко въ грамотѣ къ хану крымскому отъ 1675 г. говоритъ о набѣгѣ подъ Константинополь въ 1629 г.,— и кромѣ того упоминаетъ морскіе походы Самуила Кошки до 1575 г., въ 1609 г. набѣгъ Сагайдачнаго на Крымъ челнами и взятіе Кафы, въ 1621 г. взятіе кораблей и каторгъ турецкихъ Б. Хмельницкимъ, въ 1633 г. нападеніе Сулимы на Азовъ моремъ. Разумѣется, годы, которые приводитъ Сирко—только приблизительно вѣрны. (Величко, Лѣтопись, II 380—81).

Въ 1639 г. 700 козаковъ на 35 чайкахъ появились на Восточномъ берегу моря, за Тамавью у Чочука; начальникъ арсенала турецкаго (Кіаја), Піале съ 40 галерами и намѣстникъ Кафы (беглербегъ—князь вязыей) сначала загнали ихъ въ устье Кубани, заперли выходъ укрѣпленіями; послѣ нѣсколько дневной битвы, козаки были большею частію перебиты;

250 было взято и съ 30 чайками доставлено въ Константинополь. Едва побѣдитель воротился въ столицу, какъ получилось извѣстіе, что опять 10 чаекъ появилось въ томъ же мѣстѣ, на Черномъ морѣ. Ціале воротился, укрѣпиль Очаковъ, нашель 10 чаекъ у острова Тонтеры (Тендры), съ плѣнными, между которыми были женщины и дѣти,—и отвель ихъ въ Константинополь. (Hammer, V, 269—270).

Способъ постройки запорожскихъ чаекъ—традиціонный на Черномъ морѣ: еще Тацитъ, описывая походы Повтскаго бунтовщика Аницета, который по смерти Вителія розорилъ Трапезунтъ,—говоритъ: «варвары развѣзжали дерзю въ сдѣланныхъ на скоро лодкахъ, называемыхъ сапагае (перс. кемеръ) съ выпуклыми боками, широкимъ кузовомъ, сбитымъ безъ всякой мѣдной или желѣзной связки; когда море бурно, они увеличиваютъ высоту бортовъ лодокъ досками, сообразно поднятію волнъ, пока совсѣмъ не закроютъ лодки,—какъ крышею; такъ крутятся они среди волнъ, имѣя одинаковыя кормы и носы, и кормило переносное,—такъ, что имъ вольно и безопасно нападать впередъ и назадъ.»—Histor., III, 47.

Похожія суда сдѣлалъ наскоро и Германикъ на сѣверномъ морѣ. Tac. Ann., II, 6. По всей вѣроятности, таковы были суда болгаръ, нападавшихъ на Константинополь, и русовъ,—которые съ Аскольдомъ подошли въ Византію на 200 лодкахъ, какъ послѣ ихъ потомки съ большимъ успѣхомъ на 150 чайкахъ. Изяславъ Мстиславичъ, когда придумалъ сдѣлать двѣ кормы на судахъ, на которыхъ онъ сражался съ Юріемъ Долгорукимъ на Днѣпрѣ, только возстановилъ старую конструкцію черноморскихъ судовъ, устроивъ суда, очень похожія на суда Аницета; Ипатская лѣтопись описываетъ ихъ такъ: бѣ бо исхитрилъ Изяславъ лоды дивно: бѣша въ нихъ гребци невидимо, токмо весла видити, а чловѣкъ башеть не видити; бяхуть бо лоды покрыты досками, и борци стояще горѣ въ броняхъ и стрѣляюще, а кормника два бѣста: единъ на носѣ, а другій на кормѣ, каможе хотяхуть, тамо пойдяхуть, не обращающе лодий». (годъ 1151 г. Изд. 1871 г.

293). Описаніе набѣговъ запорожскихъ по морю на чайкахъ находимъ у Боплана (Descript d'Ukraine, 23—24, 55—61).

«Нѣсколько пониже рѣки Чертомлыка козаки запорожскіе собирались на островъ, среди Днѣпра находящійся, окруженный многими другими островами, покрытыми высокимъ камышемъ, гдѣ не одна галера турецкая погибла, преслѣдуя ихъ отъ Чернаго моря: галеры, попадая въ сей лабиринтъ, лишались возможности выйти изъ него, между тѣмъ, какъ козаки наносили непріятелю чувствительный вредъ подъ прикрытіемъ тростника. Главный островъ вмѣщаль въ себѣ войсковую скарбницу: тутъ скрывали днѣпровитяне свои орудія, деньги, добычу. Каждый козакъ имѣлъ особый уголокъ; тутъ строили они и лодки. Дно ихъ состояло изъ одной выдолбленной липы или ивы, въ которой прибывались доски въ вышину на 12, а въ длину на 60 футовъ. Онѣ были безъ палубы съ двумя рулями и съ мачтою. Толстыя камышевыя веревки, простиравшіяся по сторонамъ во всю длину и укрѣпленныя другими веревками изъ коры липоваго и боярышникововаго дерева, облитыя смолою препятствовали лодкѣ погружаться, когда она наполнялась водою. На мачтѣ находился парусъ, весьма дурно сдѣланный, который они употребляли только въ хорошую погоду, предпочитая при сильномъ вѣтрѣ дѣйствовать веслами: ихъ было отъ 20 до 30 у каждой лодки. Козаки столь проворно умѣли разсѣвать ими воду, что опереживали галеры турецкія, идущія на греблѣ».

«Запорожцы пускались обыкновенно въ море осенью. Въ каждой лодкѣ садилось отъ 50 до 70 человекъ съ оружіемъ и съ запасомъ какъ соленой рыбы, такъ и прѣсной воды.

«Лишь только турецкія галеры, стоявшія у Очакова, усматривали на морѣ запорожцевъ, немедленно дѣлалась тревога, достигавшая до самого Константинополя, откуда отправлялись гонцы во всѣ прибрежныя мѣста Анатоліи, Романіи, Булгаріи для предостереженія тамошнихъ жителей, но козаки упреждали обыкновенно гонцовъ и въ тридцать шесть или сорокъ часовъ достигали до Леванта. Тамъ выходили они на берегъ, каждый

съ ружьемъ, оставляя въ лодкѣ только по два человѣка, вооруженныхъ и два мальчика для охраненія; неожиданно нападали на города, брали оныя, разоряли до основанія, обращали въ пепель, простирали иногда опустошенія свои на цѣлую милю во внутренность этой страны».

«Встрѣчая турецкую галеру или корабль, поступали слѣдующимъ образомъ: лодки ихъ возвышались надъ водою не болѣе двухъ футовъ съ половиною, почему запорожцы усматривали корабль непріятельскій, прежде нежели сами были видимы. Тогда опускали они мачту, замѣчали подъ какимъ направленіемъ вѣтра они находятся и старались къ вечеру зайти такъ, чтобы солнце было имъ въ тылъ; потомъ за часъ до заходенія солнечнаго, они поспѣшно приближались къ галерѣ, или кораблю, разстояніемъ на милю, чтобы не терять его изъ вида; наконецъ, около полуночи, по данному знаку, быстро плыли къ непріятелю, находясь въ готовности къ сраженію: въ одно мгновеніе 80 или 100 лодокъ неожиданно нападали на невѣрныхъ, приводили ихъ въ величайшее смятеніе, устремлялись со всѣхъ сторонъ на корабль, брали его, грабили и потомъ потопляли вмѣстѣ съ людьми. Такъ сражались козаки. Еслибъ умѣли они управлять галерою, или кораблемъ, то не истребляли бы его, но искусство это было имъ неизвѣстно. Одержавъ верхъ надъ невѣрными, запорожцы отправлялись въ свою скарбницу для дѣлежа добычи, съ значительною иногда потереею въ людяхъ и лодкахъ, тонувшихъ въ морѣ. Они направляли плаваніе къ небольшому заливу, въ трехъ или четырехъ миляхъ на Востокъ отъ Очакова находящемся, гдѣ обрѣтается весьма низкая лощина, на коей бываетъ воды на $\frac{1}{2}$ фута и которая на разстояніи трехъ миль постепенно возвышается къ Днѣпру. Тамъ козаки числомъ отъ 200 до 300 человѣкъ, тащили на себѣ лодки одну за другою и менѣе чѣмъ въ два или три дня достигали благополучно Днѣпра, избѣгнувъ нападенія со стороны, галеръ Турецкихъ, стоявшихъ въ устьѣ при Очаквѣ».

«Дѣйствуя ночью съ успѣхомъ противъ невѣрныхъ, ко-

закі претерпѣвали днемъ сильное моражене; пушки раздробляли, потопляли лодки ихъ. Запорозцы оборонялись отчаянно, производили непрерывный огонь. Со всѣмъ тѣмъ орудія наносили имъ величайшій вредъ. Они теряли тогда двѣ трети людей; рѣдко оставалась у нихъ половина; искали спасенія на берегахъ, укрывались въ тростникѣ. За то, когда счастье благоприятствовало имъ, богатая добыча была наградою отважныхъ ихъ подвиговъ. Она состояла изъ испанскихъ реаловъ, арабскихъ цехиновъ, тканей, парчи, хлопчатой бумаги, шелковыхъ издѣлій и другихъ дорогихъ товаровъ. Почти тоже говорить и вышеупомянутый испанецъ.

45.

ПОВѢСТЬ САМУИЛА КОШКИ ИЗЪ ТУРЕЦКОЙ НЕВОЛИ.

(1599)

(Дума).

1. Ой із города із Трапезонта виступала галера,
Трѣма цвітами процвітана, малѣвана.
Ой першим цвітом процвітана
Златосіяніми кундяками ¹⁾ побивана;
5. А другим цвітом процвітана—
Гармитами арештована; ²⁾
Третім цвітом процвітана—
Турецькою білою габою покровена.
То в тій галері Алкан-Паша,
10. Трапезонськеє князя гуляе;
Избранного люду собі має:

¹⁾ Лентами.

²⁾ Отъ нѣя. містер.

- Сімсот Турків, яничар чотириста;
Та бідного невольника півчвартаста
Без старшини військової.
15. Первий старший між ними пробуває
Кішка Самійло, гетьман Запорозський;
Другий—Марко Рудий,
Суддя військовий;
Третій—Мусій Грач.
20. Військовий трубач;
Четвертий—Лях-Бутурлак,
Ключник галерський,
Сотник Переяславський,
Недовірок християнський,
25. Що був тридцять літ у неволі,
Двадцять-чотирі як став на волі,
Потурчився, побусурманився,
Для панства великого,
Для лакомства нещастного!
30. В тій галері од пристані далеко одпускали,
Чорним морем далеко гуляли:
Проти Кефи города приставали,
Там собі великий та довгий опочинок мали.
То представиться Алкану-Пашаті
35. Трапезонському князаті, молодому паняті,
Сон дивен, барзо дивен, на почуд.
То Алкан-Паша,
Трапезонське князя
На турків-яничар, на бідних невольників покликає:
40. «Турки, важе, турки-яничари,
І ви, бідні невольники!
Которий би мог турчин-яничар сей сон одгадати,
Мог би єму три гради турецькі дарувати;
А которий би мог бідний невольник одгадати,
45. Мог би єму листи визволени писати,
Щоб не мог ніхто нігде зачіпати!»

- www.litsea.lt Турки зачували, нічого не сказали;
Бідні невольники, хоч добре знали,
Собі промовчали.
50. Тільки обізветься між турків Лях-Бутурлак,
Клюшний галерський,
Сотник Переяславський,
Недовірок християнський:
«Як же каже, Алкане-Пашо, твій сон одгадати,
55. Що ти не можеш нам повідати!»
— «Такий міні, небожята, сон приснився,
Бодай ніколи не явився!
Видиться: моя галера цвіткована, малёвана,
Стала вся обідрана, на пожарі спускана;
60. Видиться: мої турки-яничари
Стали всі в пень порубані;
А видиться: мої бідні невольники,
Которі були у неволі,
То всі стали по волі;
65. Видиться мене гетьман Кішка
На три часті ростяв,
В Чорне море пометав.....»
То скоро тее Лях-Бутурлак зачував,
К ёму словами промовляв:
70. «Алкане-Пашо, Трапезонський княжату,
Молодий паняту!
Сей тобі сон не буде ні мало зачіпати;
Скажи міні получче бідного невольника доглядати,
З ряду до ряду сажати
75. По два по три, старії кайдани і новії исправляти,
На руки, на ноги надівати;
Червоної таволги ¹⁾ по два дубці брати,
По шиях затинати,

¹⁾ Spirea.

- Кров християнську на землю проливати!»
80. Скоро то сее зачували,
Од пристані галеру далеко одпускали:
До города до Козлова,
До дівки Санджаківни на залети поспішали.
То до города Козлова прибували.
85. Дівка Санджаківна на зустрічу вихожає,
Алкана-Пашу в город Козлов зо всім війском затагає.
Алкана-Пашу за білу руку брала,
У світлиці-кам'яниці зазивала,
За білу скам'єю сажала,
90. Дорогими напитками наповала;
А військо серед ринку сажала.
То Алкан-Паша,
Трапезонськеє князя,
Не барзо дорогої напитки уживає,
95. Як до галери двох турчинів на-підслухи посилає:
Щоб не мог Лях-Бутурлак Кішки Самійла одмикати,
Упоруч себе сажати!
То скоро ся тиї два турчини до галери прибували.
То Кішка Самійло, гетьман Запорозський
100. Словами промсвляє:
«Ой Ляше-Бутурлаче, брате старесенький!
Колись і ти був в такій неволі, як ми тепера:
Добро нам учини,
Хоч нас старшину одомкни;
105. Хай би і ми у городі побували,
Панське весілля добре знали.»
Каже Лях-Бутурлак:
«Ой Кішко Самійлу, гетьмане Запорозський,
Батьку козацький!
110. Добро ти учини:
Віру християнську під нозі підтолчи,
Хрест на собі поламни!
Аще будеш віру християнську під нозі топтати,
- *

www.libbook.com.cn Будеш у нашого пана молодого за рідного брата пробувати!»

115. То скоро Кішка Самійло зачував,
Словами промовляв:
«Ой Ляше-Бутурлаче, сотнику Переяславській,
Недовірку християнській!
Бодай же ти того не дождав,
120. Щоб я віру християнську під носі топтав!
Хоч буду до смерті біду та неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську по-
кладати!
- Ваша віра погана,
Земля проклята!»
125. Скоро Лях-Бутурлак тее зачуває,
Кішку Самійла у щоку затинає.
«Ой, каже, Кішко Самійлу, гетьмане Запорозський!
Будеш ти мене в вірі християнській укортати,
Буду тебе паче всіх невольників доглядати,
130. Старії і новії кайдани направляти,
Ланцюгами за-поперег втрое буду тебе брати!»
То тиї два турчина тее зачували,
До Алкана-Паши прибували:
«Алкане-Пашо, Трапезонське князя!
135. Безпечно гуляй!
Доброго і вірного кляшницьа маеш:
Кішку Самійла в щоку затинає,
В турецьку віру ввертає!»
То Алкан-Паша,
140. Трапезонське князя
Великую радість мало:
По-полам дорогиї напитки розділяло,
Половину на галеру одсилало,
Половину з дівкою Санджаківною уживало.
145. Став Лях-Бутурлак дорогиї напитки пити-підпивати;
Стали умисли козацьку голову кляшницьа розбивати.

- «Господи! есть у мене що испити і исходити,
Тільки ні-з-кім об вірі християнській разговорити...»
До Кішки Самійла прибуває,
150. Поруч себе сажая,
Дорогого напитка метає,
По два по три, кубки в руки наливає.
То Кішка Самійло по два по три кубки в руки брав:
То в рукава, то в пазуху, скрізь хусту третю до
долу пускав.
155. Лях-Бутурлак по єдиному випивав:
То так напився,
Що з ніг звалився.
То Кішка Самійло та угадав:
Ляха-Бутурлака до ліжка вмісто дитяти спати влав;
160. Сам восьмідесят-чотирі ключи з-під голов виймав,
На п'яти чоловік по ключу давав:
«Козаки-панове! добре майте,
Один другого одмикайте,
Кайдани із ніг, із рук не видайте,
165. Полуночної години дожидайте!»
Тоді козаки один другого одмикали;
Кайдани із рук, із ніг не видали,
Полуночної години дожидали.
А Кішка Самійло чого-сь догадав,
170. За бідного невольника ланцюгами втрое себе приняв;
Полуночної години дожидав.
Стала полуночная година наступати,
Став Алкан-Паша з військом до галери прибувати.
То до галери прибував,
175. Словами промовляв:
«Ви, турки-яничари, по-маленьку ячіте,
Моєго вірного ключника не збудіте!
Сами же добре поміж рядами проходите,
Всякого чоловіка осматрайте!
180. Бо тепера він підгуляв,

- Щоби кому пільги не дав...»
То турки-яничари свічі у руки брали,
Поміж рядів проходили,
Всякого чоловіка осматряли....
185. Бог помог: за замок руками не приймали!
«Алкане-Пащо, безпечно почивай!
Доброго і вірного кляшника маєш:
Він бідного невольника з ряду до ряду посажав
По три, по два, старі кайдани посправляв;
190. А Кішку Самійла ланцюгами у трое приняв.»
Тоді турки-яничари у галеру вхожали,
Безпечно спати лягали;
А которі хмельні бували, на сон знемагали,
Коло пристані Козловської спати полягали.
195. Тоді Кішка Самійло полуночної години дождав:
Сам між козаків устав;
Кайдани із рук із ніг у Чорне море пороняв;
У галеру вхожає, козаків пробужає,
Шаблі булатні на вибір вибірає,
200. До козаків промовляє:
«Ви, панове молодці, кайданами не стучіте,
Ясини не учиніте,
Ні которого турчина въ галері не збудіте!...»
То козаки добре зачували:
205. Сами з себе кайдани скидали,
У Чорне море видали,
Ні одного турчина не збудили.
Тоді Кішка Самійло до козаків промовляє:
«Ви, козаки молодці! добре, братте, майте!»
210. Од города Козлова забігайте,
Турків-яничарів в пень рубайте,
Которих живцем у Чорне море бросайте!»
Тоді козаки од города Козлова забігали,
Турків-яничар в пень рубали,
215. Которих живих у Чорне море бросали.

А Кішка-Самойло Алкана-Пашу із ліжка взяв,
На три часті ростяв,

У Чорнеє море побросав
До козаків промовляв:

220. «Панове-молодці! добре дбайте,
Всіх у Чорнеє море бросайте,
Тільки Ляха-Бутурлака не рубайте
Между військом для порядку, за яризу військового,
зоставляйте!»

Тогді козаки добре мали:

225. Всіх Турків у Чорнеє море пометали
Тільки Ляха-Бутурлака не зрубали,—
Между військом, для порядку, за яризу військового,
зоставляли.

Тоді галеру од пристані одпускали,
Сами Чорним морем далеко гуляли.

230. Та ще у неділю, барзо рано-пораненьку
Не сива зозуля заковала,
Як дівка Санджавівна коло пристані похожала,
Та біли руки ламала, словами промовляла:
«Алкане-Пашо, Трапезонськеє князату,

235. На що ти на мене такеє великеє пересердие маеш,
Що од мене сёгодня барзо рано виїждяеш?
Когда би була од матері
Сорома и наруги приняла,
З тобою хоч єдину ноч переночувала!»

240. Скоро ся тое промовляли,
Галеру од пристані одпускали,
Сами Чорним морем далеко гуляли.
А ще у неділеньку
У полуденну годиноньку

245. Лях-Бутурлак од сна пробуждає,
По галері поглядає, що ни єдиного турчина на
галері немає.

Тогді Лях-Бутурлак із ліжка встає,

До Кішки Самійла прибуває, у ноги впадає;
«Ой Кішко Самійлу, гетьмане Запорозський,

250. Батько козацький!

Не будь же ти на мене,
Як я був на станці віка моєго на тебе!
Бог тобі допоможе неприятеля побідити,
Та не умітимеш у землю християнську входити!

255. Добре ти учився:

Половину козаків у окопи до опачин посади,
А половину у турецькеє дорогеє плаття наряди;
Бо ще будемо од города Козлова до города Ца-
реграда гуляти,
Будуть ізгорода Цареграда дванадцять галер вибігати,

260. Будуть Алкана-Пашу з дівкою Санджаківною

По залетах поздравляти:
То як будеш отвіт давати?...

Як Лях-Бутурлак научив,
Так Кішка Самійло, гетьман Запорозський учинив:

265. Половину козаків до опачин у окопи посадив,
А половину у турецькеє дорогеє плаття нарядив.
Стали од города Козлова до города Цареграда гуляти,
Стали із Цареграда дванадцять галер вибігати,
І галеру із гармати торкати,—

270. Стали Алкана-Пашу з дівкою Санджаківною

По залетах поздравляти.
То Лях-Бутурлак чогось догадав:
Сам на чердак виступав,
Турецьким біленьким завивалом махав;

275. Раз то мовить по-грецьки

У' друге по-турецьки;
Каже: «ви, турки-яничари, по маленьку, братце,
ячіте.

Од галери одвершіте;
Бо тепера він підгуляв, на упокої починає,

280. На покмілле внемоче,

- До вас не встане, голови не зведе.
Казав: як буду назад гуляти,
То не буду вашої молоді і по вік забувати!»
Тогді турки-яничари од галери одвертали,
285. До города Царєграда убігали:
Із двадцяти штук гармат грємали,
Яссу воздавали.
Тогді козаки собі добре дбали:
Сім штук гармат собі арештовали,
290. Яссу воздавали,
На Лиман-рїку іпадали,
Є Дніпру-Славути низенько укланяли:
«Хвалим Тя, Господи, і благодарим!
Були п'ятдесят-чотири годи у неволі,
295. А тепера чи не дасть нам' Бог хоть час по волі!»
А у Тендрові острові Семен Скалозуб
З війском на заставі стояв,
Та на тую галеру поглядав,
До козаків словами промовляв:
300. «Козаки, панове-молодці! що сия галера чи блудить
Чи світом нудить,
Чи много люду царського має,
Чи за великою добичью ганяє?
То ви добре майте:
305. По дві штук гармат набірайте,
Тую галеру з грозної гармати привітайте
Гостинця їй дайте!»
Тогді промовляли:
«Семене Скалозубе, гетьмане Запорозський,
310. Батьку козацький!
Десь ти сам боїшся
І нас козаків страшишся:
Єсть сия галера не блудить,
Ні світом нудить,
315. Ні много люду царського має,

Ні за великою добычю ганяє:
Се, може, є давній, бідний, невольник із неволі
утікає...»

—«Ви віри не доймайте,
Хоч по дві гармати набірайте:

320. Тую галеру із грозної гармати привітайте,
Гостинця їй дайте:

Як турки-яничари, то у пень рубайте,
А як бідний невольник, то помочі дайте!
Тогді козаки, як діти, не горазд починали,

325. По дві штуки гармат набірали:

Тую галеру із грозної гармати привітали,
Три доски у судні вибивали,
Води Дніпровської напускали.....
Тогді Кішка Самійло, гетьман Запорозький,

330. Чогось отгадав,

Сам на чердак виступав;
Червоні, хрещаті, давні корогви із кишені ви-
німав,

Роспустив,
До води похилив;

335. Сам низенько уклонив:

«Козаки, панове-молодці! сия галера не блудить,
Ні світом нудить,
Ні много люду царського має,
Ні за великою добычю ганяє:

340. Се єсть давній, бідний невольник

Кішка Самійло із неволі утікає;
Буди п'ятдесят-чотири годи у неволі,»
Тепер чи не дасть Бог хоч час на волі.
Тогді козаки у каюки скакали;

345. Тую галеру за малівани облавки брали,

Та на пристань стагали;
Од дуба до дуба
На Семена Скалозуба

Паёвали;

350. Тую галеру та на пристань стягали.
Тоді: златосинії киндяки—на козаки,
Златоглави—на отамани,
Турецькую білую габу—на козаки на біляки;
А галеру на пожар спускали.
355. А срібро, злато—на три часті паёвали:
Первую часть брали, на церкви накладали,
На Святого Межигорського Спаса,
На Трехтемировський монастир,
На Святу Січовую Покров давали,—
360. Которі давнім козацьким сварбом будовали,
Щоб за їх, вставаючи і лягаючи,
Милосердного Бога благали.
А другу часть по-між собою паёвали;
А третью часть брали,
365. Очеретами сідали,
Пили та гуляли,
Із семип'ядних пищалей гремали,
Кішку Самійла поздоровляли:
«Здоров, кажуть, здоров, Кішко Самійлу,
370. Гетьмане Запорозський!
Не загинув еси у неволі,
Не загинеш із нами козаками по волі!»
Правда, панове, полягла
Кішки Самійла голова,
375. В Києві—Каневі монастирі....
Слава не вмере, не поляже!
Буде слава славна:
Поміж козаками,
Поміж друззями,
380. Поміж рицарями,
Поміж добрими молодцями.
Утверди, Боже, люду царського
Народу християнського,

Війська Запорозького,
385. Донського,
З сиею чернью Дніпровою,
Низовою,
На многая літа
До конца віка!

(Лукашевичъ, Малороссійскія и Червононорусскія Нар. думы и пѣсни. 1836, 16—27.—Записана отъ слѣпаго бандуриста въ Полтавской губерніи: перепеч. и у Максим. Сборн. Укр. пѣсень 1849, 31 и слѣд.).

Это самая длинная и лучше другихъ сохранившаяся дума,—такъ какъ она была записана еще въ 30-е годы. Она можетъ дать понятіе, каково было богатство эпического творчества въ старой Малороссіи, утраченное теперь вслѣдствіе того, что слишкомъ поздно стали записывать его памятники.

Описаніе парадной галеры, каковымъ начинается дума, близко къ дѣйствительности. **Кадриги** турецкія имѣли по три паруса, и по два **тента**, которыми какъ палатками покрывалась галера (въ дождь обоеими). На простыхъ галерахъ они были изъ бѣлаго холста, но иногда нижній тентъ на кормѣ дѣлался изъ египетскаго, полосатаго,—бѣлый съ синимъ,—холста. Палатка на **баштардѣ**, или галерѣ **капудана-паши**, (больше кадриги, въ 26—36 скамей, 5—7 гребцовъ на каждой скамьѣ) дѣлалась изъ цѣтныхъ дорогихъ матерій, изъ золотистой, или изъ зеленаго съ краснымъ, или просто краснаго бархата, (могла быть и бѣлой абы). Пушекъ имѣла галера обыкновенно большихъ три и четыре меньшихъ; флаги были большею частію желтые и красные.—(Hammer, Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung, Wien, 1815 г., II, 282—285, Relazioni degli Ambasciatori Veneti al senato, Firenze, 1840, Serie III, Vol. 1., 140, 292). Снаружи суда турецкія часто разрисовывались яркими красками. (См. описаніе битвы въ з. Лепанто у Гаммера, Gesch. d. Osm. Reich., III, 594—595; ср. въ думѣ ст. 347).

О числѣ и родѣ обыкновеннаго экипажа галеръ турецкихъ говоритъ венеціанскій посолъ Дан. Де-Лудовизи: «на

(простой) галерѣ бываетъ людей 180—200, если туда не сажаютъ большаго числа янычаръ,—и до 150 гребцовъ, и отъ 30 до 40 *ghimigi*, т. е. свободныхъ моряковъ, 20 бомбандировъ, которымъ даетъ жалованье хозяинъ. (*Relazioni degli Ambasciatori Veneti, Serie III, Vol. 1, 68*). Янычаръ, какъ говорятъ другіе послы венеціанскіе, на галерахъ бываетъ обыкновенно 20—40. (*ibid., 140, 293—4*). Говоря о семи пушкахъ на галерѣ, дума называетъ приблизительно обычное число пушекъ на большой галерѣ, баштардѣ. И общее число вмѣстимости галеры, описанное думой, (700+400) близко къ дѣйствительной вмѣстимости большой турецкой военной галеры. Такъ флотъ, посланный Магометомъ II въ 1475 г. для завоеванія генуезскихъ колоній на берегу Чернаго моря имѣлъ 40,000 войска на 300 карабляхъ, т. е. по 1330 на каждый. (*Hammer, Gesch. d. Osm. R., II, 139*). По всему этому видно, что дума возникла среди людей, имѣвшихъ близкое знакомство съ турецкими галерами.

На сколько реально описываетъ наша дума положеніе невольниковъ-гребцовъ на галерахъ, можно видѣть изъ сопоставленія словъ думы съ слѣдующимъ описаніемъ галеры и галерниковъ въ сочиненіи Loiseleur—*Les crimes et les peines dans l'antiquité et dans les temps modernes*, (Paris, 1863 г., стр. 257):

«Это было первобытное латинское судно вродѣ того, какое можно видѣть на колоннѣ Траяна; вѣка внесли въ него мало усовершенствованій. Вообразите себѣ плоское, длинное, очень узкое, очень низкое двухмачтовое судно, длиною почти 50 метровъ, на 10 метровъ ширины, идущее въ одно время на веслахъ и на парусахъ. Гребцы, въ числѣ около 300, (въ думѣ півчвартаста, т. е. 350) сидѣли прикованные на 25 или 30 скамьяхъ, пересѣкавшихъ и заграждавшихъ палубу на половину съ лѣвой, на половину съ правой староны. Пять или шесть гребцовъ на каждой скамьѣ, приводили въ движеніе одно весло, которое опиралось на подставку, торчащую сверхъ палубы. Лѣвыя скамьи отдѣлялись отъ правыхъ проходомъ,—

увидимъ въ мѣстѣ, служащимъ для перехода съ задней части въ переднюю. Въ этомъ проходѣ, болѣе возвышенномъ, нежели скамьи, прогуливался галерный приставъ, съ вѣнцомъ въ рукѣ, урвавля невольниками, прикованными подъ его ногами.

«Волны постоянно хлестали галерныхъ невольниковъ, прикованныхъ къ очень низкой палубѣ и обнаженныхъ во всякую погоду, до пояса. Спали и ѣли они по смѣнамъ, не оставляя своихъ скамей и не останавливая хода галеры. Они не знали никакого отдыха, даже въ праздники,—не имѣя никогда права протянуться, перемѣнить мѣсто, убѣжать на минуту отъ этой холодной скамьи. Единственно возможный отдыхъ былъ тогда, когда корабль входилъ въ гавань для поправки или для того, чтобы запастись съѣстными припасами. Тогда позволялось нѣсколькимъ каторжникамъ, не всѣмъ безъ различія, но привилегированнымъ, дворянамъ,—потому что въ числѣ галерныхъ невольниковъ были и дворяне,—работать въ гавани надъ земляными и очистительными работами.» (Ср. послѣднія слова съ 103—105 стихъ думы). Авторъ описываетъ французскія галеры XVI—XVII в., но вездѣ галеры были содержимы по одному образцу. Сами турки строили ихъ по образцу византійскихъ и итальянскихъ, развѣ нѣсколько меньшія по объѣму, чѣмъ описываемыя у французскаго автора. У итальянцевъ плѣнники-мусульмане содержались также, какъ у турокъ христіане: только они еще сковывались вмѣстѣ съ преступниками, такъ что между двумя турками было по одному преступнику. (*La pena dei lavori forzati. Genova, 1851 г., 1, 3, 15, прим. 4*). Христіанскія правительства покупали у мальтійцевъ и венеціанскихъ керсаровъ плѣнныхъ турокъ, покупали у турокъ и плѣнныхъ христіанъ, взятыхъ турками на окраинахъ Польши и Руси. (*Loiseleur, op. cit. стр. 256—257*).

Какъ далеко попадали русскіе люди, благодаря плѣненію татарами и службѣ на галерахъ турецкихъ, видно изъ грамоты короля польскаго Сигизмунда III отъ 1599 г. Литовскимъ городовымъ и пограничнымъ урядникомъ о свобод-

номъ пропускъ въ Московское государство «подданныхъ князя великаго Московскаго трехъ человекъ,» — которыя «на имя: Михайло Омеляновъ зъ земли Казанской отъ замку Чобоксарина, Иванъ Яковлевъ съ Московской же земли съ подь города Каширы, Иванъ Григорьевъ съ Московской же земли съ города Дѣдилова, будучи пойманы, черезъ сколько годовъ въ неволи на галерахъ непріятели крыжа святого Турецкихъ zostавали, а теперь, съ презрѣнья Божого, часовъ недавныхъ, черазъ жолнѣрство короля его милости Гишпаньского зъ неволи Турецкой вызволены будучи, зъ ласки короля его милости Гишпаньского до земли Московской добровольнѣ пущены суть (якожь и свѣдѣтствомъ слухнымъ вывелися).— (Акты Зап. Россіи, т. IV, стр. 195).—

Янычары, какъ извѣстно, былъ корпусъ войскъ, составлявшійся изъ христіанскихъ мальчиговъ, получавшихъ спеціальное воспитаніе. Каждый полководецъ, возвращаясь изъ похода, вмѣнялъ себѣ въ особую обязанность доставить нѣсколько такихъ «дѣтей султана.» Частые набѣги татаръ на Русь доставляли много русскихъ дѣтей въ число янычаръ. Михалонъ Литвинъ говоритъ объ этомъ нѣсколько преувеличенно или въ общихъ выраженіяхъ: «всѣ министры этихъ тирановъ, еянухи, секретари и прочіе чиновники, и ихъ особенное войско, янычары, съ дѣтства обучающіеся военному искуству и военной дисциплинѣ, изъ коихъ избираются вожди и бароны, всѣ происходятъ изъ нашей крови. (Mich., Litvin. Op. cit. p. 23). Но и изъ иностранныхъ показаній видно, что русскихъ было не мало между янычарами. Такъ французскій писатель XVI в. говоритъ: есть много жирныхъ и богатыхъ купцовъ, которые покупаютъ (красивыхъ молодыхъ рабовъ) на Черномъ морѣ, гдѣ они находятъ мингрельцевъ, черкесовъ, московитовъ, русскихъ (малороссовъ), литовцевъ (бѣлороссовъ)..... Султанъ отправляетъ ихъ, женскій полъ въ сераль,..... мужескій, самыхъ красивыхъ, удерживаетъ въ сералѣ, при себѣ, другихъ же отсылаетъ въ другія мѣста, какъ: въ Галату, Магнезію, Адрианополь, Брюссу. (La tierce partie des orientales Histoires etc.

par Guillaume Postel cosmopolite, à Poitiers, 1560, p. 18). Ранке, по донесеніямъ венеціанцевъ, говоритъ, что между янычарами были: поляки, чехи, русскіе, итальянцы, нѣмцы. (Fürsten und Völker von Süd-Europa im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert. Berl., 1837, I, 9).

Уже въ думѣ «плачь невольниковъ на турецкой каторгѣ,» мы встрѣчались съ «пашею—недовѣркомъ христіанскимъ» — ренегатомъ, который понимаетъ русскую рѣчь. Въ настоящей думѣ мы имѣемъ сотника Ляхъ-Бутурлака, который потурчился, побусурманился, — но терпѣвъ «много лѣтъ неволи. Ренегаты христіанскіе у турокъ приобрѣли себѣ громкую извѣстность между прочимъ жестокимъ обращеніемъ съ христіанами. Такъ хозяинъ Сервантеса, — которому достался великій цоэтъ, попавшись въ плѣнъ въ 1575 г., знаменитый корсаръ арнаутъ Мами былъ ренегатъ; дей Алжира, который купилъ потомъ Сервантеса, былъ тоже ренегатъ, — и оба обращались съ страшной жестокостью съ христіанскими плѣнными. (Vida de Miguel de Cervantes въ изд. сочиненій, Paris, Jose René Masson, I, 22—23, pruebas de la vida, 327—333). Вообще, какъ біографія Сервантеса, такъ и повѣсть плѣнника, занимающая 39—41 главы Домъ-Кихота, заключаютъ въ себѣ много подробностей однородныхъ съ тѣми, какія находимъ въ нашихъ думкахъ о турецкой неволѣ. Между прочимъ тамъ мы встрѣчаемъ и типы ренегатовъ, то ожесточенныхъ, какъ паша въ «Плачѣ», то полюбившихся, какъ Ляхъ-Бутурлакъ и т. п. Посоль венеціанскій Тревизиано, отъ 1554 г., описывая флотъ турецкій, говоритъ о многихъ изъ служащихъ, «бѣдныхъ рабахъ, которые дѣлаются турками, не стерпѣвши битья и голода, ни постоянныхъ угрозъ смерти.» (Relazioni, Ser. III, Vol. I, 143). Изъ такихъ — Ляхъ-Бутурлакъ, — который, пребывъ долго въ неволѣ, потурчился, и сталъ «влюбленнымъ галерскимъ.» Это, вѣроятно, та должность смотрителя за порядкомъ на галерѣ, которую венеціанецъ Барберо называетъ *ragolo* (*quello che sorrintende alla barca e la regola*), — четвертое лице въ ряду свободныхъ чиновниковъ на галерѣ, (Relazioni, vol. cit., 293)

Въ письменной исторіи извѣстно нѣсколько примѣровъ ренегатовъ русскихъ и польскихъ, изъ которыхъ иные занимали и высокое положеніе: такъ въ хроникѣ Іоак. Бѣльскаго говорится, что въ 1595 г. турки прислали для переговоровъ съ поляками потурчившагося козака (Joach. Bielskiego—*Dalszy ciąg Kroniki Polskiej*, стр. 246). Въ царствованіе Сулеймана Великолѣпнаго (1520—1566) и Селима II (1566—1574) т. е. въ эпоху наибольшаго могущества турокъ, почти всѣ высшіе чиновники были ренегаты. Въ то время изъ русскихъ ренегатовъ извѣстны: Гассанъ-Паша, намѣстникъ Іемена, и евнухъ Джаферъ-Паша,—по всей вѣроятности южноруссы. (Hammer, *Gesch. d. Osm. Reiches*, III, 614). Позже извѣстенъ польскій ренегатъ Бобовскій, написавшій сочиненіе о Турціи, (Hammer, *G. d. O. R.*, V, 492) и въ началѣ XVIII в. (1703 г.) очень жадный великій визирь Ахмедъ, родомъ русскій (Hammer, *op. cit.*, VII, 95). Вообще же въ ряду высшихъ чиновниковъ турецкихъ, сравнительно съ другими націями, встрѣчаемъ не много русскихъ. Больше всего было грековъ.

Алепанъ-Паша изображается въ нашей думѣ недалекимъ, но однакожъ жестокимъ къ христіанамъ человѣкомъ. Это одинъ изъ обычныхъ типовъ въ турецкой администраціи. Венеціанецъ Де Лудовизи (въ 1534 г.) описываетъ начальника флота турецкаго (*il capitano di mare*) въ такихъ словахъ: «онъ мало опытенъ въ морскомъ дѣлѣ,—въ которомъ не имѣлъ практики, и однакожъ его слушаютъ больше, чѣмъ кого другого,.... онъ требуетъ, чтобъ всякое его приказаніе исполнялось, и хочетъ быть всѣмъ признаваемъ старшимъ. Онъ мало вѣжливъ и сдержанъ на слово, желченъ или, лучше сказать, неистовъ; такъ что нѣтъ человѣка, какъ бы друженъ съ нимъ кто ни былъ, чтобъ могъ говорить съ нимъ, когда онъ только что вспылить ¹⁾. Онъ легковѣренъ и какъ

¹⁾ È poco cortese e poco riservato nel parlare, collerico e, per dir meglio, furioso, in tanto che non è uomo, per amico che gli sia, che nei primi impeti gli possa parlare.

только скажетъ слово, —хочетъ навязать свое мнѣніе, —и съ большимъ трудомъ отказывается отъ него. Зѣдень, какъ всѣ турки, —отчего происходитъ, что *subassі* въ Перѣ и его чиновники поднимають ежедневно новыя придирки и новыя притѣсненія жителямъ Перы, которыя улаживаются деньгами и подарками. Послѣдній мусульманинъ у него вѣчно правъ передъ христіаниномъ; —онъ говоритъ, что мусульманинъ никогда не скажетъ того, чего не было; такъ что вообще, чтобъ имѣть дѣло съ нимъ, надо много ловкости и счастья.» (*Relazioni*, vol. cit, 70). **Санджакъ** —по тур. знамя, потомъ начальникъ ополченія, собирающагося къ знамени, губернаторъ. Нѣсколько **киличей**, (сабля, ленъ, уѣздъ) составляютъ **санджакъ**, а нѣсколько санджаковъ —**эйялетъ** —наместничество. (*Hammer, Des Osm. Reiches Staatsverfass. und Staatsverw.* I, 86, 338, II, 249). Трапезунтъ —резиденція пашы, начальника эйялета. (*Hammer, op. cit.*, II, 259). Алканъ Паша, начальникъ эйялета Трапезундскаго пріѣхалъ, значитъ, въ дочери губернатора козловскаго (дівка - Санджаківка). Малорусскіе кобзари, быть можетъ, изобразили «дівку-Санджаківку» слишкомъ по подобію своихъ женщинъ, —но знатныя турчанки, да еще въ провинціи, могли позволять себѣ большую свободу, чѣмъ какаѣ обыкновенно полагалась по мусульманскому этикету. Въ Крыму же и туземныя женщины пользовались относительною независимостію, такъ какъ получали отдѣльное имущество отъ родителей. (*Хартахай, Историческая судьба крымскихъ татаръ, Вѣстникъ Европы* 1866, II, 209, 233. 1867, II, 148). См. также дальше, примѣч. къ пѣснѣ объ Иванѣ Богуславцѣ.—

Въ ст. 321, 327 упоминается о пушкахъ на козацкомъ суднѣ: ихъ двѣ. По стольку пушекъ было на судахъ, съ какими Стенька Разинъ напалъ на Персію по Каспійскому морю. (*Діаконенко. Путеш. Шардена въ Персію, Универс. Изв. (Кіевскія)* 1874, № 9, 17). Конечно, у донцовъ и запорожцевъ былъ одинъ родъ строенія и вооруженія судовъ. Въ ст. 334 Копка вынимаетъ хоругвь, которую берегъ въ

неволь. У запорожцевъ были значки куренные и полковые. (Скальковскій. Исторія Нов. Сѣчи, I, 95, 99).

Кромѣ богатства и реальности бытовыхъ подробностей дума о Сам. Кошкѣ замѣчательна и значительно для устной народной поэзіи точностію біографически-хронологическихъ данныхъ. О Самойлѣ Кошкѣ вспоминалъ запорожскій Кошевой Ивапъ Сирко въ письмѣ въ крымскому хану въ 1675 г., говоря: «Самуилъ Кошка отаманъ, чили гетманъ кошовій воевалъ по Чорномъ морю; по немъ року 1575 Богданко съ козаками Крымъ воевалъ.» (Величко, Лѣтопись, II, 380). Значить, Кошка былъ кошевымъ раньше 1575 г. Послѣ этого времени мы встрѣчаемъ перерывъ въ извѣстіяхъ о немъ до 1600 г. Въ это время, вѣроятно, онъ былъ въ плѣну турецкомъ. О плѣнѣ его упоминаетъ одна изъ лѣтописей, изданныхъ г. Н. Бѣлозерскимъ,—говоря: «были гетманами запорожскими: Кошка, котораго турки живого взяли, а по немъ Бородавеа.» (Лѣтописи Н. Б., стр. 56). Въ изданіи: *Listy Stanisława Żółkiewskiego 1574—1620*. (Krakow. 1868) помѣщены шесть писемъ Самуила Кошки, изъ которыхъ видно, что онъ былъ опять кошевымъ запорожскимъ съ половины 1600 по 1602 г. и участвовалъ въ походахъ Замоискаго въ Молдавію въ 1600 г. и въ Ливонію въ 1601—1602. На обратномъ пути изъ этого похода Кошка умеръ, такъ какъ письмо изъ табора козацкаго, возвращавшагося изъ похода, отъ 24 Марта 1602 г. подписано новымъ кошовымъ—Гавриломъ Крутневичемъ. (*Listy* и пр. стр. 107—117) Объ участіи Кошки въ ливонскомъ походѣ упоминаетъ и Гейденштейнъ (*Dzieje Polskie*, т. II, 448) который называетъ его Костка. Грабянка называетъ его, по полѣсскому выговору, Кушка,—Лѣтопись, 25; такъ пишетъ за Грабянкой Максимовичъ,—но Лукашевичъ, записавшій думу въ Полтавинѣ пишетъ, по полтавско-украинскому выговору, Кишка; видно, что герой думы происходилъ изъ волынско-полѣскаго края, гдѣ украинскому і, образовавшемуся изъ о, отвѣчаетъ звукъ средній между о и у.

Дума представляетъ возвратъ Кошки изъ плѣна при

*

вышеоми Семенъ Скалозубъ, котораго зоветь гетманомъ запорожскимъ. Три лѣтописи (Самовидецъ и двѣ, изданныя г. Бѣлозерскимъ) упоминають о гетманѣ Скалозубѣ, убитомъ въ морскомъ сраженіи съ турками, но ставятъ его гетманство *т. е.* вѣрнѣе, атаманство, врядли хронологически точно, а имѣнно раньше Косинскаго, котораго они ставятъ въ 1593 г. (на дѣлѣ онъ былъ—гетманомъ съ начала 1592 г.). (Самовид. 3, Лѣтоп. Н. В. III, 130). Изъ письма кошевого Тихона Байбузы въ концѣ 1598 г. видно, что въ то время Скалозубъ былъ есауломъ, а въ половинѣ 1600 запорожцы пишутъ нисемъ въ Замойскому безъ кошевого. (Listy Żołk. 88, 104). Очевидно, что Скалозубъ могъ быть выбранъ кошовымъ на новый годъ (какъ обыкновенно бывало у запорожцевъ) 1599. Въ этомъ году должно быть, и возвратился Кошка изъ плѣна и былъ, по смерти Скалозуба, выбранъ кошовымъ. Значить, Кошка пробылъ въ плѣну если и не 54 года, какъ говоритъ дума, то не менѣе 25 лѣтъ. (Число 54 составлено изъ двухъ эпическихъ чиселъ—30 и 24.)—Островъ Тендра, оволо котораго, по думѣ, встрѣчается Кошка съ Скалозубомъ, —былъ обычною стоянкою запорожцевъ. См. выше примѣч. въ думѣ о бурѣ на Черномъ морѣ и тамъ же указ. мѣсто Гаммера.

О другихъ лицахъ, упоминаемыхъ въ думѣ, —свѣдѣній нѣтъ.

Отдѣленіе козаками части добычи на «Січову Покрову, Трахтеміровскій монастырь и Межигорского Спаса»—было въ обычаяхъ времени въ XVI—XVII в. Когда была основана церковь Покровы въ Сичи, —мы не знаемъ, но если Запорожье въ 1569 г. было уже постояннымъ мѣстомъ жительства козаковъ (Архивъ Юго-зап. Россіи, Ч. III, т. I, 4 и слѣд.), то, конечно, въ концѣ XVI в. уже тамъ была и церковь. Трахтеміровскій монастырь, по извѣстіямъ, которыми пользовался Максимовичъ (Скасаніе о межигорскомъ монастырѣ, Кіевъ, 1865 г., 29) былъ уже съ 1576 г. запорожскимъ монастыремъ; онъ находился въ цвѣтущемъ состояніи въ первой четверти XVII в. Послѣ опустошенія этого монастыря въ эпоху польско-козацкихъ

войнъ, запорожцы обратились къ Межигорскому монастырю, въ парафію къ которому они хлопотали быть приписанными отъ 1672 до 1683 г. (Максим., ор. cit, 29). Впрочемъ и раньше Межигорскій монастырь слылъ козацѣямъ (Львовская Лѣтопись подъ 1630 г.).

Въ ст. 358—370 отразились тѣ обычаи, которые при полной организаціи Сичи въ XVII в. отправлялись послѣ удачнаго набѣга на мусульманъ: Такъ, воротившись изъ Крыму въ 1651 г. кошевой запорожскій Сирко, «зблизившись до Сѣчи, все войско здобычами и корыстями Крымскими подуванилъ. Прибывши тежъ въ Сѣчь Запорожскую первѣе отдалъ хвалу Богу Всесилному, помощнику своему, и молебное Пресвятой Дѣви Богородици со всѣмъ войскомъ благодарствіе; потомъ зъ скотовъ и овецъ Крымскихъ (якихъ было до осимнадцати тысячъ) на всѣ куренѣ сѣчотіе доволную учинивши башловку, учинилъ заразъ и генералний со всѣмъ войскомъ въ Сѣчи банкетъ, который онъ и войско, по всѣхъ куреняхъ черезъ два дня отправуючи, зъ непрестаннихъ арматнихъ и мушкетнихъ тѣшилса громовъ». (Лѣтопись Сам. Велички, Кіевъ, 1851, II, 377; ср. выше выдержку изъ Боплана въ примѣч. къ думѣ о бурѣ на Чорн. морѣ.)

Въ финалѣ думы любопытно упоминаніе и «войска Донского», — свидѣтельствующее о симпатіяхъ между козаками запорожско-малороссійскими и великоруссами-донцами.

Въ теченіе XVI в. отношенія между козаками донскими, подвигавшимися къ югу изъ предѣловъ рязанскихъ и козаками днѣпровскими были настолько близки, на сколько то позволяли разстоянія и зависимость однихъ отъ Московскаго государства, другихъ отъ Литовско-Польскаго. Уже въ 1546 г. московскій воевода въ Путивлѣ писалъ Великому князю Василю III: «нынѣ, Государь, казаковъ на Полѣ много и Черкасцевъ и Кіянъ и твоихъ Государевыхъ; вышди, государь, на поле изъ всѣхъ украинъ. (Истор. описаніе земли Войска Донскаго. изд. Войсков. Статист. Комит. Новочеркасск. 1869, 4). Въ 1558 г. вождь днѣпровскихъ козаковъ Дм. Вишневецкій

съ донскими козаками разбилъ крымцевъ,—въ то время, когда московский воевода Адашевъ съ помощью днѣпровскихъ козаковъ вторгся въ Крымъ по Днѣпру. (Тамже, 19). Въ 1588 г. часть днѣпровскихъ козаковъ, предводимое атаманомъ Матвѣемъ Федоровымъ поселилася на сѣверномъ Донцѣ и оттуда нападала на посады Азова. (тамже, 68). Вообще днѣпровскіе козаки, называемые у татаръ и москвичей черкасами (ногайцы называли даже польскаго короля черкасскимъ царемъ) часто нападали на Азовъ; наоборотъ донцы—дѣлали набѣги до Очакова и Аккермана (тамже, 89, примѣч. 212, 62, 58—грамота о Данилѣ, Мишкиномъ сынѣ, Черкашенинѣ который былъ уважаемое лицо у донцовъ, 20). То и другое козаки могли дѣлать только при взаимной помощи.

Ст. 27—29 ср. дальше въ думѣ о Марусѣ Вогуславкѣ со ст. 85—87, вар. А., ст. 77—79 ср. выше въ думѣ Плачъ невольниковъ на каторгѣ со ст. 19—20 вар. А.

46.

МАРУСЯ ВОГУСЛАВКА

освобождаетъ козаковъ изъ турецкой неволи.

(Дума).

1. Що на Чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця камяная.
Що у тій-то темниці пробувало сім-сот козаків,
5. Бідних невольників.
То вже тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного в вічі собі не видають.
То до їх дівка бранка,
Маруся, попівна Боґуславка,
10. Прихождає,
Словами промовляє:
«Гей козаки,

Ви, бідні невольники!

Угадайте, що в нашій землі Християнській за день
тепера?»

15. Що тоді бідні невольники зачували,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку
По річах познавали,
Словами промовляли:
20. «Гей дівко бранко,
Марусю, попівно Богуславко?
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі Християнській за день тепера?
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
25. Божого світу, сонця праведнаго у вічі собі не видаем.
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі Християнській за день тепера»
Тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
30. Тее зачуває,
До козаків словами промовляє:
«Ой козаки,
Ви, бідні невольники!
Що сёгодня у нашій землі Християнській Велико-
дняя субота,
35. А завтра святий празник, роковий день Велик-день.»
То тоді ті козаки тее зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
40. Кляли-проклинали:
«Та бодай ти, дівко бранко,
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день Велик-
день сказала!»

45. То тоді дівка бранка,
www.Маруса, попівна Богуславка,
Тее зачувала,
Словами промовляла:
«Ой козаки,
50. Ви, біднії невольники!
Та не лайте мене, не проклинайте;
Бо як буде наш пан турецький до мечеті від'їжджати,
То буде мині, дівці бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
55. На руки ключи віддавати:
То буду я до темниці приходядати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати.
То на святий празник, роковий день Велик-день,
60. Став пан турецький до мечеті від'їжджати,
Став дівці бранці
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключи віддавати.
Тоді дівка бранка,
65. Маруса, попівна Богуславка,
Добре дбає—
До темниці приходяє,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
70. Бідних невольників,
На волю випускає
І словами промовляє:
«Ой козаки,
Ви, біднії невольники!
75. Кажу я вам, добре дбайте,
В городи Християнські утікайте;
Тількі прошу я вас, одного города Богуслава не
минайте,
Моєму батьку й матері знати давайте:

- Та нехай мій батько добре дбає,
www.libtool.com.cn
80. Гуртів, великих мастків нехай не збуває,
Великих скарбів не збірає,
Та нехай мене, дівки бранки,
Марусі, поївни Богуславки,
З неволі не викупає;
85. Бо вже я потурчилась, побусурменилась,
Для роскоши турецької,
Для лакомства нещасного!
Ой, визволи, Боже, нас всіх, бідних невольників,
З тяжкої неволі
90. З віри бусурменської
На ясні зорі,
На тихі води
У край веселий
У мир хрещений!
95. Вислухай, Боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

(Красный Кутъ, Богодухов. у. Харьк. губ. отъ Ригоренка зап.
Кулинь. Записки о Южной Руси. 1856 г., т. I, стр. 210).

Б.

1. На Чорному морі, на каменю биленькому,
Там стояла темниця каманая,
Цеглою мурована,
А в тій темниці пробувало сім-сот бідних неволь-
ників.
5. Вони пробували,
Ніколи світа сонця не видали.
То дівка-бранка,
Маруся, поївна Богуславка,
До темниці прихождає,
10. Темницю одмикає,

Дівці-бранці, bt.Marusi.com поівні Богуславці до рук
ключі отдавае.

То дівка-бранка добре дбае,
До темниці приходжае,

45. Темницю одмикае,

Словами промовляє,

Дрібними слёзами обливає:

«То, бідні невольники, ви дбайте,

В городи Християнськи утікайте,

50. Тільки одного города Богуслава не минайте,

Моёму отцеві та матінці знати давайте.

Нехай мені отець худоби не трачае

Скарбів не збувае,

Нехай мене молодой із неволі не викупае,

55. Бо вже я потурчилась, побусурманилась

Для турецької роскоши.....»

Ой визволь, Господи, сім-сот бідних невольників на
волю

В край веселий,

Мир хрещений,

60. На зорі ясни,

В городи Християнські.

Даруй, Господи, миру царському,

Народу Християнському,

Всім православним Християнам

65. На многая літа!

(Записаль въ Зеньковск. у. Полт. губ. А. Метлинскій).

По характеру своему и по подробностямъ дума эта должна относиться къ одной эпохѣ съ предидущею.

Красивыя плѣнницы представляли цѣнный товаръ (самыя дорогія—черкешенки покупались по 6000 піастровъ), а потому онѣ пользовались исключительнымъ обращеніемъ и во время перегона плѣнныхъ въ Крымъ. Мы видѣли въ пѣсняхъ, что одну «дівку-бранку» татары сажають на коня, (выше,

стр. 135), одну из плѣнных поповенъ везуть въ «чорныхъ мажахъ», когда сестеръ ея гонять пѣшкомъ и истязаютъ, (выше, стр. 86). Красивая плѣнница, попадая къ знатному человѣку, могла занять высокое положеніе, какое занимаетъ въ думѣ «дѣвка-бранка, Маруся, попівна Богуславка», особенно, если принимала исламъ. Объ обращеніи татаръ и турокъ съ красивыми плѣнницами и о судьбѣ нѣкоторыхъ русскихъ плѣнницъ, аналогической съ судьбою Маруси Богуславки, Михалонъ Литвинъ, описавъ вышеприведенными словами обращеніе съ обыкновенными плѣнными говорить такъ: «женщины, которыя понѣжнѣе, держатся иначе; нѣкоторыя должны увеселять на пирахъ, если умѣютъ пѣть или играть. Красивыя женщины, принадлежащія къ болѣе благородной крови нашего племени, отводятся къ упомянутому выше Таласію (??) живущему въ раю..... Ловкіе торговцы и сводчики..... не выводятъ просто мальчиковъ и дѣвушекъ, которыхъ имѣютъ самыхъ лучшихъ въ толпѣ плѣнниковъ, но сначала откармливаютъ ихъ хорошенько, одѣваютъ въ шелкъ, бѣлятъ и румянятъ, чтобъ подороже продать. Красивыя дѣвушки нашей крови покупаются иногда на вѣсъ золота и иногда тутъ же на мѣстѣ перепродаются съ барышемъ..... Всѣ они (мусульмане) съ жадностью ищутъ себѣ въ жены плѣнницъ..... И у нынѣшняго турецкаго императора любимая супруга, мать его первенца и наследника, похищена изъ нашей земли.» (De Moribus Tartarorum, ed. cit., 23—24). Издатель М. Литвина означилъ упоминаемую этимъ султаншу русинку женою Сулеймана I и матерью Амурата III,—но Амуратъ III былъ сынъ Селима II, сына Сулеймана I. У Сулеймана I была жена плѣнная русинка, знаменитая Росса или Роксолана, у западныхъ писателей, или по турецки Хурремъ—Радостная; она имѣла огромное вліяніе на султана и его политику, побудила его даже казнить сына его Мустафу, двухъ визирей,—держала султана вѣрнымъ себѣ даже по утратѣ красоты. Вліяніе ея начицаетъ становиться виднымъ въ 1541 г.; умерла она въ 1558 г. Изъ нея разные писатели дѣлали польку,

франдуженку, италянцу, — поддѣлывали даже авты (апокрифическое письмо Сулеймана къ Сигизмунду I, въ коемъ Россса названа сестрою короля; см. Моск. Вѣдом. 1825 г., Апр. 28). Имя **Rossa**, какъ ее зовутъ современнии-итальянцы иные съ этими цѣлями хотѣли перевести — русая, — но венеціанецъ Марини Сапуто прямо зоветъ султаншу — *donna di nazion Rossa*, — т. е. русской, отчего и другое турецкое имя ея Русень. (Martin, Hist. de France, XIII. 245). Такою русскою, малороссіанкою, (*Russin von Kleinrussland*) признаетъ ее и Гаммеръ, — считая при этомъ правдоподобными предположенія гр. Ст. Ржевусскаго, что знаменитая султанша была пленница изъ Рогатина въ Галиціи, плѣненная турками. Въ Константинополѣ до сихъ поръ есть мечеть, построеная Росссою и памятникъ ея. (Hammer, Gesch. des Osmanischen Reiches, III, 226, 317, 345, 350, 672, 706.) Русская была и любимѣйшая жена Османа II (1604—1622). Исторію этой такъ передаетъ современный венеціанецъ: «въ ночь 20 Окт. 1621 г. родился у Е. В. первородный сынъ; мать называется Миляклія, — которая русская по народности, простаго роду (*Russa di nazione, di bassa nascita*), взятая въ плѣнъ маленькою дѣвочкою и ставшая рабою Мурата визиря, была отлана женою его, по его смерти, кифлар-агъ Мустафѣ, — который полюбилъ ее, какъ дочь, и сдѣлалъ свободной. Однажды ее увидѣлъ султанъ, былъ очарованъ ея красотою, — говорятъ, необыкновенною, — и попросилъ ее у кифлар-аги; этотъ извинился, говоря, что по закону не можетъ передать ея, такъ какъ освободилъ уже ее, — развѣ Е. В. женится на ней. Танъ и сдѣлалось, и султанъ любить ее больше всѣхъ женъ.» (Hammer, Gesch. d. Osm., R., IV, 531). Извѣстна также русская султанша мать Османа III, умершая 80 лѣтъ въ 1766 г. Эта была до того богомольна, что не вставала съ софы на землю, не свершивъ омовенія рукъ и прочитывала въ ночь 1500 разъ 112 главу Корана. За это придворный историкъ называетъ ее «одною изъ святѣйшихъ женщинъ, — чистою, какъ Марія, мудрою, какъ Сабейская царица, умѣренной, какъ Азіа, сестра Мой-

сея, благочестивой, какъ Раабія Адуѣ.» Hammer, op. cit. VIII, 196—197.

Дума о Марусѣ Богуславеѣ еще разъ рисуеъ жалкое состояніе невольниковъ нашихъ у мусульманъ. Конечно, выраженіе, что невольники 30 лѣтъ не видятъ свѣта солнца,—поэтическое преувеличеніе. Рабы, особенно если ихъ было много, употреблялись для работъ, и слѣдовательно выводились на свѣтъ. Работы эти, правда, были тяжелы, обращеніе жестоко, и содержались рабы ночью въ промежутки между работами, въ темныхъ казематахъ. Вотъ какъ описываетъ англійскій авторъ XVIII в. положеніе плѣнныхъ работъ въ Фецѣ и Марокко: «Самыя тяжелыя работы, возлагаемыя въ Европѣ на злодѣевъ, ничто въ сравненіи съ тѣми, которыя терпятъ много честныхъ людей въ этомъ новомъ Египтѣ. Плѣнные, запираемые каждый вечеръ, раннимъ утромъ выводятся на работу жестокими надсмотрщиками, которые осыпаютъ ихъ ударами и проклятіями. Работаютъ эти несчастные.... преимущественно надъ постройками, которыя воздвигаетъ императоръ..... другіе работаютъ на бонюшняхъ, мелютъ руками на мельницахъ..... Варвары надсмотрщики наказываютъ немедленно всякій малѣйшій промахъ, малѣйшую невнимательность. Они часто на столько негуманны, что отказываютъ несчастнымъ плѣннымъ во времени съѣсть кусокъ хлѣба. Уже утомленныхъ днемъ, часто ихъ тащутъ ночью на новую работу, съ оскорбительными криками..... Что окончательно возмущаетъ природу,—такъ это то, что часто людей запрягаютъ въ повозки съ ослами и мулами. Эти несчастные рабы запираются на ночь въ подземныя круглыя тюрьмы около пяти локтей въ діаметрѣ и три локтя глубины. Туда спускаютъ ихъ по веревочной лѣстницѣ, которую принимаютъ потомъ и накладываютъ на отверстіе желѣзную ляду (trappe). Пища ихъ не утѣшительнаѣ. Имъ не даютъ ничего на порцію кромѣ фунта чорнаго печенья изъ ячменной муки и немного оливы. Голодъ заставляетъ многихъ изъ нихъ рисковать скавать съ очень высокихъ стѣнъ, единственно, чтобъ

собрать нѣсколко дикихъ луковицъ на кладбищѣ мавританскомъ. Платьемъ служатъ для рабовъ обыкновенно рубаха изъ грубой шерсти съ капишономъ, такъ что она служитъ вмѣстѣ головнымъ покровомъ, рубахой и штанами. Башмаковъ даютъ по четыре пары на 18 мѣсяцевъ, хотя извѣстка и тяжелая ежедневная работа портить ихъ въ гораздо болѣе короткое время. Были примѣры, что императоры, убивали многія сотни плѣнныхъ христіанъ,—и это или для забавы, или потому, что находили ихъ недостаточно исполнительными... (Histoire des Etats Barbaresques, traduite de l'anglois, Paris, 1757, t. II, 277—281). Хотя нашъ авторъ и говоритъ, что положеніе плѣнныхъ рабовъ въ Фецѣ и Маровко тяжеле, чѣмъ гдѣ либо, но, конечно, и въ другихъ мусульманскихъ странахъ оно было мало чѣмъ легче. Та темница, въ которой пребывали невольники нашей думы, вѣроятно, заключала въ себѣ казематы, въ родѣ только что описанныхъ.

Въ западнославянской народной поэзіи встрѣчаемъ пѣсни, имѣющія отдаленную аналогію съ темой думы о Марусѣ Богуславкѣ, но совпадающія съ нею въ нѣкоторыхъ подробностяхъ. Мы указываемъ на эти пѣсни, вовсе не думая тѣмъ бросить тѣнь на оригинальность нашей думы. Такъ есть моравская пѣсня, рассказывающая, что турки взяли въ плѣнъ брата Яна и сестру Катерину. Брата посадили въ темницу, сестру въ свѣтлицу. Катерина шила семь лѣтъ, не смыкая глазъ, на осьмой годъ заснула и увидѣла сонъ, что братъ ея сидитъ въ глубокомъ подземельи. Когда она стала плакать, ее спрашиваетъ,—вѣроятно, жена турка, такая же плѣнница,—о причинѣ слезъ и, узнавъ о ней, говоритъ:

Neplač ty Kačenko
Přepěkna švadlenko.
Pana opojíme,
Klíče mu ukradem,
Temnicu odemknem.
Klíče mu ukradli,
Temnicu odemkli.

Dvanást vrat odemkla
Žadného nenašla.
Třinasté odemkla,
Tam bratříčka našla.
Bratříčku můj mily,
Jsili ješce živý?
Já jsu, ma sestříčko.

www.i-lib.ru
Ale již malýko
Moje bílé nohy
Po kolena v zemi.
Moje ruce bílé
Po loktě uhnílé.
V svojí bílejí hlavě

Muži pelech mají.
V mém bílém životě
Zaby řechotají
Z mojih černých očích
Švrčky vyhlédají.

Братъ и сестра убѣгаютъ и приѣзжаютъ къ матери, которая, не узнала ихъ, не пускаетъ ихъ ночевать въ домъ, не даетъ ѣсть; сынъ умираетъ въ «пустой стодолѣ (гумнѣ), на гнилой соломѣ.» *Sušile, Moravske písné, 1860, 792—793.* Точно такая же пѣсня есть у поляковъ въ Горной Силезіи (*Kolberg, Pieśni ludu polskiego, Serya I, 1857, 263—264.*) Обѣ пѣсни отличаются гораздо болѣе сказочнымъ тономъ и гиперболическими подробностями, чѣмъ наша дума.—Въ болгарской пѣснѣ **Митро и сестра Ангелина** (Болгарски народни пѣсни, одъ брата Миладиновци, 1861, 306—308) братъ проникаетъ къ сестрѣ, ставшей женой турка и побуждаетъ ее убѣжать съ нимъ. Въ другой болгарской пѣснѣ **Ханка Щипянка** говорится: «Плѣнилъ Петръ, плѣнилъ, плѣнилъ Анку Щипянку, и отвелъ ее далеко, далеко, въ нѣмецкую землю, въ нѣмецкую землю въ монастырь, и положилъ ей имя христіанское, Агна или Ангелина. Сидѣла она три года и родила трое мальчиковъ. Узналъ объ этомъ братъ ея Ибрагимъ послалъ ей бѣлое письмо: «Сестра Анка Щипянка! не моги перемѣнять вѣры,—я продамъ дома, земли заложу и вѣру твою выкуплю.» Говорить Анка Щипянка: «О милый братъ Ибрагимъ! Не моги продавать дома, закладывать земли: я уже вѣру перемѣнила, имѣю трое мальчиковъ. Христіанская вѣра самая лучшая, христіанская вѣра пахнетъ, какъ бѣлый василекъ, какъ красная роза.»—(ibid. 190).

Ст. 78—92 вар. А. ср. въ «Плачь невольника о выкупѣ» ст. 13—16 вар. А, ст. 14—16 вар. Б. Ст. 85—87 ср. выше въ думѣ о Кошкѣ, ст. 28—29. Ст. 89—94 А и 57—61 Б ср. выше въ «Плачь невольниковъ на каторгѣ,» вар. А. ст. 34—41, В. 29—34, въ «Плачь невольн. о выкупѣ,» вар. А. 50—52.—

ИВАНЪ БОГУСЛАВЕЦЪ.

Освобождень турчанкою.

1. Ой Лимане, Лимане!
Ти Сірку Романе,
Да гей-же, ти Сірку Романе!
Ой що будем робити
5. Нема козакам по чарці горілки де взяти,
Да гей-же, де взяти!
Ой на морі на синьому,
На каміні на білому
Там стояла темная темниця
10. Да гей-же... темниця
А у тій же темниці чотиріста чотирі невольника
Туда приїхала пані Кізлевская,
Віра Бусурманська
Да пізнавати пана Кізлева,—
15. Да не пізпала пана Кізлева,
А пізнала Іванця Богуславця,
Козака дністрового,
Отамана віськового:
«Покидай же, Іванце Богуславце,
21. Віру свою християнськую під ноги,
А воспріймай нашу бусурманську в руки,
Да будем пить гуляти
Мене за тебе пропивати.»
—Да бодай же пані Кізлевская,
25. Віра бусурманська,
Да не дождала того говорити,
Щоб я свою віру християнськую
Під ноги підтоптав,
А твою бусурманськую на руки воспріав!»
30. Як крикнула-ж пані Кізлевская,

- Віра бусурманська,
Да на бісових мурзаків:
«Да візьміть же Іванця Богуславця
Козака дністрового, отамана віськового.
35. Да звяжіть йому руки сирюю сирлицю.
Да положіть його перед праведним сонечком.»
Як стало сонечко пригрівати,
Стала сирая сирця ссихати.
Слав Іванець Богуславець
40. Да на пробу кричати:
—Покидаю віру християнську під ноги,
А воспріймаю вашу бусурманську на руки—
Да гей....
Тоді крикнула пані Кізлевская,
45. Віра бусурманська,
Да на бісових мурзаків:
«Розвяжіть же Іванцю Богуславцю
Козаку дністровому, отаману молодому
Білії руки.
50. Да возьміть його під пишні боки,
Да ведіть його в терем високій,
Да будем пить-гуляти,
Мене за його пропивати
Да гей же пропивати.»

Пісню эту мы нашли въ письмѣ одного изъ записывателей народныхъ пѣсень С. Д. Н., вмѣстѣ съ другими пѣснями, съ слѣдующимъ примѣчаніемъ: «Записана отъ Жука въ Конотопѣ. Жукъ этотъ больше жилъ на Украинѣ (степовой), а только изрѣдка навѣдывался въ Конотопъ; бывало, подъ хмелькомъ,—постъ эту думу и все, бывало, насмѣхается надъ молодыми.... походитъ онъ, побродитъ,—да опять потащится на Украину, будто ему тутъ не мѣсто.»

Неровности изложенія этой пѣсни больше, чѣмъ думы, —а также то обстоятельство, что она совпадаетъ въ главной

темъ съ такимъ сомнительнымъ источникомъ, какъ «Исторія Руссовъ» набрасываютъ сомнѣнія и на подлинность самой пѣсни. Впрочемъ, въ виду предположенія, что авторъ Исторіи Руссовъ пользовался народными думами, внося въ свою исторію то, что не подтверждается другими свидѣтельствами, а также въ виду того, что въ этой пѣснѣ мы не встречаемъ явныхъ несообразностей ¹⁾ и ошибокъ въ языкѣ,—мы не рѣшаемся отнести ее къ тѣмъ, которыя вполне признаемъ поддѣльными, и ограничиваемся тѣмъ, что, помѣщая здѣсь эту пѣсню, приводимъ все, что можемъ сказать по поводу ея—рго и сонга.

Въ пѣснѣ этой стихи 1—6—обращеніе къ слушателямъ—козакамъ, стоявшимъ надъ Лиманомъ,—и къ ихъ вождю Роману Сірку. Быть можетъ, Романъ тутъ поставлено ошибочно вмѣсто Иванъ,—и тогда, значитъ, пѣсню эту могли уже пѣть передъ извѣстнымъ Кошевымъ Иваномъ Сиркомъ (1669—1680).

Личности Ивана Богуславца извѣстные теперь письменные источники южнорусской исторіи не знаютъ,—исключая Исторіи Руссовъ (псевдо) Конискаго, которая, быть можетъ, резюмируетъ вышеприведенную пѣсню. Описывая походъ Скалозуба, бывший будто бы въ 1583 г., авторъ Исторіи Руссовъ говорить такъ: «Гетманъ.... слѣшивши три полка реестровыхъ козаковъ, посадилъ ихъ на лодки, выправилъ въ море подъ командою писаря войскового запорожскаго Ивана Богуславца.....» и дальше: «писарь Богуславецъ захваченъ былъ турками въ плѣнъ при городѣ Козловѣ; но послѣ запорожцами былъ вырученъ помощію Семиры, жены паши (?) турецкаго, которая выѣхала вмѣстѣ съ Богуславцемъ въ Малороссію и была его женою.» (Ист. Рус. 31—32). Авторъ исторіи Руссовъ переноситъ въ XVI в. чинъ войскового писаря, котораго тогда еще не было.

Богуславецъ названъ въ нашей пѣснѣ козакомъ дністровымъ. Конечно, это искаженіе слова **рейстровый, лейстровый**,—тѣмъ болѣе, что и въ вариантѣ, который могъ быть у автора Ис-

¹⁾ Въ ст. 22, впрочемъ, странный образъ.

торіи Руссовъ, говорилося о реестровыхъ козакахъ. Раздѣленіе козаковъ на реестровыхъ и переестровыхъ появилось со времени Баторія, т. е. около 1580 г., и продолжалось до Хмельницкаго, т. е. до 1648 г. Къ этой эпохѣ можетъ относиться наша пѣсня.

Богуславцемъ названъ такъ отаманъ (вѣроятно всего, — куренный) Иванъ по мѣсту происхожденія, подобно напр. гетману Олиферу Голубу Стеблевцу, котораго иногда звали просто Олиферъ Стеблевецъ.

Пані Кізлевская—турчанка изъ Козлова, судя по подробностямъ пѣсни, жена важнаго сановника въ Козловѣ. Отъ имени Кізлевская со временемъ народные пѣвцы произвели имя мужа ея—панъ Кізлевъ. Самовольство этой знатной мусульманки, въ той формѣ, какъ оно представлено въ пѣснѣ, нѣсколько удивительно. Впрочемъ, исключительныя лица изъ женщинъ позволяли себѣ много и у турокъ, объ этомъ см. напр. у Гаммера о значеніи и самодурствахъ жевщицъ, родственницъ султана Мурата III. (Gesch. des Osman. Reiches, IV, 99—103).

48.

ВСТРѢЧА КОЗАЦКАГО СУДНА СЪ ТУРЕЦКИМЪ.

(1602?)

1. Гей, з устні Дніпра да до вершини
Сімсот річок і чотири,
Да усі вони да у Дніпр впали,
У Дніпр правний, неказаний!
5. Да повійте, вітри низовіі,
Ой на паруси безодніі!
Ой сидить козак да на демені, ¹⁾
І він деменом повертає,
І на Чорне море поглядає:
10. Ой плыве судно, одним-одно,
В ёму турчин сидить з туркеню,
А туркепя сидить, вона не гуляє—
Шовковенький рушничок вишиває.

¹⁾ Корма.

www.libtool.com.cn

- Ой кому сей рушник буде—
15. Ой чи турчину, чи татарину,
Ой чи козакові молодому?
Ой се буде кошовому молодому.

(Максимовичъ, Укр. народа. пѣсни, 1884 г. стр. 81).

У г. Лукашевича послѣ 6 стиха прибавка: «и на демени малѣвані.» (Малор. и Червон. Д. и П., 72—73). Стихи 1—6 очень сомнительны; слова: «Дніпр правний (??), несказанный» врядъ-ли могли быть въ пѣснѣ чисто народнаго происхожденія,—тѣмъ болѣе, что эпитетъ правний въ приложеніи къ рѣкѣ не имѣетъ смысла; бессмысленно и названіе парусовъ «безодніми» (у г. Лукашевича не болѣе удачно—безводніи). Очевидно, что стихи эти или сочинены, или подправлены слишкомъ усерднымъ ревнителемъ богатства народной поэзіи, или же неискуснымъ записывателемъ. Во всякомъ случаѣ изъ сравненія варьянтовъ. Максимовича и Лукашевича, видно, что пѣсню подправляли любители. Если что есть въ этомъ отрывкѣ народнаго,—такъ это ст. 7—17,—которымъ подобные встрѣчаемъ и въ другой пѣснѣ, записанной въ другомъ мѣстѣ и другимъ лицомъ (см. дальше, № 55, ст. 30—34). Въ этихъ стихахъ на турецкомъ суднѣ сидитъ женщина. Очевидно, что судно это не военное, а купеческое. Обстоятельство это напоминаетъ случай 1602 г., когда козаки взяли купеческій корабль турецкій, плывшій изъ Кафы. Событіе это произвело въ свое время большое впечатлѣніе и едва не произвело разрыва между Турціею и Польшею. (Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, изд. 1870, т. I, LII) Быть можетъ, нашъ отрывокъ,—начало пѣсни, о вышеупомянутомъ, или подобномъ случаѣ.

49.

ВЗЯТІЕ КОЗАКАМИ ВАРНЫ.

(1605).

1. Кляла царица, вельможна пані,
Чорное море проклинала:

- «Бо дай же море не процвітало,
Вічними часи висихало,
5. Та що мого синка єдиничка,
Єдиничка у себе взяло!
Циби я войську не заплатила
Червоними золотими,
Та білейкими талярами?
10. Циби я войсько не приоділа
Червоною китаюкою
За услужейку козацькую?»
А в неділейку поранейку
Зібралися громадойки
15. До козацької порадойки.
Стали ради радовати—
Откозь Варни міста достати:
Ой ци з поля, цили з моря,
Цили з той річки невелички?
20. Послали посла аж под Варну.
Поймав же посев турчанина,
Старейшого ворожбита;
Стали його випитувати:
Одкозь Варни міста доставати,—
25. Ой ци з поля, цили з моря,
Цили з той річки невелички?
«Ані з поля, ані з моря,
Іно з той річки невелички!»
А в неділейку поранейку
30. Бігнуть, плинуть човенцями,
Поблискують весельцями—
Вдарили разом з самопалов
В седмі-пятьдесят запалов,
Яж полсоткою із гармати;
35. Стали усі козаки до ней ся добувати—
Стали турки нарівати;
Сталц Варни доставати—

Стали турки утікати,
Тую річку проклинати:

40. Бодай річка не процвітала,
Вічними часи висихала,
Що нас турков в себе взяла!
Була Варна здавна славна,
Славнійші козаки,
45. Що той Варни міста достали,
І в ней турбов забрали.

(Pauli. Pieśni ludu ruskiego w Galicji, т. I. стр. 134—136. Изъ старинной рукописи, наход. въ бібліотекѣ Старо-Самборскаго замка.)

Пѣсня эта, очевидно, составная изъ двухъ, не вяжущихся между собою, пѣсень, какъ это часто бываетъ въ пѣсняхъ Галиччины, далекой отъ центра народной южнорусской исторіи. До 13 стиха идетъ жалоба «вельможной пані» на то, что сынъ ея утонулъ въ Черномъ морѣ. Это—одна изъ многихъ пѣсень объ утонувшемъ юношѣ,—и «вельможна пані» тутъ названа «царицей», по всей вѣроятности, случайно, съ тѣхъ поръ, какъ въ галицкія пѣсни проникли воспоминанія о Маріи Терезіи.

(Ср. плачь «вельможной пані» объ утопающемъ любовникѣ и плачь матери утопленника въ Чт. М. О. И. и Др. 1863, III. III. 63. 64.; ср. пѣсню о матери и сынѣ—козакѣ, котораго «шевчичекъ кинулъ въ Дунай глубокій», тамже, 1866 I. 594, 95.; о дѣвушкѣ и утонувшемъ ея милкомъ, тамже, 1863, IV, 228.; съ послѣдней сравн. моравскія пѣсни у Сушицы, Moravské národní písně s nářevy 168, стр. 186, (Rapoše), 187 (Libé ruha) 188 (Závod); сестра проситъ рыбаковъ вытащить братьевъ ея изъ моря—Памятники Латышскаго Народнаго творчества изд. II. Спрогисомъ, Вильна, 1868, 2.

Съ 12 стиха начинается послѣдовательный рассказъ о взятіи козаками Варны. Подобный случай былъ въ 1605 г.,—о чемъ рассказываетъ по неназванному малорусскимъ лѣтописамъ и матерьяламъ Миллера Бантышъ-Каменскій: «за-

порожці.... отважились, неизвестно подь чьимъ предводительствомъ, напасть въ 1605 г. на Варну, ограбили, обратили въ пепель сей городъ, предали острію меча множество жителей, овладѣли десятью турецкими галерами.» (Истор. Малой Россіи, 1830, т. I. 182).

50.

СМЕРТЬ ФЕДОРА БЕЗРИДНОГО.

(Дума).

А.

1. По над сагою Дніпровою
Молодий козакъ обід обідає, не думає, не гадає,
Що на його молодого, ще й на чуру малого біда
пастигає.
То не верби лугові зашуміли....
5. Якъ безбожніи ушкали налетіли,
Хведора Безридного, отамана куріинного
Постреляли, порубали,—тільки чури не піймали.
То малий чура до козака прибуває,
Ранийому глибокиї промиває. То козакъ йому промовляє:
10. «Чуро мій, чуро, вірний слуго!
Пійди ти стеном по-над Дніпром.
Послухай ти, чуро: чи то гуси кричать, чи лебеді
ячать,
Чи ушкали гудуть, чи може козаки Дніпром йдуть?
Коли гуси кричать, або лебеді ячать—то зжени;
15. Коли ушкали гудуть—мене зхорони;
Колиж козаки йдуть—то обьяви,
Нехай вони човни до берега привертають,
Мене Хведора Безридного навіщають.»
То чура малий по березжу пробігав,
20. Козаків забачав, шапкою махав, словами промовляв:

«Панове Молодці! добре ви дбайте,
Човни привертайте, до отамана курінного поспі-
шайте!»

- То козаки тее зачували,
До берега привертали, отамана навіщали.
25. Тоді козак чурю вихваляє, словами промовляє:
«Чуро мій, чуро, вірний слуго!
Коли ти будеш вірно пробувати,
Будуть тебе козаки поважати!»
То тее промовляв, опрощення зо всіми брав,
30. Милосердому Богу душу оддав.
Тоді козаки шаблями суходіл копали,
Шапками, приполами персть виймали,
Хведора Безрідного ховали,
В семип'ядні пищалі гремали,
35. У суремки жалібно вихваляли:
То ще добре козацька голова знала,
Що без війська козацького не вмірала!

(Українські нар. пісні Максимовича, 1834, стр. 5).

Б.

1. Над сагою Дністровою
Лежить Хведор Безрідний,
Безплемінний,
Постреляний, порубаний,
5. На рани смертельні знемаганий.
У головках сивий кінь стоїть,
А в ніженьках слуга сидить,
А в рученьках свіча горить;
А із низу із Дніпра прехолодної води доставає,
10. Свойому пану, Хведору Безрідному,
Безплемінному,
На серденько возливає.

www.libtool.com.cn

- Ей, слуго вірна моя!
Колиб ти добре дбав,
15. Да мині пану, Хведору Безрідному,
Безплемінному,
Тепла мині согрівав,
Рани мої смертельні промивав,
Мякенькою бавовною закладав,
20. Червоною китайкою завивав.»
.....Дак іще слуга добре дбає,
Позлотку із чистого коміра воздирає,
До козаків словами промовляє...
.....Хведора Безрідного,
25. Безплемінного,
Над сагою Дніпровою
В чистім полі поховати.
Семиперсну могилу виспати,
З семипъядельної пищалі подзвонити,
30. І у головкахъ праперек постановити.
Як сее зговорили,
Так барзо й учинили:
Хведора Безрідного,
Безплемінного,
35. В чистім полі, над сагою Дніпровою,
Під похилою вербою
Поховали,
Семиперсну могилу висипали,
З семипъядепної пищалі подзвонили,
40. А в головках праперек постановили.
Козак Хведор Безрідний,
Безплемінний,
Помер и поляг;
Слава його не вмере, не загине
45. Міждо нами
Народними головами;
Покудова буде світ світати,

І сонце сіяти,
www.libtool.com.cn
Будем славу його всегда прославляти!

(Запис. въ с. Брытанахъ, Борзенскаго уѣзда, отъ Кобз. Ивана Романенка Н. М. Білозерскимъ. Варьянтъ съ пропусками).

В.

1. Під вербою похилою
Хведор бездільний, осаула Богуславський,
На смертельні рани знемогає,
І зтиха словами промовляє:
5. «Ей, джура мій малий, невеликий!
Пойди ти до річки Самарки
До криниці Самтанки,
Казанок у руки взявши.

Начерпай води холодної і постав на огонь, — согрій літепла промий мої смертельні рани. Джура приніс води, согрів, промив йому рани смертельні.

21—49=21—49 Б.

(Записано въ м. Александровкѣ, Сосницькаго у. отъ кобзаря Андрія Шута, П. Кулишомъ).

Г.

1—32=1—32 Б.

33. Єдин одному руку подали,
 34. І од сирої землі пришествие прийняли,
- 35—49=35—49 Б.

(Народ. Ю. Русскія піснн, Метлинскаго, 1854 г., стр. 440. Зап. въ с. Брытанахъ, Борзенск. у., Білозерскимъ отъ Романенка).

Д.

1—4=1—4 А. 5=5 А.усікали..., 6=6 А. 7=7 А.поймали. 8—12=8—12 А. 13=13 А.усікали.....? 14=14 А.

www.libtool.com.cn

15=15 А.усікали..... 16—28=16—28 А. 29=29 А.
опрощення... 30=30 А. 31=31 А.суходол... 32—33=32—
33 А. 34=34 А.греміли, 35=35 А. 36=36 А.добро...
37=37 А.

Е.

1. По потребі, по потребі барзо царській
Ей то там то много війська понажено
Та через мечу ¹⁾ положено,
Та там-то между тим трупом
5. Хведор Безродний, бездольний пробуває,
Порубаний, постреляний
На рани смертельні не змагає.
А коло його джура Ярема промешкає.
Та Хведор Безродний-бездольний промовить словами
10. Да обильється гірко сльозами:
«Ой, джуру Яремо! дарую тобі по смерті своєї
Коня вороного
А другого бідогривого,
І тягеля ²⁾ червоні ...»
15. Од піл до коміра золотом гаптовані,
І шаблю булатную, пицаль семицьядную,—
Ой та добре ж ти дбай,
Та на коня сідай,
Та предо мною повертай:
20. Та нехай я буду знати,
Чи удобен ти будеш поміж козаками пробувати?²⁾
То джура Ярема добре дбає,
Та на коня сідає,
Та перед ним повертає.

¹⁾ Шабля, меч—усе одно. П'єв.

²⁾ Така одяжка, чи що; золотом єсть тамъ на ёму погаптовано,
звісно, як у начальника. То тим так прозивається, що він ёго *тяга*
на собі, носить. П'єв.

25. Ой то Хведор Бездольний-безродний
Словами промовляе, ol.com.cn
Гірко сльозами ридає:
«Ой благодарю Тебе, Господа Милосердного,
А що не ледай-кому моя худоба буде доставати:
30. То він за мене буде Господа Милосердного прохати.»
— «Ой джуро Яремо,
Та добре ж ти дбай,
Та на коня сідай,
Ой та йдь ти по над лугом та Базавлугом,
35. Та по над Дніпром-Славутою;
То як ушкала ¹⁾ гудуть, так ти схоронися,
А як лебеді ячать, то ти озовися,
А як козаки ідуть Дніпром-Славутою,
Так ти об'явися,
40. Та шличок на копію іскладай,
А сам низько уклоняй,
Наперед Господу Богу
І батькові кошовому ²⁾,
Отаману військовому,
45. І всьому товариству кривному й сердешному.»
Гей то він козаків зустрічає,
Шличок на копію іскладає,
А сам низько уклоняє
Наперед Господу Богу
50. І батьку кошовому,
Отаману військовому,
І всьому товариству кривному й сердешному.
А батько кошовий, отаман військовий,
Промовля словами:

¹⁾ Ушкала—то пулі, чи бомби, як кажуть тепер. П'їв. *Ушками* саомъ дѣлѣ—разбойники. Ред.

²⁾ Тепер кажуть—генерал, полковник, а то був кошовий, що його батька мало військо; так як тепер Царь-кажуть „батюшка.“ П'їв.

55. «Джуро Яремо! се ти не своїми кіньми гуляеш,
І тягеля червоний, од піл до коміра золотом гапто-
вані, не свої маєш,
Не свою шаблю булатную і пицаль семип'ядную
маєш;

А десь ти свого пана вбив, або стрєбив,
Або молодого душі ти ізбавив!»

60.—«Ой, батьку Кошовий, Отаману військовий!

Я свого пана ні вбив, ні стрєбив,
Ні молодого душі не ізбавив;
А мій пан лежить у лузі Базалугі
Постреляний і порубаний,

65. На рани смертельні не змагає.

Та прошу я милости вашої всенижающе,—
У луг Базавлуг прибувати,
Тіло козацьке-молодецьке
У чистім полі зваходити й поховати.

70. Звіру-птиці на поталу не подати.»

Ой то батько кошовий отаман військовий
Добре дбав,—

Із семисот козаків
Та п'ятдесят вибірав,

75. Та в луг Базалуг у субботу вислав.

То вони в луг Базавлуг ¹⁾ прибували
У субботу проти неділі,
У четвертій полунощній годині,
Та тіло молодецьке знаходили,

80. На чирвону китайку клали,

Тіло козацьке-молодецьке обмивали,

А шаблями суходол копали,
А шапками да приполами перст виносили,
Глибокую яму викопали,

85. Хведора Безродного похоронили,

¹⁾ Вересай произносить разлчно, то *Базалугом* то *Базавлугом* Ред

Високою могилу висипали,
І прапірок у головах устромили,
І премудрому лицареві славу учинили.

А тим вони його поминали,

90. Що у себе мали:

Цвіленькими сухенькими військовими сухарцями.

Услиши, Господи,

У просьбах і у молитвах

Люду Царському, народу християнському

95. І всім головам слухащим

На многа літа

До кінця віка!

(Зап. отъ Кобз. Ост. Вересає. Зап. Югоз. Отд. И. Р. Геогр. Общ. приложение, стр. 18—21).

Въ лѣтописяхъ нѣтъ такого лица, къ которому бы можно было отнести вышеприведенную думу. Запорожье въ ней рисуется вполне организованнымъ: Ѳедоръ Безродный есть куренной атаманъ, его сопровождаетъ **джура** (слуга-товарищъ); дума относится ко времени не раньше конца XVI в.—Въ вар. Б., замѣчат. ст. 45—46, показывающіе, что дума исполнялась среди старшины козацкой, когда она стала выдѣляться въ городахъ малороссійскихъ послѣ Хмельницкаго изъ козацкой массы. Въ вар. Б, ст. 22, и вар. Е, ст. 14—15, 56 и костюмъ Ѳедора безроднаго представляется, согласно условіямъ этихъ, позднѣйшихъ, временъ, богатымъ, украшеннымъ золотомъ,—а въ вар. Е., (ст. 28—30, 55—56) Ѳедоръ является съ достаточнымъ багажемъ. Есть свидѣтельства изъ XVIII в., что хотя обычный костюмъ запорожцевъ продолжалъ быть простымъ, и запорожцы нуждались въ портныхъ и сапожникахъ ¹⁾,

¹⁾ Въ 1767 г. Кошъ требовалъ отъ своихъ депутатовъ отсылки „шевця и кравця“, взятыхъ изъ Сичи, полагая, что они уже пошли нужное,—въ 1749 г., когда нужно было переговариваться съ крымцями, то майоръ Никифоровъ просилъ, чтобъ запорожскіе депутаты были „во всей готовности и убранствѣ, такъ, дабы передъ татарскими депутатами не гнусны быть могли.“ Скальковск., Истор. Новой Сѣчи. 1846, I, 327, 328.

— но они для отличія отъ поселянъ носили красныя жупаны, синіе кунтуши и высокія сѣрыя шапки, — а старшина одѣвалась довольно роскошно: выписывала себѣ изъ Москвы тонкія сукна, **позументы** и **галуны**, получала отъ русскаго правительства бархатныя платья и т. п. (Скальковск., Истор. Нов. Сѣчи, I 327). Запорожець Коржъ рассказывалъ, что въ его время запорожцы носили «каптанъ, черкеску съ **вилетами**, (разрѣзными рукавами) шаровары **сіетовые**, чоботы сапьянцы, поясъ шалевый и кабардинку» (шапку изъ мѣха выдры, называемой по ногайски кабарга), а въ дорогѣ шерстяныя бурки. Черкеска — верхняя одежда, короче **каптана**, такъ что онъ всегда былъ виденъ изъ подъ нея; разрѣзки у рукавовъ, длиною въ $\frac{1}{2}$ аршина и рукава по краямъ, а также и вся черкеска въ подолѣ кругомъ была обложена **золотымъ позументомъ**, рукава застегивались на плечахъ мелкими «гапличками.» (Устное повѣств. Запорожца Коржа, 27—28). Скальковскій приводитъ опись имущества двухъ запорожцевъ, убитыхъ въ 1775 г. ногайцами, какъ и герой нашей думы. «У нихъ было: **кирей** (родъ плаща) синяго сукна 2, бурокъ крымскихъ 2, кафтановъ китаевыхъ 2, юпокъ (родъ куртки на турецкій образецъ) 2: одна китаева, а другая лисичья, покрытая матерією желтою, шароваровъ козачьихъ, въ коихъ было локоть по 5 синего сукна 2, шапокъ добрыхъ крымскихъ 2, чоботъ сафьяновыхъ красныхъ 2, и черныхъ 2 пары; шабель 2, одна серебромъ, другая мѣдью оправленная; ратищъ со списками 2, пистолетовъ 2 пары, ладовницъ 2, одна съ табличкою, двома кольцами и пражкою серебряными вызолочеными, другая простой работы; лошадей четверо (ср. вар. Е, ст. 55); кульбакъ, сѣдѣль крымскихъ новыхъ съ **подтебенками** Крымскими и малевачныхъ 4 и денегъ готовыхъ 500 р.» (Истор. Нов. Сѣчи, I. 328—329). Платье изъ китайки, по всей вѣроятности, было подложено ватою (бавовною), ср. вар. Б., ст. 19—20. Бѣдныя поминки, справленныя козаками по Федору Безродному, — вар. Е., ст. 89—91, не гармонируютъ, съ болѣе богатою обстановкой

XVIII в., и говорятъ въ пользу болѣе древняго образованія думы, которая приняла на себя, въ нѣкоторыхъ варьянтахъ, наслойку позднѣйшей эпохи.

Ушкали, аналогическое съ **ушкуйники** (повгор.) и **ускоки**, (сербск.)—удальцы; здѣсь—это татарскіе разбойники.

Сурма—тур. **зурна**, труба.

Вар. Е. полнѣе другихъ,—но начало въ немъ (ст. 1—3) сильно отстываетъ отъ основной темы думы,—по которой козакъ Хведоръ случайно убитъ былъ набѣжавшими татарами вдали отъ войска. Начало это приросло отъ другихъ думъ, напр. Плачь невольниковъ на каторгѣ, вар. В., ст. 1—4.

51.

СМЕРТЬ ТРЕХЪ ВРАТЬЕВЪ У САМАРЫ.

(Дума).

1. Ой усі поля Самарські почорніли,
Ясними пожарами погоріли;
Тільки не згоріло у річки Самарки,
У крипиці Салтанки,
5. Три терни дрібненьких,
Три байраки зелененьких;
То тим вони не згоріли,
Що там три брати рідненьких,
Як голубоньки сивеньких,
10. Постреляни да порубани спочивали;
То тим вони спочивали,
Що на рани постреляниї да порубаниї дуже знемогали.
Озветься старший брат до середульшого словами,
Обільється гіркими сльозами:
15. «Прошу я тебе, братіку мій рідненькій,
Як голубонько сивенькій!
Добре ти учини:

www.litopis.com.ua

- Хоч із річки Самарки,
Або з криниці Салтанки
20. Холодної води знайди,
Рани мої постріляні да порубані окропи, охолоди!»
То середульший брат тее зачуває,
До його словами промовляє:
«Братіку мій рідненький,
25. Як голубонько сивенький!
Чи ти мені, брате, віри не доймаєш,
Чи ти мене на сміх підймаєш!
Чи не одна нас шабля порубала?
Чи не одна нас куля постріляла?
30. Що маю я на собі девять ран—рубані широкі,
А чотири стреляні глибокі!
Так ми добре, брате, учинімо,
Свого найменшого брата попросімо:
Нехай найменший брат добре дбає,
35. Хоч на вколішки вставає,
Військову суремку в головах достягає,
У військову суремку добре грає, програває;
Нехай би нас стали странні козаки зачувати,
До нас доходити, смерти нашої доглядати,
40. Тіло наше козацьке молоденьке в чистім полі по-
ховати!»
То найменший брат тее зачуває,
До старших братів словами промовляє:
«Братіки мої рідненькі,
Як голубоньки сивенькі!
45. Не єсть се нас шабля турецька порубала,
Не єсть се нас куля яничарська постріляла:
А єсть се отцева й пані-матчина молитва покарала!
Як ми у в охотве військо од отця, од матері, од
роду одіждали,
Ми з отцем, з матірью і з родом опрощення не брали!
50. А як против церкви, дому Божого, проіждали,

**Мишапоки в голови не знімали,
Милосердного Бога на помоч не прохали!»**

(Максимовичъ, Сб. укр. пѣс., 1849 г., стр. 17—19).

Поводомъ къ образованію этой думы послужили три могилы у р. Самары, мѣстность около которыхъ, какъ видно изъ словъ думы, отличается свѣжею растительностью, благодаря криницѣ Солтанкѣ. Подробности думы представляютъ край у р. Самары уже не пустыннымъ, какъ въ думѣ о побѣгѣ трехъ братьевъ изъ Азова, которой вліяніе видно и на виѣшнихъ приѣмахъ настоящей думы: по полямъ Самарскимъ уже ѣздятъ «странные» возаки, т. е. существуетъ проѣзжая дорога, на которой можно встрѣтить возаковъ,—обстоятельства, въ какихъ находилась Самарская Паланка въ XVII в. Въ думѣ не говорится о походѣ, въ которомъ бы были порубаны три брата. Положеніе ихъ скорѣе намекаетъ на пограничную личную схватку съ татарами,—о какихъ говорилъ въ письмѣ къ Хану Крымскому Кошевой Иванъ Сѣрко въ 1675 г. «що зась зъ охочихъ молодцевъ чамбули ваши и наши, по розлеглихъ и дивихъ степахъ гуляючи, сходитимутся и бытимутся, того намъ и вамъ до зайстя въ войну великую причиною ставити сполна не треба.» (Величко, Лѣтопись, т. II, 382). Конецъ думы повторяетъ религіозную и моральную идею думы объ Алексіѣ Поповичѣ и бурѣ на Чорномъ морѣ.—

52.

СМЕРТЬ КОЗАКА ОВРАМЕНКА.

Да була собі бідна вдова,
Да три собі сина мала,
Да ні одного у велику
Дороженьку не пускала:
«Ох, не їдь, синьку, да не їдь, Климку,
У великую дорогу:
Переседь, синьку, сей день середу,

*

У господі зо мною!»
«Ох, рад би я, моя мати,
Середу згуляти:
Що пють козаки у таборі
Мене, мати, не видати.»
Ой у городі у Отобурі
Да дві квітки вьється:
Шо під городом Отобуром
Там Овраменко бьється;
Ой у городі да Отобурі
Да дві квітки звито:
А під городом, під Отобуром
Там Овраменка убито.
Да не було у нього грошей много,
А тільки жуван синій,
Да і то поважився прескурвий син турчин:
Шо він козак уродливий.

(Лукашевичъ;—Малор. Червононр. народ. думи и пісни. 1836-стр. 52).

Ни личности Овраменка, ни города Отобура мы не могли опредѣлить по источникамъ.

53.

СВОРЪ КОЗАКА НА НАВЪГІЪ ВЪ КРЫМЪ.

А.

1. «Сokolоньку синьку, чини мою волю:
Продай коня вороного, вернися до дому.»
—Соколихо мати, моя не продати,
Мому коню вороному треба сінця дати.—
5. «Сokolоньку синьку, риб нам не ловити,
Нічого нам їсти—голодом сидіти.»
—Соколихо мати, пусти погуляти,
Буду гулять, да гуляти, доленьки шукати.
»Сokolоньку синьку! хибаж тепер время?»
10. —Время, мати, время! орлу раз то время.

Ой привезу, мамо, тобі три жупани,
Да всі ті три жупани всі сріблом поткані;
Ой між тими один жупан із самого Хана.

14. Ой прощай же, моя мамо, пійду я до Хама.

(Максимовичь, Украинскія народн. пѣсни, 1834 г. стр. 144).

Ст. 5 псказываетъ, что тутъ въ козаки собирается рыболовъ.—

Б.

1. Соколику-сину! Вчини мою волю:
Продай коня, щоб не йїздить по чистому полю!
Соколихо—мати! Не хочу продати:
Треба мому кониченьку овса й сіна дати!
5. Соколику—сину! Хто буде робити?
Вже прийдецьця мені, сину, голодом седіти!
Соколихо—мати! Пусти погуляти!
Буду гулять поденеду, доленьки шукати.
Ой привезу тобі цілі три жупани,
10. Та щоб були ті жупани сребром заткані!
Ой між ними один із самого Хана,
Ой добьюся я до нього, злого бусурмана!
Ой прощай же, мамо, прощай до морозів,
Привезу я худобоньки тобі десять возів!

(Изъ рукописнаго сборн. А. А. Мартынова).

Ст. 12 не вставка ли грамотнаго челоуѣка?

54.

ВОЗВРАТЬ СЪ НАВѢГА.

(Отрывокъ).

Ой панове молодці, відкіль йїдете?
Да з якої стороночки, да що везете?

Ой, пане Гетьмане! були в бусурмана:
Багацько в чортяки всякого надбанна!—
А що ж ви панове, чого там чували,
Якого видали, якого зібрали?
Що, пане-Гетьмане, по три смухи з барана,
Четверту маленьку з самого бусурмана.

(Максимовичъ, Украинскія народн. пѣсни, 1834 г. стр. 144 № 8).

55.

ПОХОДЪ ВЪ КРЫМЪ.

1. Та зажурився соколенько:
«Бідна ж моя головонька,
«Що я ще рано з вір'я вийшов,
«Ще по горах сніжок лежав.»
5. Та ще по горах сніги лежать,
По долинах води стоять.
Та по долинах води стоять,
Погородах маки цвітуть;
Та тож не маки, то й козаки,
10. То козаки у Крим идуть.
Та то козаки у Крим идуть,
Битим шляхом той пил зобють.
Та мати сина зустрічала,
До-домоньку завертала:
15. —«Ой, вернись, сину, до-домоньку,
«Змию ж тобі головоньку.»
—«Ой, змий, мати, сама собі,
«Або измий дочці своїй,—
«Бо мені, нене, змиють дощі,
20. «А висушить буйний вітер,—
«А висушить буйний вітер,
«А розчешуть густі терни.
«Та не жур мене, моя нене,

- «Бо я журбу і сам знаю;
25. «Ой, бо я журбу і сам знаю:
«Шле мене гетьман до Дунаю.
«А я Дунаю сам не знаю,
«Хиба людей розпитаю.
«Я до Дунаю приїзжаю,
30. «І на той бік споглядаю.
«Я на той бік споглядаю,
«Аж там Турчин сукні крає,
«Ой, чи Туркені, чи Кошовому,
«Чи Козаку молодому.»

(Записана Познанскимъ въ с. Дударяхъ, Каневск. у.).

Любопытный сборъ мотивовъ, встрѣчающихся въ различныхъ пѣсняхъ,—и наслоекъ разныхъ эпохъ.

56.

ТАТАРКА—СЛУЖАНКА.

Въ слѣдующей любовной пѣснѣ встрѣчаемъ воспомина-
ніе о наймѣ татарскихъ плѣнницъ въ службу въ Малороссіи:

Ой на горі, на підгірку,
Сидів голуб з голубкою;
Вони собі цілювались,
Цілювались, милувались.
Що в голуба та сизая голова,
А в голубки позолочувана,
Чорним шовком подоточувана.
А молодець з-за терема вигляда:
«Якби ж моя дівчинонька та така,
Тоб я її цілував, милував,
І до печі кухварочку наняв,
А до неї та татарочку,

А сам би я по водицю ходив,
Дівчиноньбу та за рученьбу водив.»

(Изюль, Метя., Южнор. пѣсни, 25—26).

Въ № 53—56 идетъ дѣло о разнаго рода добычѣ, которую надѣются достать, или достали козаки отъ татаръ, преимущественно отъ крымцевъ. Выше было упоминаемо о нѣсколькихъ набѣгахъ козаковъ на Крымъ, морскихъ и сухонутныхъ. Набѣги эти становились все страшнѣе для татаръ, по мѣрѣ колонизаціи степей запорожскихъ, т. е. съ конца XVI в. Войны козаковъ съ поляками, особенно при Хмельницкомъ отклонили въ другую сторону направленіе энергіи козаковъ и даже дали возможность татарамъ вмѣшиваться въ дѣла козацко-малорусскія, сначала, какъ союзники козаковъ противъ Польши, потомъ, послѣ подчиненія Хмельницкаго Московскому царю, какъ союзники Польши. Но какъ только положеніе хотъ лѣвобочной Украины и Запорожья въ союзѣ съ Московскимъ царствомъ укрѣпилось сколько нибудь, опять усиливается наступленіе козаковъ на Крымцевъ. Изъ набѣговъ этого времени, особенно сильный былъ набѣгъ Кошового Ивана Сирка на Крымъ въ 1675 г. въ отмщеніе за набѣгъ неудачно передъ тѣмъ сдѣланный ханомъ, «послухавши,—какъ писалъ Сирко,—дурной ради шаленого и безумного вейзѣра Цариградскаго.....» и пришедши «зъ янчарами и изъ многими Ордами Крымскими до войска Низового Запорожскаго, а ночью добою пришедши близко къ Сѣчи и знявши сторожу, за Сѣчою стоявшую, вслалъ былъ въ Сѣчь пятнадцать тысячь янчаровъ, приказавши имъ (чего встидъ было чинити) не по кавалерску всѣхъ молодцовъ войска Запорожскаго, сонныхъ и жадной бѣди не сподѣвавшихся, вибити и выдавити, и кучку сѣчовую зъ фундаменту вивернути и разорити.....» Набѣгъ Сирка описанъ характерно у Сам. Величка, и мы считаемъ необходимымъ привести выдержки изъ этого описанія, такъ какъ оно объяснитъ вышеприведенныя пѣсни.

Съ 20 тысячами козаковъ Сирко вторгся въ Крымъ, черезъ Сивашъ, оставивъ Перешоу въправо, — и слѣдовательно заставъ татаръ въ расплохъ. «Потомъ оставивши при себѣ выборнѣйшихъ молодцовъ три чили чтирѣ тысящѣ и, оставшихся зъ ними внутри Крыма надъ Сивашемъ, у переправи, прочее все войско при добрихъ своихъ вождахъ, Крымскихъ осядлостей и мѣсць добре свѣдомихъ, отправилъ во весь Крымъ, приказавши вондомъ тимъ увесь Крымъ пещадне струевути, ему приразитися и пятого дня къ себѣ до переправи Сивашской повернути. Тое просто войско вѣтроногими конми своими внутри селеній Крымскихъ пещадно, внодни, и, по совѣту, по килко частей раздѣлившихся, весь Крымъ робою наполнили и засѣяли; огнемъ и мечемъ оной плондруючи, Козлова, Карасева, Бакчисарая, столицы Ханской и иннихъ городовъ Крымскихъ коснувшись и превеликіе имъ бѣди и разорѣнія въ ихъ селеніяхъ нанесли. Ханъ теда зъ султанами и мурзами Крымскими о такой фуріи и несподѣваннихъ а чедшикретнихъ въ Крыму гостяхъ увѣдомившихся, чимъ найскорѣй зъ Бакчисаря, и то заледве, во вѣсми начальниками Крымскими выхопился и утомзувъ въ горы Крымскіе»... Спустя малѣйшее время ханъ ожомнился и собравши, если вѣрить малорусскому лѣтописцу, 50000 татаръ, пошелъ на Сирка. Но послѣднему удалось отбить татаръ и переправиться черезъ Сивашъ. Тутъ опять «оволо долини Норной и Качкаровъ веѣ поля и пашвиена скотинніе крымскіе струевуши и многіе череди сметанніе и ватаги овечію зъ Татарами, при нихъ бившими, себѣ загорнувши, рушило (войско запорожское) у гору Днѣпра до Сѣчи свои, малючи у себе множество всякой здобичи Крымской и ясирю татарского зъ христианами, въ неволѣ Крымской бившими, тринадцати тысящъ. Отдалившихся теда Сѣрко со вѣсми войскомъ и пористми отъ Крыму у миль килканадцать и станувши нѣгдѣсь, въ приличномъ мѣсць, на попасъ полудневій, велѣтъ одимъ козакамъ по достатку кашни варити, зебы для ихъ и для ясирю цагле стати оной, а другимъ вагѣлъ ясирю на двое

розлучити, христіянъ особно, а бѣсурменъ особно; котрихъ гди розлучено, теги бѣсурманъ всѣхъ велѣлъ повязати, а христіянъ (котрихъ мужеска полу и женска 7 тисячъ было) пробуючи, самъ Сѣрко сказавъ въ нимъ такое слово: «хто хочеть идите зъ нами на Русь, а хто не хочеть, вертайтеся до Криму.» Якое слово Сѣрково христіяне и туми зъ христіянъ въ Крымѣ родившіися почувши, изволили едни зъ нихъ, а именно три тисячи, лучше до Криму вернутися, нежели въ землю христіянскую простовати; а другая, чтирѣ тисячѣ, на Украинну въ землю свою возжелали. Котрихъ всѣхъ Сѣрко велѣвши похормити, еднихъ оставилъ при себѣ, а другихъ отпустилъ въ Крымъ, и при отпуску, гди спиталь ихъ,—для чего бы до Криму квапились, отповѣдили—и жъ тамъ въ Криму мѣють уже свои осѣдиска и господарства и для того тамъ лутше себѣ желаютъ жыти, нежели въ Русѣ, ничого своего не имущи.» «Отпустивши теги Сѣрко онихъ людей до Криму, еще не цале вѣрилъ, жебы они конечно пошли въ Крымъ, но надѣялся, что вернутся на Русь и, взошедши на могилу, тамъ бывшую, смотрѣлъ на нихъ потоло, поколь не стало ихъ видно; а гди увидѣлъ непремѣнное ихъ въ Крымѣ устремленіе, тогда заразъ козакамъ молодимъ велѣлъ на конь всѣсти и, догнавши, всѣхъ безъ жадного поцадѣнія на голову вибити и вирубати, маючи и самъ втропи за ними поехати и досмотрѣтися, если по его станется приказу. Тіи прето козаки, такий ординанць отъ Сѣрка одержавши, а людей поменнихъ догнавши, сдѣлалъ подлугъ того ординанцу, такъ что и одной души въ живихъ не оставили. Мало зась погодивши, и самъ Сѣрко на воя всѣвъ и скочивъ туда, где его ординанць совершался skutкомъ; а тамъ прибѣгши, и доветвореніе волѣ своей увидѣвши, подяковалъ козакамъ, въ томъ трудившимся, а до мертвыхъ труповъ вымовилъ такіе слова: «простѣте насъ братія, а сами спѣте тутъ до страшного суду Господня, нежели бисте мѣли въ Криму между бѣсурманами размножатися на наши христіянскіи молодецкіи головы, а на свою вѣчную безъ крещенія

погибель.» (Ср. дальше конецъ пѣсни «Теща въ плѣну у зятя.») Дальше слѣдуетъ описаніе дѣла добычи и пира, на Запорожьѣ,—приведенное нами въ примѣчаніи къ думѣ о Сам. Кошкѣ. «Потомъ, продолжаетъ лѣтописецъ, войско въ рѣчки и вѣтки розъехалоса, а ясиръ христіанскій, зъ Криму возволенній, отпущенъ зъ Сѣчи зъ новокрещенными въ Сѣчи бѣсурманами (якихъ мужеска полу и женска было полтори тысячи) въ Малую Росію. Зъ бѣсурманскаго зась ясиру една часть послана на Москву, другая до гетмана Самойловича, а третья, то есть чтирѣ тысячѣ, зоставлена въ Сѣчи, которому Сѣрко зъ атаманнею когда сказалъ таѣе слово: абы каждый невольникъ старался о слушній и скорій отъ себе окупъ, если зичитъ себѣ быти въ Криму, а которіи невольники о окупъ старатися не будутъ, ти всѣ вскорѣ одошлются на Москву въ немсходную неволю,—тогда на тое слово всѣ татаре здрогнувшися, заразъ почали зъ Сѣркомъ и атаманнею торговатися и належитій за себе по своей возможности окупъ поступовати; и такъ всѣ, отъ мала и до велика, окупъ за себе поступивши и реестръ именъ своихъ и поступленнаго окупу по Татарскій написавши, упростили Сѣрка о трохъ Татариновъ, и послали черезъ онихъ тотъ реестръ до хана, зъ горячимъ прошеніемъ о скорое поступленнаго окупу собраніе и до Сѣчи присланіе.... При писмѣ кошового отобравши Ханъ и реестръ татарскій, послалъ заразъ чрезъ своихъ чавусовъ во весь Крымъ, приказуючи сурово всѣмъ невольничимъ крвнимъ, абы зъ пилностью старалися о поступленій Запорожцамъ окупъ отъ своихъ крвнихъ, ежели желаютъ видѣти ихъ въ Крымю. А сумма окупу того была поступлена такая: една тысяча чловѣкъ по сто таларей, другая тысяча по полтораста таларей, третя тысяча по полтрети ста таларей, пятсотъ чловѣкъ по пятсотъ таларей, другая пятсотъ по тысячѣ шестьдесятъ таларей. Тую такъ знаменитую сумму любо крвній невольничій заразъ начали стягати, однакъ ихъ не могли онои вистачити самими денгами, теди просили Хана о причину до

войска Запорожского, аби взято отъ нихъ тотъ окупъ при деньгахъ и разными Крымскими товарами; о чомъ гди писалъ Ханъ до Сѣчи, желючи въ томъ войсковой пріязни, теди Сѣрко и войско Запорозкое давши у себе мѣсце тому Ханскому желанію, изволилося принять товарами и деньгами окупъ помененій; которого въ мѣсяцѣ поеврїи передъ запустами филиповими, половину деньгами, а другую половину товарами, то есть: мосульбесами, мамсами, киндяками, вабами, бавелною, сафянами, конми иными войску потребными вещми, въ слушвой ценѣ поставленими, гди припровождено зъ Крыму до Сѣчи, при особливихъ подѣ невольниковъ подводахъ, теди войско Низовое Запорожское, окупъ оной принявши, заразъ всѣхъ невольниковъ ласкове въ Крымъ отпустило. А для склонности Сѣрковой на Ханское о окупѣ прошеніе, обослалъ Ханъ особно Сѣрка пята бутами вина, двома кулями волосяними сирю, а третимъ резинжовъ и двома бюрдюгами оливы. За прибытемъ въ Крымъ выкупившихся татар, гди спиталъ Ханъ о прочихъ невольникахъ, якикъ не доставало, отповидѣли, изъ инїа покрестились и въ землю Барабашскую отпущени, а другїи некрещенїи Самойловичу, гетману Барабашскому, а третїи на Москву въ подарунку одослани; зъ чого не меншїй въ Крыму плачь, а на Хана, Солтана и везѣра парѣкане, же запорожцевъ роздразнили.» (Лѣтопись Сам. Величка, II, 372—384).

Какъ изъ вышеприведенныхъ пѣсень, такъ и изъ разсказа Величка и изъ приводимаго имъ письма Сѣрка къ Хану, видно, что, по мѣрѣ заселенія степей въ XVII в. все больше укрѣплялось сознаніе своей силы у малоруссовъ передъ татарами. Эта сила не только производила болѣе смѣлые набѣги въ Крымъ, со стороны козаковъ, но и располагала населеніе съ обѣихъ сторонъ къ уваженію мирнаго сосѣдскаго житья, нарушеннаго турецкимъ вторженіемъ.—Нельзя не замѣтить относительной мягкости обращенія съ плѣнными Сѣрка и въ пѣснѣ № 54 сравнительно съ тѣмъ, какое мы видѣли выше со стороны татаръ и турокъ.

КОЗАЦЬКАЯ СТОЯНКА И ПОЖАРЪ ВЪ СТЕПИ.

(Отрывки).

А.

По синьому морю хвиля грає,
Козацькій корабличек розбиває
Гей, козацькій корабличек розбиває,
Сорок тисяч війська витопляє;
Гей, сорок тисяч війська ще й чотире;
Гей, тож йїхали козаченьки та із України.
Гей, тож йїхали козаченьки та із України,
Попутали коників у долині,
Гей попутали коників у долині,
Самі посідали на могилі,
Гей, самі посідали на могилі,
Викресали вогнику, закурили,
Гей, викресали вогнику, закурили,
Роспустили пожар по долині
Гей, розпустили пожар по долині,
Попалили діточкы соловині:
Гей которіі старщіі полетіли,
Которіі меньчіі—погоріли.
Прилетіла матінька соловинка:
«Бідна ж моя головонька несчастлива.»

(Запис. въ Григорьевкѣ).

Б.

Шли козаченьки із України,
Да кресали огонь із оружини,
Да пустили пожар по долині,

www.libbook.org.cn
Соловейкові дітки попалили.
Як же соловейку без дитини,
То так козаченьку на чужбині,—

(Лукашевичъ, Малор. и Червонол. думы и пѣсни, 84).

Первые три стиха вар. А. не вяжутся съ остальными ни размѣромъ, ни содержаніемъ: они—передѣлка и искаженіе вышесприведеннаго начала думы о гибели турецкихъ кораблей. Дальше же идетъ пѣсня о козацкой стоянкѣ и пожарѣ въ степи.

Тѣже обряды приспособлены къ чумацкой стоянкѣ: Рудченко, Чум. Пѣсни, стр. 234—235,

58.

УМИРАЮЩІЙ КОЗАКЪ И КОНЬ.

Ой три літа, три неділі,
Минулося на Вкраїні,
Як козака турки вбили,
Під явором положили.
Під явором зелененьким,
Лежав козак молоденький;
Його тіло почорніло,
А від вітру—пострусіло.
Над ним коник зажурився,
По коліна в землю вбився.
—Не стій коню надо мною,
Бачу ж я щироньку твою!
Біжи ж степом та гаями,
Долинами, байраками,
До моєї родиньки,
До вірної дружиньки!
Стукни в браму копитами,

Тай забрзгай поводами.
Ой виїде брат-понуриться,
Виїде мати-зажуриться,
Виїде мила-порадіє,
Стане, гляне, тай зомліє!...
«Ой десь, коню, пана скинув?
Кажи ж коню: чи не згинув?»
— Мене турки надігнали,
Пана мого з мене стали,
Постриляли, порубали,
Там над Дністром лиховали!
Ой цить, мати, не журися!
Вжеж бо твій син оженився:
Він взяв собі за жіночку
Зелену долиночку,
Та крутую могилочку...
Возьмиж, мати, піску жменю,
Посій його на каменю:
Колиж отой пісок зійде,
Тоді твій син з війська прийде!

(Гатцук. Ужинок рідного поля, стр. 253).

Есть множество вариантовъ этой пѣсни безъ упоминанія турокъ. Послѣдніе четыре стиха—обыкновенныя слова отъѣзжающаго козака. Ср. дальше въ отдѣлѣ общихъ козацкихъ пѣсень.

59.

КОВАКЪ И КОНЬ.

А.

Впився козакъ, впився—впився, зажурився,
Вороному коню на гриву звалився.
«Ой коню мій, коню, коню вороненький!
Яж тебе запродав за Дунай бистренький;

За Дунай бистренький—за биструю річку,
Молоді шпилькарочці за мед, за горілку.—
—Козаче Семене! згадай ти за мене,
Згадай ти за мене, як я був у тебе;
Як я був у тебе—тай ще під тобою,
Як ми утікали бистрою річкою;
Бистрою річкою—чистими волями,
А за нами Турки з острими шаблями.—

(Изъ рукоп. сб. Сницкаго; зап. въ Ягумкові)

Б.

Ой у Вільгові, тай на торгові,
Там козаченько по торгу ходить;
По торгу ходить, коника водить,
Коника водить, тай до його мовить:
«Коню ж мій, коню, продам я тебе,
Продам я ж тебе за сто червоних,
За сто червоних, за бочку вина...»
—Пане мій, пане, не продавай мене,
Не продавай мене, згадай за мене.
Як нас нагнали Турки з Татарми,
То як я втечю—Дунай перескочив,
Дунай перескочив, конитна не втечив,
Ні острого мена, ні тебе молодця....—

(Изъ Киевск. рукоп. сбор.).

60.

КОЗАКЪ И КОНЬ.

А.

Ой дуб на березу
Гільям похилився;
А син своїй пеньці
Низенько вклонився:

«Нене ж моя, нене,
Чом не жениш мене?»
—«Нащо ж тебе, синку,
Молодги женити?»

Нащо ж тебе, синку,
Молодим женити:
Хиба тобі, синку,
Ні з ким говорити?
Хиба тобі, синку,
Ні з ким говорити:
Куплю тобі, синку,
Коня вороного...
Куплю тобі, синку,
Коня вороного:
Прийде темна нічка.
Говори до його....
Прийде темна нічка,—
Говори до його,—
По стані вода ти,
Та з ім говори ти...
«Ой коню ж мій, коню,
Коню вороненький,
Ой чого ж ти стоїш
На стані смутненький?
Чи тяжка, чи важка
Козацькая зброя,
Чи тяжкий, чи важкий
Та козацький звичай?»
— «Не тяжка й не важка
Козацькая зброя,
Та тяжкий, та важкий
Та козацький звичай:
Що ти куди їдеш,—
Мене поганяєш;
Куди відбіждаєш,—
Шийка не минаєш;
Що ти у шиночку
Чарочками бряжчиш,

Мене ж вороного
До стовпа прив'яжеш;
Та я сиру землю
У коліна виб'ю,
Цоки тебе, пане,
Та із борщми диву...
Насип коню віса
По самій перса,
Та налий водичі
По карі очиці,
Та повлади сина
По самі коліна;
То й кінч конем буде,—
Не стидно й між люди!...
То й сідай на мене,
То й поганяй мене;
То я як ісчочу—
Море перескочу!...
То я як ісчочу—
Море перескочу,
Та своїх копитець
І в воду не вмочу!...
Ой пане ж мій, пане,
Не продавай мене;
Як стане пригода
То згадаєш мене.
Ой ізгадай, пане,
Прекістю пригону:
Як ми утікали,—
Турків доганяли,—
Та все чистим полем
По над синім морем,
Та все облогами
По над берегами!...»

(С. Хутор. Аджар, у, Харк. губ.).

ОТПОРЪ ТУРКАМЪ.

А.

1. Зажурилась Украина, бо нічим прожити,
Витоптала Орда віньми маленькії діти,
Котрі молодіи у полон забрато;
Як заняли, той погнали до пана до хана,
5. Годі тобі, пане брате, гринджоли жалівати,
Бери шаблю гостру, довгу, та йди воювати:
Ой ти станеш на воротах, а я в замаулеу,
Дамо тому зтиха лиха—та вражому турку.
Ой ти станеш з шабелькою, а я з кулаками,
10. Ой щоб слава не пропала промиж возаками.
Ой козак до ружини, бурлака до друка:
Отцеж тобі, вражий турчин, з душою разлука!

(Екатеринославской губерніи, Новомосковского уѣзда.
Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

Начало пѣсни, какъ № 21 (Набѣгъ татарскій). Дальнѣйшіе стихи, съ 5-го, очевидно, прошли черезъ позднѣйшую редакцію, когда уже забылись подробности грозныхъ набѣговъ, въ родѣ тѣхъ, о какихъ говоритъ начало пѣсни,—и стычки съ турками со всѣмъ прекратились, или же продолжались въ видѣ небольшихъ пограничныхъ грабежей и дракъ—передъ окончательнымъ покореніемъ береговъ Чорнаго моря Россіей въ концѣ XVIII в. Этимъ объясняется и ухарскій, хвастливый тонъ конца пѣсни, не гармонирующій съ началомъ. Возможно также, что пѣсня эта подправлена.

62.

ГОРА (МОГИЛА)—МѢСТО ВІТВЫ СЪ ТАТАРАМИ.

А.

1. Туман поле покривае,
Козак по нім конем грае,—

Білу гору проїжджає:
Сам ~~до~~ ~~не~~ ~~в~~ промовляє:

5. —Горож моя, горо біла!
Чому сь давно не згоріла?
—Тому м давно не згоріла,
Бо я кровьєв закипіла.
—А якою?—Козацькою,
10. Ба й мішанов с турецькою.

(Підгір'є около Станиславова, записаль Вас. Волошникъ).

Б.

1=1 А.

2. Козак полем проїзжає
Ой виїхав крїй могили,
Крїй могили Верховини.
<Ти могило Верховино,
Чому рано не горіла?>
—Ой я рано не горіла
Бо кривцею обкипіла.—
—Ой якою?—Козацькою
В половину із лядською.

(Максимов., Укр. пѣсни. Р834, 102).

См. выше думу о смерти трехъ братьевъ у рѣви Самары,
—гдѣ на мѣстѣ, политомъ кровью, не выгораетъ (не выссы-
хаетъ) трава.

63.

ПОКУПЦА ВРАТОМЪ СЕСТРЫ—ПЛВНИЦЫ.

А.

1. Ходит турчин по риночку, гей, море, бре!
Водит с собов дівиночку, гей, сердце мое!
Правит за ню срібло, гей, море, бре! 2, гей, сердце мое!
Правит срібло не мірене, гей, море, бре!

5. А золото не важене, гей, серце мое!
Ой знайшовся один панок, и проч.
Сипле срібло не мірене, и проч.
Тай золото не важене, и проч.
Ой взяв же і по під пашки, и проч.
10. Повів же і по під дашки, и проч.
Ой взяв же і за рученьку, и проч.
Привів ею до домоньку, и проч.
Ой тай сіли вечеряти, и проч.
По вечері в карти грати, и проч.
15. Єї каже постіль слати, и проч.
Вона ж тую постіль слала, и проч.
Тай ревненько заплакала, и проч.
Війшов панок до кімнати, и проч.
Взяв з дівчинов розмовляти: и проч.
20. «Ой Марисю, Марисенько! и проч.
Яку маеш родиноньку? и проч.
Чи багато роду маеш, и проч.
Що в неволі погибаеш?» и проч.
—Ой мала я три братчики, и проч.
25. Три братчики, ріднесенькі.—и проч.
«Де ж вони ся да поділи, и проч.
Три братчики да ріднесенькі?» и проч.
—Один пійшов на Волощину, и проч.
Другий пійшов на Вгорщину, и проч.
30. Третій пійшов в Туреччину.—и проч.
«Чи ж би ти їх ще знала, и проч.
Свої брата ріднесенькі?» и проч.
—Вже їх тепер не слізнаю, и проч.
Я в неволі погибаю!»...—и проч.
35. Що тепер за світ настав, и проч.
Що брат сестру не пізнав! и проч.
Яка тепер годиночка, и проч.
Не пізнає родиночка!... и проч.

(Чт. въ И. М. О. И. и Др., 1863, III, III, 45—46).

Б.
www.libtool.com.cn

1. Ходят давки у три танки,
Не так у три, як в четири.
Наехали татарове,
Як великіе панове,
5. Взяли ж собі по дівоньці,
По дівоньці по хорошой,
Да й за руки побравшися,
Сестра брата нялася.
Сам засів в карти грати,
10. А ей велів постіль слати.
Постіль стеле,—сіжно плаче.
Не так грає, як питає:
«Одкуль дівка?»—Із Кійова:
«Чия дочка?»—Андрійова.
15. «Дякуй Богу, що спитався,
Що з сестрою не звенчався!»

(Zieńkiewicz. Piosenki gminne ludu pińskiego. Kowno 1851, стр. 194).

В.

1=1 А.татар.... (Какъ въ этомъ стихѣ, такъ и въ по-
слѣдующихъ нѣтъ припѣвки, что есть въ вар. А. «гей, море,
бре!» и «гей, сердце мое!») 2=2 А. 3=3 А.сребро, золото
4=4 А. Сребро правит..... 5=5 А. 6=6 А... 7=7 А. Дає
сребро..... 8=8 А. І..... 9=11 А. Взяв він її..... 10=12 А.
Повів її..... 11=13 А. Сам сідає..... 12=15 А. Дівчиноньці
постіль..... 13=18 А. Потом пійшов до..... 14=19 А. 15=22
А. ...богату.... 16=23 А. 17=24 А. 18=28 А.Німечизну,
19=29 А.в Московщизну,
20. А за третєго не знаю
21=34 А. Бо в..... 22=35 А. Явий.....наступає, 23=36 А.
.....сестри...пізнає! 24=37 А. 25=38 А.

(Pauli, Pieśni ludu ruskiego w Galicyi I, 168—169).

www.libtool.com.cn

Г,

- 1=1 А. 2=2 А. Та торгує дівку руску...мре 3=4 А. Дає за ню сто червоних..... 4=11 А. Та...він ю.....мре 5=12 А. 5.=12 А.він ю до кімнати 6=14 А. А сам сі сів в....
7. Казав єї йти по горівку—г., м., м.,
 8. Дай горівки не міривши—с. м.,
 9. Давай гроші не лічивши!> г., м., м.,
 10. Сама сіла та й думає с м.
 11. «Що ти мила, що думаєш?»—с. м.
 12. Що ти, мила, що думаєш?—с. м.
- 13=24 А.чтирі братей.... 14=24 А.чтирі братей....
15=28 А. Єден... Туреччинов... 16=29 А. ...Московщинов...
17=30 А.в світ за очі....
18. А четвертий,—не видума, с. м.
 19. Отець, мати, не виділи, г. м. м.
 20. Отець, мати не прощали, с. м.
- 21=35 А. Який... 22=36 А.

(Чт. М. О. И. Др. 1880, Ш. Ш, 15).

Д.

- 1+2=1 А. 3+4=2 Б. Купує сі вірменочку..., 5=3 Г. 6=9 А. Узав П.... пахи, 7=10 А.П.... дахи;
8. Завів П до кімнати,
- 9=14 А. А сам пішов в....
10. Ой як крикнув на шинкарку
 11. Давай меду не мірою!
 12. Дає меду не мірою,
- 13=9 Г. Бере..... лічбою.
14. Начав П спитувати:
 15. Чи много ж ти братів мала?
- 16=23 А. 17=18 А. Оден.... Венгерщину 18.=29 А. Волощину 19=30 А.
20. Будь здорова, сестро моя!

(Запис. Медитонъ Бучинскій. въ Станисл. округѣ).

www.libtool.com.**Е.**

1. Була собі вдова на Білої Русі.
Брей море, брей!
Мала собі аж два сини.
Брей море, брей!
А дочку третюю—Гайну молодую
Брей море, брей!
Єдин пішов у дяченьки
Брей море, брей!
5. А другий в козаченьки
Брей море, брей!
А дочку орда заняла
Брей море, брей!
Ходить Сербин по базарі
Брей море, брей!
Та торгує дівчиноньку
Брей море, брей!
Та купивши дівчиноньку
Брей море, брей!
10. Схватив єї за рученьку
Брей море, брей!
Та й повів у кімнатоньку.
Брей море, брей!
Сів собі на музику грати,
Брей море, брей!
А єї заставив постелю слати
Брей море, брей!
Не так вона стеле як ревне плаче
Брей море, брей!
15. Не так він грає, як єї питає:
Брей море, брей!
«Чи ти роду та великого!
Брей море, брей!
Чи ти батька багатого?»
Брей море, брей!

- Ні я роду та великого
Брей море, брей!
Ні я батька та багатого:
Брей море, брей!
20. Жила вдова на Білої Русі,
Брей море, брей!
Мала ж собі аж два сини
Брей море брей!
Та дочку третюю—мене молодую
Брей море, брей!
Єден пійшов у даченьки
Серце мое!
25. А другий пійшов у козаченьки
Брей море, брей!
Мене молодую Орда заняла;
Серце мое!—
<Хвалить Бога, що ми розпнтались,
Гріха не набрались!
Сестро моя!>

(Изъ рукописнаго сборника, Чубинскаго и Новицкаго).

Пѣсни эти принадлежатъ къ общеевропейскому кругу сказаній о кровосмѣшеніи. Малорусская народная поэзія представляетъ въ отношеніи этихъ сказаній весьма оригинальное явленіе,—свидѣтельствующее о той широтѣ поэтически-культурнаго общенія, какое имѣла, по своему географическому положенію и этнографическому составу Южная Русь,—съ различными народами. Сказанія о кровосмѣшеніи, какъ прозаическія, такъ и пѣсенныя, у равныхъ европейскіхъ народовъ укладываются въ три темы: а) покупка братомъ сестры на невольничьемъ рынкѣ б) похищеніе братомъ сестры въ корчмѣ, куда она была завезена дѣтскими крадами,—с) двойное кровосмѣшеніе: рожденіе мальчика отъ связи брата съ сестрою и бракъ этого сына съ матерью (или съ сестрою). Последняя тема на Западѣ Европы развивается въ прозаическіхъ сказаніяхъ.

Изъ славянъ въ формѣ прозаической эта тема развита въ старыхъ русскихъ сказаніяхъ, представляющихъ дословный почти переводъ западныхъ сказаній,—а въ пѣсенной переработкѣ она существуетъ у сербовъ—въ очень полной,—и у малоруссовъ—менѣе полной. Пѣснями же на которую нибудь изъ первыхъ двухъ темъ очень богаты западные славяне,—при чемъ, первую тему (покупка сестры на невольничьемъ рынкѣ) разработываютъ преимущественно пѣсни славянъ балканскихъ,—а на вторую тему (покупка въ корчмѣ служанки) преимущественно славяне сѣверозападные,—пѣсни которыхъ на эту тему почти дословно совпадаютъ съ пѣснями и сказками нѣмецкими, фризскими, фламандскими и т. п. Южнорусская народная поэзія, какъ сказано, очень богата вариантами пѣсенъ на всѣ три темы. Изъ нихъ мы могли включить въ настоящій сборникъ только пѣсни на первую тему, такъ какъ только въ нихъ упоминаются турки и татары. Только пѣсни на эту тему у другихъ народовъ мы можемъ тутъ резюмировать подробнѣе; на остальные сдѣлаемъ только указанія.

Ближайшія къ вышеприведеннымъ пѣснямъ мы находимъ у сербовъ и болгаръ. Такъ въ сербской пѣснѣ продать Люба Богданова (Народничъ, т. I; 548) Богданъ хочетъ для уплаты долговъ продать мать свою, но по совѣту сестры продаетъ жену. Покупаетъ ее турокъ и хочетъ вести ее въ ложницу, но жена Богданова проситъ его показать три черные знака на рукѣ, говоря, что у нея былъ братъ съ такими знаками, но его украли турки. Братъ, одаривъ сестру, отправилъ ее къ Богдану. Тоже самое рассказываетъ и герцеговинскій вариантъ, въ которомъ продавцемъ жены является грекъ. Разговоръ между туркомъ, купившимъ сестру, и этою послѣднею тутъ ближе къ малорусскимъ пѣснямъ:

Ньој говори турско момче младо:

«О Богу ти, робе драгокупе!

Кога ли си соја и племене?»

Имадеш ли икога од рода?»

—Ja не имам никога од рода,
Већ једнога брата рођенога,

Ньѣга су ми заробили турци (Карадж.—Српске народне Пјесме из Херцеговине, стр. 179). Съ этимъ послѣднимъ варьянтомъ очень сходна болгарская пѣсня **Стоянъ, повѣста и турче нотуряче** (собран. Миладиновичей, 295), которая отличается только обстоятельнымъ изложеніемъ экономическихъ соображеній Стояна,—да тѣмъ, что сама жена его предлагаетъ продать ее для покрытія долговъ,—а также тѣмъ, что купившему ее турку открываетъ птичка, что онъ купилъ себѣ въ жены сестру,—подробность, повторяющаяся въ нѣмецкой сказкѣ (*Der Staar und das Badewännlein*,—см. *Haupt und Schmalzer, Volkslied. aus Lusatien*, I, 330), въ великорусской былинѣ (Клрѣвск., Пѣсни, IV. 95—98, ср. II, 70—82) и на которую остался намекъ въ польской пѣснѣ (*Kolberg, Pieśni, segya I, 217—218, var. a, b, h.*) ¹⁾. Почти тоже говорится и въ другой болгарской пѣснѣ **Сиракъ Кольо и Кольовица** (Милад. 198—199), въ которой еще обстоятельнѣе передана экономическая сторона сюжета ²⁾. Въ третьей болгарской пѣснѣ

¹⁾ Въ великорусской былинѣ о Михайлѣ Петровичѣ Казариниѣ, богатырѣ галицкомъ, и то въ одномъ варьянтѣ, встрѣча брата съ сестрою является, какъ эпизодъ. Богатырь, узнавъ отъ птицы, что въ полѣ сидитъ татаринъ съ полонянкой, убиваетъ татарина, бросается насиловать дѣвушку и узнаетъ, что это его сестра. (Кир., IV, 95—98). Встрѣча Алеши Поповича съ сестрою (Кир. 80—82) и Ильи Муромца передана неполно и нѣсколько иначе.—

²⁾ Болгарскія пѣсни вообще съ подробностями говорятъ о такихъ сюжетахъ, какъ купля и продажа. Такъ въ пѣснѣ *Яна и Гуро Торговче*,—продается дѣвушка Яна съ такою детальною оцѣнкою:

Само за Яна деветъ хиляди,
За рамна става десять хиляди,
За бѣло лице единадесетъ,
За бѣло гърло до дванадесетъ.
За цѣрни очи до тринадесетъ,
За тѣнки веги четирнадесетъ,
За руса коса до петнадесетъ. (Милад., 236).

Шайна рабница и Марко братъ идетъ ловить бѣжавшую изъ гарема царскаго въ Стамбулѣ рабницу Шайну и находить въ ней сестру, которую нѣкогда плѣнили турки—янычаре. (ibid., 228—230).

Нельзя не обратить вниманія на то обстоятельство, что въ вышеприведенныхъ пѣсняхъ южнорусскихъ поющихъ сестры называется сербинь, (вар. Е) почти во всѣхъ вариантахъ встрѣчаемъ сербо-болгарское восклицаніе бре! Да и малая связанность расказа во многихъ нашихъ вариантахъ не говоритъ въ пользу туземнаго образованія или даже давняго усвоенія и самостоятельной переработки пѣсни.

Въ вар. Д, ст. 10—13,—видна подмѣсь изъ пѣсень на другую тему: встрѣчи брата съ сестрою—служанкою, или дочерею шинкари,—подмѣсь, проскочившая и въ вар. Г, ст. 7—9. Пѣсень на эту, вторую тему очень много въ Малороссіи,—онѣ распространены дальше на востокъ и гораздо связнѣе. См. Pauli Piesni ludu rusk. II, 24—25; Чтенія, 1870, III, III, 27, тамже 1863, III, III, 73, 1865, I, 575. Маркевича—Обычаи, повѣрья и пр. малороссіанъ, стр. 87—88. Костомаровъ въ Сборн. малор. Мордовцева, 234, Чубинскаго—Труды этногр. экспед. въ Югозап. край. т. V. стр. 201, № 407, стр. 917—921, № 495. Рудченка—Чумацкія пѣсни стр. 110, Лысенка—Збірник українск. пісень, II, 39. рукописныхъ мы имѣемъ три варианта. Ср. Шейна—Бѣлорусскія нар. пѣсни, 1874, 143 № 216—Haupt und Smolar—Pjesnički Lužiskich Serbow, I, 33, II, 33, Kollar—Národní zpíevanky Slovaků v Uhrách, 1834—35. II, 5, (особенно близко къ вар. Паули и Костомарова). Erben, Prostonarodne českè písnè, 1864, 483, 484. Sušila, Moravske písnè, 174; Kolberg, Piesni ludu polskiego, Serya I, 217—224, a, b, h—ближе къ великорусскому, с, е ближе къ малорусскому, но братъ и сестра не вѣнчаются, t, e, d вровосмѣшеніе не состоялось, f—ближе къ лужицкому. Западно-славянскія пѣсни иногда почти буквально совпадаютъ съ нѣмецкими,—см. напр. Eglach—Volkslieder der Deutschen, II, 146; сходныя голландскія и датскія пѣсни указаны у Гаупта и Смоляра, I, 330—332.

Варьянты малорусских пѣсень на эту вторую тему смѣшиваются съ варьянтами пѣсень, представляющих переработку темы о двойномъ кровосмѣшеніи и о кровосмѣшеніи сына съ матерью, — хотя она и обращена въ малорусскихъ пѣсняхъ большею частью то же въ сестру, выходящую за брата и выдающую дочь за сына. См.—Чтенія, 1863, IV, III, 187, 1866, III, III, 702, 1870 III, III, 22. Шейковскаго—Опытъ южно-русскаго словаря, I, 103,—туть вакъ и въ вар. Маркевича тема переиѣшана съ предидущею, Костомарова—Легенда о кровосмѣстителѣ, Историч. моногр., I, 327 и слѣд; Чубинскаго—Труды этногр. экспед. въ Юго-зап. край, т. V, стр. 888, № 458. 921—927, № 486; въ значительной части этихъ варьянтовъ сыновья—кровосмѣстители называются донцами, а въ нѣкоторыхъ, особ. вар. Ж., видно явное вліяніе великорусское въ складѣ и языкѣ; вслѣдствіе этаго желательно было искать пѣсень такого рода напр. въ Землѣ Войска Донскаго;—рукописныхъ мы имѣемъ два варьянта.

Прозаическая древнерусская обработка этой темы, очевидно послужившая источникомъ для народныхъ пѣсень малорусскихъ приведена въ двухъ редакціяхъ у Костомарова—Памятники старинной русск. литер., изд. Куш.—Безб., II, 415—442. Латинскія повѣсти, чрезвычайно близкія къ рукописямъ г. Костомарова, см. у Du Méril—Poésies populaires latines du Moyen âge, 326 и слѣд. Douhet—Dictionnaire des légendes du christianisme, 714 и слѣд.

Итальянскія повеллы на ту же тему: Novella d'un barone di Faraone, Pisa, 1863, и Il figliuolo di germani въ Jahrbuch für Romanische und Englische Litteratur, VII, 1866, 398—411. Французская—Luzarche—Vie du pape Gregoire le Grand. Tours, 1857, и у Литтре Histoire de la langue française, 1869, II, 170 и слѣд.; неполный варьянтъ англійскій,—там же, 255.

Нѣмецкій,—очевидно подраженіе французскому, сдѣланный въ к. XII в.—у Greith—Spicilegium Vaticanum, Frauenfeld, 1838, 180—303 и недавно съ разночтеніями у Herm. Paul—Gregorius von Hartman von Aue. Halle, 1873. Изъ ру-

кописей г. Костомарова, одна близка въ исторіи Григорія св. и къ *Il figliuolo di germani*, другая—объ Іудѣ сходна съ помѣщенною у Дюмерила. Объ отношеніи сказаній этихъ къ мѣуу объ Эдипѣ см. Lippold—Ueber die Quelle des Gregorius von Hartmann von Aue, L. 1869. Сербская пѣсня **Наход Сижеун** представляетъ народную пѣсню самую близкую къ западнымъ рассказамъ о св. Григоріи. (Кардж.—Српске нар. пјесме, II, 63—75). Ср. тамже I, 533, II. 125,—и дальше Удаја. сестре Душанове. Ср. бретонскую пѣсню о кровосмѣшеніи отца съ дочерью,—т. е. легенду о св. Альбинѣ въ народн. пѣснѣ,—въ изданіи Luzel' я—Gwerziou Breiz—Izel. Chants populaires de la Basse Bretagne, 89.

Къ этимъ же темамъ примыкаютъ и пѣсни о томъ, какъ у вдовы было 7, 9, 10, или 12 сыновей и одна дочь и какъ сыновья-разбойники убили мужа сестры и, въ нѣкоторыхъ варьянтахъ,—смѣшались съ сестрою.—Эта тема представлена въ южнорусскихъ пѣсняхъ множествомъ варьянтовъ; см. напр. Чтенія, 1863, IV, III, 166; то же въ видѣ колядки, тамже 1864, I, III, 45. Гулака-Артемовскаго, Народн. Укр. пісні, Кіевъ, 1868, 31. Неполный варьянтъ,—безъ убійства,—Чтенія, 1866, III, III, 700. Чубинскаго—Труды этногр. экспед. въ Юго-западн. край, т. V, стр. 910—914, № 479. Ср. великорусскіе варьянты: у Сахарова, Сказанія русск. народа, 1841, II, 228. Гильфердинга—Онежскія былины, 149, 844, 884, 1154, 1265.

Сведеніе всѣхъ трехъ темъ о кровосмѣшеніи,—довольно запутанное см. въ галицк. пѣснѣ, Чтенія, 1866, III, III, 701.

Совершенно оригинальный варьянтъ о вѣнчаньи брата съ сестрою, въ коемъ можно видѣть совпаденіе книжной легенды, имѣющей дѣлю показать силу покаянія, съ исконной мифической темой, представляетъ болгарская пѣсня **Павелъ и Сестра**—(Миладин., 193). Исконная мифологическая тема о союзѣ близнецовъ, олицетвореній солнца и луны, дня и ночи и т. п. первобытныхъ паръ лежитъ въ основѣ такихъ представлений, какъ союзъ Зевса и Геры еще въ утробѣ матери, такой же союзъ индѣйскихъ близнецовъ Ямы и Ями (Muige,

Original Sanscrit texts, V, 290, 291 Langlois, Rigvéda, 515), союзы зендскихъ паръ Джима и Джимы, Мешья и Мешьяны и т. п. (Windischann, Zoroastrische Studien, 102 и слѣд., Justi—Bundehesh XV, 19—20, XXXII, 43—44).

Сравненіе различныхъ вариантовъ пѣсень о вровосмѣшеніи приводитъ къ заключеніямъ не въ пользу мнѣнія о мническомъ туземномъ происхожденіи малорусскихъ пѣсень на эту тему (Шейковскій, Аванасьевъ), ни о такомъ же славянскомъ (Костомаровъ). Варианты о покупке сестры на рынкѣ, видимо, зашли въ Малороссію изъ Балканскаго полуострова, — о женидѣбѣ въ корчмѣ изъ Германіи черезъ западныхъ славянъ; о женидѣбѣ сына на матери или о двойномъ вровосмѣшеніи—очевидно, прямая переработка легенды о св. Григоріи, ходившей по Руси въ рукописяхъ. Хотя напечатанные г. Костомаровымъ рукописи и сѣвернорусскія, (а сѣверно-русскихъ пѣсень, которыя бы были прямо сродны съ рукописями какъ многія малорусскія, мы пока не знаемъ) существуютъ однако такія рукописи и западнорусскаго письма: какъ и на западѣ Европы, у насъ легенда о св. Григоріи помѣщалась въ извѣстный сборникъ *Gesta Romanorum*,—(Littré, *op. cit.* 251—255). Сборникъ этотъ былъ переводимъ на польскій и западнорусскій языкъ. (Пыпинъ, *Очеркъ Литерат. истор. стар. повѣстей и сказовъ русскихъ*, 183 слѣд.); у г. Пыпина указаны западнорусскія редакціи *Дей Римскихъ*, въ которыхъ находятся и легенды о св. Григоріи въ родѣ тѣхъ, какія издалъ г. Костомаровъ; (см. *op. cit.*, стр. 194, ср. съ обзоромъ редакцій Р. Д., находящихся въ Имп. Публ. Библ., стр. 183—184).

64.

ТЕЩА ВЪ ПЛѢНУ У ЗЯТЯ.

А.

1. Ой по горахъ огні горять,
По долинахъ дими курать,
Ой там турки полон ділять.

Тай досталася сестра брату

5. Теща зятю.
Ой бідат сестру на Рось пустив.
А зять тещу в полон заняв.
Загадала їй туркиниця три діла,
Щоб очима гуси пасти,
10. Рученьками кужіль прями,
А ногами дитя качать.
«Люляй, люляй, турчинятко,
Та не есть ти турчинятко,
Тільки по дочці мое унучатко.»
15. —Щож ти, бабко, сказала,
Що ти турченятко
Своїм унучком назвала?—
«Бо я єї годувала
І вочі не досипала.»
20. Питається тещи зять:
—Хоть хоч живи з нами
Хоть хоч іди в свою землю.—
«Я не хочу жити з вами,
Я хочу іти в свою землю.»
25. —Слуги мої молодії,
Запрягайте коні воронії.
Та везить тещу в свою землю
В єї землю Хрестиянсьву.—

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

Б.

1. Що се в полі забіліло
Ой чи гуси, чи лебеді?
Тепер гуси не літають,
А лебеді не плывають—
5. Татарове полон женут:
Один полон з жіночками,

- Другий полон з дівочками.
Третій полон з діточками.
Стали кошом під Яришом
10. Та взяли сі паєвати:
Дівка впала паробкові,
А тещенька зятенькові.
Взяв він єю по при коні,
Ой вінь біжить дорогою,
15. А тещенька терниною;
Назад себе поглядає
Кровця сліди заливає,
Чорний ворон залітає,
То ту кровцю ізпиває.
20. Приїжджає він до двору:
«Вийди, вийди, татарочко,
Привів ем ті невольницю,
А до смерті робітницю.»
А вона їй та й завела,
25. Три роботи загадала:
Оченьками стадо пасти,
Рученьками вужіль прясти,
Ноженьками колисати.
Теща дитя колисала,
30. І дитині приспівала:
«Люлю, люлю, татарчатко,
По донькиці унучатко!
Бодай стадо виздыхало,
Бодай вужіль спопеліла,
35. Бодай дитя скаменіло!»
Учув того вірний слуга.
«Чи чули ви, паненонько,
Як вам кляла робітниця:
Бодай стадо виздыхало,
40. Бодай вужіль спопеліла,
Бодай дитя скаменіло!»

- Ой побігла татарочка,
Бігла боса без пояса,
Та вдарила по личеньку
45. Свою рідну матіноньку!—
—«Ой ти доню моя доню!
Не тільки м ты годувала,
По личеньку ты не била.»—
«Мамко ж моя старенькая,
50. Почом же сь мя ізпознала
Що сь мя доненьком назвала?»
—«В неділю сь барвінок різала,
Тайсь си пальчик відрізала,
І потому м ты спізнала.»
55. «Мати моя, мила мати!
Скидай з себе тії лати,
Возьми дорогиї шати
Будеш з нами панувати.»
—«Ліпше мої убогі лати,
60. Ніж дорогиї твої шати;
Я не хочу панувати,
Пійду в свій край загибати.»
«Слуги ж мої тай вірши!
Пряжіт коні ворони!»
65. Везіт мамку в еї краї!»

(Pauli, —Piesni ludu ruskiego w Galicyi, 1839, I, 166—168).

В.

1. Поле ж мое широке!
Не могла м ты прогледнути
Чорненькими оченьками;
Тепер ем ты проходила
Біленькими ноженцями
- 6—18=1—13 Б.
19. По при коні на ремени

~~20—22=14~~—16 Б. m. cn

23. Терня ноги пробиває

24—28=17—21 Б.

29. Привів ем ті вухарочку
(Остальныє какъ въ вар. Б.)

(Чт. въ И. М. О. И. и Др. 1863, III, III, 42—44).

Г.

1. Чому кури не поете,
Чому люде не чуєте!
Турки село зрабовали,
Громадами людей гнали.
5. Припалася зятю теща:
Він сам їде на конині,
Тещу веде по тернині,
Кровцёю сліди заливає.
Чорний ворон залітає,
10. То ту кровцю испиває...
«Слухай, пані турчинова,
Привівеь ті невільницю,
Аж із Польщі робітницю:
Завдаймо їй три работі:
15. Оченьками стадо пасти,
А руками кужель прясти,
А ногами волисати.»
Вона дитя волисала,
І дитині приспівала:
20. —«Люлю, люлю, татарчатко,
А по дочці та внучатко!...»
В тім туркєня с кресла встала,
Старой баби ся питала:
«Почом ти мене пізнала?...»
25. —«Як ты баба в купіль влала,
На груди ті искра впала,

Потому-м тебе спізнала.»
«Мати моя, мила мати!
Скидай з себе тії лати,
30. Возьми дорогії шати,
Будеш з нами панувати!»
— «Ліпше мої вбогі лати,
Ніж дорогі твої шати.»

(Лукаш.,—Малор. и червоноор. народн. думи и пѣсни, 1836, 116—117).

Д.

1=1 Г.пiете, 2—4=2—4 Г.
5. Ой вийду я на могилу
6. Подивлюся у долину;
7. Їдут турки з татарами,
8. І людьми ся поділяють.—
9—11=5—7 Г. 12=8 Г. Слiди кровця.... 13—14=9—10 Г.
15. Ой, привiв ю до домоньву.
16=21 Б.туркиновько,
17. Привiв ем тi кухароньку;
18=22 Б. 19=13 Г. Від Галiча.....20=24 Б. ..і.... 21—23=
25—27 Б. 24—28=17—21 Г. 29—32=33—36 Б. 33=37 Б.
...чули ви.....? 34=38 Б.кухаронька. 35—37=39—41 Б.
38. Вбiгла хутко туркиновька,
39—41=43—45 Б. 42=46 Б. ...прелюбезна! 43=47 Б. 44=
48 Б.м.... 45=49 Б. 46=50 Б.iзпiзнала?— 47—48=
25—26 Г. 49=27 Г. І....тя.... 50—53=54—57 Б. 54—55=
33—34 Г.
56. Мамко ж моя, старенькая,
57. Чи будеш ти тут панувати,
58. Чи поiдеш в рiдні краi?
59. Я волю бiдовати,
60. Ніж с тобою панувати.—
61—63=63—65 Б.

(Русалка Дiястр. 1837, 5—7).

Замѣчательна болгарская пѣсня, въ которой сведены мотивы настоящей и предыдущей пѣсни: (Български Народни Пѣсни собрани одъ братья Миладиновци. Въ Загребъ. 1861, стр. 164) «Когда была война (пленъ) на землѣ, то Янкулу взяли въ плѣнъ и отнесли въ горную землю, откуда восходитъ солнце, а Янику взяли въ плѣнъ и отнесли въ дольную землю, куда солнце заходитъ, а мать осталась за Чернымъ моремъ. Дѣти росли и выросли. Янкула сталъ добрый юнакъ,—на порѣ жениться,—а Яника стала доброй дѣвкой, замужь идти. Янкула сѣлъ на коня искать хорошей невесты; на востокѣ ему не нравилась ни одна женщина, ни дѣвуха, ни замужняя, ни вдова. Тогда пошелъ Янкула, куда солнце заходитъ, нашелъ Янику дѣвушку, посваталъ и взялъ. Прожила она девять мѣсяцевъ, родила мальчика, дитя, какъ лютаго змѣя; никакъ его не угомонишь, ни качая, ни держа. Говоритъ жена та (Янка) «господинъ Янкула, пойди ты на базаръ, за Черное море и купи няньку, пусть качаетъ моего мальчика.» Пошелъ Янкула, купилъ старую няньку, привелъ ее въ комнату и далъ ей мальчика. Качаетъ его ногою нянька, качаетъ ногою, а устами поетъ:

Нани, нани, мое мнуче,

Мнуче отъ сина, отъ керка! т. е.

Люли, люли, мой внученокъ, внученокъ отъ сына и дочери! «Надъ внукомъ говорить; слезы ронить. Тотчасъ дитя заснуло, тотчасъ затихло. Яника удивилась и вышла на двери; подождала господина и говорить ему: «Янкула, господинъ мой! заставь няньку пусть пропоетъ надъ дитятью, —дитя тотчасъ заснуло.» И Янкула говорить: «эй ты, нянька,—покачай дитя, покачай, запой, какъ недавно пѣла.» Та покачала мальчика: «Нани, нани и проч.»—«Эй ты старая нянька, зачѣмъ поешь такую пѣсню? Какіе мы братъ и сестра?—Тогда говорить нянька: «а знаешь, Янко, помнишь, —когда была война на землѣ и проч.» Тогда они спознались, и любовно обнялись. А Янкула спрашиваетъ: милая мать,—что жъ дѣлать намъ съ этимъ мальчикомъ?—Возьмите

вы острую сѣкиру, нарубите сухихъ дровъ, разложите сильный огонь,—отрубите (дитяти) голову, и сожгите трупъ его.» Такъ съ нимъ и сдѣлали. А милый братъ Янкула оставилъ жену свою и стала она милой сестрой его.

Стихи 4—5 нашего варьянта А: «той досталась сестра брату, теща зятю»,—которые въ менѣ ясной формѣ существуютъ и въ вар. В, ст. 11—12: «дівка впала паробкові, а тещонька зятенькові,»—даетъ основаніе предполагать, что у насъ существовала пѣсня, аналогическая съ болгарскою, съ двойной темой: кровосмѣшеніе и покупка тещи,—но что первая тема потомъ атрофировалась, подъ вліяніемъ того ужаса передъ кровосмѣшеніемъ, который видѣнъ во всѣхъ пѣсняхъ малорусскихъ о бракѣ сестры съ братомъ, которыя почти всѣ кончаются или тѣмъ, что братъ и сестра узнаютъ другъ друга и фактическое кровосмѣшеніе не состоялось,—или же тѣмъ, что братъ и сестра расходятся и превращаются въ разные растенія, или гибнутъ отъ звѣрей. (См. выше указанныя пѣсни о братѣ и сестрѣ, изъ которыхъ многія оканчиваются словами: ходім, сестро, в темгий ліс, нехай же насъ звіръ ізвість и т. д.)

Этотъ страхъ передъ кровосмѣшеніемъ, отъ коего рождается и дитя, былъ причиною атрофіи первой половины болгарской пѣсни въ варьянтахъ малорусскихъ,—и вставки въ вар. А. неясныхъ словъ: «ой братъ сестру на Рось (Русь?) пустив.» Вторая половина темы—осталось въ нѣсколькихъ варьянтахъ. На эту послѣднюю тему есть много варьянтовъ и великорусскихъ. Изъ нихъ одинъ имѣетъ начало чрезвычайно близкое съ началомъ перваго нашего варьянта, который, по существованію въ немъ слѣдовъ темы о кровосмѣшеніи, мы считаемъ возможнымъ признать болѣе древнимъ.

Это варьянтъ,—напечатанный у Сахарова:

По горамъ, горамъ,
По высокімъ,
По раздольцамъ,
По широкимъ,
Тутъ огни горять

Негасиме,
Зли татарове
Тутъ полонъ дѣлять,
Доставалася
Теща зятю въ плѣтъ;

Она отвезъ ее
Къ молодой женѣ.
«Ахъ и вотъ тебѣ,
Молода жена,
Положнячка
Съ Руси Русская!
Ты заставь ее
Три дѣла дѣлать:
Что и первее
То дити качать,
А другое то
Тонкій кушель прастъ
Что и третіе
То цыплатъ пасты.»
«Ты баю, баю,
Мое дятяко!
Ты по батюшкѣ
Злой татарченкокъ,
Ты по матушкѣ
Милъ внученкокъ:
Вѣдь твоя то мать

Мнѣ родная дочь;
Семи лѣтъ она
Во половѣ взята,
На правой рукѣ
Нѣтъ мизинчика.
Ты баю, баю
Мое дятяко!»
Какъ услышала
Тутъ Татарочка
Она кинулась.
Она бросилась,
На бѣлы руки
Къ своей матушкѣ:
«Ахъ родная
Моя матушка!
Выбирай себѣ
Коня лучшаго
Мы бѣжимъ съ тобой
На святую Русь,
На святую Русь,
Нашу родину.

(Сахарова, Сказанія русскаго народа, 1841, Книга III Колыбельн. пѣсни, 263, 264) тоже у Шевырева, Истор. русской словесности, т. III, 295—296). Этотъ варьянтъ едва ли не пошолъ отъ малорусскихъ, такъ кромѣ начала, и конецъ въ немъ близокъ съ тѣмъ, какъ оканчивается пѣсня во всѣхъ малорусскихъ варьянтахъ: мать не соглашается оставаться съ дочерью въ татарской землѣ. Въ другихъ великорусскихъ варьянтахъ конецъ видоизмѣняется: рѣшеніе уѣхать мотивируется такъ:

Не сыму шубу староношеную,
Не надѣну шубу соболивую;
Отпусти ты мепя въ свою сторону,
Въ свою сторону, къ Царю Бѣлому,
Къ Царю Бѣлому, къ Петру Первому. (Шейнъ, Русскія народныя пѣсни, Ч. I, М. 1870, стр. 10),—или и сама дочь предлагаетъ матери:

Собирайся на заутро въ свою сторону,
Въ свою сторону, къ Царю Бѣлому. (Шейнъ, тамже, 11)
или же мать рѣшается остаться у дочери:

Не поѣду я
На святую Русь
Я съ тобой, дитя,

Не разстануся. (Якушкинъ, Народные русскія пѣсни, 186, 81—82. Тоже въ вар. Даля, Соч. В. И. Даля, 1861, VII, 169, у Шейна, ор. cit, 73—74.)—Еще два напечатанныхъ великорусскихъ варьанта безъ конца: Шейна, ор. cit. 11, прим., и Костомарова—Памятники Старинной Русской Литературы, изд. К. Безб., вып. I, 17.) Въ собр. Якушкина, стр. 117 есть пѣсня, въ которой татаринъ утѣшаетъ половянку подаркомъ—шубой.

Вообще въ великорусскихъ варьантахъ видно преобладаніе семейнаго начала подѣ патриотическимъ и даже надѣ религиознымъ: ни одинъ великорусскій вариантъ не рѣшается вложить въ уста тещи того проклятія татарченку, (бодай дитя скаменило!) какос видимъ въ малорусскихъ варьантахъ В и В. Самое большее въ этомъ отношеніи то колебаніе, которое выражено въ словахъ:

«Ты, качу баю,—мое дитятко!

Ты по батюшкѣ злой татарчонокъ,—

Ты некрещенный, не молитвенный,

А по матушкѣ—мой боярчонокъ.

Мой боярчонокъ, русска косточка,—(вар. г. Костомарова).

или «Мнѣ бить тебя,—такъ грѣхъ будетъ,

Мнѣ дитей назвать,—мнѣ вѣра не та.» (вар. г. Якушеина,—тоже у Шейна № 15, стр. 10);—въ другомъ вариантѣ г. Шейна,—№ 16 такъ стоитъ просто:

Ты, баю, баю, молодой турчинъ!

Я не знаю твоего ни имени, ни отчества,

А только знаю, что твоя мать мнѣ дочь была.—

Ни въ одномъ великорусскомъ вариантѣ не встрѣчается, чтобъ и дочь, не узнавши матери, ударила ее,—какъ въ малор. вар. Б и В.

Нѣкоторую аналогію съ этими пѣснями представляютъ пѣсни о встрѣчѣ въ плѣну двухъ сестеръ, взятыхъ въ разное время: Такъ болгарская пѣсня Сестра Ангелина, Тодора и Петра Ловачето (Миладин., 238—239) говоритъ о томъ,

какъ братъ привезъ за служанку сестру своей жены, которую увезъ прежде. Эта пѣсня, кажется, аллегорія Савы, Моравы и Дуная;—покрайней мѣрѣ пѣсня начинается такъ:

Розбегнала Сава со Моравы

Но Моравы край бѣлого Дунавъ.—

Такую же встрѣчу видимъ въ пѣсняхъ весьма многихъ народовъ: Такъ въ португальскомъ романсѣ *Raiha e cartiva* (Королева и дѣвдница) мавры убиваютъ графа Флореса, въ дорогѣ къ С. Яго,—и жену его берутъ въ плѣнъ и приводятъ въ служанки къ маврской королеви; графиня оказывается сестрой королевы,—что и открывается, когда обѣ женщины рождаютъ, при чемъ бабки относятъ къ королеви мальчика графини-служанки, а дѣвочку королевы къ графини;—дѣвочка умираетъ,—а сестры бѣгутъ и поступаютъ въ монастырь. (Bellefmann, Portugesische Volkslieder und Romanezen. L. 1864, 92—98) Подобныя пѣсни: каталонская F. Wolf, *Primavera y flor de Romances*, Berlin, 1856. II, 38, idem—*Proben portugesischer und catalonischer Volksromenzen*, Wien, 1856, 60, гдѣ указаны родственныя пѣсни скандинавскія, шотландскія и т. д.—

65.

БРАТЪ ПРОДАЕТЪ СЕСТРУ ТУРКАМЪ.

(Романъ и Олена.)

А.

1. Ой поѣхав Романочко
До Сучави на ярмарокъ,
Тамъ сострѣтивъ ѣго турокъ.
«Ой Романо, Романочку!»
2. Чи маешь ти рединючку?...
—«Ой маю я рединючку,
Одну сестру Оледоньку.»—
«Ой Романо, Романочку!
Продай сестру Оледоньку!

10. ~~Дамі ті срібла не вагою,~~
Дам ті злота не лічкою.»
Прийшов Роман до домочку,
Склонив на стіл головочку,
Тай гадає сі думочку,
15. Чи продати Оленочку?
Встав, зірвався, шійшов с шумом,
Тільки вихор за ним свиснув,
Доц ударив з ясним громом,
Роман з очей на вік згинув!
20. Сестра бідна ся дивує,
Пильно глядить кінця тому,
Серце ся їй крає з жалю,
Що Романа нема в дому....
Іде Роман до домоньку,
25. Спустив на діл головоньку.
Ізійшла сестра, Оленочка,
Питаєся вона ёго:
«Ой братчіву, Романчику!
Де ти того коня взяв?».....—
30. —«Мені Турчин подаровав..
Дав мі коня вороного,
На другого злота много.
О сестричко, Оленочко!
Та світлоньки повзметай,
35. І в покояжъ позакаджай!»—
«Ой братчіву, Романчику!
Тадже завтра не неділя?»—
—«Ой сестричко, Оленочко!
Помий двори мостовії,
Застель столи кедровії,
Помий миски мідяніі,
І ложички золотії!»—
«Ой братчіву, Романчику!
Тадже завтра не Різдво?...»—

45. — «Ой сестричко, Оленочко!
І світлоньки повимашай,
Вівна красно повитерай!» —
«Ой братчику, Романчику,
Тадже завтра не Великдень?»... —
50. — «Ой сестричко, Оленочко!
Русу косу собі измай,
Та й красенько заплітайся,
Гостей завтра сподівайся!» —
А вона то все зробила,
55. Та й на двір ся подивила:
«Ой братчику, Романчику!
Що то в полі за димове?
Чи то вірли крильма бьются,
Чи вівчарі с турми гонять?»... —
60. — «Так, сестричко, Оленочко,
Вірли крильма землю збили,
Порохами скэпотили.» —
«Ой братчику, Романчику!
Що то в полі за димове?
65. Чи то вірли крильма бьются,
Чи вівчарі с турми гонять?»... —
«Ой сестричко, Оленочко,
Скажу тобі правду щиру:
Тото в полі не димове,
70. Ні то вірли крильма бьются,
Ні вівчарі с турми гонять,
Лишь то турки й татарове,
А всі твої боярове.» —
А Олена як то вчула,
75. На слугу вірну крикнула:
«Ой кухарко, кухарочко!
Дай ми ножа остренького,
До завоя тоненького!»... —
Тонкий завій укроїла,

80. Ніж у серце сі встромила...
Ой надобіг брат Романонько:
— «Ой сестронько Оленонько!
Що жь ти собі ізробила,
На що'сь ти ся та й пробила?»—
85. Вона ёму відповіла:
Лучше тутки погібати,
Ніж с турнами пробувати!
Приїзджають турків много
До Романа на подвір'є:
90. «Отвори нам, Романоньку!
Їдем до тя у гостину;
Виведи нам Романочку,
Твою сестру, Оленочку!...»—
Ой не вийшов Романонько,
95. Вийшла тільки кухаронька:
«Ой де той ваш Романонько?»—
Питаюся турки є:
«Ой поїхав Романонько...
Та й до ліса по дрівоцька.»—
100. «А де ж то та ёго сестра,
Ёго сестра, Оленочка?»
Днесь завій собі кроїна,
Ніж у серце си встромила.»—
Вбігли турки до світловьки,
105. Вздріли тіло Оленоньки;
Ой взяли го за реберці,
Та й виинули через дверці;
Стали до нёго стріляти,
А потім в штуки рубати.
110. Так стріляли, так рубали,
Аж ся кадинові дуги,
З великої дуже туги,
Зачалися розлігати.

1. Ой пив Роман у Сочаві,
Цілий тиждень із турчаном,
Против сестру Оленочку.
Прийшов же він до домочку,
5. Послав сестру по водицю
В кидровую та вирницю.
Пійшла вона по водицю
В кидровую та кирницю,
Та дивится в чисте поле:
10. В чистім полі туман кіптит,
Ци грім гремит, ци звін звенит?...
Принесла вона водиці
С кидрової та кирниці,
Та й узяла промовляти,
15. Свого брата ся питати:
«Ци то в полі туман кіптит,
Ци грім гремит, ци звін звенит?...»
Він до неї промовляє,
А сам тяжко іздыхає:
20. «Не туман то в полі кіптит,
Ні грім гремит, ні звін звенит,
Ай то твоє йде весілля!...»
Їде Турок з весіленьком,
Приїжає в подвіренько,
25. Поковтує в гранаточку:
«Вийди, вийди, Романочку;
Виведи мє Оленочку!»—
Вийшов, вийшов Романочко,
Виводит му кухарочку.—
30. «Ой брешеш ти, Романочку,
Не тва сестра Оленочка,
Лише єї одіячко.»—
Пійшов Роман до світлиці,

- Веде сестру Оленочку,
35. Узав турчин меже себе,
А в'на взяла промовляти:
«Ой турчине, турчиночку
Дай ми ножа остренького,
Най я пійду в лужиночку
40. Вирізати калиночку!»—
Жде годину, жде другу, —
Далій пійшов по самую:
«Вслів є'м ся сам пробити,
Ніжь мав є'м то тобі дати!...»

(Ч. О. И. ч О., 1863, III, III, 41—42).

В.

1. На зеленім цариночку
 2. Пили турки горілочку;
 3. Пили, пили, підпивали,
 4. А Романа підмовляли:
- 5=8 А. 6=9 А.
7. За коники воронії,
 8. І за сідла сребнії,
 9. За узділа шовковії,
 10. І за станлі золотії
 11. За червоні незлічені,
 13. За талярі незмірені!
- 13=12 А. 14=13 А. 15=14 А. 16=15 А. 17=38 А. ... Олено,
сестро моя! 18=39 А. 19=40 А. 20=41 А. ...серебнії,
21=42 А.
22. Вийшла она на подвір'є
- 23=9 Б.
24. Ой, Романе, Романочку!
- 25=57 А. 26=58 А. крилми.... 27=59 А. овчари....
28. Ой, Олено, сестро моя!

29=70 А. вриши... 30=71 А. 31=72 А. і татаре,
32=73 А. суть бояре,»—

33. До світлиці лутко впала,

34. Меч вхопила, шею стяла,...

35. Ой, Олено, сестро моя!

36. На щось ти ся уродила,

37. На щось собі шею стяла?»—

38=86 А. тутва..... 39=87 А. татарми.....

(Чт. О. И. и Д. 1863, III, III, 40—41).

Почти буквально таже п'єсня у Лузашевича, Малор. и Червоноб. в'єсни и думы, СПБ. 1836, 111.

66.

ОТЕЦЪ ПРОДАЕТЪ ДОЧЬ ТУРКАМЪ.

(Андрієчко і Марієчка).

А.

1. Був чоловік Андрієчко
Тай мав доньку Марієчку.
Ой п'є Андрій двину, два дні,—
Аж на третій спаметавсі;
5. Ой приходит до домочку—
Склонив долі головочку:
—Ох, Маріє, Марієчко,
Іди в поле по водицю
Й у студеную кирницю.—
10. Приносят вна ба й водиці,
О студені ба й кирниці.
«Ой, татуню, татунечку,
Ой що в полі за димове?
Чи вівчарі вогні владут,
15. Чи татари людей берут?»

- Ні вівчарі вогні кладут,
Ні татари людей берут—
Ой то, сину (sic!) за тобов йдут!
Бо м за сто миль тебе продав
20. Гей, за сто миль, милиїна,
І за сто миль, за далеко!—
Ой їде день, їде два дні,
Приїзджає на подвір'є.
—Ой Андрію-Андрієчку,
25. Виведи нам Марієчку.—
Виводит він служниченьку,
Найвірнішу влючниченьку.
—Не Маріїн то походець,
То Маріїн лиш уборець.
30. Ой Андрію—Андрієчку,
Виведи ж нам Марієчку,
Бо яє віньми й а здвигнемо.
Подвір'є ти рознесемо.
Тай Марію сі озмемо!—
35. Виводит він Марієчку,
Марієчку, яє зоречку.
—«Ой мачусі я дзінькую
Тай братові я дзінькую,
Лиш татові не дзінькую,
40. Бо за сто миль мене продав
Ой, за сто миль, милиїна
І за сто миль за далеко.»—
Ой їде день, їде два дні,
Аж на третім промовила:
45. «Ой, турчине—турчиночєу,
То я виджу калиночєу—
Най сі вітну паличєчку.—
Рубає вна ба й їдну, дві,
Їдну ему, другу собі.
50. Рукавцем сі вна накрила .

www.libto І у серце ніж забуртила.

Надлетіла зазулечка

Тай узела щебетати:

—Ой, турчине—турчиночку,

55. Нема ж твій Маріечки;

Рукавцем сі ба й накрила

І у серце ніж забуртила.—

Волів їм сі сам істати—

Ніж мав їм їй ноже дати.

(Записаль Мелитонъ Бучинскій—Станислав. окр.).

В.

(Братъ продаєть сестру).

1. Ой то був братъ Андрієчко,

Та має сестру Марієчку.

За сім тисяч продав її,

За волоки шовковії.

5. А сам прийшов до домоньку.

Та загадав загадоньку:

—Котрий турок перед веде

То той тобі милий буде.—

А вна шче, вишиває

10. В віконце се поглядає.

«Ой брате мій Андрієчку,

Найми собі служяницю.

А я піду єг Дунаєви,

Єг найвицшому мулірові.

15. Там мудрі мур мурують,

Та чей мене замурують.»

Їдут турки тай татари

На подвірю кіньми стали.

Вийди, вийди, Марієчко,

20. Та отвори ворогечка.

www.HELIXbooks.com Не виходит Марієчка,

Але вийшла служеничка.
Стала собі а з близенька,
Вклонилася а з низенька.

25. — Не Маріин то походець,
Лише з-її ручинь вінець,
Ай брате наш, Андрієчку,
Заслужив есь шибиницю.
Любив есь в нас гроші брати.

30. Люби ж тепер сестру дати.
— Ідіт же, ви, вг Дунаєви,
Кг найвишшому мулірови.
Там муліри мур мурують,
Там вам її відмурують.—

(Записала В. В. вь Станисль округі).

В.

Ой був батько Андрієцько,
Та мав дочку Марієньку,
Продав еї Цісареві
За сто тисяч мілєни.

— Що то, татю, за димове?

Ци воларі огні владут
Ци вівчарі вівці женут?—

— Пеганий царь в веселеньком
Та до тебе, Марієнько—

— «Ой ти, татку, Андрієньку,
Де ся мені исховати?»—

— Іди, синку (sic!) в Чорну Гору,
Там мулярі мур мурують,

Они тебе замурують.—

— «Ой ти, татку, Андрієцьку,
Найміть собі служениченьку,
Поставьте ей в тисий стів,

Та чай шіе, хоть не вміе
Най пануе, хоть не знае.»—
—«Ой ти, батьку, Андрієньку,
Виведи нам Марієньку!»—
Вийшла, вийшла служниченька,
Вклонилася що низенько.
—«Не Марисен то ходонько,
Не Марисен голосонько,
Лиш Марисен рутян вінок!—
Ой ти, батьку, Андрієньку,
Ти то любив сумку брати,
Люби ж за нас дочку дати.»—
—«Ідїть же ви в Чорну Гору,
Там мулярї мур мурують,
То вони їй вітмурують.»—

(Записана въ Стрыйск. окр. Чт. въ М. О. И. и Др. 1866. I. III, 587).

Всѣ, приведенныя выше пѣсни о Романѣ и Оленѣ и Андреѣ и Марѣ галицкія. Въ подробностяхъ и въ цѣломъ они представляютъ близкое сходство съ пѣснями у западныхъ славянъ. Малорусская дѣйствительность не представляла реальныхъ условий для того, чтобъ среди нея возникли подобныя пѣсни.

Въ сербскихъ пѣсняхъ встрѣчается чаще всего мотивъ продажи близкаго родственника,—или вообще насилія надъ нимъ,—напр. намѣреніе продать мать и продажа жены въ вышеупомянутой пѣснѣ о женѣ Богдана (Карадж. I, 548), въ пѣснѣ Воинъ и сестра Иванова, (ibid. 535). Воинъ пьетъ вино съ тридцатью мартоношами,—и затѣваетъ жениться, хотя бы и насильно, на сестрѣ Ивана, а сестра,—что отчасти сходно съ нашей пѣсней—попросившись пойти умыться, топится, говоря:

«Волим бити морскимъ рибамъ рана,
Нег' Воину за неволю луба,
Нег' Воину братнину крвнику.»

Въ другомъ ~~вариантѣ~~ братъ называется уже не Иванъ, а Лютица Богданъ. Въ другой пѣснѣ о Лютицѣ Богданѣ и сестрѣ его уже сестра выходитъ противъ воли брата за Загорчича Николу и потомъ вмѣстѣ съ мужемъ терзаетъ брата, когда тотъ навѣдался къ нимъ въ гости; но Богдану удается выпросить, чтобъ ему развязали руки, и онъ убиваетъ зятя, разбиваетъ о камень головы племянникамъ, а сестрѣ выдираетъ очи. Въ пѣснѣ Не ѣе Мара за Вугарска Вана (Кар. I, 55) мать уговариваетъ дочку выйти за болгарскаго бана ради выгоды своей и брата. Пѣсня эта, очевидно, отрывокъ. Слѣдующая—Заручница Ерцега Стјепана, начинается почти также. Мать, для выгоды семейной сосватала дочку за Ерцега Стјепана, пьяницу и союзника турецкаго. Дочь упрашиваетъ мать не выдавать ее и притвориться мертвою. (Кар. I, 551). Въ пѣснѣ Новак и Родивоје продају Груицу, которая начинается, почти какъ наша пѣсня:

Вино пије Новак и Радивој

У зеленој гори Романији,—

дѣло идетъ о продажѣ отцемъ сына Груицы, котораго покупаетъ турчанка вдова Джафербегова,—но дальше нѣтъ ничего общаго съ нашей пѣсней. (Кар. III, 4). Въ пѣснѣ Удаја сестре Любивића (Кар. III, 543) братъ отдаетъ противъ воли сестру за стараго турка,—но пѣсня кончается похищеніемъ дѣвушки молодымъ туркомъ.

Сербская пѣсня Заручница Ерцега Стјепана (Кар. I, 551) представляетъ едва ли не источникъ изъ которой образовались чешскія и моравскія пѣсни о туркѣ—женихѣ, отъ которыхъ пошли дальше и пѣсни о дѣвушкѣ насильно выданной за турка. Мать изъ за подарковъ сговариваетъ дочь за Герцога Стефана, пьяницу и пріятеля турецкаго. Дочь не хочетъ идти и проситъ мать,—когда она услышитъ бубны и свирѣли,—выдать ее за мертвую. Женихъ пріѣзжаетъ и испытываетъ притворяющуюся дѣвушку: пускаетъ ей змѣю въ горло, щекочетъ бородою лицо,—и увѣрившись что она умерла, уѣзжаетъ. Дѣвушка вскакиваетъ, выражая радость.—

*

Въ чешской пѣснѣ объ обманутомъ туркѣ (Oklamaný Turek, — Čelakowski, Słowanske národníj Písňé, 1827 t. III, II, Erben Prostonárodní české písňé a říkadla, 1864, 485—486) турецкій князь проситъ въ замужество дочь одного землянина, но дѣвушка притворяется мертвою, когда прѣбываетъ турокъ, — и тотъ даетъ дорогіе подарки на похороны. Начала другихъ вариантовъ, приведенныхъ у Эрбена, уже разсказываютъ фэбулу такъ, какъ будто инициатива сватовства исходитъ сворѣе отъ отца дѣвушки; чѣмъ отъ турка. Почти дословно сходна съ первой пѣсней Эрбена и моравская пѣсня Turek ženich у Сушилы (Moravské nář. písňé. 1868, 124—126).

Другая же моравская пѣсня передаетъ тему сватовства турка уже иначе; она заключаетъ въ себѣ столько точекъ соприкосновения съ нашими пѣснями, что едва ли не слѣдуетъ признать ее, если не матерью, то ближайшей сестрою нашихъ пѣсень.

Вотъ эта пѣсня, (Sušila, 144—145), Za Turka provdaná:

Seděl jeden věsen
Sedem desát neděl,
A tak těžko seděl,
Až tam ošedivěl.
Sam sobě rozmlúval,
Kdo by ho vyjednal,
Že by mu dceru dal,
Svá dceru Barbaru,
Polovicu dvoru.
Žádný ho neslyšel,
Edem to pachole,
Co polůzã koně.
Pachole nemeškalo,
Turkům povídalo:
Slyšte miň páni,
Co náš věsen pravi:
Kdo by ho vyjednal и т. д.
Turci nemeškali,

Vězna vyručali.
Prušcl vězen domů,
Sednul si ke stolu,
Svřsil hlavu dolů.
Což je vám, tatičku?
Snad vás hlava boli,
Nebo život celý?
— Mia hlava neboli,
Ani život milý;
Stibil sem t'a dáti
Turka pohanovi.
A ja bych zam nešla,
Radši bych umřela.
Na hůru běžala;
Muziku slyšala.
Můj malý tatičku,
Pro koho to jedá
Střilajã, bubnujã?

Pro tebe, Baruško,
Najmlodši dceruško.
A Turci přijeli,
Všecko stroje méli.
Koničky v šarlatě;
Pacholci ve zlatě,
Jeji najmilejší
V samim diamantě ¹⁾.
Do voza sedala,
S otcem sa žehnala.
S Bohem máj tatičku,
Už k vam vie nepřijelu
Zakél živa budu.
Patnást mil ujela
Slova nemluvila.
Třidest mil ujela
Slovo promluvila:
Počkaj milý koči,
Až z voza seskočím
Napiju sa vody.
Nepij, milá, vody
Máš vínko ve vozi.
Pivo, vínko dobré
Vodička najlepši.
Ona seskočila,
Vinek s hlavy snala,
Na vozu pustila.
Plyn ty máj vínečku
Až k mému tatičku,

1). Въ дръ варшавскъ
Ke dverim přijeli
Do dverim strelili;
Stroj se, mladá pani,
Tožedes ty s námi

A pověz ty jim tam
Ze sem sa vydala
Bystrému Dunaju.
Ty drobné rybičky,
To moje družičky;
Ti velcí karpové,
To moji družbové;
Vrbina, olšina
To moja rodina,
Vody dosihala,
Do Dunaja padla.
Turek křičí, plače,
A sobě naříče.
Jeji bílé vlasy
Po vodě sa plasi.
Jeji bílé ruce
Vodú plavú prudce.
Jeji černé oči,
Pisek sa v nich soči,
Turek křičí, plače,
A sobě naříče:
Bych t'a byl dovezl
K svaj milej mateři,
Nedala by tobě
Po zemi choditi;
Byla by ti stala
Červené přikryti.
Zvonily by tobě
Ty turecké zveny.
Včil t'a budú zráti
Ty morské potvory.

(Нѣмецкiй переводъ повѣсти въ
Westslawischer Märchenschatz. Wen-
zig 1870, 280).

Другой короткій вообще вариантъ, (стр. 147, 1) опускаетъ, какъ и въ малорусскихъ пѣсняхъ, подробность о пребываніи отца въ плѣну,—а прямо начинается съ разговора между отцомъ и дочерью, въ которомъ отецъ признается:

Že sem tebe prodal	Vyhledni oknem ven,
Turku rohanovi.	Prachyli to idú
Vyhledni, dceruško,	Nebo Turci jedu? и т. д.

Въ третьемъ вариантѣ отецъ называется Graštacký mýt-
ník, Онъ сидитъ подъ арестомъ въ Красномъ Камнѣ (v čer-
veném Kameni),—и соглашается дать дочь туркамъ за свободу
свою. Дочь предлагаетъ обмануть турокъ и отдать имъ слу-
жанку,—какъ и Маріечка въ нашей пѣснѣ;—отецъ посы-
лаетъ дочку посмотреть:

Či to dú mrakavu,
Či zore červené?

Приходятъ турки,—и уводятъ дѣвушку. Но она проситъ
вожъ разрѣзать яблоко—и пронзаетъ себя.—Въ четвертомъ
вариантѣ (стр. 147, примѣч.) уже дѣвушку:

Slúbil pan Sobolý	Aby mi dceru dal,
Panu Lidboгови,	Že mi kúpe hory,—т. е. мо-

тивъ обмѣна отца за дочь въ плѣнъ турецкій перенесенъ въ еже-
дневныя бытовныя отношенія, какъ «пропитіе дочки Лемерихой»
въ известной малорусской пѣснѣ.—Въ пятомъ моравскомъ
вариантѣ (стр. 146) вдова имѣла пятнадцать дочекъ, и по-
слѣднюю Вѣрушку хочетъ взять турокъ (а въ другой ре-
дакціи Бруновскій гетманъ). Дѣвушка притворяется мертвою,
какъ въ сербской пѣснѣ, о герцогѣ Стефанѣ и какъ въ чеш-
ской и въ моравской Turek ženich, но не такъ удачно; турки
увозятъ ее. Дорогою она останавливается у дуба и ломаетъ
вѣтки (такъ и въ малорусской пѣснѣ, Андричко вар. А) и
бросаетъ по дорогѣ въ знакъ, что тутъ проѣзжали турки,—
потомъ бросается въ Дунай.—

Близость всѣхъ вышепоименованныхъ сербскихъ и мо-
равскихъ пѣсней заставляетъ предполагать одинъ источникъ
ихъ образованія. Но слѣдуетъ замѣтить, что вар. А пѣсни о

Романъ и Оленъ представляет довольно самостоятельную и художественную группировку общихъ всѣмъ пѣснямъ подробностей. Пѣсня же объ Андриечкѣ и Маріечкѣ ближе къ моравской ¹⁾).

Мотивъ насильнаго увоза дѣвушки или таковой же отдачи ее замужъ противъ воли—мы встрѣтимъ въ другихъ пѣсняхъ, съ подробностями, встрѣчающимися въ вышеприведенныхъ пѣсняхъ;—такова напр. богатая вариантами и чрезвычайно распространенная пѣсня о Лемерівнѣ,—которая начинается съ того, что, мать Лемериха пропиваетъ свою дочку,—(Швандобенку, Сінъкевичу или подобн., но не турку, не иностранцу), а оканчивается тѣмъ, тѣмъ, что Лемерівна убиваетъ себя,—говора: «кипи, кипи, мое сердце на ножи,

Ніж маеш ти спочивати з нелюбом на ложі»

(Ненапечат. вариантъ изъ трехъ, доставленныхъ намъ изъ Галичины г. М. Бучинскимъ; см. также Метлинскаго, стр. 284—285, Закревскаго, Старосв. Бандуриста Малор. Сборн., 205—206, Лисенко, Укр. п., № 6. Чт. М. И. О. и И. и Др. 1870, III, III, 15. Кромѣ того у насъ есть еще 5 ненапечатанныхъ вариантовъ, не считая вышеупомянутыхъ 3 галицкихъ).

¹⁾ И въ образахъ и выраженіяхъ пѣсня о Романѣ и Оленѣ представляет большое сходство съ сербскими,—напр:

На зеленім цариночку
Пили турки горілочку,
Пили, пили, підживали,
А Романа піджовляли....

Піју вино тридест Мартоноша,
Међу њима неженъен Воине,
На беседи неженъен Воине....
(Кар. I. 535, ср. 541)

или

Встав, зірвався, пішов з шумом,
Тільки вихор за ним свиснув,
Доц ударив ясним громом....

Кад говори, громове пуцају,
Кад погледа, мунье сјевају,
А кад оди, све се земля тресе.
(ibid. 552).

Замурованье женщины въ стѣну — подробность часто встрѣчающаяся въ сербской поезіи, см напр. Кар. II. 115, Зиданье Скадра.—

УВОЗЪ (И УВІЕНІЕ) ДѢВУШКИ ТУРКАМИ.

За синім морем, под новим двором,
Гапуленька сорочку шие;
Шие, вишиває і на двор поглядає.
«Миколайку, братику, що там так синіє?
Ци ратаєньки оруть, ой ци волики пасуть?»
—Ой Гапуле, сестро, не ратаєньки оруть і не волики пасуть,
Оно по тебе, Гапулю, туроньки ідуть.—
«Ой Миколайку, братику, найми же ти кухароньку,
А я сховаюся під девятеро дверей, під десятій замок.»
Наїхали туроньки, стали Гапулі шукати....
Гапулина хустонька, но не Гапулина головка;
Гапулини пацѣри, но не Гапулина шія;
Гапулина суконька, но не Гапуля сама;
Гапулини панчошкы, но не Гапулини ножки;
Гапулини черевичкы, но не Гапулин ход.
Стали двері ламати, Гапулю добувати;
Девятеро дверей зламали, і Гапулю достали.
Посадили її в кгариту, оточили полотенцем,—
Не били в полотенце, но в Гапулине серце...
Кгарита схилилася, з Гапули кров виллилася.

(Изъ рукъ сб. Андреевскаго Зап. въ д. Хорошицкѣ, сд. Цолоти,
Бѣльск. у. со словъ старуки).

Пѣсня эта принадлежитъ, очевидно, къ одному кругу съ предыдущимъ,—которыхъ подробности, развившись, сложились тутъ въ особый вариантъ, весьма впрочемъ ясный безъ сравненія съ предыдущими. Кромя того на пѣснѣ есть позднѣйшіе налеты, напр. карета.—Въ этой пѣснѣ развита особенно подробность подмѣны дѣвушки—паночки служанкой. Туже подробность встречаемъ въ упомянутой уже выше моравской пѣснѣ.

ДѢВУШКА ТОПИТСЯ, ЧТОВЪ ИЗВАНИТЬСЯ ОТЪ НЕЛЮ-

ВИМАГО ЖЕНИХА.

Ходитъ Иванъ по нѣдъ Дунай,
А за нимъ, за нимъ турецкій панъ.
«Чи ти Иване рибу ловишъ,
Чи ти ся Иване перевозишъ?»
— Гіркі жъ мої перевозы,
Ажъ обілляли дрібні сафазы.
Мав одну сестру Пелацию,
Та втопилася у нѣдлю...
Пійшла в Дунайю воду брати,
Із двома відрочами;
Однимъ відромъ зачаривнула,
А за другимъ утонула.
Нехай шуки ідять руки,
А плотиці—ділі лиця;
Нехай нелюб нелюбує,
Біле лице не шолує;
Нехай піраш оці голятъ,
Нехай нелюб не волацятъ.

(Изъ рукописн. сборника Сидишара).

Пѣсня эта представляетъ намъ страннымъ, довольно запутаннымъ впрочемъ, изъ сказанія о туркѣ-женитѣ: дѣвушка топится для того чтобы избѣжать брака съ нелюбомъ, — который долженъ быть тотъ турецкій панъ, о коемъ упоминается въ началѣ пѣсни и который вѣроятно совершенно не имѣетъ здѣсь смысла. — Подробнѣе изъясненія дѣвушки отъ брака съ туркомъ посредствомъ утопленія въ Дунаѣ ср. выше въ моравскихъ пѣсняхъ.

ДВВУШКА—ВОИНЪ.

(Взята въ плѣнъ татариниомъ).

1. Тай чую загадано та заповідано,
2. Усім козаченькам та в військо йти
3. У кого є сини то вислати
4. А в кого нема,—то наймати.
5. Жила вдова на край села,
6. Та не мала ні одного сина,
7. Тільки мала одну дочку Катериночку,
8. Тай тую в військо виряжала,
9. А виряжаючи наущала:
10. —Дочко моя, Катериночко!
11. Як будеш ти в військо йти,
12. То не попережайся поперед війська
13. І не оставайся позад війська
14. Та держись війська середнього
15. І козаченька сердешного.—
16. Дочка Катериночка не послухала
17. Конем попереду поїхала.
18. Усі козаченьки у плін пішли
19. А Катеринин коник не перейшов,
20. Десь узався та татарин
21. Та узав кониченька за повідоньки,
22. А Катериночку за білу ручку,
23. Повів кониченька у станечку—
24. Катериночку у світлицю,
25. Дає конитові вівса-сіна
26. А Катериноньці меду-вина
27. Кінь ірже сіна-вівса не їсть
28. Катерина плаче, меду-вина не пьє,—
29. Кінь ірже та по ставеці—
30. Катерина плаче та по матінці.

(Кіевск. губ., изъ рукопис. сборн. Штангея).

1. Синее море, жовтий цвіт,
2. Та загадали на весь світ:
3. У кого в коні,—годуйте,
4. У кого нема,—купуйте.
5. У кого сини,—зряжайте,
6. А в кого нема,—наймайте,
7. Ой зажуриться увдова,
8. Що в неї вінь є, сина не має.
9. Тільки одна дочка Оленочка
10. =8 А.
11. Мати Оленочку у військо виряжала
12. Виряжала, научала:
13. Ой дочко ж моя Оленочко,
14. Ти не йди, дочко поперед війська,
15. =13 А. позаду....
16. А йди, дочко, із бою війська.
17. А Оленочка не послухала,
18. Поперед війська поїхала,
19. Як же припало річку брести
І Дунай плести
20. То Оленочка перебрала и переняла.
- 21 =20 А. татарюшко,
22. Узав коня за поводи
- 23=22 А Оленочку... 24=23 А. у стайницю 25=24
А, 26=25 А, 27=26 А.

(Изъ рукоп. сборн. Чубинскаго и Новицкаго).

Къ этимъ двумъ варьянтамъ пѣсни самая близкая—
колядка, напечатанная у насъ выше на стр. 27 Е.,—въ которой
многіе стихи почти дословно совпадаютъ съ половиною сти-
ховъ въ послѣднихъ варьянтахъ. Тоже самое видимъ въ ко-
лядкѣ у Головацкаго (Чтенія. 1866, I, III, 609)—и у Лу-
вашевича (Малор. и Червон. думы и пѣсни, 86—87). Тѣмъ
не менѣе, въ пѣснѣ о дѣвущкѣ—воинѣ, за вычетомъ того, что

есть въ вышеприведенной колядѣ, остается оригинальнымъ то, что дѣвушка идетъ на войну, будто сынъ вдовы, и что она (попадаетъ въ плѣнъ и) становится женою (татарина) въ то время, (или послѣ того, какъ она перебродитъ рѣку, при чемъ, слѣдуетъ думать) открывается полъ дѣвушки. Пѣсни на эту тему мы встрѣчаемъ во многихъ мѣстахъ, какъ въ славянщинѣ, такъ и у другихъ народовъ.

Такъ бѣлорусская пѣсня очень близка къ малорусскимъ,—только въ ней сватовство королевича на дѣвужкѣ-воинѣ выставлено впередъ, какъ въ колядкахъ предложеніе молодому герою руки дочери короля,—и конецъ бѣлорусской пѣсни совсѣмъ другой. Вотъ эта пѣсня:

Ой, загадали на войну
Нашаму сязу ўсяму,
Нашаму войту самаму.
У нашаго войта сыноў вѣтъ,
Одна дочушка на роду,
И тоя ѣхаци на войну:
«Да справь жа мнѣ, бацька,
востры мечь,
Кабъ дббро было войско сѣць.»
Скоро войтовна уступила,
Половина войска уныла;
Скоро войтовна махнула,
Дакъ мое войско уснуло.
Одозався королевичъ:
—Ой, кабъ я вѣдаў, чій то
сынъ,
Отдаў бы я дочку королевичку.
«Ой, не цитай, королевичъ
чій то сынъ:
Я сама падна войтовна!»

—Колижъ ти есць войтовна,
Яжъ дабе за сына возьму,
Я жъ тобѣ полевина — коро-
леўства опишу.—
Ой войтовну бацька выправляў,
Войтовна бацька приказываў:
—Да ня ѣдзь, войтовначка,
на перадзѣ!—
Войтовна бацьки ня слухала,
Наперядъ войска паѣхала.
Пріѣхала къ синяму морю,
Треба тому войску у плаў
плысци:
Скоро войтовна поплынула,
Посярудъ мора ўтонула.
Усѣ козакі зъ войнѣ ѣдуць,
Войтовныкон у рукахъ вядуць:
Войтовна бацьки ня слухала,
Да ў нязъ голоўку положила.
(Бессоновъ, Бѣлор. пѣсни, I. 39, 1).

1) Пѣсня эта помѣщена между купальницами;—но это не даетъ еще основанія видѣть въ ней обрядовое и мидическое начало. На купальный

Вотъ моравская пѣсня, въ которой части, существующія въ малорусскихъ колядкахъ и малорусской и бѣлорусской пѣснѣ о дѣвушкѣ — вонвѣ, — соединены такъ:

Zakzaali nã vojnu
Sedlãčkovi do domu.
Sedlãček se zastaral
Sednã za st'íl zaplakal.
Nemãu syna zãdnëho
Ani bratra vlastniho.
Ty d'ëvečko najstarši,
Jdi za mne bojovati.
Oj tatičku nep'ãjdu,
Jã bojovat nebudu.
Jã sem srdca mëkkëho
Jã se leknu každëho.
Ty dceruško prost'edai,
Idi za mne bojovati.
Oj tat'õku nep'ãjdu
Ja bojovat nebudu и т. д.
Poslal pro tu najmladši:
Tebe jã mám naj radši.
Pod' d'ëvečko pod' domã,
Pojed' za mne na vojnu.
Ja tatičku, jã p'ãjdu,
Za vãs bojovat budu.

Ja sem srdca tvrdëho
Nebojim se zãdnëho.
A kdyz ji oblékali
Obë sestry plakali.
Kdyz ji vlasu spletali,
Všëcky panny plakaly.
Kdyz na kona sedala
Otec, máti plakala
Jed' dceruško jed's Bohem,
Daj ti pan Bũh dobrý den
Jak do vojny p'rijela,
Třikrát vojsko objela,
Jak ponajpreu st'ëkila,
Tri sta Turkũ zranila
Jak po druhé st'ëkla,
Cely tábor zranila.
Jak po třëti sl'ëkila
Všëcky Turky zahmala.
Počivil se cisãř pãno
A co je to za husãř?
Jenom jednu dcerku mám,
Tu tomu vejãčku dam ¹⁾.

вечеръ, какъ и вообще во время, когда поются преимущественно обрядовыя пѣсни, поются иногда пѣсни невмѣющія въ себѣ ничего обрядоваго.) Такъ въ Галичинѣ поютъ какъ колядки такія пѣсни, какъ напръ объ отъздѣ козака въ войско (Чтенія, 1865, I, III 55) о девяти братьяхъ и десятой сестрѣ

¹⁾ Ср. въ вышеупом. колядкѣ у Лукашевича:

Угляне се самъ царь на креслѣ:
„Ой колибъ я знавъ,
Чий то синъ гулявъ,
То ябъ за ёго свою дочь отдавъ,
Половину царства ёму бы отдавъ.“

A ne, jesem já vojácěk,
A sem ja ti Anička,
Chudobného tatička.
A jedneho syna mám,

Tobě Aničko ho dam.
Hned se vojna skončila,
A svadba še strojila.

Это болѣе длинный варьянтъ. У Сушили есть болѣе короткій, конечно, первичный варьянтъ съ одною только дочерью, какъ и въ малорусской пѣснѣ. Тутъ дѣвушка отказывается отъ свадьбы съ сыномъ короля, говоря:—

Něpřiela sem se vdat'
Přiela sem bojovat'

To za sveho mileho,
Za tatička stareho.

Изъ третьяго варьянта Сушила приводитъ наставленія отца дочери, сходныя съ тѣми, какія даетъ мать въ малорусской пѣснѣ:

Dyž jí vrata otviral,
Takto jí on povídal:
Nedrz sa předu, zadu,

Než sa chytni prostrědu.
V zadu, předu střilajú
Prostředek vyminajú.

(Подобная же пѣсня чешская: Waldau, Böhmische granaten, В. I, 266. Словацкая—Korper—Slavische Melodien (L. 1844) 34.—король женится на дѣвущкѣ). Изъ романскихъ пѣсней болѣе обстоятельно обработана эта тема въ португальскихъ романахъ. Напечатанный у Беллермана (Portugiesche Volkslieder und Romanzen, Leipzig. 1864, 64—74), романсъ «Donzella que vai à guerra» состоитъ изъ двухъ половинъ: начинается такъ:

Большая война объявлена,
Между Франціей и Арагономъ.
«Горе мнѣ,—старому,
На войну я идти не имѣю силъ,
Есть у меня семь дочерей,
Но ни одного сына!»

(также 45) объ обманѣ дѣвущки волохами (также 87—88) и т. п. Это особенно дѣлается въ Бѣлорусси. гдѣ на купала поютъ и шуточные пѣсни, заимствованныя у Малороссовъ, какъ „Ой, Сянѣня, Сянѣня, Ходи, сердца, до мяне“. (малор.—Семене, до мене) или „Да пропну чумажъ жито“ (Везсоновъ, Бѣлор. пѣсни, I, стр. 55, 57) и т. п.—

Дальше идетъ разговоръ отца съ младшею дочерью,—которая изъявляетъ желаніе пойти на войну. Отецъ говоритъ по очереди, что дѣвушку узнаютъ по волосамъ, глазамъ, плечамъ (os hombros miei altos), груди, (os peitos miei altos), рукамъ, ногамъ,—но дочь на все это даетъ успокоительный отвѣтъ,—прощается съ родными, получаетъ ихъ благословіе и идетъ на войну «защищать короля». (defender el Rei Dom Joao). Вторая половина начинается:

О моя мать, моя мать,

Я умру отъ любви,—

Очи дона Марка

Женскія очи, а не мужескія!

Мать совѣтуетъ пригласить дона Марка въ садъ:—если онъ женщина, онъ выберетъ изъ цвѣтовъ розу;—но онъ выбралъ пахучую фіалку,—замѣтивъ,—что розы для дамъ.—По очереди повторяются жалобы (капитаномъ) и мать совѣтуетъ пригласить дона Марка на обѣдъ: если онъ дѣвушка то сидеть на рогожкѣ;—пригласить на рынокъ:—если женщина то кинется на ленты,—наконецъ въ купальню. Но хитрая дѣвушка садится на высокій стулъ, покупаетъ бинжалъ. А когда она снимаетъ башмакъ, собираясь идти купаться,—то пажъ приноситъ ей письмо. Дѣвушка-воинъ плачетъ и говоритъ, что мать ее умерла, отецъ умираетъ и т. п.,—и приглашаетъ капитана ѣхать съ нею. Дома она представляетъ его отцу, какъ будущаго зятя.—«Семь лѣтъ я была на войнѣ,

И считалась мужчиною,—

Никто не узналъ во мнѣ дѣвушки,—

Только мой капитанъ,—

Узналъ меня по глазамъ,

И ни по чему другому.»

(Мевѣ полный варьянтъ у Garret—Romaneiro por de Almeida и Ферд. Вольфа—Proben portugiesischer und Catala-nischer Volksromanzen, W. 1856, 99. Беллерманъ указываетъ старый испанскій варьянтъ, упоминаемый у португ. поэта Jorge Ferreira de Vasconcellos, ум. въ 1585).

Въ сѣверной Италіи есть много вариантовъ подобной пѣсни. Нигра въ своемъ сборникѣ пьемонтскихъ пѣсень, помѣщенномъ въ Rivista Contemporanea за 1858, 1861, 1863, — и въ великому сожалѣнію, не изданномъ отдѣльно, говоритъ что собралъ 12 вариантовъ, изъ которыхъ напечаталъ три (Canzoni popolari del Piemonte, fasc. III, 86—92) Джузеппе Ферраро помѣстилъ другой монферринскій вариантъ въ соихъ Canti Monferrini въ изданіи D. Comparetti ed Al. Ancona—Canti e Racconti del popolo Italiano 1870, t. I, p. 54.

«За чѣмъ плачете вы, отецъ,

За чѣмъ плачете вы?—

—Я долженъ идти на войну.—

Я пойду за васъ.

Дайте мнѣ коня,

Который бы могъ носить меня,

Дайте мнѣ служителя,

Который бы былъ мнѣ вѣренъ,—

Такъ начинаются пьемонтскіе варианты. Дѣвушка, одѣвшись драгуномъ, идетъ на войну. Но начальникъ батальона у Ферраро или вормлевичъ (у Нигры) подозрѣваютъ въ драгунѣ дѣвушку. Чтобъ испытать ея, приводятъ ее въ лавку, — соблизнить перчатками, въ садъ—цвѣтами, и т. д., у Нигры рядъ испытаній оканчивается тѣмъ, что ее посылаютъ брести черезъ воду (ср. въ нашей пѣснѣ вар. А ст. 19, вар. Б, ст. 19) «Если она дѣвушка, — то не захочетъ раззуваться». Но когда она стала раззуваться пришло письмо съ отпускомъ. Дѣвушка возвращается домой, торжествуя, что «показала храбрость, была семь лѣтъ на войнѣ и сохранила честь». Венеціанскій вариантъ Адольфа Вольфа (Volkslieder aus Venedig, W. 1864, 57—59) не такъ полонъ: дѣвушка идетъ вм. брата; для испытанія, ее ведутъ на рынокъ, гдѣ она покупаетъ не перстень, но оружіе, предлагаютъ вымыть руки, (въ португальскомъ вариантѣ дѣвушка надѣется скрыть малыя руки и ноги большими перчатками и сапогами), но она отвѣчаетъ, что солдатъ омываетъ руки только въ крови хри-

стианской, — везутъ въ садъ, гдѣ она не беретъ букета, — говоря, что солдатъ, развѣ изрѣдка, возьметъ розу или жасминъ. »

Сербскій варьянтъ, заключающій въ себѣ подробности испытанія дѣвушки, ближе къ романскимъ пѣснямъ, зѣмъ въ моравской и нашимъ, — хотя подробности испытанія и конецъ пѣсни своеобразны. Пѣсня начинается восклицаніемъ: « хвала богу, хвала единому! » и за тѣмъ рассказывается, — что пришло письмо отъ султана изъ Стамбула къ старому Гейвану, требующее на войну или его, или замѣну на девять лѣтъ. вмѣсто отца ѣдетъ дочь Златія. Плачъ отца и разговоръ съ дочерью рассказаны длинно, какъ почти все въ сербскихъ пѣняхъ; дѣвушка — воинъ всѣмъ нравится, помѣщается въ домъ визиря и служить девять лѣтъ, но сынъ морскаго визиря Омеръ подозрѣваетъ полъ ея. Отецъ его совѣтуетъ испытать дѣвушку, предложивъ ей видать булаву, дискъ, — та бросаетъ хорошо; потомъ ее приглашаютъ лежать на травѣ, — которая должна только слегка придавиться подъ дѣвушкою. Но Златія придавливаетъ траву еще и грудью. Когда ее наконецъ ведутъ купаться, — и она начинаетъ снимать нагрудникъ, прибѣгаетъ вѣстникъ, говоря что отецъ ея умеръ, и т. д. — дѣвушка бросается на коня, и съ конемъ въ рѣку, — откуда кричитъ Омеру: « Омеръ, молодой воинъ, — пусть ростеть у тебя на полѣ хлѣбъ, какъ у меня волосы подъ чалмою, — пусть растутъ у тебя яблоки въ саду, какъ у меня груди, » — и ѣдетъ прямо въ свою землю, къ своему отцу, старому Гейвану. (Tommaeseo, Canti popoli toscani, corsi, illirici, greci. Venezia, 1841, t. III, 79—84).

Великорусская былина о женѣ Ставра, прѣхавшей для выручки мужа, посаженнаго Владиміромъ, за хвостовство въ погребъ, переодѣвшись въ ордынскаго посла, отклоняется онъ всѣхъ вышеприведенныхъ варьянтовъ по основному мотиву, — такъ какъ въ ней нѣтъ рѣчи о службѣ за семью на войнахъ, — и нѣтъ мужчины, который открываетъ полъ переодѣтой женщины. Но былина эта развиваетъ подробно тему испытанія женщины, какъ и романскія и сербская пѣсни. Въ

былинѣ подозрѣваетъ въ послѣ женщину, жену Ставра, княгиня, жена Владиміра. Послу-женщинѣ предлагаютъ бороться,—она

Первому борцу изъ плеча руку выдернеть,
А другому борцу ногу выломить;
Она третьяго хватила поперекъ хребта,
Ушибла его среди двора.

А плюнулъ князь, да и прочь пошолъ:

«Глухая княгиня, нерзумная!

У ты волосы долги, умъ коротокъ:

Называетъ ты богатыря женщиною.»—

Заставляютъ жену Ставра стрѣлять изъ лука;—она предлагаетъ свой лукъ, который и 30 человекъ едва несутъ—и разбиваетъ въ куски дубъ,—потомъ обыгриваетъ Владиміра въ шахматы. Владиміръ соглашается платить подать послу двѣнадцать лѣтъ. Посолъ—женщина требуетъ гусляра; приводятъ Ставра, котораго посолъ беретъ себѣ вмѣсто подати и уѣзжаетъ. Надъ Днѣпромъ жена Ставра открывается мужу, дѣлая ему циническія напоминанія. (Кирѣевскій, Пѣсни, вып. 4, 59—68). Въ вариантахъ у Рыбникова (Пѣсни, II, 93—191) княгиня еще съ большею откровенностью говоритъ объ анатомическихъ примѣтахъ переодѣтой жены Ставра,—а въ испытаніи, вм. шахматъ, является и наблюдение отпечатка частей тѣла на перинѣ, на которой спитъ посолъ—женщина, а также баня парная съ княземъ Владиміромъ, гдѣ женѣ Ставра удается скрыть свой подъ только потому что «у князя Владиміра были sprawy княженецкія,» и Ставрова жена успѣла выпариться и одѣться, пока князь пришелъ въ баню. Князь соглашается отдать за посла племянницу или дочь. Конецъ, какъ у Кирѣевского,—только намеки еще болѣе развиты. (Тоже, I, р41—250).

Албанская сказка о княжнѣ Теодорѣ (Hahn, Griechische und Albanesische Märchen, II, 124—129) по подробностямъ представляетъ среднее между романскими пѣснями, сербскою пѣс-

нею и великорусскою былиню¹⁾. Въ изданіи г-на Радлова *Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Süd Sibiriens* (I, II, 12—23) находимъ тюрко—алтайскій расказъ, въ которомъ есть много подробностей, общихъ съ великорусскою былиню, — только мотивъ переодѣванія другой: дѣвушка сестра хлопчеть въ пользу брата, который нечаянно убитъ на охотѣ, потомъ братъ оживляется дѣвушками, добытыми въ жены его сестрою-воиницею. Г. Стасовъ (О происхожденіи русскихъ былинъ, Вѣстн. Европ. 1869, II, 688—696) выводитъ великорусскую былиню, албанскую сказку и турецкій расказъ изъ однихъ восточныхъ источниковъ. Предположеніе это можетъ получить больше вѣроятности, если будетъ указанъ ближайшій восточный источникъ и для пиринейскихъ варьянтовъ, — отъ которыхъ, весьма вѣроятно, пошли французскій и итальянскіе; въ сербскомъ турецкая обстановка, видимо, господствуетъ, — а потому восточное происхожденіе его тоже вѣроятно.

1) Мотивъ переодѣванія дѣвушки въ воина встрѣчается въ сказкахъ разныхъ народовъ и съ нѣкоторыми подробностями испытанія, подходящими къ тѣмъ, какія мы видѣли въ вышеизложенныхъ пѣсняхъ. Такова напр. валашская сказка „Царская дочь и жеребенокъ“ (Schott, *Walachische Märchen*, Stuttg. 1845, 171—183) Здѣсь царская дочь переодѣвается воиною, чтобъ избавиться отъ жениха—волшебника, добываетъ невѣсту (для другихъ), выходитъ сама замужъ и т. д., — между прочимъ ее испытываютъ на базарѣ, купить ли она оружіе и т. п. Но эти подробности перемѣшаны съ другими, — какъ вообще бываетъ въ сказкахъ, большая часть которыхъ составная. Сами по себѣ подробности, сходныя въ сказкахъ и въ пѣсняхъ, еще не даютъ достаточнаго основанія предполагать общій источникъ для тѣхъ и другихъ. Переодѣваніе можетъ быть обусловлено разными мотивами сказки, а испытаніе естественно идетъ за переодѣваніемъ, — за тѣмъ испытаніе оружіемъ также естественно является для открытія воина въ костюмѣ женщины, какъ напр. въ исторіи Ахиллеса, и на оборотъ дѣвушки въ костюмѣ воина, какъ въ вышеупомянутыхъ пѣсняхъ и сказкахъ. Съ достовѣрностью предположить общій источникъ для пѣсней и сказокъ разныхъ народовъ, — можно только тогда, когда мы видимъ сходство и въ основномъ мотивѣ и въ главныхъ подробностяхъ —

*

Во всякомъ случаѣ малорусскія пѣсни отличаются отъ великорусской быliny какъ мотивомъ переодѣванія дѣвушки, такъ и отсутствіемъ подробностей испытанія ея и заключеніемъ. Отсутствіемъ испытанія отличается эта пѣсня и отъ романскихъ и сербской, — хотя и сходна съ ними относительно мотива переодѣванія: — для службы за семью. Ближе всего по этому наша пѣсня съ чехо-моравскими, — и вмѣстѣ съ ними сходна цѣлою серединою своею съ колядками. Мы не рѣшаемся еще сдѣлать окончательный приговоръ объ образованіи малорусской пѣсни о дѣвушкѣ-воинѣ. Но на основаніи вышеизложеннаго считаемъ возможнымъ высказать такое предположеніе: у малоруссовъ, какъ и у чехо-моравовъ были пѣсни о молодомъ богатырѣ, — какъ колядки; — въ этихъ пѣсняхъ пришелъ путемъ усвоенія тотъ мотивъ о дѣвушкѣ-воинѣ, который лежитъ въ основѣ романскихъ пѣсенъ объ этомъ сюжетѣ. Мотивъ этотъ, какъ извѣстѣ явившійся и мало отвѣтствующій дѣйствительности, — остался въ моравской, а еще болѣе въ малорусской пѣснѣ неразвитымъ и только слегка измѣнилъ колядку о мушкетерѣ — богатырѣ, — при чемъ даже подробности объ испытаніи переодѣтой дѣвушки не усвоились и не развились. Только въ томъ, что дѣвушка попадаетъ къ татарину и становится его женою какъ разъ послѣ того, какъ перебродитъ рѣку, есть слабый отголосокъ того послѣдняго испытанія въ водѣ, какое въ нѣкоторыхъ западныхъ вариантахъ является послѣднимъ эпизодомъ передъ выходомъ дѣвушки замужъ. Плѣнь у татарина вм. выхода замужъ за капитана, или царскаго сына, — составляетъ финалъ, наиболѣе отвѣчающій реальному характеру малорусской поэзіи, и въ тоже время этотъ плѣнь въ пѣснѣ изображенъ близко къ тому, какъ изображаютъ колядки свадьбу. Бѣлорусская пѣсня — очевидно одного происхожденія съ малорусскою и моравскою; она отличается только перестановкою подробностей, т. е. большею перепутанностію, — а также послѣдними 6-ю стихами; но изъ нихъ потопленіе войтовны въ морѣ — неорганическая прибавка по поводу слова «плы-

сти», находящаяся въ противурѣчii съ мотивомъ сватовства королевича на войнѣ, — а стихи 30—41 «усѣ козаки зѣ войны вѣдутъ; войтовны коня у рукахъ вѣдутъ» взяты изъ малорусской пѣсни объ убитомъ козацѣ, какъ эта часто дѣлается въ Бѣлорусси, гдѣ много поется малорусскихъ пѣсень о такихъ даже явленiяхъ, какъ козаки, чумаки и т. п., каковыхъ въ Бѣлорусси не было.

Издатели и толкователи народной поэзи наклонны сближать разныя пѣсни разныхъ народовъ, если только замѣчаютъ въ нихъ что либо похоже и объяснять одну другою. По этому поводу въ объясненiяхъ разныхъ изъ вышеизложенныхъ пѣсень указуются иногда и другiя, въ коихъ почему либо дѣвушка переодѣвается воиномъ. Таковы напр. французскiя пѣсни о дѣвущкѣ драгунѣ (*Chants populaires recueillis dans le pays Messin p. le C-te de Puymaigre, 1855, p. 76, La brave Claudine, и p. 78 La fille—soldat*); но мотивъ поступленiя дѣвущки на службу тутъ совсѣмъ особый: дѣвушка идетъ за невѣрнымъ любовникомъ, котораго и убиваетъ, прослуживши (по второй пѣснѣ) семь лѣтъ. Совсѣмъ особый мотивъ и другiя подробности прекрасныхъ новогреческихъ пѣсней о дѣвущкѣ клефтѣ. Въ одной дѣвушка идетъ въ клефты, чтобъ не разлучаться съ милымъ. Такой же мотивъ лежитъ въ основѣ западно-французской пѣсни — *Jeviens te dire adieu (Jérôme Bujeaud, Chants et Chansons populaires de provinces de l'Ouest. 1866, II, 20)*; тутъ дѣвушка по прошествii семи лѣтъ ранена, узнается и получаетъ отпускъ вмѣстѣ съ любовникомъ; потому же побужденiю дѣвушка переодѣвается матросомъ въ другой пѣснѣ у Пюмегра, *Les deux marins (p. 74—75)*; любовники вмѣстѣ зарабатываютъ деньги и женятся. — Этимъ пѣснямъ соответствуетъ малорусская о томъ, какъ дѣвушка проситъ козака взять ее съ собою въ походъ; см. Чубинск., Матерьялы, т. V, стр. 8.

Въ другой новогреческой пѣснѣ дѣвушка двѣнадцать лѣтъ была клефтомъ; разъ во время игры съ метанiемъ диска у нея порвалось платье на груди, — и молодой клефтѣ открылъ поле

ея; дѣвушка ударила его мечемъ, — и потомъ узнала, что это братъ ея, повела его къ врачу, но юноша умеръ; дѣвушка схватила пистолетъ и застрѣлилась. (Th. Kind. Anthologie neugriechischer Volkslieder, 51—55. Последняя пѣсня въ оборванномъ видѣ есть и у Томмазо, *Canti toscani, corsi, illirici, greci*, III, 78). Нечего говорить, что въ новогреческихъ пѣсняхъ болѣе, чѣмъ гдѣ либо, согласенъ съ дѣйствительностью образъ дѣвушки—клефты.

Совсѣмъ особаго рода, и образъ «поляницы женщины великой», встрѣчаемый въ великорусскихъ былинахъ (напр. у Кирѣевск. II, 29); онъ, конечно, имѣлъ вліяніе на редакцію былины о женѣ Ставра, — хотя и въ этой послѣдней мы видимъ черты женщины поздней, теремной, или еупчихи, перемѣшанная съ чертами богатырши вѣка (культурнаго) амазонокъ, — но въ вышеприведенныхъ пѣсняхъ, какъ романскихъ, такъ и славянскихъ мы не встрѣчаемъ никакихъ чертъ, общихъ съ этимъ образомъ. Латышская пѣсня о дѣвушкѣ-воинѣ всего ближе по началу къ малорусской, бѣлорусской и моравской, такъ что можно бы было предположить общія съ этими вліянія, подъ которыми она сложилась, — но конецъ ея совершенно мѣстный: «у Лемпова пять сыновей, ниодинъ не хочетъ идти на войну. А дочь Апшы сѣдлаетъ коня, хочетъ съ радостью идти на войну. Она сѣдлаетъ коня, препоясываетъ себѣ золотой мечъ. — Прощайте, батюшка, матушка, прощайте младшіе братья!... Я проѣхала первое пространство, какъ пчелка распѣвая; проѣхала второе пространство, повстрѣчала сраженіе. Говорю — Богъ на помощь главному начальнику войска. Заговорили воины: «Это не нашъ братъ... Миръ, миръ въ этой странѣ, нѣтъ болѣе враговъ!... Поѣзжай, милая, назадъ, чествуй батюшку, матушку! Твое достоиніе отцовская земля, отцовскіе карые кони; тамъ для тебя сложать возжи, вычистятъ коня; а кто будетъ складывать возжи, гладить коня для воина — солдата». Памятн. Латышскаго народн. творчества, Ив. Спрогиса, В. 1868, 273—274).

Въ малорусской народной поэзіи есть еще пѣсня, къ сожалѣнію, въ весьма неполномъ вариантѣ записанная, о

дѣвушкѣ—воинѣ: эта пѣсня о «поповнѣ, возбуждающей народъ ко защитѣ Медведовки отъ турокъ. (Записки Югозап. Отд. И. Р. Географ. Общ. I стр. 229). Но здѣсь образъ дѣвушки—воинна вполне историческій, отвѣчающій позднимъ условіямъ быта, при которыхъ патриотическое чувство пробуждается въ женщинѣ, какъ въ Жаннѣ Д'Аркъ, военный инстинктъ,—а потому пѣсня о Медведовской поповнѣ не имѣетъ ничего общаго ни съ сказаніями о «поляницахъ», ни съ тѣми пѣснями, которыя помѣщены здѣсь. Мы приведемъ и объяснимъ ее въ слѣдующемъ томѣ.—

ДОВАВЛЕНІЯ:

Варьянты и пѣсни, доставленныя во время печатанія.

КЪ ПЕРВОЙ ЧАСТИ.

Къ № 3 вар. В.

Ей в лозе, лозе, под густой калиной,—

Стой, калина, стой калинонька,

Не розвивайся раненько!

Під калиной кровать,—

Стой, калина и проч.—

На теей кровати постель пухова,

На постеле молод Гришечка,

Молод Гришечка переборщечка.

Перебирае в стаде коней:

Который лучше, себе бере,

Который плошче, челяді дае.

Молод Гришечка переборщечка

Перебирае в скринѣ жупани:

Который ловче, той себе бере,

Который плошче, челяді дае.

Молод Гришечка переборщечка,

Перебирае на врючку шапочки,

Которая лучше и проч.

Молод Гришечка переборщичка,

Перебирае в танку девочек,

Которая ловче—за себе бере,
Которая площе, челяді дае.
Молод Гришечка переборщечка,
Ми ж тебе не зневажаем,

З годовим праздником поздравляем.

(Зап. С. Ө. Диндорсовой въ с. Алешнѣ, Черн. губ., Городн. у.)

Въ варьянтѣ этомъ, сравнительно съ А. и Б. черты первоначальной героической эпохи сильно смягчены, а позднѣйшія подробности быта выставлены яснѣе. Между прочимъ герой выбираетъ одну дѣвушку, а не многихъ лучшихъ (ср. на стр. 12.) Обращаемъ вниманіе на то, что щедривка эта, которой два варьянта мы имѣли только изъ Галиччины, — оказалось и на лѣвомъ берегу Днѣпра, въ полѣсскомъ округѣ, вообще имѣющемъ много остатковъ арханческихъ.

КЪ № 12.

Кромѣ добавочныхъ варьянтовъ, помѣщенныхъ на стр. 70, намъ доставлены О. П. Косачевой еще два варьянта изъ Новградволинскаго уѣзда. Изъ нихъ одинъ,

Л.

изъ ж. Полонного стихами 1—12 сходенъ почти дословно съ вар. 3, а въ стихахъ 13—26 сводитъ всѣ почти отличія второй половины вар. 3, I. и K. такимъ образомъ:

13. У що ж воно вбране
(мезинне дитатко)?
—В чорнім оксамиті.—

15. На чім та посажене?
—На золотім креслі.—
Ой чим воно грае?
—Золоту дудочку мае.—
А чим загравае?

20. —Червоним яечком.—
А чим покраваеть?
—Золотий ножик мае.
Що ж воно миняе?
—Золоті перстюнки.—

25. На що ж ті перстюнки?
—На біліі ручки.—

М.

Вородарь, Вородаричку,
Очини ворітечка!

—Хто з за воріт кличе?—
Царевіі слуги.

А що ж він виносить? ¹⁾
—Мизине дитятко.—
А в чім да наряжене?
—У сріблі у золоті.—
А на чім да посажене?
—На золотім крислі.—
А чим забавляється?
—Золотим яблучком.
А чим покраваеть?
—Золотим ножичком.—
—Тече муравель, тече му-
равель,
Горами та долинами.—

А що ж він виносить?
—Парубоцьку красу.
Парубоцька краса
У смрлі потопае.
В огні погорае.
—Тече муравель, тече му-
равель
Горами та долинами.—
А що ж він виносить?
—Дівоцьку красу.
А дівоцька краса
В огні виграваеть,
А в меду поплавае.
(Зад. вь мѣст. Яруни.)

Послѣдній варьянтъ для ясности нуждается въ свѣдѣ-
ніяхъ, какой стихъ какой хоръ поетъ,—чего намъ, въ сожа-
лѣнію, не доставлено. Варьянтъ этотъ сильно отличается отъ
всѣхъ остальныхъ. Сопоставляя ст. 5 съ 15—17 и 22—24,
слѣдуетъ думать, что пѣвица ошибочно подъ словомъ *він*
разумѣла *Вородаря*, а не муравья,—и что въ варьянтѣ этомъ
слились двѣ совершенно различныя пѣсни и игры. Этимъ и
объясняется, то, что вслѣдствіе вставки ст. 5 изъ нижеидущей
пѣсни о муравьѣ. отношеніе между хорами въ томъ варь-
янтѣ совсѣмъ измѣняется въ противоположность всѣмъ ос-
тальнымъ: дитя приноситъ не хоръ, идущій въ городъ, а
сидящій съ Вородаремъ. Эта приставка о муравьѣ, выносящемъ
парубоцькую и дівоцькую красу, быть можетъ, имѣетъ миео-
логическую основу, хотя теперь она приняла шуточный ха-
рактеръ наемѣнки дѣвушекъ надъ паробками. Эта приставка
имѣетъ сходство съ слѣдующей пѣсней, записанной въ Во-
лынской же губерніи (уѣздъ?) и напечатанной въ III т. Тру-
довъ этногр.—стат. экспед. въ Югозап. край, стр. 30—31.

¹⁾ На вопросъ: „кто він?“ пѣвица отвѣчала: „да той же во-
родарь!“.

Та Урай (Юрій?) матку вличе:

—Та подай, матко, влюча

Одімнути небо,

Випустити росу,

Дівочью красу.

Та дівочья краса,

Як літняя роса:

У меду потопає,

У вині вириває. —

Та Урай матку вличе:

—Та подай, матко влюча,

Одімнути небо,

Випустити росу,

Парубочью красу.

Парубочья краса,

Як зімняя роса:

В смолі потопає,

В дѣгтю вириває.

Сопоставленіе этой пѣсни съ нашимъ варьянтомъ М. даетъ основаніе думать, что въ этомъ варьянтѣ слилось двѣ игры: въ Вородаря военной крѣпости и словословія Урая, отмыканіе воротъ небесныхъ, въ которому имѣеть какое то отношеніе муравей. Слѣдуетъ впрочемъ прибавить, что въ мѣстности, откуда намъ доставленъ вар. М., какъ и въ нѣкоторыхъ другихъ, весь періодъ весеннихъ игръ, называется: «співать володаря,» что даетъ основаніе предположенію о древней игрѣ, аналогической съ игрою въ Воротаря, но съ болѣе яснымъ миеологическимъ характеромъ, на который теперь въ остальныхъ, кромѣ М., варьянтовъ могутъ намекать только стихи о дитяти.

Но каково бѣ ни было первоначальное происхожденіе игры и пѣсни о Володарѣ, или Воротарѣ—большинство варьянтовъ, особенно стихи о князѣ и дани пчолами, носятъ на себѣ явные слѣды древнерусскаго военно-замковаго быта, а подляскіе варьянты и слѣды памяти о князѣ Романѣ. — Въ слѣдующемъ томѣ мы представимъ примѣръ игры въ Кривого танца, —приспособленной къ событіямъ временъ Хмельницкаго,

ЯГЕЛОВА ДОЧКА.

www.libtool.com.cn

(Гаївка)

Гела—Гелочка,
Ягелова дочка
Встала ранесенько,
Вмилася білесенько,
Головку причесала,
(В) панчешечки ся вбірала!
Возьмися по під боки,
Покажи свої скоки.—
—Я ходжу ж по думаю (по Дунаю?),
Як бжілка (з) своїм роем,
В калиновім луґу.
Вибірай собі другу.

(Запис. А. В. Тихомірова въ Верховнѣ, Под. губ., Брацл. у.)

Пока не будетъ добыто нѣсколько варьянтовъ, трудно что либо сказать рѣшительное объ этой пѣснѣ. Во всякомъ случаѣ она обращаетъ на себя вниманіе именемъ Ягелова дочка. Въ западныхъ губерніяхъ есть дворянская фамилія Ягеловъ,—но трудно, чтобъ они могли дать поводъ къ вставкѣ такого имени въ народную пѣсню. Скорѣе имя общеизвѣстнаго въ свое время князя Ягела могло попасть въ народную пѣсню.

КО II ЧАСТИ, ОТД. I.

Къ стран. 133, варьянтъ думы

О ПОВѢГѢ ТРЕХЪ ВРАТЬЕВЪ ИЗЪ АЗОВА.

Всѣ помѣщенныя выше варьянты этой думы были уже напечатаны, когда мы получили сборникъ Е. В. Судовщикова съ пѣснями, записанными въ Пирятинскомъ уѣздѣ въ 1850—51 г.,—и въ немъ между прочимъ нижеприводимый варьянтъ, записанный въ м. Яготинѣ отъ кобзаря Теодора Алексѣева, изъ с. Крячкова, который называлъ эту, какъ и другія думы, (о козацкой жизни, о выходѣ козака въ походъ, о бурѣ на Черномъ морѣ) невольницею, изъ чего можно бы вывести

Слезами горко ридає:

15. «Брати мої старші, милі,
Як голубоньки сиві,
Миждо коні возьміте,
Хоть мало підвезите,—
Щоб я мог добре знати,
20. Кудя ж городам християнским до отця— до пані-
матки гостем прибувати.»

Примовлять два брата словами:

— «Ми, брате, сами не вийдем,
Тебе, меншого брата, не вивезем.»

От промовить він словами:

25. «Ей брати мої старші, милі,
Есть у вас ясенький міч,—
Здійміть мені головоньку з пліч;
Поховайте козацьке тіло
У чистому полі,
30. Не подайте звірі, птиці на поталу.»
Середульший брат з коня встає,
Низенько голову склоняє,
Словами промовляє,
Слезами горко ридає:
35. «Брате, важе, наш меньший, милий,
Голубоньку сивий,
Твоєї шиї ясенький міч не йме,
І наше козацьке серце не осмілиться,
Козацька рука молодецька не воздойме.»
40. — «Ідіте ж, важе, ви, брати, битими шляхами,
Рубайте тернові кущі шаблями,
Зелені байраки
Кидайте для козацької приваки.»
Іхали брати битими шляхами,
45. Вшкали на степа— на моря,—
Не завиділи не зелених кущів,
Не зелених байракув,—

Середульший брат промовить словами:

- «Брате наш старший милий,
50. Голубе сивий,
Нумо отут спочивати,
Меншого брата—пішого-піхотинця
Хоть мало подждати;
Або коней завервімо—
55. Миждо коній возьмімо,
Хоть мало підвезімо,—
Щоб він мог добре знати,
Куда к городам христіанским прибувати.»
Старший брат промовить словами:
60. «Десь тобі, каже, брате,
Земля турецька а віра бесурманьска не увиралася,
Сириця у білі руки не уідалася,
Що ти будеш коні ваковати,
Междо коні ваготу набирати;
65. Лучче ми, каже, до-дому будем доїздити,
На-двое поля, ґрунта паёвати—
Менше между собою супорову будем-мати.»
Середульший брат промовить словами:
- «Як ми будемо до-дому доїздити,
70. Як за меншого брата будем одвіт давати?»
—«Я, брате, сам могу добре знати,
Як за меншого брата одвіт оддати.
Іскажем, брате: був пан Гроздів,
Турчин молодий,—
75. Оддав нашого брата в землю у турецьку,
В віру бесурменську,
На ваторгу тай довічну.»
Середульший брат промовить словами:
- «Будем, брате, правду говорити,—
80. Буде нас отець-мати влясти-проклинати,
А неправду говорити,—
Буде нас Господь громовим огнем карати.»—

- То середульший брат с коня вставає,
С-под лудана червону китайку вириває,
85. На шматочки ирветь, по шляхам роскидає
Для козацької признаки.
Піший піхотинець біжить—подбігає,
На степа—на моря вибігає,
Нічого не увидає:
90. Ні тернових кущів,
Ні зелених байраков,
Тільки червону китайку завидає—
Бере в руки—до серденька пригортає,
Словами промовляє,
95. Слезами горько ридає:
«Десь, каже, мене злая година,
Лихая хуртовина
У зелених байраках на спочинку проминула,
Що моїх братів доганяла.
100. Дорогії шати порвала
Ех, коли-б я знав, що моїх братів постріляно,
Или-бо порубано,—
Пошов би я по чистому полю блукати,
Белое тело знаходити,
105. Дай похоронити,
Звірі, птиці на цоталу не подати!—
Се козак промовить словами,—
Бойние ветри вставали,
Козака із-під ніг валяли:
110. Одно безпиття, друге безїжжя,
Трете бездорожжя!—
Козак под Савур-могилу головоньку склоняє.
Орли силонері з чистих поль налітали,
У головоньках сідали,
115. На чорні вудрі наступали,
С-під лоба очі виймали;
Звіри з чистих поль набігали,

- Од сугав жовті кости одривали,
По комишам роскидали;
120. Війні ветри вставали,
Комишами покривали,
Пужарями обгаряли.
Не отець-мати сина—ошлала—
Як сива зозуля прилітала,
125. В головоньках сідала,
Жалібненько закувала:
«Ей ти, каже, голово козацька, молодецька,
Мо, чи допила, чи доїла,
Чи хороше сходила,—
130. Що довелось по чистому полі валитися,
Звері-птиці на поталу не податися!»
А брати у города християнські прибували,
На святі церкви наєладали
І нищих убогих наділяли,
135. Землю турецьку,
Віру бесурменську
Кляли-проклинали:
«Ей ти, земле турецька,
Віро бесурменська,—
140. Горазд еси проклята,
Тільки туркам-нагайцам на срібло, на злато богата
Розлучила брата з сестрою,
Мужа з женою,
Товариша з товаришем—
146. На путь—дороги!»
Вслиши, Господи, в прозьбах і в молитвах!
У люду царському, народу християнським—
Усім головам вислухащим,
От нам мати многа літа
До кінця віка!

К О Н Е Ц Ь.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

PG 3
A7
V.1

www.libtool.com.cn

CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIE
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6
(650) 723-1493
gncirc@sulmail.stanford.edu
All books are subject to recall.

DATE DUE

JAN 13 2003
DEC 13 2002

www.libtool.com.cn